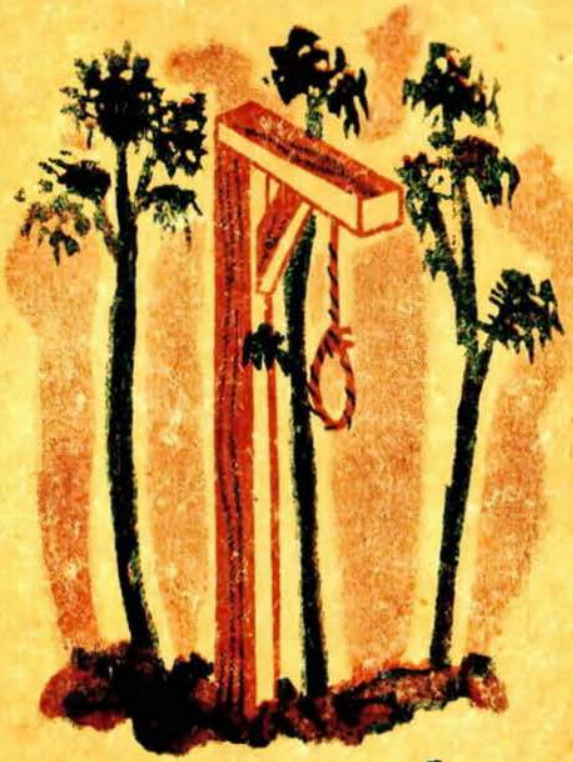

Vântul printre măslini

ABEL PLENN

ES

ABEL PLENN

VÂNTUL PRINTRE MĂSLINI

In românește de
PETRONELLA NEGOȘIANU

ES

EDITURA DE STAT

CUVÂNT ÎNAINTE

Pentru a înţelege această carte în toată însemnătatea ei, este necesar să ştim dela început câteva lucruri despre autor şi mai ales despre vremea când a fost scrisă.

Abel Plenn, fost şef al Serviciului Propagandei de pe lângă Ambasada Statelor Unite din Madrid în anii 1944—45, trece drept unul dintre cei mai buni cunoscători ai realităţilor spaniole. Şi cartea, scrisă către sfârşitul anului 1945 şi începutul lui 1946, înfăţişează o vie imagine a stării de lucruri din Spania în perioada finală a celui de al doilea război mondial şi în primele luni după capitularea Germaniei hitleriste.

Încă din primele pagini autorul reuşeşte să prezinte pe Franco sub adevărata lui faţă de asupritor al poporului spaniol, de aliat al monarhiei, al fascismului spaniol şi internaţional.

Abel Plenn, analizând baza politică internă a regimului Franco, dă în vileag caracterul real al Falangei care îmbrăţişează şi uneşte în sânul ei toate forţele negre ale reacţiunii, monarhişti şi aristocraţi latifundiari, clerici şi reprezentanţi de frunte ai capitalismului, laolaltă cu criminalii puşi în libertate şi cu toţi declasaţii unei societăţi în descompunere. Abel Plenn zugrăveşte cu multă obiectivitate aspectul hidos al „ordinei" franchiste, în care cel mai de seamă rol represiv, susţinător al teroarei şi obscurantismului, îl deţine biserica catolică prin slujitorii ei.

Diplomatul american caută şi găseşte nenumărate argumente pentru a dovedi lumii întregi şi mai ales poporului american, caracterul fascist al regimului Franco, legăturile strânse pe care acesta le-a întreţinut în tot timpul războiului cu Hitler şi Musolini, şi — mai presus de orice — pericolul ce-l constituie pentru pacea lumii existenţa focarului fascist din Spania.

Este demn de luat în seamă faptul că, deşi membru al corpului diplomatic şi în subordinele ambasadorului U.S.A., care îi punea numeroase piedici în cale, Abel Plenn nu s'a mulţumit

să descrie situația sprijinindu-se doar pe constatările făcute pe cale oficială. El a înțeles să ia contact direct cu masele și chiar, înfruntând toate riscurile, cu numeroși membri ai rezistenței active opusă de poporul spaniol, în frunte cu Partidul Comunist. De altfel, cu mișcarea de rezistență și formele ei deosebite de activitate se ocupă Abel Plenn în cursul câtorva capitole. Neavând însă pregătirea ideologică necesară unei înțelegeri în adâncime a fenomenelor și scriind în 1945, când contradicțiile dintre lagărul imperialist în frunte cu U.S.A. și al păcii și democrației, condus de Uniunea Sovietică, nu se conturaseră încă definitiv, autorul nu a putut avea o perspectivă foarte justă a evenimentelor. Astfel ne explicăm dece Abel Plenn, recunoscând legăturile guvernelor englez și american cu Franco, recunoscând sprijinul acordat de aceste guverne dictatorului spaniol, care nu s'ar putea menține o singură zi fără ajutorul lor, mai speră totuși într'o revenire la o politică justă din partea Anglo-Americanilor, considerând-o pe cea actuală drept simplă eroare.

Aceleași motive îl fac să creadă în rezolvarea problemei spaniole printr'o debarcare a aliaților, să interpreteze atitudinea pro-franchistă și fățiș anti-democratică a ambasadorului american la Madrid ca personală și nu ca reprezentând linia oficială de încurajare a fascismului dată de Departamentul de Stat.

In ciuda tuturor lipsurilor, cartea lui Plenn rămâne totuși un document social politic. Cu atât mai mult, cu cât, întors în patrie și devenit obiectul unei serii întregi de șicane, autorul începe să-și dea seama de trista realitate.

Ultimele pagini ale „Vântului printre măslini" au caracterul unui adevărat act de acuzare împotriva politicii de susținere a fascismului și al unui mișcător apel către popor pentru împiedicarea politicii acesteia sortite eșecului.

EDITURA DE STAT

INTRODUCERE

În această carte, încerc să descriu situaţia din Spania, aşa cum am avut posibilitatea s'o văd în cele câteva luni pe care le-am petrecut acolo în calitate de trimis oficial al guvernului american. Se înţelege că întâmplările pe care le descriu şi observaţiile pe care le fac, sunt cuprinse în cadrul strict al îndatoririlor mele oficiale. Pe de altă parte însă, am încercat cu ajutorul incidentelor personale — şi pe cât mi-a fost posibil, — să-mi port cititorii prin toate aventurile mele, ca în felul acesta să putem cerceta împreună problemele atât de grele pe care ni le prezintă Spania şi poporul spaniol, atât nouă cât şi întregii omeniri.

Am schimbat denumirile unora din localităţi, precum şi numele acelor spanioli şi spaniole care mi-au dat informaţii, mai ales cu intenţia de a-i feri de neplăceri grave, de pildă închisoarea. Cu toate acestea, toate întâmplările pe care le descriu sunt reale, iar persoanele ale căror nume am fost obligat să le ascund, sunt în viaţă.

Am încercat să ridic grelele văluri ale cenzurii spaniole, sub care zace Spania de azi, şi să arăt adevărul care se ascunde sub propaganda ce se face pentru străinătate — chiar şi la noi în America. De asemenea am încercat să descriu evenimentele care au precedat venirea la putere a generalului Franco, însemnătatea acestor evenimente, în primul rând pentru Spania, şi apoi pentru o întreagă lume în conflict, precum şi originea forţelor sociale, interne şi externe, care l-au sprijinit pe Franco în ascensiunea sa.

Dacă nu am izbutit să ridic toate acele văluri grele, lucrul acesta nu se datoreşte unei slăbiciuni personale. Sunt însă încredinţat că şi alţi scriitori, mişcaţi de acelaş sentiment de milă pentru suferinţele Spaniei, şi admiratori ai marelui şi stoicului popor spaniol, nu vor întârzia să procedeze ca şi mine şi vor ridica şi acele ultime văluri.

Washington, Februarie 1946.

Când nimeni nu-şi mai aminteşte de eroi şi de martiri,
Când viaţa, când sufletul femeilor şi al bărbaţilor
vor fi eliberate pe pământ,
Numai atunci va fi eliberată şi în această parte a globului
ideea de libertate.
Cel lipsit de încredere va deveni atunci atotstăpânitor.
Curaj, revoltaţi şi revoltate ale Europei!
Inainte de a sfârşi cu toate, nu trebue să cedaţi.

WALT WHITMAN

PARTEA INTÂIA

CUCERIREA

I

MICUL ZÂMBET

1

Ceasul meu arăta nouă şi patruzeci de minute, când, la cotitura marelui bulevard Castellana din Madrid au apărut Maurii îmbrăcaţi în burnusuri albe, albastre şi roşii, care fluturau în urma lor ca nişte drapele medievale, cu căştile de oţel înfăşurate în turbane, cu lăncile sclipind în căldura soarelui de deşert al miezului de vară, şi au început defilarea.

Aplauzele izbucniră. Dar nu veneau din mulţimea privitorilor, îmbrăcaţi sărăcăcios, ci tocmai de dincolo de cotitură, unde se ridica la o înălţime de cincisprezece metri, tribuna principală. Acolo ovaţiona cu tot entuziasmul un grup de tineri între treisprezece şi nouăsprezece ani. Unii purtau uniforma albastră şi purpurie a Frontului Tineretului, alţii pe aceea a Falangei Tineretului; băieţii purtau pantaloni scurţi şi cămăşi cu gulerul răsfrânt, iar fetele, fuste până la genunchi şi bluze cu guler marinar.

In timp ce ei ridicau braţul, cu un gest viguros, pentru salutul Falangei, în jurul meu bărbaţii, femeile, chiar şi copiii, salutau apariţia Arabilor, ridicându-şi braţul — fără prea mult entuziasm. In mijlocul călăreţilor se vedea acum o imensă limuzină neagră, strălucitoare ca un dric, cotind grăbită spre tribuna principală.

Din grupul tinerilor falangişti izbucni un strigăt. Cântau cu voci ascuţite, forţate, un fel de cântec scandat ca o melopee.

Mi-am făcut drum spre Calle Lista, aproape de tribune, de unde puteam urmări mai bine parada. După câteva secunde, un personaj bondoc, coborî din limuzina care se oprise în faţa tribunei.

Arabii din gardă, călare pe armăsarii lor cu păr lucios,

purtând sub burnusurile colorate uniforma verzuie a armatei spaniole, s'au retras în grabă în dosul tribunei, tăcuţi ca nişte beduini. Pe pavajul proaspăt stropit al Castellanei, locul lor fu ocupat imediat de un şir dublu de miliţieni din Falangă.

Când noua gardă ajunse în imediata apropiere a personajului bondoc care coborîse din limuzină, acesta se îndreptă spre tribuna principală care era la dreapta mea.

Imbrăcat impecabil, în uniforma de vară a comandanţilor din Falangă — cu tunica de un alb strălucitor alături de albastrul cămăşii şi de roşul ca sângele al beretei, trasă într'o linie dreaptă pe frunte — personajul începu să înainteze cu paşi rari şi măsuraţi, cu braţul drept întins rigid în faţa sa, ca şi cum ar fi mers prin somn.

Apoi, cu un gest mecanic, începu să ridice şi să coboare braţul întins, pentru a saluta grupele de falangişti încremeniţi cu braţul întins. Ajunse lângă mine în clipa când cobora braţul, şi atunci, am văzut de aproape figura personajului cu obrajii mari, al cărui portret uriaş, atârnat pe imensul perete cenuşiu care mărgineşte numeroasele linii ale gării, pline de fum, Delicia, m'a întâmpinat în urmă cu câteva luni, la sosirea mea în Madrid.

Cu ochii apropiaţi, cu nasul lat şi nări senzuale deasupra mustăţii tunsă scurt, se afla în faţa mea — în carne şi oase — omul care m'a urmărit de atunci peste tot, ieşindu-mi înainte oriunde, la orice oră, în fiecare colţ al oraşului. Portretul lui era afişat pe ziduri, împodobea vitrinele magazinelor, apărea în prima pagină a ziarelor, pe coperta revistelor, pe mărcile poştale. Atârna, în tramvaie şi în autobuse, în hallurile teatrelor şi în galeriile de artă, în elegantele restaurante din centru şi în birturile pline de muşte dela periferie, în cârciumile şi în pivniţele cu vinuri ieftine, în cele mai umile hanuri de prin sate. L-am întâlnit peste tot, în toate oraşele şi cătunele pe care le-am vizitat dela sosirea mea în ţară şi până acum.

Chipul omului din faţa mea, cu o expresie de nemărginită încredere în sine, accentuată de un surâs care voia să fie binevoitor, era aidoma cu chipul tipărit pe zeci de mii de afişe, fotografiat, pictat şi sculptat de mii de ori, şi în felul acesta vârît cu de-a-sila în ochii milioanelor de spanioli.

Dar în acel moment, nu aveam timp să-i studiez prea mult înfăţişarea. In faţa tribunei principale, el începu să urce treptele. Ajuns sus, înconjurat de toate oficialităţile care-l

așteptau, sau care-l urmaseră la o distanță, cu grijă respectuoasă, se întoarse și privi spre miile de oameni îngrămădiți jos, pe șoseaua largă și plină până la refuz.

Nu puteai citi pe fața lui nimic. Nici dispreț, nici bunăvoință, doar aceeași privire rece și zâmbetul plin de încredere în sine.

Pe neașteptate, din grupul tinerilor falangiști strânși în jurul tribunei și din grupurile miliției din Falangă, înșirați de-a-lungul celor două cotituri ale Castellanei, între tribuna cea mare, izolată cu totul, și celelalte două mai mici, se ridică într'o izbucnire, cântarea ritmată :

„Franco! Falanga! Franco! Falanga! Franco! Falanga".

Ferindu-mi ochii de lumina amețitoare a soarelui din Madrid, am privit în sus, încercând, cu greutate, să descopăr o schimbare de expresie pe chipul omului care — de acolo de sus, cu brațul ridicat pentru salutul ceremonial — primea în tăcere noul strigăt, ce alătura din acel moment numele său de cel al partidului.

Mi-am amintit de cele câteva exemple aproape de necrezut, povestite de prieteni de-ai mei din Madrid și Barcelona, care cunoșteau foarte bine unele întâmplări din viața lui Franco, exemple care dovedesc la ce grad de intensitate putea ajunge această autohipnoză. Unul din aceste incidente se referă la o întâlnire dintre Franco și ambasadorul său din Statele-Unite, Juan Cardenas, și care avusese loc în timpul unei scurte înapoieri a acestuia în Spania, la puțin timp după debarcarea americanilor în Guadalcanal. Cardenas începuse să vorbească despre ritmul rapid în care se desvolta producția de război americană de când se făcuse această debarcare. Dar Caudillo, încă sigur că puterile din Axă erau prea bine pregătite pentru a pierde războiul, întrerupse scurt raportul oral al ambasadorului său.

— Doar nu vrei să-mi spui, izbucnise batjocoritor Franco, că și dumneata ai început să crezi în toată mascarada asta!

Numai cu o zi înainte, îmi fusese relatat un incident asemănător. Era vorba despre o întâlnire dintre Caudillo și vărul său, Franco Salgado, pe care-l numise guvernator al uneia din provincii, și după aceea secretarul său particular, drept recompensă pentru servicii militare aduse în timpul războiului civil. Vărul său, comandant în Falangă, încercase să-i atragă atenția asupra numeroaselor nemulțumiri ivite în provincia de sub administrația sa, cauzate de condițiile economice din ce în ce mai rele. Caudillo îl întrerupse:

— Dacă nu te-aş cunoaşte atât de bine, îl certase, aş crede că eşti pe cale de-a deveni un partizan al roşilor.

Imi dădeam seama că incidente de felul acesta puteau dovedi că Franco nu vroia să înţeleagă realităţile schimbătoare ale situaţiei — dacă nu pe cele mondiale, cel puţin pe acele din Spania — dar nu explicau totuşi cum ajunsese omul acesta la putere, nici prin ce mijloace misterioase pusese deplină stăpânire pe viaţa a douăzeci şi cinci de milioane de spanioli.

Eram însă încredinţat că mă găseam în faţa unui mister ce aştepta să fie deslegat, ca astfel să se poată afla secretul ultim al destinului său, precum şi consecinţele pe care acest destin le-ar fi putut avea pentru Spania şi pentru celelalte ţări şi mai ales pentru patria mea şi relaţiile noastre cu milioane de oameni, vorbind limba spaniolă şi alcătuind populaţia Americii Latine şi a Filipinelor.

Biografii lui oficiali îşi puteau permite să se extazieze în faţa zâmbetului acestui om, care privea de acolo de sus mulţimea adunată — cei mai mulţi aduşi fără voia lor — pentru celebrarea celei de-a opta aniversări a acelui 18 Iulie, care însemnase căderea republicii spaniole şi ridicarea lui Francisco Franco.

Unul dintre scriitorii pe care-i plătea, dedicase un întreg capitol acestui „zâmbet" al lui Franco şi popularizase bogata lui „eologie", denumind acest zâmbet „universal", aşa cum se popularizase şi privirea neînblânzită, de oţel, a lui Mussolini, sau încruntătura imperioasă a lui Hitler.

Trebuia să găsesc înţelesuri mai adânci, mai revelatoare, în acest surâs îngheţat. Nu se putea spune că Spania se găsea în condiţii care te îndemnau la veselie. Pe de altă parte, se ştia bine, că tocmai în vremea aceea, Mussolini era un biet discreditat, în exil, şi că Hitler era pe cale de a deveni ţinta de tragere a unuia din ofiţerii săi din Statul-Major. Aliaţii trecuseră de faimosul „zid al Atlanticului" — aşa cum îl numea Hitler — şi debarcaseră în Normandia, cu şase săptămâni în urmă. In prezent, forţele americane se îndreptau spre Coutances; englezii coborau spre Caen; în Italia, a opta armată britanică cucerise Arezzo, în vreme ce armata a cincia americană, înainta cu repeziciune spre coasta Adriaticei, iar ruşii — care nu vor uita niciodată că Franco trimisese la începutul războiului o armată întreagă să lupte împotriva lor — înaintau spre Apus, tot mai mult spre Apus.

Chiar în dimineaţa aceasta, însoţit de directorul general

al Siguranței, locotenentul-colonel Rodriguez Martinez — unul din falangiștii de vază — de ambasadorul german, Hans Dieckhoff, care fusese în trecut trimisul personal al lui Hitler la Washington, precum și de un reprezentant al ministerului german de comunicații, Franco inaugurase puternicul post de radio pe unde mijlocii, ridicat la Arganda del Rey, construit cu material german și sub supravegherea inginerilor veniți din Germania. Iar cu o zi înainte, într'o cuvântare pe care o ținuse în fața comitetului național al Falangei, Franco lăsase să se înțeleagă limpede, că puterile din Axă, nu aveau să-și reproșeze nimic.

Mi-am amintit că ziarele din ziua aceea publicau o fotografie în care Franco era văzut intrând într'o clădire. Se ducea să țină un discurs înalților comandanți ai Falangei. Pe fața lui, iată, purta același surâs cu care privea acum în jos, spre populația Madridului.

Figura acestui om, care-și plimba privirile asupra mulțimii, în ziua aceasta de sărbătorire a opt ani dela triumful său — sărbătorire numită de demagogii Falangei „Festival pentru preamărirea muncii" — nu avea nimic distinctiv. In afară de zâmbetul caracteristic, aproape jovial, figura aceasta putea prea bine să aparțină oricărui alt general spaniol. Și totuși, sub masca voită de liniște, zăcea în mare parte răspunsul la întrebarea care privea destinul unuia din popoarele mari ale lumii.

Cu toate că timpul era scurt, riscurile mari, și că nu toate șansele erau de partea mea, eram hotărît să aflu secretul acestui răspuns. Atât prietenii cât și dușmanii mă sfătuiseră să nu mă amestec în „chestiunea spaniolă". Eram supraveghiat de agenții a cel puțin trei puteri străine. Trebuia să mă gândesc nu numai la securitatea mea, dar și la dubla responsabilitate pe care o aveam, ca trimis de presă al guvernului american, atașat pe lângă ambasadă — și ca simplu cetățean american. Trebuia să țin seama de condițiunile în care se trăia în Spania — așa cum eram obligat s'o fac adesea. Apoi, mă îngrijora în aceeași măsură și soarta acelor spanioli din rezistență, care luaseră contact cu mine imediat după sosirea mea la Madrid, și care mă informau regulat despre mișcările din Spania.

Șirul gândurilor mele, fu întrerupt de mulțimea care se înghesuia făcând loc unei companii de gardieni civili, în uniforme galbene noi-nouțe, cu centiron și diagonală de piele neagră, cu cisme de lac și pe cap cu faimosul tricorn negru,

uniformă care da o înfăţişare de teatru străzilor şi şoselelor spaniole. Garda civilă îşi ocupă locul de-a-lungul largilor alei umbrite de copaci, ce mărgineau bulevardul. In tăcere şi repede, cu acea agilitate plină de graţie care este caracteristică pentru mai toţi spaniolii, mulţimea se retrase cât mai departe, şi armele strălucitor de noi ale gardienilor, scânteiau ameninţătoare, ca şi cum ar fi apărat spaţiul liber care-i despărţea de mulţimea îngrămădită.

Prezenţa acestor gardieni din apropierea mea, m'a făcut să-mi amintesc de cele auzite recent. Li se distribuiseră mii de revolvere, arme automate şi grenade, sub motiv că s'ar fi vorbit despre „turburări" pentru ziua de 18 Iulie, ba chiar circulase svonul că poliţia politică descoperise un complot care urmărea aruncarea în aer a tribunei, în clipa când Franco şi demnitarii săi ar fi ajuns acolo.

Dar aveam toate motivele să mă îndoiesc că adevărata opoziţie antifranchistă ar fi întrebuinţat asemenea mijloace. De altfel, pe chipul surâzător al lui Franco, cu greu s'ar fi putut citi vreo urmă de teamă, în clipa când ridică braţul drept. Gestul său fu urmat de cel al ministrului partidului, Arrese, şi de cel al comandantului sindicatelor, Sanz Orrio. Aceştia erau în imediata apropiere a lui Franco. Salutul lor, însemna că parada sindicatelor fasciste putea să înceapă.

Cei care urmau să defileze erau înşiraţi de-a-lungul Castellanei, de acolo de unde bulevardul continua sub denumirea de Avenida del Generalissimo. Grupurile lor se întindeau departe, pe o distanţă pe care ochiul abia o putea cuprinde, chiar sub transparenţa de cristal a atmosferei spaniole. Prost îmbrăcaţi, abătuţi şi tăcuţi, abia se deosebeau de privitorii ce aveau o înfăţişare la fel de sărăcăcioasă. Fiecare grupare avea drapelele pe care erau pictate în culori ţipătoare emblemele sindicatelor din care făceau parte.

Optsprezece în front, pentru a simboliza data acestei aniversări, defilarea începu, cu încetineala unui melc. Sindicatul artiştilor păşea primul.

Câţiva dintre prietenii mei artişti, erau acolo, o ştiam. Aceştia ca şi atâtea alte persoane obligate să se înscrie în sindicatele Falangei, fuseseră siliţi să ia parte la defilare, sub ameninţarea că altfel vor plăti amenzi grele, ba puteau chiar să fie şi închişi.

Sub aceeaşi ameninţare, se ordonase pentru această zi închiderea tuturor magazinelor şi instituţiilor particulare din toată Spania. Peste tot, de pe acoperişuri, din balcoane, atâr-

nau drapelul roşu şi galben şi alte steaguri ale „Spaniei lui Caudillo", pavoazând ostentativ — în virtutea aceluiaşi decret.

Grăbiţi din urmă de către conducătorii de grupuri ai Falangei, care făceau paza de-a-lungul celor ce defilau, grupurile din faţă începură să strice rândurile şi în curând, aproape din fiecare şir, fugarii încercau să se strecoare, făcându-şi cât mai repede drum spre locul unde se termina defilarea, între statuia lui Castelar şi Plaza de Nuevos Ministerios. Cei care purtau drapelele trebuiau să lupte pentru a nu fi trântiţi la pământ.

Când ajungeau rândurile în faţa tribunei principale, şefii din Frontul Tineretului şi din Falanga Tânără se alipeau la conducătorii de grupuri, nerăbdători să dea şi ei salutul lor cu braţul întins. Impreună, strigau apoi noul salut:

„Franco! Falanga! Franco! Falanga! Franco! Falanga!".

Dar se vedea că majoritatea celor care defilau precum şi o bună parte din privitorii care se înghesuiau pe trotoare, nu cunoşteau noul salut, introducând o ciudată notă disonantă, în sgomotul acestei sărbătoriri, cu strigătul lor lipsit de entuziasm, care izbucnea ici-colo, strigăt care până la această dată fusese recunoscut în mod oficial în toată Spania:

„Franco! Franco! Franco!"

2

Câţiva din prietenii mei îl cunoşteau pe Franco din copilăria pe care o petrecuseră împreună — cu vreo jumătate de secol în urmă — în acel colţ de Nord-Vest al Spaniei, numit Galicia. Climatul ceţos şi natura stâncoasă a acelei coaste, care se întinde departe în Atlanticul rece, aminteşte adesea vizitatorilor de Anglia.

Datorită încăpăţânării lor caracteristice, locuitorii acestei provincii, în mare parte produsul etnic al primelor migraţii celtice, sunt porecliţi „Englezii Spaniei".

Acolo, în vechiul oraş cu un port neînsemnat la mare, El Ferrol, unde şi astăzi ţăranii şi pescarii mai cântă şi mai joacă în sunetul cimpoiului băştinaş **gaita**, şi-a petrecut copilăria Franco, deosebită numai prin faptul că aparţinea unei familii din clasa mijlocie, compusă din şase persoane, dintre care patru erau fraţii săi, trei băieţi, şi o fată. Tatăl era contabil la un şantier naval şi avea reputaţia de a fi „oarecum radical". Poate datorită influenţei acestuia, mama co-

piilor, Pilar, fusese îndemnată să dea lecţii la cursurile serale ale unei şcoli pentru muncitorii din orăşel.

Totuşi, influenţa tatălui nu a fost destul de puternică pentru a-i împiedeca pe băieţi să îmbrăţişeze cariera militară, carieră care — în mintea poporului — era socotită ca făcând parte din clica diriguitoare a Spaniei.

Fiul cel mare Nicoles reuşise să intre în marină, tocmai pe timpul când cumintele Francisco şi neastâmpăratul său frate mai mic Ramón, trebuiau să înceapă învăţătura. Academia Navală a fost închisă, în urma distrugerii de către americani a flotei spaniole din golful Manillei. Datorită acestui dezastru, Spania a pierdut războiul cu America, pe deasupra a fost silită să cedeze Cuba, Puerto Rico şi Filipinele, aceste ultime vestigii ale unui imperiu de peste Oceane, care odinioară a fost cel mai mare din câte a avut omenirea.

Franco avea numai şase ani când s'a abătut această tragedie asupra unei Spanii năucite.

Această înfrângere a trezit întreaga naţiune, făcând-o să ceară imperios reforme. Din timpul Evului Mediu, Spania nu mai avusese atâta conştiinţă de sine. In efortul de a descoperi cauzele multiple ale dezastrului naţional, conştiinţa Spaniei aruncă vina, cu bună dreptate, asupra unui guvern corupt şi incapabil, care slăbise izvorul de viaţă al naţiunii cu aceeaşi persistenţă cu care hemofilia, înfricoşătoarea boală, slăbise sângele subţiat al prinţilor de Bourbon, care mai domneau încă în această ţară.

Dar împotriva acestor strigăte care cereau o reformă socială, se ridică un alt strigăt :

„Marocul!"

Marocul Spaniol, nu era decât o fâşie de deşert muntos în partea cea mai de nord a Africei, care avea o importanţă tot atât de mică în ceea ce priveşte întinderea sa cât şi bogăţiile sale naturale. Dar ideea acestui Maroc, începu să-şi facă mult loc în mintea câtorva generali şi oameni politici din preajma regelui, — care toţi urmau să devină mai târziu mentorii şi prietenii lui Franco. Aceşti oameni vedeau în teritoriul de peste Strâmtoarea Gibraltarului, un cap de pod pentru expansiunea spaniolă în Africa. Şi ceea ce era mai important, Marocul putea deveni un simbol pentru dorinţele imperialiste — niciodată stinse — ale Spaniei; putea deveni un strigăt care să acopere glasurile acelora care cereau reforme, cu un început de atac împotriva domniei vechilor clase privilegiate din Spania.

In felul acesta, Marocul Spaniol începu să devină terenul de antrenament pentru noua şcoală de expansiune a Spaniei. Susţinută mai ales de către militarii care făceau politică şi care-şi vedeau cariera ameninţată de Biserică, hotărîtă să-şi păstreze drepturile tradiţionale, precum şi de marii moşieri şi industriaşi în căutarea unor noi pieţe de desfacere, pentru a înlocui pe cele pierdute în războiul cu America — mişcarea expansionistă deveni o barieră efectivă — deşi situată în Marocul Spaniol — împotriva progresului intelectual şi al progresului social, personificat în desvoltarea unei Spanii muncitoreşti.

Francisco Franco, proaspăt promovat ofiţer al Academiei Militare, sosi în Marocul Spaniol să-şi înceapă cariera, pe când se pregătea primul război mondial. Sosi în timpul izbucnirii a numeroase revolte arabe, atât în Marocul Spaniol cât şi în cel Francez, revolte care aveau să continue sporadic timp de peste zece ani.

Această perioadă de nelinişte, a îndreptat interesul naţional spaniol către Africa, într'o măsură neaşteptată, chiar şi pentru cei mai înfocaţi expansionişti. Iar tânărul Franco, a avut adeseori prilejul să-şi arate calităţile de militar, mai întâi ca ofiţer în Regimentul African 68, unde a cunoscut pe toţi acei camarazi — care peste câţiva ani, ca „africanişti" — aveau să-i devină cei mai credincioşi susţinători printre militari, apoi ca ofiţer voluntar în poliţia teritorială numită **Regulares.** Mai târziu, s'a relevat ca ofiţer în Legiunea Străină Spaniolă, numită **Tercio,** pe care a sprijinit-o dela înfiinţarea ei.

Până în vara anului 1916 a reuşit să scape neatins din toate ciocnirile numeroase la care a luat parte. Arabii începuseră să creadă că era „vrăjit". Dar camarazii săi, care aveau posibilitatea să-l cunoască mai de aproape, îşi dădură seama că era un om care ştia să se apere, care-şi cântărea cu grijă şi metodă toate planurile evitând riscurile, şi a cărui tactică era întotdeauna folositoare mai ales lui însuşi.

Dar, în lupta dela Buit, o localitate mică din apropiere de Ceuta, după ce Arabii îşi reorganizaseră liniile de mai multe ori fără succes, Franco crezuse că bătălia s'a sfârşit; Arabii s'au înapoiat însă şi au atacat prin surprindere, rănindu-l grav cu un glonţ care i-a pătruns în stomac.

Ciocnirea aceasta dela Buit, în care oamenii s'au luptat cu puşti şi cu pumnale, s'a terminat până în cele din urmă cu bine, deşi Franco era aproape să-şi piardă viaţa.

A avut însă prilejul să învețe un lucru pe care nu l-a uitat niciodată și anume: că inamicul nu poate fi socotit niciodată bătut, până ce nu este distrus cu totul.

Increderea sa în acest principiu vechiu, aproape primitiv, mai vechiu decât toate ideologiile și religiile, l-a influențat în viață în multe din actele sale.

Scurt timp după bătălia dela Buit, a fost înaintat maior. Dar adevărata schimbare, hotărîtoare în cariera sa, urma să aibă loc abia după patru ani. Intre tânărul maior, mic de statură, care moștenise dela mama sa un caracter timid, și renumitul aventurier locotenent-colonel Millán Astray, pe care Franco îl cunoscuse în Maroc, se născu o prietenie strânsă. Acest necioplit excentric, pe care mulți îl socoteau nebun, fusese în stare să câștige favoarea regelui Alfonso și a reginei Victoria Eugenia. In primăvara anului 1920, primește însărcinarea să organizeze **Tercio-ul** (Legiunea Străină), după modelul Legiunii Străine Franceze, cu singura deosebire că în alcătuirea Legiunii Spaniole, majoritatea soldaților trebuia să fie spanioli. Unul din primele acte ale lui Millán Astray, a fost să-l numească pe micul maior cu vorba domoală, aghiotantul său.

Sătul și plictisit de cei patru ani petrecuți în Spania, Paco (poreclă comună pentru Francisco) primi oferta imediat. Ajunsese să iubească mult Africa arabă. Ii plăcea felul de viață comod și sentimentul de putere absolută pe care-l încerca acolo, împărtășit de mai toți ofițerii spanioli, care constituiau în acest teritoriu o minoritate privilegiată. De aceea se bucura că se înapoiază în Africa.

Incepând dela această dată, ascensiunea rapidă a lui Franco uimi și pe prietenii săi cei mai intimi. Mulțumită încrederii și sprijinului, nu numai al regelui și al reginei, dar și al dictatorului recent numit, Primo de Rivera — sprijin pe care scumpul său prieten Millán Astray reușise să-l obțină pentru Paco — Franco reuși să devină în doi ani șeful Legiunii, cu gradul de locotenent-colonel.

După scurt timp, înregistrează o nouă biruință personală. El pleacă repede la Oviedo, în nordul provinciei Asturia, pentru a se însura cu bruna și drăgălașa Carmen Polo. Până în cele din urmă, părinții fetei, burghezi conservatori și credincioși, au consimțit la căsătoria fiicei lor cu cel mai bun prieten al cunoscutului Millán Astray, pe care multă lume îl ura. Părinții își dădură binecuvântarea și Paco își luă soția cu el, în Africa.

Un an mai târziu, când Arabii Riff de sub conducerea lui Abd-el-Krim au început să clatine în mod serios puterea Franței și a Spaniei în Maroc, Franco a fost avansat general. Avea pe atunci treizeci și doi de ani și era cel mai tânăr general, în Spania.

In anii ce urmează — timp în care revolta Arabilor Riff degenerase într'un adevărat război — Franco cunoaște pe dictatorul spaniol, Primo de Rivera, și pe mareșalul Pétain, care se stabilise la Rabat ca inspector general al armatei franceze din Maroc, și care avea să joace mai târziu un rol important în viața lui Franco. Pe de altă parte, Franco se familiarizează și cu felul neîndurător de a lupta al Arabilor, care de altfel, aveau să joace și ei un rol important în viața sa.

Cu înfrângerea lui Abd-el-Krim în 1927, revolta Arabilor ia sfârșit. Viața își recapătă în Maroc ritmul ei lent și liniștea ei apăsătoare. Soția lui Franco se săturase de Africa. Spania îi chema ca o oază răcoritoare.

După scurt timp steaua norocului apare din nou. Paco este numit șeful Academiei Militare din Saragosa, care fusese redeschisă de curând. In următorii trei ani, în afară de câteva călătorii scurte prin țară — mai des în Capitală — și călătoria pe care a întreprins-o la Berlin și Dresda, pentru un studiu rapid al sistemului nou de educație militară germană — Franco a locuit în bătrâna și prăfuita capitală a Aragonului.

Legăturile lui Franco cu casa regală spaniolă, care conferise onoruri după onoruri ambițiosului dar discretului tânăr galician, se strânseseră și mai mult între timp. El rămăsese credincios vederilor sale monarhiste, chiar și după anul 1929 când regele ceruse categoric demisia dictatorului Primo de Rivera.

Sub conducerea lui Franco, Academia Militară Superioară devenise o pepinieră de monarhiști militanți. Chiar și după inaugurarea regimului celei de a doua republici spaniole, după alegerile populare din 14 Aprilie 1931, el continuă să rămână credincios ideii monarhiste. Două luni mai târziu, după ce se ordonase închiderea Academiei Militare, în discursul pe care l-a ținut în fața celor 720 de cadeți care se adunaseră acolo pentru ultima oară, el a lăsat să se vadă limpede atitudinea sa. Din acest discurs se putea deduce că nu era prea credincios față de republică; ca urmare, a fost destul de aspru certat de către ministrul de război, Azana, care mai târziu devine președintele republicii.

In timp ce steaua republicii în față începea să se înalțe în mijlocul bucuriei întregului popor spaniol, ascensiunea meteorică a lui Franco începu să se întunece. Până acum nu se gândise niciodată la această posibilitate, iar acum constata cu amărăciune că înainte de a împlini patruzeci de ani, cariera sa — care promisese atât de mult — ajunsese la un punct mort.

Cu toate acestea, el își ascunse cu grijă gândurile și nu se plânse niciodată; nici măcar față de ofițerii care făceau parte din grupul „La Pena". Aceștia se întâlneau în mod regulat într'una din cele mai mari cafenele de pe Calle Alcalé, în centrul Madridului. Printre ei se aflau numeroși ofițeri care, întocmai ca și Franco, începeau să-și vadă cariera primejduită din cauza unei republici care se interesa mai mult de școli decât de cazărmi.

In vreme ce Paco fu dat aproape uitării — fiind numit șeful unei brigade de infanterie în provincia sa natală La Coruna, apoi comandant în Baleare — originalul Ramón, fratele său mai tânăr, ajunsese să fie cunoscut în toată Spania ca unul dintre cei mai buni aviatori. Ramón fusese supranumit **El Jabali**, adică „Mistrețul" — un nume care s'ar fi potrivit de altfel și lui Paco, dacă n'ar fi fost mai mic de statură, fapt care a determinat pe camarazii săi să-i spună când vorbeau despre el, **„El Pequeno"**, adică „Mărunțelul".

Dar în scurt timp, Ramón capătă un renume prost, care înlocui cu repeziciune faima de până atunci. Natura sa tumultoasă deveni din ce în ce mai desechilibrată, gusturile și înclinațiile sale mai violente. După ce se căsători cu o doamnă a cărei reputație lăsa de dorit, la Madrid, se svoni despre scandaloasa legătură dintre cei doi soți cu Ruiz de Alda și cu soția acestuia. Ruiz de Alda fusese tovarășul său în faimosul sbor peste Atlanticul de Sud, și în curând deveni unul din întemeietorii Falangei fasciste.

Rătăcirile acestea ale lui Ramón, erau considerate ca rezultatul unei lovituri nereușite pe care încercase s'o dea cu ajutorul unor tineri ofițeri extremiști, la unul din aeroporturile de lângă Sevilla. Când s'au adunat ofițerii care făceau parte din gruparea „La Pena" ca să discute excluderea lui Ramón din asociație, aceștia au fost scandalizați de furia îngrozitoare cu care Paco — deobiceiu atât de calm și reținut — l-a atacat pe fratele său.

De fapt, felul liniștit și moderat al lui Paco printre camarazii săi din această asociație din Madrid, — caracterizată

prin discuțiile vehemente care aveau loc — îi făceau pe unii din membrii grupării „La Pena" să spună uneori exasperați:

— **Hombre,** Paco, stai atât de liniștit și de nepăsător de parcă ai fi o panseluță.

Totuși, când a avut loc adunarea în care trebuia să se discute propunerea excluderii lui Ramón, Paco n'a mai dat ocazie nici măcar în glumă să se pună la îndoială bărbăția sa. Năvăli furios ca un turbat, în cafenea, și înainte de a-i fi cerut cineva părerea despre cazul fratelui său, izbucni :

— E lepădătura unei cățele !

Era un termen puțin uzitat în acest cerc, cel puțin nu la adresa camarazilor. Injurătura părea și mai aspră, pentrucă era adresată fratelui său. O parte din membri părăsiră adunarea, alții îi reproșară această atitudine. Mai târziu, cei doi frați s'au împăcat și incidentul a fost uitat, afară de câțiva ofițeri, dintre care pe unii i-am cunoscut personal, și care au păstrat amintirea unuia din rarele momente când și-a pierdut Franco cumpătul.

Poate că și-ar fi păstrat calmul și atitudinea rezervată și în această ocazie dacă nu ar fi avut sentimentul că propria lui situație era disperată. O serie întreagă de generali cu sentimente republicane începuseră să capete comanda unor posturi importante, în timp ce el și colegii săi, cunoscuți și suspectați ca „africaniști", erau trimiși în posturi de mai mică importanță.

Numai datorită argumentelor puternice ale lui Mola, Sanjurjo și ale altor colegi, nu și-a dat Paco în timpul acela demisia din armată, pentru a se avânta în cariera politică. Se grăbise chiar să anunțe că își pusese candidatura pentru Cortesuri, ca deputat monarhist al districtului Cuenca.

— Așteaptă, îl sfătuiră camarazii pe socotitul și liniștitul Paco, **Tiempo trás tiempo, y agua trás viento** — după furtună, vreme bună, ca ploaia după vânt.

Așteptase — fără să părăsească cu totul campania politică pe care o inaugurase totuși fără prea mare succes — și vremea bună prezisă de camarazii săi n'a întârziat să se arate. Republica în fașă devenise, după doi ani și jumătate plini de evenimente, un copil voinic. Majoritatea partidelor care prezentau dreapta, stânga și centrul în complexul politic al țării, arătau o încăpățânare și o atitudine inflexibilă în cererile lor, în vreme ce provocatorii continuau să toarne gaz peste focul antagonismelor distrugătoare, antagonisme regionale, sau acelea dintre biserică și țărănime sau industriași. Para-

lizați de teamă și de apatie, moderații care controlau guvernul, târau fără să vrea republica într'un labirint de confuzie și nesiguranță.

Reacțiunea la această stare de lucruri se arătă cu ocazia victoriei, în alegerile din Decemvrie 1933, a coaliției de dreapta, **Confederación Espanola de Derechos Autónomos**, sau CEDA, așa cum era cunoscută în toată țara. Dar în loc să limpezească atmosfera, victoria coaliției CEDA, condusă de ultra-conservatorul și pro-clericalul Gil Robles, șeful partidului **Acción Popular** al Iezuiților, încărcase atmosfera cu dinamită atât la propriu cât și la figurat, fiindcă noul guvern se văzu în curând în fața unei revolte a minerilor din Asturii, înarmați cu dinamită. Această revoltă era susținută în același timp de o importantă mișcare din Catalonia, care încerca să formeze un Stat independent având drept capitală Barcelona. Guvernul chemă atunci pe Paco și pe ceilalți „africaniști", cerându-le să aranjeze lucrurile după priceperea lor, adică așa cum se aranjau aceste lucruri în Maroc.

Mărunțelul Paco fu numit șef de Stat-Major; Fanjul, subsecretar la război; Goded șeful aviației; și Mola socotit ca unul dintre oamenii „utili ai zilei" chiar dela începutul republicii, fu numit șef al armatei din Maroc și primi însărcinarea să stabilească un plan pentru mobilizarea întregei armate spaniole.

Intre timp, Sanjurjo, acest general încăpățânat și aproape lipsit de inteligență, care, în 1932 condusese o revoltă militară neînsemnată și prost organizată împotriva republicii — și care cu un an în urmă, ca șef al gărzii civile de sub regele Alfons, contribuia prin toată prostia lui la revolta împotriva regelui — fusese amnistiat în cele din urmă, împreună cu tovarășii săi de revoltă, cu condiția de a pleca în exil în Portugalia.

Prin reînființarea vechilor **Tribunales de Honor** — o violare fățișe a constituției, care desființase aceste Curți militare — începură să se distribue noui onoruri — ceea ce însemna o ploaie de favoruri și influențe politice și militare — și asupra altor ofițeri ai monarhiei, în majoritate „africaniști", care până atunci nu făcuseră decât să-și încaseze pensiile considerabile, atât de grațios acordate de republică. In schimb, nu se făcu nimic pentru a-l împiedica pe Franco și pe alții să îndepărteze o întreagă serie de ofițeri superiori, cunoscuți ca devotați republicii — cum erau Riquelme și Sa-

rabia, care aveau să joace rolul de căpetenie în lupta pentru a salva, iar mai târziu, pentru a restaura republica.

Unul dintre primele gesturi ale lui Paco, ca şef de Stat-Major a fost să aducă contingente de soldaţi Arabi din teritoriile spaniole de peste Gibraltar, pentru a înnăbuşi revolta din Asturii. Juan Yague, un alt bun camarad al lui Paco, care se retrăsese la Soria, unde îşi încasa liniştit pensia, aşteptând să fie rechemat pentru a i se da un post, înfrânse revolta minerilor cu ajutorul sălbaticilor Arabi şi al legionarilor străini, printr'o vărsare de sânge care făcu să se cutremure întreaga naţiune.

Franco, împreună cu ceilalţi camarazi ai săi din vechiul Regiment African 68, se întrecuseră de data aceasta. Neîndurătoarea represiune a revoltei din 1934 în Asturii şi Catalonia, ridică întreaga Spanie împotriva lor.

Se formă atunci un „Front Popular" compus din partidele de extremă stângă şi moderată, împreună cu federalele muncitoreşti socialiste şi anarhiste. Astfel, cincisprezece luni după reprimarea revoltei minerilor din Asturii, veni la putere Frontul Popular, în alegerile din Februarie 1936.

În aparenţă, roata norocului se întorsese spre primele zile ale republicii. Academia Superioară Militară, pe care „africaniştii" reuşiseră s'o redeschidă, a fost închisă pentru a doua oară. Goded a fost trimis în Baleare, în vechiul post al lui Paco. Iar pentru Paco însuşi, a fost ales un loc şi mai îndepărtat de Spania, în care se năştea o politică nouă — insulele Canare.

Şi de data aceasta, răsturnarea situaţiei se putea prevedea. In timpul celor doi ani de aşteptare a „vremii frumoase" au fost luate cele mai amănunţite măsuri în vederea momentului potrivit.

In cercul închis al unei societăţi militare secrete, **Unión Militar Espanola**, cunoscută sub numele de UME, al cărei preşedinte nu era altul decât Mola — căruia guvernul Frontului Popular îi permisese să rămână în Marocul Spaniol ca şef al forţelor armate de acolo — se puse la cale o conspiraţie, care trebuia să izbucnească după şase luni. Fusese organizată cu grijă şi îndrăzneală, mecanismul explosiv datorându-se geniului organizator al lui Mola, hotărîrii lui Sanjurjo, îndrăsnelii lui Goded şi calmului desăvârşit al lui Paco.

Pentru a înlătura orice bănuieli asupra persoanei sale, şi pentru a da posibilitate conspiratorilor să-şi ducă la bun sfârşit planurile, Paco îşi amână plecarea sub pretextul că

nu era de loc grăbit să părăsească Madridul pentru insulele Canare. Insă după ce ajunse acolo, şi la mai puţin de o lună înaintea insurecţiei plănuite, el pregăti o reuşită şi mai sigură, cu ajutorul unui lung raport pe care-l trimise guvernului. Minunat document de duplicitate, raportul sugera că neîncetatele schimbări în armată — o măsură neaşteptată care începuse să pună în pericol planurile lor — provoacă „nelinişte". Cum dela începutul regimului, Paco fusese socotit, în linii generale, ca un partizan al regimului parlamentar, părerile sale aveau în cercurile republicane oarecare greutate. In urma acestui raport, câteva poziţii însemnate în pregătirile tactice ale conspiraţiei au putut fi salvate.

In preajma lui întâi Iulie, totul era gata. Paco făcuse toate aranjamentele ca avionul cu două motoare şi cu şase locuri, „O-H-Rapide" care făcea cursa între aeroportul englez Croydon şi Canare, să vină să-l ia din Las Palmas, „oraşul grădină" al insulelor. Data fusese fixată pentru sfârşitul lunii.

Dar un eveniment neaşteptat îi sili pe conspiratori să se grăbească. La 13 Iulie, se răspândi la Madrid vestea asasinării cunoscutului deputat monarhist Calvo Sotelo, ca o răzbunare pentru asasinarea recentă a unui socialist. După câteva telegrame cifrate schimbate între Goded în Baleare, Mola în Maroc, Sanjurjo în Lisabona, Yague, Fanjul şi alţii din Spania şi mărunţelul Paco din Canare, conspiratorii căzură de acord că momentul era propice. Revolta trebuia să izbucnească fără întârziere, pentru a putea culege toate avantajele ce le-ar fi putut câştiga în urma valului de indignare ridicat în toată Spania de către gălăgioasele organizaţii de dreapta, după asasinarea lui Calvo Sotelo. In trei zile, la 16 Iulie, în Maroc, Mola ocupase Ceuta şi Melilla. Paco ajunsese acolo în ziua următoare, după un sbor lipsit de peripeţii cu „O-H-Rapide". Douăzeci şi patru de ore mai târziu, debarcau în Spania, peste Gibraltar, cu primele lor armate, alcătuite aproape numai din vechii lor soldaţi, pe care puteau conta — Arabii şi legionarii străini.

In acelaş timp, revoltele dinainte pregătite, izbucneau în diversele părţi ale ţării. Conspiraţia se preschimbase într'o rebeliune armată. In curând avea să se transforme în cel mai sângeros şi necruţător război civil pe care l-a cunoscut vrodată Spania.

3

Acestea s'au întâmplat acum opt ani. Torente de sânge

proaspăt au curs de atunci în Spania și în restul omenirii. Dar mărunțelul Paco — care sta acolo sus pe platforma tribunei înalte, adăpostit de acoperișul rudimentar construit, privind de sub masca zâmbetului, parada, defilând sub soarele fierbinte, pe șoseaua care-i poartă numele — trebue să se fi gândit, cel puțin pentru o clipă, cât de norocos a fost în drumul pe care pășise până atunci.

Mă întrebam totuși, dacă numai din cauza acestui „noroc" pierise Sanjurjo, în acel misterios accident de avion, când părăsise Lisabona pentru a veni în Spania să ia comanda rebeliunii militare? Din cauza acestui „noroc" își pierduse Goded viața la Barcelona, după ce părăsise postul său din Balearele vecine și încercase să pună mâna pe garnizoana capitalei Cataloniei? Astfel, chiar dela început, datorită acestui „noroc", alegerea unui succesor ca șef-comandant al răscoalei fusese redusă numai la cei doi membri — Mola și mărunțelul Paco — singurii care mai rămăseseră din quadrumviratul responsabil de plănuirea acestei revolte.

Normal, Mola ar fi trebuit să fie ales. Nu numai că el stabilise întreaga strategie a conspirației — dela început acceptată de către cei patru generali — dar el a fost cel care se ocupase de coordonarea operațiilor, cel puțin în etapele inițiale de organizare. Ceilalți îl socoteau „creierul" rebeliunii militare, așa cum Sanjurjo era considerat ca un simplu figurant.

Cu toate acestea, **Junta** care se întruni în acel fatal întâi Octomvrie, compusă din doi coloneli și cinci generali — dintre care cei doi candidați — l-a ales nu pe Mola, ci pe mărunțelul Paco.

Deciziunea care-l făcea pe Franco generalissimul insurecției, surprinse pe toți afară de Mola, poate. O serie de naționaliști și republicani care își aminteau de avansarea rapidă a lui Paco sub monarhie și sub dictatura lui Primo de Rivera, nu știau ce să mai creadă. Această alegere a umplut de mirare pe toți bărbații și femeile care-i cunoșteau prea bine talentul de a-și face prieteni printre membrii Bisericii, care aveau o influență politică. Aceștia își aminteau de legăturile strânse pe care le avusese Paco cu grupările de dreapta, care au deținut puterea în timpul acelui „Biennium Negru" al controlului parlamentar exersat de CEDA, de atunci căzută în disgrație.

In special, erau uimiți de această alegere toți cei care cunoșteau lipsurile de care dăduse Paco dovadă în 1933, când

își pusese candidatura pentru Cortesuri. Se pare că nici unul nu-și amintea să fi găsit în tânărul general cu obrajii plinuți pe care înflorea un surâs înghețat, cantități excepționale sau talente care să-l arate ca pe un adevărat conducător de oameni sau cel puțin ca pe o „puternică" personalitate.

Insă nici Paco, nici Serrano Suner, micul și vioiul avocat care era căsătorit cu sora soției lui Paco, nici colonelul Juan Yague, nici Juan March, „Piratul Mediteranei", nu au fost surprinși sau mirați de alegerea Juntei. Nici Benito Mussolini, nici ginerele acestuia, ministrul de externe, contele Ciano, n'au fost mirați. Aceștia se constituiseră ei înșiși într'o conspirație în sânul altei conspirații, cu scopul de a-l pune pe generalul Francisco Franco nu în fruntea unei simple rebeliuni militare ale cărei intenții aparente erau, în cazul cel mai bun, restaurarea unei monarhii, ci în fruntea unui stat spaniol corporativ și totalitar — ceva asemănător cu dictatura lui Salazar în Portugalia, însă o dictatură cu un caracter mai militant — care să se angreneze în sistemul politic al puterilor aliate din Axă.

In timpul exilării virtuale a lui Paco în Canare, fanaticul și neîndurătorul Yague rămăsese în Spania pentru a servi de legătură, pe de o parte între quadrumvirat și ceilalți generali care aveau să se alipească revoltei, iar pe de altă parte, între prietenul său cel mai intim și camarad „africanist", Paco, și noua organizație politică cunoscută sub numele de **Falange Espanola y de las Jons,** asemănătoare cu partidul fascist din Italia, care de altfel o susținea.

Yague ținea legătura strânsă cu noua organizație pe care partizanii o numeau simplu „Falanga", prin cumnatul lui Carmen, adică prin Serrano Suner. Sensibil și emotiv ca un artist, posedând însă priceperea unui avocat foarte bine pregătit, zelul arzător al unui convertit și lipsa de scrupule a unui **pistolero,** sau gangster, Serrano Suner era legătura principală între Yague și Falangă.

Serrano Suner care adusese cu sine în Falangă gruparea Tinerilor Catolici, al cărei președinte era Gil Robles — el fiind secretar — își dădu repede seama că inferioritatea numerică a Falangei era mai degrabă un avantaj decât un dezavantaj pentru cauza pe care o reprezenta — cauza mărunțelului Paco. Tânărul José Antonio Primo de Rivera, care era fondatorul efectiv al Falangei, se afla pentru a doua oară în închisoare sub acuzarea că complotase pentru răsturnarea republicei, așa că Falanga rămăsese de fapt fără conducător.

Intre timp se răspândi cuvântul de ordine că pe Paco îl interesau vederile Falangei şi că nu ar fi fost de loc împotriva ideii ca Falanga să devină **„Partido Unico"**, cu toate că antiparlamentarei Falanga nu-i plăcea să uzeze de acest termen când era vorba de organizaţia lor. Inainte de a pleca în Canare, Paco făcuse însă declaraţii în sensul acesta.

Câştigând sprijinul Falangei, Paco îşi dădu seama că ar fi câştigat mai mult decât atât. Deoarece în spatele Falangei se afla sprijinul efectiv al lui Mussolini, care împreună cu ajutorul câtorva fascişti de vază, printre care şi ginerele său, contele Ciano, susţinuseră începuturile Falangei. Şi Paco aflase că Ducele era gata să dea ajutor militar, economic şi politic plănuitei rebeliuni — asigurând ajutor asemănător şi din partea aliatei sale, Germania nazistă, dacă i se garantau în schimb avantagii politice şi economice. Serrano Suner fusese capabil să ofere Italienilor toate garanţiile politice, trebuia găsit însă un personaj mai proeminent care să semneze convenţia prin care să se garanteze beneficii economice reciproce.

Acesta a fost găsit în persoana lui Juan March, unul din cei mai bogaţi şi renumiţi oameni de afaceri. Armator şi importator de tutun, el făcea şi contrabandă, de pe urma căreia câştiga o avere uriaşă. Cu totul lipsit de scrupule — vânduse arme chiar şi Arabilor Riff, duşmanii ţării sale — acest „Pirat al Mediteranei" era gata să se repeadă asupra unei noui prade, mai ales dacă aventura îi dădea ocazia să scape de vreun rival.

După ce formă o mică societate secretă cuprinzând personagii serioase din marea finanţă, ca ducele de Alba şi ducele de Infantado, monarhişti de vază ai ţării, „vulpoiul" March — aşa îl porecliseră unii prieteni — se agaţă cum se spune, cu toate patru labele, de oferta lui Mussolini.

Drept rezultat, avioane italiene aterizaseră chiar dela începutul rebeliunii în Majorca — vizuina natală a „vulpoiului". In acelaş timp, prezenţa bine venită în portul Ceuta a unor vase de comerţ aparţinând companiei „Transatlantica del Mediterrano", al cărui preşedinte era însuşi March, nu putea fi socotită drept o simplă coincidenţă.

Şi în concluzie, nici votul Juntei militare, care îl favorizase pe Paco în locul lui Mola nu putea fi socotit ca un dar al zeilor. Dacă alegerea generalilor prezenta oarecare mister, acesta nu putea fi altul decât acela — destul de greu — de a ghici suma exactă în pesetas şi cantitatea de mărfuri pro-

misă de „Piratul Mediteranei" membrilor Juntei, — poate cu excepţia lui Mola — pentru fiecare vot acordat mărunţelului Paco.

Devenind generalissimul rebeliunii militare, Franco preluă, cel puţin pentru un timp, şi controlul asupra Falangei, care se aliase cu rebeliunea chiar dela început. Pe de altă parte, găsise însă că era mai potrivit, din respect faţă de puternicii susţinători pe care-i avea printre înalţii prelaţi monarhişti, cât şi faţă de marii moşieri, să micşoreze până la minimum importanţa legăturilor sale cu fascista şi totalitara Falangă. **Pronunciamiento**-ul generalilor era explicat de el înaltului cler şi aristocraţilor ca fiind mai degrabă o neînsemnată măsură de ordine, care avea să dureze numai câteva săptămâni, şi care se făcuse numai pentru ca „haosul să se transforme în ordine" vreme în care urma să se netezească drumul pentru o restaurare „constituţională" a monarhiei.

Dar nu se spuse nimănui cum se va putea realiza aceasta, când numai cu opt luni înainte, Frontul Popular avusese un succes atât de hotărîtor. De altfel, nici unul din cei mai însemnaţi sprijinitori ai rebeliunii nu se ocupase de acest lucru prea deaproape; pentrucă erau cu toţii prea adânc cufundaţi în ura lor faţă de republică, şi în cursa lor de întrecere pentru a pune mâna pe postul cel mai important, într'o atmosferă care ajungea uneori la paroxismul nebuniei.

Manevrarea acestor grupuri în conflict, cu ajutorul sfătuitorilor aleşi cu grijă şi prin simplul şiretlic al promisiunii unor sfere deosebite de influenţă, avusese succes şi l-a învăţat pe Paco secretul prin care să păstreze echilibrul gingaş al puterii. Iniţierea lui Franco în acest secret se datora în mare parte unui politician basc, şi anume, şiretul José Félix Lequerica.

Lequerica era făcut să arbitreze; avea un dar neîntrecut de a media şi concilia. Manierat şi afabil, glumeţ, bun orator, dădea adesea interlocutorilor impresia că se aflau în faţa unui om cu suflet cald şi înţelegător. Totuşi, în dosul acestei înfăţişări plăcute, se ascundea o personalitate cu un sânge tot atât de rece cum nu-l avea niciun peşte din golful Biscaei. Lequerica a fost ministru de externe, cea mai mare parte a timpului cât am stat eu în Spania.

Intr'o anumită privinţă, deşi cu totul deosebiţi ca fizic, între el şi Franco exista o puternică asemănare. Unul era avocat, iar celălalt fost militar. Dar atât avocatul basc, cu educaţia iezuită, cât şi militarul galician, posedau aceleaşi cali-

tăți, erau stăpâniți, aveau un caracter hotărît și putere de muncă. Amândoi erau conservatori și monarhiști și totuși foarte interesați în potențialurile politice ale noilor mișcări fasciste, care izbucniseră în unele țări ale lumii. Întocmai ca și Franco, Lequerica lucrase în așa fel încât să păstreze relații regulate cu unii din comandanții din Falangă. Lui Franco nu i-a trebuit mult să vadă că Lequerica era un om care trebuia supraveghiat cu cea mai mare grijă din orice punct de vedere, așa cum trebue să supraveghezi un reumator.

Dar mai alles, trebuia să aibă în vedere că acest om nu urma să fie folosit decât în cazuri excepționale. O astfel de ocazie s'a ivit în momentul când s'a simțit nevoia urgentă a câștigării întregului sprijin al înalților prelați și al aristocraților de vază — două grupuri cu care Lequerica se pricepea să jongleze minunat. Inteligentul avocat basc, politician și diplomat, reuși să obțină rezultate care întrecură toate speranțele lui Franco.

Dar între timp „operațiile pentru menținerea ordinei", operații care trebuiau să dureze numai câteva săptămâni, se transformară într'un necruțător război civil, care avea să dureze aproape trei ani.

Față de armele, de tancurile, de avioanele și de marea majoritate a militarilor de carieră, iar mai târziu, de forțele terestre și aeriene ale Italiei și Germaniei, pe care Franco le avea de partea sa, republica — cu excepția ajutorului din partea Uniunii Sovietelor, precum și din partea Brigăzilor Internaționale — nu putea conta decât pe sărmanul popor spaniol, slab înarmat.

Și totuși, abia începuse să se răspândească svonul victoriei depline, de către naționaliști, imediat după izbucnirea revoltei militare, și populația hotărîtă a celor două mari orașe — Madridul și Barcelona — trezindu-se în fața unui pericol pe care însuși guvernul lor încercase să-l diminueze — considerând revolta ca un al doilea Sanjurjo, fiasco din 1932 — năvăli în cazărmi, omorînd pe comandanții devotați lui Franco — Goded și Fanjul au fost printre primii — și împiedicând garnizoanele să se alipească rebeliunii.

Când Mola își dădu seama în Noemvrie 1936 că Madridul apărat de popor nu putea fi cucerit, se văzu limpede că durata războiului depindea de iuțeala cu care putea fi sfărâmată rezistența morală a populației. Franco nu-și pierdu vremea și începu o vastă campanie de terorizare dirijată mai ales de către Falangă și de către observatorii „științifici" ai spiritu-

lui lui Mussolini şi ai Gestapoului lui Hitler. In unele cazuri, această teroare începu să ia forma unor exterminări în masă.

După ce Franco îi aduse pe mercenarii naziști şi fasciști, până şi brutalul şi insensibilul Yague se văzu silit să protesteze împotriva folosirii acestor „bestii de pradă" străine. Se pare că prin acest protest, prin care de altfel erau lăudate şi calităţile de buni luptători ale republicanilor, Yague pierdu pentru o vreme prietenia şefului său. Dar din acest protest, Franco a tras foloase. Datorită faptului că republicanii nu mai stăpâneau între timp decât Madridul, Barcelona şi o fâşie de teritoriu care mergea dela Madrid până la Mediterană, pe care intenţionat Franco n'o ocupase — **al enemigo que huye, puente de plata,** (un pod de argint pentru inamicul care se retrage) — el nu mai avea nevoie de ajutorul german şi italian. Pe de altă parte, brigăzile internaţionale, după ce au provocat primele pierderi puternice armatelor lui Franco la Teruel, reuşiseră printr'o manevră neaşteptată şi îndrăzneaţă, să treacă Ebrul, să-i secere soldaţii şi să cucerească pentru republicani un punct strategic pe braţul de sud al fluviului, o poziţie care ameninţa să-i taie lui Franco drumul spre Barcelona, fortăreaţa industrială a republicii.

Declaraţia sa că înţelegea să trimită contingentele germane şi italiene de unde veniseră, cu condiţia ca brigăzile internaţionale să se retragă — făcută imediat după „înscenarea" temporară a disgraţiei lui Yague pe care Franco îl avansase general mai înainte — a avut un succes răsunător. Vechiul său duşman, Azana, care era preşedintele republicii, şi Negrin, primul ministru, acceptară propunerea lui Franco şi au primit să îndepărteze brigăzile, în speranţa zadarnică de a scăpa de acuzările ce li se aduceau atât dinăuntru cât şi din străinătate, că lăsau republica pe mâna comuniştilor.

La trei zile după retragerea brigăzilor internaţionale — mulţi din aceşti luptători zac sub pământul pietros al Spaniei — republicanii, demoralizaţi, pierd nepreţuitul cap de pod de peste Ebru şi drumul spre Barcelona era de acum înainte deschis pentru Francisco Franco.

Capitala Cataloniei a căzut la 26 Ianuarie. La 1 Aprilie, avea loc parada de triumf a lui Franco, în faţa populaţiei înfometate şi cu nervii distruşi a Madridului, în sunetele imnului Falangei, **Cara al Sol** şi **Marcha Granadera,** vechiul marş regal care fusese transformat în imn naţional.

— Şi ce impresie au făcut asupra lui Franco, aceşti trei

ani de ruină și de război fratricid? am întrebat odată pe un cunoscut al meu din Madrid, care a fost pe vremuri unul dintre membrii fondatori ai Falangei și care trăsese cu mitraliera împotriva republicii.

— S'a îngrășat cu zece kilograme.

4

Aveam impresia că parada se apropia de sfârșit. M'am uitat la ceas: trecuse de ora douăsprezece. Primul ministru împreună cu șeful „sindicatelor" se retraseră lângă celelalte personalități oficiale ale căror chipuri le întrevedeam în penumbra tribunei împodobită cu drapelele și emblemele Spaniei naționale.

Caudillo rămăsese singur, salutând încă mulțimea și defilarea din ce în ce mai lipsită de ordine. Părea puțin obosit, dar colțurile gurii erau încă ridicate în acel zâmbet ușor.

Sanjurjo murise. Mola murise. Goded murise. Cei trei membri mai importanți ai quadriumviratului, în mare parte răspunzători de revolta care-l ridicase pe Franco la putere, erau morți, dispăruți. Tânărul Primo de Rivera zăcea mort, dacă nu și uitat, între vechile și întunecatele ziduri ale Escurialului. Ciano murise și din Mussolini nu mai rămăsese decât o caricatură grotescă. Murise Ramón Franco, excentricul „Lindbergh al Spaniei", al cărui nume fusese odinioară, mai mult chiar decât acela al fratelui său mai mare Francisco, pe buzele milioanelor de admiratori din Spania și America Latină; murise ucis într'un accident de avion în vreme ce lupta alături de fratele său împotriva republicii. Muriseră cu toții. Și atâția alții — Fanjul, Batet, Jordana — morți cu toții.

Numai Franco rămăsese. Devenise Excelența Sa Francisco Paulino Hermenegildo Teodulo Franco Baamonde, Generalissimul Forțelor Terestre, Maritime și Aeriene, Caudillo al „glorioasei revolte", Comandantul Național al Falangei, Șeful Statului și stăpân pe destinul a douăzecișicinci de milioane de spanioli. Caudillo parcursese un drum destul de lung.

Intr'adevăr, părea să fie un om foarte fericit, mândru de mica sa familie și surâzând plin de încredere. Uneori se îmbrăca civil, și în asemenea ocazii, când fotografia sa apărea în ziare, adesea împreună cu soția și fiica sa, cu zâmbetul și statura sa grăsună, putea fi luat drept oricare dintre acei

pequeno burgués, [1]) mulţumit că-i merg bine afacerile şi bucuros să fie împreună cu familia acasă.

Dar nu era chiar aşa; în expresia aspră şi calculată a ochilor săi mici şi apropiaţi nu era nici o urmă de zâmbet. Şi nu era nici o urmă de burghez pacinic în acele fotografii care-l arătau îmbrăcat în uniforma comandantului de Falangă, aşa cum era acum, sau în uniforma ostentativă de generalissim cu panglica lată din fir de aur şi cu franjuri de şef al forţelor armate naţionaliste, împodobindu-i pieptul. In asemenea ocazii era adesea fotografiat alături de un arhiepiscop care-i prindea pe piept o medalie arătând că fusese făcut **hermano mayor** [2]) al unui nou ordin bisericesc. In aceste fotografii, surâsul îngheţat pe buze părea cauzat de un coşmar, atât era de crispat, şi ochii aveau o privire grea şi lipsită de strălucire, ca aceea a unui om chinuit de spaimă.

Mă întrebam, de ce are această privire? Aş fi vrut să cred că era poate semnul unei conştiinţe turburate de suferinţele şi cumplita stare în care se sbăteau ţara şi poporul său în urma războiului civil, război care se născuse din seminţele aruncate de acea conspiraţie înjghebată atât de priceput şi executată atât de perfect.

Dar nimic din tragedia acestui război, nimic din aceşti trei ani de complectă distrugere a unei ţări întregi, sau din cei cinci ani de represiuni în masă, care au urmat împotriva unui popor întreg, nimic din aceşti ani de complicitate cu conspiraţia mult mai largă prin care se încerca să se dăltuiască o lume după imaginea celor care creaseră Axa şi care-l ajutaseră să sfărâme şi apoi să transforme ţara şi locuitorii ei în ceea ce erau astăzi; nimic din atmosfera de ignoranţă şi bigoterie întunecată, de corupţie şi teroare, pe care o observasem şi o simţisem de când eram aici, nimic nu putea să mă facă să cred că Franco avea conştiinţa turburată. Cu toate acestea, privirea lui mă urmări, până când mi-am dat seama că ceea ce crezusem şi sperasem că ar fi putut să fie privirea unei conştiinţe turburate, nu era decât simpla înfăţişare a fricii!

5

Chiar dela prima aniversare a revoluţiei, în 1937, când războiul mai continua, se făcuse un obiceiu de a se împuşca un

[1]) Mic burghez (N. T.).

[2]) Frate mai mare (N. T.).

număr oarecare de „roşii" — mai toţi prizonierii politici erau „roşii". In curând am aflat că acest obiceiu destul de ciudat, era respectat mai mult decât s'ar fi cuvenit, ba chiar într'o asemenea măsură încât ajunsese să se extindă peste tot, în toate oraşele şi comunele Spaniei unde se aflau deţinuţi politici, şi să fie practicat nu numai cu ocazia aniversărilor naţionale, ci şi la ziua de naştere a lui Franco sau la ridicarea lui Franco la rangul de şef al Statului, şi chiar cu prilejul numeroaselor sărbători religioase, ca de pildă Crăciunul, Bunavestire, Paştile, Inălţarea şi multe altele.

In după amiaza acelei zile am aflat că nouăzeci şi patru de prizonieri politici deţinuţi în închisorile Carabanchel şi Orcana, din apropierea Madridului, acuzaţi că fuseseră voluntari în armata republicană în timpul războiului civil, care se terminase cu cinci ani înainte, fuseseră scoşi în curtea închisorii şi împuşcaţi. Ultima victimă se prăbuşise la ora cinci în faţa plutonului de soldaţi ai Falangei, specializaţi în execuţii. Decretul de condamnare la moarte fusese semnat ca şi decretele celorlalţi — cu o seară în ajun — de către „Francisco Franco, şeful Statului".

La ora şase, în salonul cel mare al reşedinţei sale oficiale — palatul Prado de lângă Madrid — Franco primea pe toţi preoţii oficianţi ai „Frontului Tineretului" din Falangă. Aceşti preoţi veniseră în grupuri de prin toate colţurile de provincie, din ordinul episcopilor şi al conducătorilor din provincie ai Falangei şi ai „Frontului Tineretului", ca să-i aducă lui Caudillo „omagiul lor" pentru a opta aniversare a „glorioasei revoluţii".

Preoţii erau prezentaţi lui Franco de către însuşi episcopul de Madrid — Alcala, dr. Eijo Garay, — în calitate de asesor naţional pentru educaţia religioasă şi morală a „Frontului Tineretului din Falangă". Un reporter spaniol mi-a povestit chiar în seara aceea, că ceremonia fusese foarte scurtă. In genunchi, toţi cei de faţă primiseră binecuvântarea episcopului. Franco s'a ridicat cel din urmă. Părea mai palid ca de obiceiu. Dar zâmbetul nu l-a părăsit nici o clipă.

II

CĂMAŞA ALBASTRĂ ŞI BERETA ROŞIE

1

Deasupra platoului stâncos al Castiliei, numai la o oră de călătorie cu trenul dela Madrid, se află un sătuleţ izolat, San Lorenzo del Escorial. Sus, deasupra tristului sătuleţ, agăţat aproape de cer pe piscul pleşuv al unui munte, stă singuratic Palatul-Mănăstire al Escorialului, cu întinderea curţilor pavate cu lespezi şi a zidurilor de piatră cenuşie risipite pe coasta muntelui. Dar acestea nu sunt pietre din pământul văluritului platou castilian care se întinde jos, departe, ci sunt pietrele umede şi cenuşii ale lăcaşului morţii.

Inălţat în secolul al şaptesprezecelea după dorinţa fanaticului Filip al II-lea, pentru a sluji de criptă sacră regilor Spaniei, acest întunecat monument închinat puterii şi credinţei, al cărui plan a fost desenat cu linii de o majestate simplă — în forma unui mare rug, pentru a se reaminti martiriul Sfântului Laurenţiu, patronul Escorialului, care a fost ars pe rug — a devenit de atunci simbolul de măreţie al imperiului spaniol.

Sub Filip, acest imperiu cuprindea Spania şi Portugalia, Ţările de jos, Regatul Milanului şi al Neapolului, Sicilia, Sardinia, Rousillon-ul, Franche-Comté-ul, o parte din Africa de Nord, şi teritorii de-a-lungul coastei, în Africa de Vest, Capo Verde şi insulele Canare în Atlantic,. Filipinele şi o parte din Moluce în apele îndepărtatului Pacific, precum şi toate ţinuturile dobândite după descoperirea Americilor, adică cea mai mare parte a emisferei de Apus.

Sub domnia lui Filip, războiul sfânt împotriva credinţei „eretice" a protestanţilor din Anglia, Franţa, Germania şi Ţările de Jos, fusese purtat fără milă şi cu un zel necruţător.

Fanatismul îngrozitor al spiritului întrupat în Escorial, pusese stăpânire pe imaginaţia celui de al doilea fiu al lui don Miguel Primo de Rivera, marchiz de Estella, fostul dictator de odinioară pe care regele Alfons, îl numise „Mussolini al meu" ca mai târziu să-l îndepărteze cu o grosolană lipsă de tact.

La un an după ce regele se văzuse silit să abdice în faţa republicii, acest spirit al Escorialului fusese sintetizat de către José Antonio Primo de Rivera într'un mănunchi de principii care aveau să devină charta pe care s'a întemeiat **Falange Espanola**, iar tânărul Primo de Rivera, deveni numai: „José Antonio".

„Avem voinţa de a reface imperiul. Afirmăm că Spania are depline drepturi istorice de a fi un... imperiu". Aceste cuvinte ar fi putut fi prea bine rostite de Filip, atunci când se pregătea să pornească încă un război împotriva uneia din naţiunile „necredincioase".

Portretul lui José Antonio atârna pretutindeni. Cu ochii visători pe jumătate închişi, cu gulerul cămăşii întotdeauna desfăcut, descoperind un piept plinuţ care apărea ciudat de feminin sub obrazul mare cu trăsături masculine — această idealizată reprezentare a fondatorului Falangei îmi devenise tot atât de familiară ca şi zâmbetul lui Franco, al cărui portret era aproape totdeauna alături de acela al lui José Antonio. La fel şi epitetul „Martirul" — care era citat zilnic prin orice mijloc de publicitate — era foarte rar publicat sau spus fără să nu fie întovărăşit de un citat din discursurile lui Franco.

Astfel, pe un zid, în mijlocul Madridului, se poate citi: „Numai cei puternici pot fi cu adevărat imparţiali" — José Antonio. Şi imediat dedesupt: „In această supremă clipă de nevoi, Spania se poate considera eliberată de turburări şi ameninţări —" Franco.

Mereu soldatul puternic, cu privirea hotărîtă, alături de visătorul cu înfăţişarea de sfânt — conchistadorul şi călugărul Franciscan — o imagine perfectă a măreţiei care a creat odinioară un imperiu. Dar Franco nu era conchistador, şi José Antonio, care nu tăinuise faptul că era dornic de plăceri lumeşti, nu fusese Franciscan şi nici călugăr.

Dar ce importanţă avea, dacă nici Franco, nici José Antonio nu îndeplineau toate condiţiunile care se cer tipului modern al soldatului-mistic sau al soldatului-poet — Loyola, Cervantes, Santillana, Garcilaso dela Vega, Bernal Diaz şi

mulţi alţii — care au scris pagini nemuritoare la începuturile imperiului spaniol şi la începuturile literaturii spaniole? Istoria Spaniei era atât de bogată în episoade glorioase datorite călugărilor militanţi şi soldaţilor credincioşi, încât avantajele evidente ce puteau să le aibă prin perpetuarea acestui mit cu ajutorul chipurilor combinate Franco-José Antonio — nu putea să fie necunoscută propagandiştilor Falangei — şi ei se foloseau de aceste posibilităţi până la capăt.

Semi-deificarea dualităţii Franco—José Antonio, creată artificial, urmărea un scop şi mai însemnat. Făcea ca Franco să apară mai puţin autocrat, mai puţin „zeul care se plimbă singur". El avea în José Antonio un fel de tovarăş-consul, cu care se părea că împarte puterea.

Ce era mai important, fără îndoială, era că Franco trăia şi avea toată puterea, în vreme ce José Antonio nu era decât un simbol mistic: „Fundatorul", „Martirul glorioasei rebeliuni". Era „Cel care lipseşte". Era mort.

2

Oamenii care se strânseseră în jurul lui José Antonio erau în majoritate studenţi, tineri până la 20 de ani, din Madrid, Valladolid, şi din alte câteva oraşe cu centre universitare. José Antonio renunţase la toate legăturile care-l legau de aristocraţie şi ajunsese să se considere un „intelectual" în care se întrupau năzuinţele poporului spaniol, cu toate că majoritatea tovarăşilor săi — cel puţin cei mai devotaţi — veneau din rândurile burgheziei din care se ridicase şi tatăl său, fostul dictator.

Folosind cunoscutul „nume" al lui Primo de Rivera ca pe un scut, conducătorii noii organizaţii fasciste se lansară în curând ca un partid politic, pentru a termina cu toate celelalte partide. In vreme ce ei continuau să afirme că organizaţia lor nu era modelată după organizaţiile fasciste sau naziste, programul lor cerea un stat „naţional-sindicalist" care avea să întărească Spania în interior prin largi reforme sociale şi economice, iar în exterior, prin extinderea culturală, politică şi economică a „spiritului hispanic" în Portugalia, Africa, Filipine şi mai ales, în ţările din America latină. Acest program se deosebea foarte puţin de tendinţele imperialiste ale lui Mussolini şi de planurile lui Hitler pentru crearea unei Germanii cât mai întinse.

De fapt, câţiva dintre conducătorii Falangei, printre care

și José Antonio, vizitaseră Roma și Berlinul, de unde se înapoiaseră partizani înfocați ai fascismului. Dar ei căzuseră cu mult înainte sub influența publicațiilor fasciste ale lui Mussolini, Spirito, Missiroli, Ferri, Volpi și după aceea, sub influența acelui ne mai pomenit ziarist german care se stabilise în Italia sub numele de Curcio Malaparte.

Raimundo Fernández Cuesta, — care avea să joace mai târziu un rol important în cursa Falangei pentru dobândirea unor puteri cât mai largi sub regimul lui Franco, — era un cunoscut pro-fascist, chiar din primele timpuri ale Falangei. Intr'un articol al său, publicat în 1934, întrebuințase termenul fascist, „corporatist", pentru a înlocui pe acel de „național-sindicalism", ca să definească nevoile economice și politice ale Spaniei.

José Antonio și colegii săi lucraseră pentru ziua în care ar fi venit statutul național-sindicalist la putere în Spania, nu printr'o coaliție cu grupările privilegiate care erau conservatoare sau reacționare prin tradiție, ci prin mobilizarea „maselor". Cu toate acestea, urmând procesul similar al celor întâmplate în Italia și Germania, conducătorii din Falangă, putuseră să se împace din ce în ce mai ușor cu ducii, cu arhiepiscopii și cu generalii care aveau atâta influență. Odată, José Antonio spusese: „Trebue să fim cumpărați ca să putem înșela pe cei care ne cumpără".

Dar în curând Falanga avea să fie înșelată și nicidecum oamenii care luptaseră pentru o Spanie medievală. Fiindcă, nesemănând de loc cu conducătorii fasciști și naziști din Italia și Germania, „triumviratele" Falangei — celule de trei care constituiau nucleele de organizație împrăștiate în diferitele părți ale țării — nu fuseseră în stare să găsească „mase", care să vină la ele de bună voie. Ca rezultat, influența celorlalți se făcuse din ce în ce mai simțită.

In Spania, gruparea „tradiționaliștilor" era alcătuită din monarhiștii carliști, reacționari și clericali. Gruparea avea o organizație armată, pe fanaticii **requetés.**

Acești tradiționaliști cu carapacea groasă, a căror putere era centrată în muntoasa provincie bască din Navarra, priveau cu neîncredere o organizație în care jucau un rol important tineri pamfletari anti-clericali. Iar sub aparența deosebirilor de păreri dintre modernii falangiști și dintre carliștii cu vederi din Evul Mediu — care socoteau toate lucrurile moderne drept operă a diavolului — existau apropieri de idei foarte importante, cum era de pildă interesul ce-l

purtau şi unii şi alţii organizaţiilor comunelor agrare spaniole din secolul al şasesprezecelea şi al şaptesprezecelea. Lequerica — unul dintre „cei noi" — cei vechi care făceau parte din Falangă mai dinainte de rebeliune, se numeau **Camisas Viejas** — „cămăşi vechi" — a fost cel care şi-a dat seama de această unitate de vederi a falangiştilor şi a tradiţionaliştilor, şi că ideile lor s'ar fi putut împăca eventual.

Dar în clipa când a izbucnit rebeliunea, José Antonio, pe care cunoştinţele mele ce făceau parte din Falangă îl numeau adesea „Cel care lipseşte", dispăruse, dar nu numai în sens misterios. In timp ce José Antonio sta închis împreună cu alţi conducători de vază ai Falangei, aşteptând să fie executaţi de republică, la prăbuşirea căreia contribuiseră, falangiştii mai puţin notorii, ca Fernandez Cuesta şi ceilalţi, veniţi pe urmă, ca Giménez Caballero şi Serrano Suner, — cumnatul soţiei lui Franco — care fusese poreclit de tovarăşii lui de închisoare din cauza obiceiului său de a se văicări mereu, „**La Llorona**" adică „Bocitoarea", reuşiseră să evadeze şi să ajungă în liniile naţionaliştilor. Atunci Franco, fără nicio clipă de ezitare, luase Falanga sub aripele sale.

Unii dintre falangiştii pe care-i cunoşteam, îl acuzau pe Franco de moartea lui José Antonio. După cele spuse de ei, guvernul republican fusese gata să dea pe şeful Falangei în schimbul fiului unuia dintre miniştrii republicani ce se găsea în mâinile naţionaliştilor, când într'un ziar al republicii, apăru un articol, criticând aspru, această propunere. Temându-se să nu se ataţe opinia publică împotriva sa, ministrul nu duse mai departe negocierile care ar fi însemnat salvarea fiului său. La scurtă vreme după aceea, José Antonio fusese executat. Se pare că articolul care a precipitat evenimentul, a fost plătit de unii din ofiţerii superiori monarhişti, din jurul lui Franco, pentrucă aceştia îl considerau pe tânărul Primo de Rivera, ca fiind „prea intransigent", ceea ce ar fi împiedicat restaurarea monarhiei, idee pe care Franco o susţinea pe vremea aceea.

In orice caz, Franco devenise şeful statului, iar José Antonio fusese semi-deificat ca Fundatorul, Martirul, Cel care lipseşte.

De fapt, în primele zile ale revoluţiei, soarta Falangei a atârnat de un fir de păr. Dar cum Franco mizase prea mult pe înţelegerea cu Mussolini şi cu Ciano, nu-şi putea permite o greşală, şi Falanga, privită ca o „făptură" a Italiei fas-

ciste, — chiar denumirea **Falange**, sau Phalanx, era de origine romană — fu lăsată să trăiască.

Ba mai mult, Franco trebue să-şi fi dat seama că acest sâmbure fascist, lipsit de un conducător real, putea să devină o pârghie solidă în mâinile sale, o pârghie cu ajutorul căreia ar fi izbutit să înlocuiască republica cu o puternică dictatură.

El transformă aproape peste noapte resturile neînsemnate ale Falangei — care nu depăşise cadrul unei secte nici chiar în zilele ei cele mai active — într'o mare organizaţie cu ramificaţii în fiecare casă, în fiecare stradă, în fiecare sector, în fiecare sat, comună şi oraş unde armatele sale înfrânseseră rezistenţa republicană.

Inceputurile acestei metamorfoze au fost descrise mai târziu de scriitorul francez Georges Bernanos, care locuia pe atunci la Majorca împreună cu câţiva tineri falangişti pe care-i cunoştea şi-i admira.

„Ce s'a întâmplat cu aceşti tineri?" se întreabă el într'o carte apărută în Franţa, la un an după izbucnirea rebeliunii. „Ei bine, am să vă spun. In Majorca nu erau nici cinci sute în ajunul pronunciamientului. După două luni, erau cincisprezece mii, graţie recrutărilor forţate conduse de militari, interesaţi în distrugerea partidului şi a disciplinei lui. Sub conducerea unui aventurier italian, Rossi, Falanga deveni poliţia auxiliară a armatei fiind silită în mod sistematic să îndeplinească cele mai umilitoare însărcinări, până când şefii începură să fie închişi şi executaţi... în timp ce elementele cele mai bune erau încorporate cu sila în armată...!"

Am auzit istorisiri asemănătoare şi tot atât de adevărate despre cele ce s'au întâmplat cu falangiştii şi în alte părţi ale Spaniei. Franco a reînfiinţat Falanga cu scopul de a se servi de ea şi acest lucru a avut cele mai serioase urmări.

Cu ajutorul lui Serrano Suner, Fernandez Cuesta şi Luis de Arrese, care avea şcoala iezuiţilor, el primi în rândurile Falangei mii de oportunişti politici din grupările catolice de dreapta, anarhişti renegaţi, criminali puşi în libertate odată cu prizonierii politici, şi toate lepădăturile din lumea interlopă a tripourilor, a varieteurilor şi a bordelurilor din Madrid, Barcelona şi alte oraşe.

Făcând din Falangă singura grupare politică legală, Franco şi-a asigurat şi cooperarea cu alte grupări. Foarte mulţi ofiţeri, moşieri aristocraţi şi industriaşi s'au grăbit să se înscrie în Falangă, în vreme ce, mii de preoţi au fost făcuţi **Asesores**

Religiosos, capelani, atașați nenumăratelor instituții ale Falangei.

Includerea în Falangă a reacționarilor tradiționaliști — unificare pe care Franco a făcut-o cu ajutorul lui Lequerica, la mai puțin de un an după revoluție a fost lovitura de grație pentru mulți din „Vechile Cămăși". Printre aceștia era și înflăcăratul tânăr Manuel Hedilla, care reușise între timp să atragă în jurul său câțiva dintre anarhiștii renegați și să se proclame el însuși conducătorul Falangei. Falanga a mers până acolo încât și-a ales vechile colori, roșu și negru, ale extremei stângi a anarhiștilor, **Federacion Anarquista Iberica,** sau FAI, pentru drapelul său, pe care se află jugul și săgețile, împrumutate de pe stema lui Fedinand și Isabella.

Hedilla începu să ceară executarea programului social al Falangei, care era cuprins în faimoasele douăzeci și șapte de puncte ale lui José Antonio.

Punctul 26 al acestui document, prin care se cerea separarea bisericii de stat, înfuriase nu numai ierarhia bisericească, ci și tradiționaliștii. Franco a întâmpinat această primă criză din interiorul „coaliției" sale dictatoriale cu mult tact și tărie, tactul datorindu-se în majoritate lui Lequerica, iar lui însuși, tăria. Hedilla și cei din „Cămășile Vechi" care se grupaseră într'o mică organizație dizidentă, cunoscută ca „Falanga autentică", sau FEA, au fost arestați, în timp ce șeful tradiționaliștilor era trimes în exil.

După aceasta, Franco a decretat unificarea Falangei cu tradiționaliștii, formând astfel **Falange Espanola Tradicionalista y de las Jons** sau **FET y de las JONS,** denumire care i-a rămas de atunci.

Cu ocazia citirii decretului de unificare a avut loc o mică ceremonie. Franco purta tunica militară neagră, cămașa și cravata albastră a Falangei și pe cap bereta roșie a tradiționaliștilor, pentru a arăta că de acum înainte aceasta era uniforma ca un simbol al unificării. Lequerica scosese pentru Franco încă un iepure din jobenu-i de mătase, și ziua de 19 Aprilie a fost imediat adăugată listei din ce în ce mai lungi a sărbătorilor naționale din Spania lui Caudillo.

3

Unificarea a făcut multă plăcere primatului Spaniei și aproape întregii ierarhii bisericești. Dar mai ales, i-a îngăduit lui Franco să-și întocmească o „ierarhie" creată de el

personal pentru noua Falangă ce începea să cuprindă cu repeziciune tot aparatul de stat.

Lui Serrano Suner, ministru de interne şi apoi de externe, i s'a dat preşedinţia consiliului politic al Falangei, cu vechiul „africanist" generalul Munoz, ca secretar general, situaţie — ca rang — imediat după aceea a lui Franco, ca şef. Mai târziu, a fost făcut şef activ al Falangei, José Luis de Arrese — „iezuitul-laic".

Serrano Suner a pierdut apoi cele două portofolii şi a fost coborît în rang, ca şef activ al Falangei. Dar a continuat să exercite de fapt o considerabilă influenţă în „consiliul politic" al Falangei, ca şi asupra întregului regim. In 1944, se spunea că Serrano Suner era cel care scria mai toate discursurile lui Caudillo, şi că în timpul meselor pe care le luau foarte des împreună la Pardo, Franco îi asculta cu grijă toate sfaturile.

Intre timp, Fernandez Cuesta, deşi membru al cabinetului, a fost numit şi el, pentru scurtă vreme, secretar general al Falangei. Apoi, a fost numit în „consiliul politic" al Falangei. Cu toate că mai târziu a fost aproape uitat în postul de ambasador în Brazilia şi apoi în Italia, această trecătoare eclipsă avea să fie urmată de numirea sa ca preşedinte al consiliului consultativ al statului, **Consejo de Estado**, ce servea drept clearing-house pentru toate chestiunile privind Falanga, cabinetul şi Cortesurile, care de fapt nu erau decât o simplă înscenare.

Aceştia erau oamenii care conduceau din umbră parada nesfârşită a comandanţilor şi sub-comandanţilor cu uniforme de teatru, cu ajutorul câtorva colaboraţionişti intelectuali, ca Francisco Javier Conde şi Tomas Gistau y Mazantini.

In Javier Conde, Falanga găsise un binevoitor şi comod filosof care s'o susţină în afirmaţia pe care o repeta atât de des, că drumul spre o nouă şi dreaptă ordine creştină trecea prin „statul nostru spaniol". Aceeaşi idee era exprimată, cu toate că sub o formă mai deosebită, de un alt intelectual din Falangă, de Giménez Caballero.

4

Falanga căpăta o influenţă din ce în ce mai mare, prin rolul său de bază ideologică, ce lega toate părţile componente ale regimului. Legat de această poziţie unică a Falangei, ca şef distribuitor de posturi publice şi particulare, Falanga era

adesea pârghia internă de care se servea Franco ca să păstreze echilibrul delicat al puterii. Chiar dela începutul reorganizării, ministerele importante au fost considerate ca aparţinând „sferelor de influenţă" ale Falangei.

Acestea erau: ministerul de interne, munca, educaţia naţională, agricultura şi în plus **ministro del movimiento**, sau ministerul partidului, rezervat printr'un decret al lui Franco pentru secretarul general al Falangei.

Blás Pérez, ministrul de interne, asigura controlul asupra activităţii poliţiei oficiale, prin bine-înarmata gardă civilă şi prin ceilalţi poliţişti de carieră, cât şi prin temuţii agenţi particulari ai siguranţei. Tot el controla bunul mers şi activitatea tuturor instituţiilor sociale lucrative.

Ministrul muncii, José Giron, se ocupa de toate aşa zisele măsuri pentru securitatea socială, de exemplu profitabila organizaţie a asigurărilor sociale pentru îngrijirea sănătăţii. Impreună cu ministrul de industrie şi comerţ, avea responsabilitatea controlului asupra numeroaselor sindicate prin care era administrată întreaga economie naţională.

Un prieten intim al lui Arrese — ca şi el, cunoscut ca „iezuit laic" — José Ibanez Martin, era şeful ministerului educaţiei naţionale, care dirija toate şcolile şi colegiile din ţară şi prin care se făcea atât numirea de profesori şi selecţionarea textelor manualelor şcolare, cât şi numirea juriurilor pentru examenele studenţilor şi examenele de licenţă.

Fratele cel mai mare al lui José Antonio, Miguel Primo de Rivera, căpătase postul de ministru al agriculturii, numai din cauza numelui pe care îl purta — cu toate că fusese exclus din vechia Falangă de José Antonio.

In vreme ce el se ocupa foarte puţin de atribuţiile sale oficiale, şi foarte mult de mesele pe care le da la restaurantul hotelului Palace din Madrid, unde l-am întâlnit uneori în timpul şederii mele acolo, ministerul său era unul dintre cele mai importante din guvern. In legătură cu sindicatele rurale, avea în sarcina sa o mare parte din organizarea producţiei şi planificării agricole în întreaga Spanie, ţară în majoritate agricolă.

Miguel avea un răspuns obişnuit pe care-l da acelor naivi care uneori veneau să-i ceară un sfat privitor la o problemă agricolă:

„Nu mă plictisiţi cu prostiile astea. Eu nu mă pricep decât să beau vin, să vânez vulpi şi să vorbesc englezeşte".

Intocmai ca şi ceilalţi miniştri, se ştia că era amestecat în

tot felul de afaceri necinstite. Pe deasupra, mai avea şi reputaţia nu prea frumoasă că-i plăcea să se laude cu aventurile şi petrecerile care le făcea într'o lume nu prea elegantă — şi aceasta în faţa soţiei sale.

Postul de ministru al partidului era deţinut de secretarul Falangei, Arrese. Cu toate că era un minister fără portofoliu, nu numai că prin acest minister se făcea principala legătură dintre partid şi falangişti — care în ura lor nesdruncinată împotriva unui guvern parlamentar, refuzau încă să dea organizaţiei titlul de partid cu „cabinet" — dar avea în subordinea sa şi vice-secretariatul Educaţiei Poporului, adică a ministerului de propagandă a dictaturii franchiste. Acest **vice-secretaria** deţinea un adevărat cartel al monopolurilor asupra presei şi publicităţii, asupra posturilor de radio, asupra cinematografelor şi teatrelor, asupra manifestărilor artistice şi muzicale, şi a oricăror alte manifestaţii culturale, distractive şi de propagandă din întreaga Spanie.

Dar peste, şi în afara, acestor posturi pe care le deţinea direct, Falanga mai exercita în mod practic o influenţă nelimitată în toate celelalte ministere prin mijlocirea falangiştilor care ocupau funcţii superioare, prin agenţii săi armaţi şi prin angrenajul activ cu sindicatele. Aceste activităţi se încrucişau atât de des şi într'o asemenea măsură încât era greu să se ştie unde începea autoritatea guvernului şi unde lua sfârşit influenţa Falangei. De exemplu, în vreme ce sindicatele controlau economia naţională, ele erau la rândul lor sub controlul ministerului muncii, agriculturii şi aceluia al industriei şi comerţului — pe de altă parte, aceste sindicate erau organizate chiar în sânul Falangei însăşi.

Era destul de neprecisă chestiunea delicată şi vitală a autorităţii, pe care şi-au asumat-o „sferele de influenţă" acordate Falangei şi grupărilor care o sprijineau.

Astfel în Spania lui Caudillo, se putea auzi oriunde că „Falanga dirijează totul", cum se auzea tot atât de des că „Falanga nu înseamnă nimic". Bine înţeles, aceasta era ceea ce dorea Franco. Ceea ce avea însemnătate în cele din urmă, era că el deţinea comanda Falangei, cât şi a dictaturii.

Aici rezida şi cea mai mare putere şi cea mai mare slăbiciune a sa.

Acum îmi reaminteam de recenta avertizare pe care o dase Franco consiliului naţional al Falangei — că s'ar fi putut vedea silit să părăsească mişcarea dacă în rândurile ei continua lipsa de disciplină din ce în ce mai mare — avertizare

care fusese primită cu neîncredere de către sindicatul studenţilor militanţi ai Falangei (SEU). Referindu-se la această avertizare a lui Franco precum şi la ultimele svonuri despre o iminentă restaurare a monarhiei, SEU, prin ziarul său săptămânal **Juventud**, publica cu litere uriaşe pe prima pagină o ameninţare indirectă, dar plină de înţelesuri:

„In monarhia Falangei nu există abdicare, ci numai moarte".

5

Eram abia de o lună în Spania, când am primit invitaţia să asist la o adunare importantă a Falangei, favoare foarte rar acordată străinilor. Reuşisem să obţin invitaţia prin cultivarea plină de grijă a cunoştinţei cu doi tineri falangişti pe care-i cunoscusem la Lisabona, unde am stat o săptămână înainte de a intra în Spania.

In vreme ce-mi ocupam locul în sala de conferinţe, în care odinioară au răsunat vocile celor mai distinşi cărturari şi savanţi spanioli, am remarcat că locurile de onoare în faţa auditoriului erau ocupate de către cei patru mari falangişti, miniştri în cabinetul lui Franco. Alături de voinicul ministru al muncii, Giron, se afla ministrul educaţiei, palid şi cu ochelari, apoi ministrul de interne Blás Pérez cu o înfăţişare arogantă şi ministrul partidului fallangist, Arrese. Era fără îndoială o desfăşurare a puterii deţinută de Falangă, prin cei mai fideli şi mai demni de încredere reprezentanţi ai săi.

In seara aceasta urma să vorbească Fernandez Cuesta, un alt important personaj. Apariţia sa la estradă, care se înălţa ca un amvon spre extrema stângă a sălii, a fost salutată cu un strigăt al întregului auditoriu care se ridică în picioare şi dădu salutul Falangei, în timp ce dintre vechile ziduri ale universităţii, răsuna strigătul:

„Arriba Espana !"

Fernandez Cuesta începu să vorbească despre „Concepţia de stat a Falangei".

Avea o uşoară asemănare cu Mussolini, asemănare care devenea din ce în ce mai pronunţată din cauza gesturilor şi a felului cum îşi arunca bărbia înainte, la fel ca şi Ducele. Se înapoiase de curând dela Roma — pe care aliaţii aveau s'o ocupe într'o lună — şi o serie întreagă de oameni se întrebau ce post urma să i se încredinţeze. S'ar fi putut ca prin

discursul de astă seară, Cuesta să ceară un nou post important pe care Falanga dorea ca Franco să i-l acorde.

Cu tot vocabularul lor, bombastic şi atitudinile împrumutate dela fascişti, nu mă puteam împiedica să gândesc: aceştia erau falangiştii care se lăudau că făuresc un nou stat naţional şi sindicalist, la bunul plac al unui şef militar — la fel ca atâtea alte sute de clici politice care fuseseră la dispoziţia numeroşilor caudillos de care era plină istoria Spaniei? Singura diferenţă dintre acest Caudillo şi înaintaşii săi, consta în marea complexitate a forţelor din jurul lui Franco.

„Orice încercare de a face să renască un fost statu quo este sortită să dea greş...!"

Speaker-ul nu aşteptase mult pentru a începe cu ameninţările. Era evident că Falanga era pornită mai ales împotriva svonului despre restaurarea fostei monarhii. Franco lăsase să se răspândească acest svon — o ştiam prea bine — şi pentru o clipă m'am întrebat dacă nu era tot el şi în dosul acestei campanii a Falangei pentru a zădărnici svonul. Ar fi fost una din manevrele tipice ale lui Franco, de felul acelora prin care, cu cinci ani în urmă, reuşise să pună mâna pe putere.

Dar lăsând la o parte presupunerea că această întrunire a Falangei ar fi fost opera lui Franco, ea era oglindirea limpede a unor noi prefaceri interne ce se precipitau din cauza desfăşurării războiului în favoarea aliaţilor, evoluţie care începuse să producă îngrijorare în „statul falangist".

Pentru moment se puneau trei probleme importante, strâns legate de viitorul rol al Falangei faţă de dictatură. Mai întâi, conflictul latent dintre Falangă şi Biserică asupra controlului educaţiei, izbucnise din nou; apoi se vorbise mult de rechemarea lui don Juan din Elveţia pentru a se discuta restaurarea. Aceste manevre erau atribuite lui Gil Robles care, deşi încă în exil, în Portugalia, era atacat violent de presa Falangei. A treia şi poate cea mai importantă problemă, era chestiunea ridicării embargoului asupra petrolului american pentru Spania.

Ferdinand Cuesta se ferea să pună aceste chestiuni direct, toate trei fiind dinamită politică. Referindu-se la toţi cei care doreau să se reintre în „normal", sau să se revină la „statu quo", nu făcea decât să ţină auditoriul în continuă încordare, sistem, care în măsură mai mare sau mai mică, era cu deosebire practicat în Spania lui Franco.

Dar când ajunse la punctul culminant al discursului, spunând că Falanga nu putea fi la cheremul „creşterii şi scă-

derii barometrului internațional", răspunsul sălbatic și neașteptat al auditoriului a fost ca o salvă de pușcă. El arăta limpede care era scopul acestei întruniri: Falanga nu avea intenția să lase din mână nici una din pozițiile întărite ale unei birocrații creată de Franco cu permisiunea Falangei.

Terminând discursul cu afirmația amenințătoare că noua Falangă era aceeași organizație hotărîtă și activă pe care o condusese José Antonio cu zece ani înainte, Fernandez Cuesta făcu să se ridice în picioare toată lumea, chiar și pe miniștri de pe locurile lor de onoare, pentru a da salutul Falangei. Cu brațul drept întins în față și puțin ridicat în sus, așa cum fusese ordonat de Franco printr'un decret anterior prin care acest salut devenea salutul național oficial, strigau cu toții în cor: „**Arriba Espana !**"

Intre timp, am încercat să mă strecor — cu destulă greutate pe lângă un grup amenințător de studenți, membri din SEU, și eram aproape de ieșire, când adunarea a început să cânte imnul Falangei, **Cara al Sol** — „Cu fața la soare".

Am ajuns afară când se termina imnul cu ultimele cuvinte:

Un nou răsărit pentru Spania a început acum!

Coborînd pe Calle San Bernardo și trecând pe lângă a doua intrare, prin care intraseră jefes-ii escortați de milițienii armați ai Falangei care îi așteptau acuma, am auzit vocea lui Arrese dând tonul pentru „strigările rituale" cu care se terminau toate ceremoniile Falangei :

„Espana — Una !" — Spania unită.
„Espana — Grande !" — Spania mare.
„Espana — Libre !" — Spania liberă.

Reîntors la hotel, Enrique, un prieten dela Barcelona, uscat și plin de vioiciune așa cum poate fi doar un om de afaceri catalan, mă aștepta în hol. Era unul dintre cei mai buni informatori ai mei. Ne-am așezat la o măsuță chiar în mijlocul holului, pentru a nu trezi curiozitatea nimănui, cum s'ar fi putut întâmpla dacă ne-am fi retras într'un colț mai ferit.

Am comandat un pahar cu Tia Pepe, vinul meu favorit de Xérès, tare și parfumat. Enrique a cerut bere. Dar în momentul acela berea lipsea în Madrid; toată lumea spunea că din cauza luptei dintre fabricanți și falangiștii care vindeau hameiul la negru. Enrique comandă și el un Tia Pepe.

— De ce ai venit la Madrid? l-am întrebat în vreme ce așteptam să ne sosească vinul.

— Din cauza lor.

Adică din cauza Falangei. Se făcea că nu vede privirea mirată din ochii mei.

— Mi-au închis magazinul şi m'au amendat cu douăzeci de mii de pesetas. Protectorul meu a fost dat afară din Falangă fiindcă cineva l-a auzit spunând că lipsa atât de resimţită a electricităţii, era un exemplu al incapacităţii celor care conduceau Spania. Nu am altceva de făcut decât să mă înscriu şi eu în Falangă. Nu trebue să uităm că am o familie. Nu-mi pot permite ca magazinul meu să stea închis.

Scoase din buzunar o fiţuică de hârtie mototolită.

— Mi s'a spus că pot să aranjez totul dacă mă duc să-i văd. Sunt cu toţii în Madrid pentru una din **reuniones**. De aceea am venit şi eu...

Chelnerul venise cu paharele cu vin. După ce se îndepărtă, Enrique spuse: — Am şi depus jurământul.

Imi întinse hârtia: — N'are nici un înţeles pentru mine, zise el.

Hârtia conţinea aceste rânduri:

„Jur pe Dumnezeu, pe Spania, pe Franco, şi pe Sindicatul naţional al revoluţiei noastre, să-mi servesc înainte de toate ţara! Jur să lupt fără şovăire pentru recucerirea spirituală şi materială a imperiului pe care l-am pierdut în Asia şi în America, pentru a crea o Spanie unită, puternică, şi liberă, aşa cum ne-a fost dată prin victorioasa sabie a lui Caudillo".

6

In dumineca următoare, împreună cu două surori, englezoaice fermecătoare, profesoare la Institutul Britanic din Madrid, am luat trenul de dimineaţă, pentru a merge la Escorial, a cărui linie nouă, electrificată, fusese de curând inaugurată de Franco.

Trenul era plin cu băieţi şi fete din Falangă, îmbrăcaţi în uniformă albastră. Făceau parte din gruparea celor mai tineri, **Flechas** sau „Săgeţile", numită astfel, pentru a se deosebi de grupările celor mai mari, „Cadeţii" şi „Călăuzele de munte". Toţi aveau coroane de flori şi tot timpul drumului au cântat cântece falangiste.

Imediat ce ne-am coborît în San Lorenzo, în sătucul plin de praf, am început să urcăm drumul în serpentină care ducea la palatul-mănăstire. Aproape de vârf, ne-a ajuns din urmă un Packard roşu strălucitor, având la spate din cauza

lipsei de benzină — o vechitură de gazificator. Când a trecut pe lângă noi scârțâind, mi-am aruncat privirea la cei dinăuntru. Erau trei personalități din Falangă, împreună cu prietenele respective — una din ele pe care am recunoscut-o cu ușurință din cauza nuanței particulare a părului vopsit roșu, îmi fusese arătată într'unul din cabaretele Madridului, spunându-mi-se că era vestita metresă a mai multor șefi din Falangă.

Deasupra intrării principale a palatului, sub bolta cenușie a cerului, patru statui de piatră, priveau îngândurate peste vasta curte pavată cu lespezi, lipsită de ornamente, dar impunătoare. Erau cei patru regi ebrei. Am pătruns în interiorul rece și întunecat al acestui sumbru mausoleu. Băieții și fetele din Falangă treceau încet prin fața marelui altar al catedralei, depunând pe mormântul lui José Antonio coroanele de flori pe care le aduseseră cu ei.

Acest templu ridicat de Filip și închinat morții, devenise după victorie, sanctuarul național al Falangei. Rămășițele fundatorului au fost aduse din Alicante într'o procesiune rituală, la lumina făcliilor, și au fost îngropate în Escorial — dacă nu alături, cel puțin între aceleași pietre sub care zăceau regii Spaniei. In fiecare iarnă, o **centuria**, un grup de o sută de falangiști, fără tunică, numai în cămașa albastră a Falangei, cu făclii aprinse și cântând imnul Falangei, veneau în procesiune la Escorial, pentru a comemora acest trist eveniment.

Grupările Falangei veneau aici regulat în pelerinaj din toate provinciile Spaniei. Deseori veneau și milițienii din Falangă, sau delegații secțiunii femenine, care era condusă de fanatica Pilar Primo de Rivera, sora lui José Antonio — despre care se spunea că avea vedenii — sau delegații din SEU și din alte grupări ale Falangei, rămânând în Escorial mai multe zile la rând. Uneori venea însuși Franco să le țină cuvântări.

Doream totuși să știu de ce veniseră aici falangiștii cu prietenele lor, pe care-i văzusem în strălucitorul Packard roșu.

Când am părăsit Escorialul, câteva ore mai târziu, se făcuse foarte frig și a început să bată piatra. Ne-am adăpostit sub bolta principală dela ieșire și așteptând să se îmbunătățească vremea, vorbeam despre austeritatea cu care era mobilat palatul lui Filip al II-lea, și despre camerele atât de friguroase și imposibile, ca și sala tronului. M'am întors spre călăuza neoficială pe care o luasem din sat, și care ne plimbase prin încăperile și coridoarele umede ale Escorialului.

— Unde s'au dus şefii aceia din Falangă? l-am întrebat.
— La noul hotel al turiştilor, mi-a răspuns.

Auzisem despre somptuosul hotel Filip al II-lea care fusese clădit lângă Escorial cu munca, mizerabil plătită, a prizonierilor politici republicani. Prin fratele călăuzei noastre, care era la Madrid, şi pe care-l cunoşteam bine, trimisesem unui prizonier — un tânăr de douăzeci şi cinci de ani, subţirel şi plin de sensibilitate, al cărui păr devenise alb cu neauă de când fusese arestat ca „roşu" fiindcă luptase de partea Republicii în timpul războiului civil — câteva pachete cu ţigarete americane.

Hotelul era de curând deschis. Călăuza noastră ne-a descris lumea elegantă, care se întâlnea acolo şi cantităţile imense de alimente şi trufandalle, care se aduceau regulat dela târgul negru al Madridului.

Ce izbitor şi cinic mi s'a părut acest contrast, faţă de ascetismul, de negarea trupului pentru a hrăni numai spiritul — flacările arzătoare ale râvnei în învelişul cenuşiu şi rece — faţă de toate aceste credinţe pentru care se presupunea că fusese înălţat Escorialul lui Filip al II-lea şi se săpase mormântul lui José Antonio între zidurile acestui vast mausoleu. M'am întrebat, vorbind fără să vreau, cu glas tare:

— Şi chiar dacă doreşte, cine îşi poate permite oare să petreacă un week-end la Escorial? Ştiam că preţurile la noul hotel erau nerusinat de mari; costul unei camere şi masa unei persoane pe zi, întrecea câştigul mijlociu pe o lună al unui muncitor din Madrid.

— Cine? — îmi răspunse călăuza noastră, ca un ecou, ridicând vocea numai atât cât să-l putem auzi în sgomotul prelung ca nişte pocnete de bici a grindinei căzând pe lespezile de piatră — nimeni alţii decât acei care seamănă cu şefii de Falangă pe care i-aţi văzut, şi femeile lor de prin varieteuri.

III

FUGIŢII DELA PLUG

1

Cele ce urmează s'au întâmplat la Valencia, la o mică **tertulia** [1]) dată de un prieten al meu, medic, în restaurantul-pavilion de vară, al unui hotel de pe ţărmul Mediteranei. Eram cincisprezece persoane, aproape toţi bărbaţi. Totuşi câţiva veniseră cu soţiile, pentru ca să se bucure şi acestea de invitaţia atât de rară la o masă abundentă, care consta din mai multe feluri de peşte şi din vin alb. Era o petrecere intimă, aproape toţi fiind buni prieteni cu medicul, care-şi sărbătorea ziua numelui.

Intr'un pavilion alăturat, orchestra începuse să-şi cânte programul obişnuit din toate serile, compus din muzică uşoară, în care erau introduse câteva compoziţii spaniole bune, pentru a se îndeplini regulamentul vice-secretariatului educaţiei populare.

Printre invitaţi se afla un locotenent înalt, cu care medicul era rudă prin alianţă. Tânărul ofiţer, slab şi cu ochelari, îmbrăcat în haine civile, ar fi putut fi luat oricând drept un pedagog de liceu; el era văr cu soţia doctorului, şi de asemenea medic. Am aflat atunci de la el că era în garnizoană la Valencia, şi începuse să-mi povestească despre solda mizerabilă pe care o primeau soldaţii şi ofiţerii — în armata lui Franco — până la gradul de maior, adică până când ajung ofiţeri superiori.

In momentul acela un ofiţer care se sculase dela o masă dintr'un pavilion vecin, veni spre noi şi salută pe tânărul locotenent cu o strângere de mână şi un **abrazo**. Noul sosit era şi el locotenent. Nu s'au făcut prezentări, deoarece s'a

---

[1]) Petrecere (N. T.).

grăbit să se întoarcă la masa sa unde îl aşteptau alţi camarazi.

— Acest prieten al meu, îmi spuse ofiţerul medic, face parte din acelaş regiment şi aceeaş companie cu mine. Ar fi rămas cu noi, dar şi el şi camarazii săi trebuiau să ia trenul care pleacă peste scurt timp la Bilbao.

Eram mirat.

— Credeam că compania dumitale e în garnizoană la Valencia.

— Da.

Conversaţia noastră a fost întreruptă de câţiva din invitaţii, veniţi să ne roage să mergem mai târziu cu ei la un spectacol de dansuri spaniole care avea loc în oraş, în teatrul Ruzafa, nu departe de hotelul în care locuiam.

Incidentul cu cei doi locotenenţi mă intrigase, şi după câteva cercetări, am aflat că ce-mi spusese tânărul locotenent era purul adevăr. Cei doi ofiţeri făceau parte din acelaş regiment şi din aceeaş companie, însă unul era în garnizoană la Valencia şi altul la Bilbao. Ca rezultat al războiului civil, armata lui Franco devenise atât de mare încât avea garnizoane importante în fiecare din cele cincisprezece provincii pe care le smulsese republicii; au găsit că era bine să dubleze regimentele, dându-le acelaş număr, acelaş drapel şi celelalte atribute, ca să se ascundă uriaşele sume ce se cheltuiau din fondurile publice pentru a întreţine — chiar cu solde de mizerie — această armată uriaşă.

2

Alegându-şi generalii care-i comandau armata, Franco a arătat aceeaşi încredere tradiţională spaniolă, care se adresează mai de grabă persoanei pe care o crezi loială faţă de tine, decât persoanei loială faţă de naţiune, sau faţă de o ideologie cel puţin.

Posturile importante, ca acela de **capitanias generales** sau comandant de corp de armată, de membru în consiliul superior de război, sau în marele stat-major, ministru de război şi guvernator militar, fuseseră ocupate în majoritate de prietenii săi cei mai deaproape, dintre camarazii „africanişti" — oameni ca Saliquet, Ponte şi Yague; **capitanes generales,** Orgaz, şeful tuturor trupelor din Marocul Spaniol, Fidel Dávila, şeful său de stat-major şi Munoz Grande, primul său aghiotant şi şef al gărzii personale, cu garnizoana în

Pardo; apoi Esteban Infantes, care pentru un timp a înlocuit pe Munoz Grande ca șef al forțelor trimise să lupte împotriva Rusiei Sovietice sub numele de „Divizia Albastră".

In afară de „africaniști", alți conducători ca Moscardo, apărătorul Alcazarului la Toledo, care dăduseră dovadă de pricepere și loialitate față de Franco în războiul civil, fuseseră făcuți generali și puși în posturi de încredere.

Mai erau apoi bătrânii generali vestiți, pe care îi scosese din posturile de comandă importante, dar care se bucurau de un maximum de bună stare și beneficii. In acest grup era Queipo de Llano — „generalul pornograf" care la începuturile revoluției, se folosise cu machiavelism de postul de radio din Sevila — un prim exemplu de coordonare prin radio a propagandei de război cu operațiunile militare. In felul acesta, el contribuise în mare parte la grabnica cucerire a Andaluziei de către naționaliști. Mai era apoi Aranda, căruia i se datora căderea Asturiilor. Queipo de Llano și Aranda fuseseră amândoi apărători „loiali" ai republicii, până la revoluție, când au trecut imediat de partea lui Franco.

Dar Caudillo acorda favoruri și sprijin material mai ales acelor generali cu prestigiu și influență, de care se temea mai mult. Era un „vechi obicei spaniol" ca ofițerii superiori, să intre în posturi bine plătite, sau în alte afaceri. după ce se retrăgeau din armată. Iar Franco, pentru a liniști tradiționalul neastâmpăr al ofițerilor superiori, transformase acest obicei într'o gigantică întreprindere.

In felul acesta, în vreme ce majoritatea poporului spaniol era ținută într'o stare vecină cu foametea, printr'o strictă raționalizare, acești **jefés** ai armatei nu numai că aveau posibilitatea să obțină cantitatea de hrană necesară precum și alte avantaje pentru ei și familiile lor, dar puteau să-și facă și rezerve de alimente principale, ca orez, făină și untdelemnul cel mai bun, pe care le cumpărau la negru cu prețuri fabuloase, permițându-și astfel să trăiască cum nu se putea mai bine.

Pe deasupra, cele mai bune **enchufes** sau „mucuri de lumânare" — cum erau denumite aceste sinecure guvernamentale — au fost date militarilor în urma ordinelor lui Franco. Unele din cele mai lucrative **enchufes** se găseau în acele ramuri de activitate economică controlate de Falangă ca: sindicatul alimentelor și al furniturilor, **Auxilio Social**, sau monopolul bunei stări sociale, și complicata **Fiscalias de Tasas** sau administrații financiare, pe care Franco le pusese ime-

diat sub „președinția" sa. Multe alte situații privilegiate mai erau atribuite ofițerilor superiori în deosebi, prin numirea a numeroși **jefés** ca guvernatori civili ai provinciilor și ca **alcades** sau primari, în mii de orașe și sate.

Pentru a-i liniști pe acești **jefés** și pentru a împiedica pe șefii de Falangă să capete o prea mare independență, Franco plasase câțiva generali în organizația internă a Falangei, **Junta Politica.** Un alt general comanda miliția grupării SEU. La fel coloneli, locotenenți-coloneli și maiori, ocupau posturile importante din ministerul de interne, condus de Falangă, având controlul nominal asupra numeroaselor contingente armate ale gărzii civile, asupra poliției în uniformă și a poliției secrete a țării.

Asensio Cabanilla, prietenul lui Franco, căpătase ministerul de război în 1942, după ce se terminase lupta dintre Serrano Suner, care era atunci în același timp ministrul afacerilor străine și șef al Falangei, și generalul Varela, ministrul de război; lupta se terminase prin răsturnarea amândorora din înaltele lor posturi. Asensio avea o și mai mare influență în consiliul superior de război, și într'adevăr, Vigón ministrul aerului, și Moreno ministrul marinei, depindeau de el în privința deciziilor importante ale departamentelor lor, cu toate că Moreno avea legături influente și personale și în Falangă.

Mai folositoare — ca pârghie pentru a manevra presiunea politică — era influența pe care o avea Asensio printre generalii și cei câțiva amirali care fuseseră numiți de Franco în tribunalul suprem militar, care judecau „crimele politice împotriva statului" — așa era denumită orice formă de împotrivire pe care ar fi făcut-o cineva împotriva coaliției dictatoriale a lui Franco.

Puterea de a judeca astfel de figuri politice, era cu strășnicie revendicată de către Falangă, nu numai prin miliția și companiile de execuție ale organizației, dar și prin ministerul de interne, prin vasta rețea a polițiștilor, a spionilor și a agenților provocatori, și prin ministerul de justiție care era condus de temutul Eduardo Aunós, fostul ambasador a lui Franco în Argentina.

Totuși, armata era mai puțin turburată de aceste veșnice schimbări, decât de măsurile pe care le luase Falanga, cu ajutorul lui Franco, pentru a-și impune puterea sa ca forță armată națională. Nu numai că miliția Falangei, instruită de specialiști, fusese întărită și mărită, dar 125.000 de membri

dintre cei mai competenţi şi fanatici, fuseseră împrăştiaţi în armata regulată ca „noi" sergenţi, unde aveau posibilitatea să păstreze o legătură strânsă şi constantă cu gradele inferioare şi cu ofiţerii.

Aceşti oameni fuseseră aduşi din unele regiuni agricole, de unde îşi recrutase Falanga sbirii ei cei mai devotaţi, dintre ţăranii cei mai înapoiaţi şi mai ignoranţi. Acestor sergenţi instruiţi de Falangă, li se spunea atât în armată cât şi în aviaţie „fugiţii dela plug".

Temuţi de ofiţeri şi urîţi de către soldaţi, aceştia — mai mult poate ca oricare alt factor — serveau ca armata să fie ţinută mereu sub privegherea lui Franco şi a Falangei.

„Fugiţii dela plug" îşi petreceau cea mai mare parte a timpului căutând surse de nemulţumire între ofiţeri şi soldaţi, arătând în mod secret — prin şefii lor de Falangă — ce măsuri trebuiesc luate pentru a linişti sau pentru a înlătura cauzele de neînţelegere. Idolul lor era generalul Yague, unul din „Vechile Cămăşi" care, cu toate că era nemulţumit pentrucă noua Falangă nu reuşise să îndeplinească întregul plan fascist stabilit la început de José Antonio, rămăsese în „mişcare". Yague era trăsătura de unire — aşa cum fusese şi în zilele conspiraţiei — între armata lui Franco şi „armata" Falangei.

3

Armata era centrul tradiţional de nelinişte al Spaniei politice. Generalii au ţinut Spania într'o continuă frământare chiar dela restaurarea monarhiei, după prima republică spaniolă din 1874, care avusese o viaţă atât de scurtă. Inainte de revoluţia lui Franco, ultima mare aventură a generalilor — la care luase şi el parte ca tânăr ofiţer — a fost campania dezastruoasă din Maroc între anii 1921 şi 1927, care a costat zeci de mii de vieţi şi mai mult de două bilioane de pesetas. Aventura marocană a pregătit în 1923 instaurarea dictaturii lui Primo de Rivera. Acesta a căzut şase ani mai târziu, când se părea că-şi va păstra postul, după ce armata franceză salvase armata comandantului-şef, Berenguer, din mâinile distrugătoare ale lui Abd-el-Krim. Căderea lui Primo de Rivera a grăbit căderea monarhiei care a fost urmată de naşterea celei de a doua republici spaniole, în 1931.

Cu aceste evenimente în minte, Franco a căutat să împiedice ca generalii să se unească împotriva lui, aşa cum mai

înainte conspiraseră ei împotriva camaradului lor, Primo de Rivera.

Ţinând vii antagonismele latente dintre grupurile principale şi personalităţile individuale din armată, Franco adăugase vechilor neînţelegeri un nou combustibil, Falanga.

Armata, întocmai ca şi poporul spaniol în general, era gata să se unească mai de grabă împotriva oricui, decât împotriva unei cauze sau pentru o cauză. Acuma, când republica fusese sfărâmată, tot ce avea de făcut — cel puţin în ce privea poziţia sa supremă în dictatură — era să unească fracţiuni şi personalităţi din armată, împotriva altor grupuri din armată sau din afară de regim.

Caudillo încurajase cu bună ştiinţă ideile monarhiste ale generalilor, care aveau legături puternice cu ducele de Alba şi mulţi alţi monarhişti, mari moşieri şi financiari. Asemenea atitudini nu numai că aţâţau conflictele dintre jefes-ii militari şi şefii Falangei care urau monarhia, dar îi dădea posibilitatea şi lui Franco să îngrămădească diferenţele dintre grupările monarhice rivale din armată.

In vreme ce Varela şi alţii, deveneau carlişti pentru a susţine pretenţiile la tron ale unui presupus descendent al lui don Carlos, un alt grup monarhist din armată, condus de Orgaz, Kindelan, Aranda şi Borbón — un văr al ex-regelui Alfonso — erau îndemnaţi să sprijine pretenţiile lui don Juan, moştenitorul lui Alfons, sau pe un altul din urmaşii săi. Tactica lui Franco era să acorde privilegii şi favoruri materiale ambelor grupuri, şi când se părea că unul din grupuri va căpăta prea multă putere, împărţea noi onoruri şi beneficii şi mai importante celeilalte fracţiuni. Această strategie, a cauzat recepţia ostentativă pe care a dat-o în onoarea pretendentului carlist, în palatul Pardo, în primăvara anului 1944, imediat după sosirea mea în Spania, când sentimentul monarhic din armată în favoarea unei restaurări a monarhiei cu don Juan, sau cu micul său fiu, atinsese un punct periculos.

Franco, el însuşi general, era prea şiret ca să se bazeze cu totul pe prieteniile personale cu vechii camarazi, sau pe strategia „divide et impera" pentru ca să-şi asigure adeziunea armatei. Ii trebuia un frâu mai strâns şi mai sigur.

Pentru aceasta, a organizat un corp secret special de falangişti armaţi, unii cu uniformă, alţii fără, care lucrau cu totul în alt cerc decât acei „fugiţi dela plug" ai Falangei, care fuseseră împrăştiaţi în toată armata ca sergenţi. Singura

treabă pe care o aveau de făcut membrii acestui corp secret de elită al Falangei, era să supravegheze ceas cu ceas mișcările fiecărui general și ale fiecărui important jefés din însăși armata lui Franco.

4

Prietenul meu Carlos, un tânăr de vreo douăzeci de ani, fusese recrutat în armata lui Franco cu câteva luni mai înainte. Avea o educație superioară — ca student inginer făcuse doi ani de practică în Germania — de aceea fusese repartizat la regimentul de gardă, care avea garnizoana în palatul Pardo. M'am mirat de strașnica poftă de mâncare de care a dat dovadă când am luat masa pentru prima oară împreună, masă care avea să fie urmată de multe altele, în timpul șederii mele intermitente la Madrid. Dar această mirare a mea a dispărut repede când mi-a descris cât de prost erau hrăniți soldații din regimentele de elită ale lui Franco.

Intocmai ca toți ceilalți soldați rezerviști din armată, aveau o soldă de jumătate de pesetas pe zi — circa cinci cenți — peste „hrană" care consta din o cană mare de cafea cu lapte fierbinte dimineața, o supă deasă și puțină pâine la amiază și mai totdeauna acelaș lucru seara. Uneori primeau o porție mică de orez sau cartofi și rare ori o mică bucată de carne, deși ei făceau parte din garnizoana palatului lui Caudillo !

Numai soldații Arabi din corpul de gardă o duceau mai bine. Mâncau și dormeau separat de celelalte trupe din Pardo și erau tratați mai de grabă ca ofițeri de carieră, decât ca rezerviști.

Dar în restul armatei, afară de favorizații „fugiții dela plug" și acei care făcuseră parte din „Divizia Albastră" care de asemenea se bucurau de avantaje speciale — rezerviștii, atât grade inferioare cât și superioare o duceau și mai rău. Lor nu li se dădea întâmplătoarea porție de orez, cartofi sau carne — cu toate că jefés-ii dispuneau de o mare cantitate de provizii care se găseau din abundență la negru. Spre deosebire de Carlos și ceilalți oameni din Pardo, cari se culcau pe un pat de scânduri, în restul armatei, soldații dormeau pe dușumele, adeseori fără să aibă cu ce se învelí, iar uneori erau siliți să caute adăpost în casele prietenilor și așa destul de înghesuite. Nu era loc suficient pentru a încartirui regimentele ale căror efective se mărea din zi în zi, chiar în miile

de clădiri care pe vremea republicii fuseseră şcoli şi care erau acum — în Spania lui Caudillo — transformate în cazărmi.

Ofiţerii inferiori o duceau ceva mai bine decât soldaţii, totuşi le era greu s'o scoată la capăt mai ales din cauza „aparenţelor" pe care erau obligaţi să le păstreze. Cunoşteam mai multe familii de acestea, majoritatea aparţinând vestigiilor a ceea ce fusese odinioară clasa de mijloc. Aceştia se plângeau incontinuu despre mizerabilele condiţii în care se trăia peste tot în Spania, acuzând administraţia incapabilă şi coruptă a generalissimului Franco.

In aparenţă, se părea că rezerviştii din armata lui Franco erau disciplinaţi. Dar am văzut adesea pe străzile Madridului şi în alte oraşe, soldaţii temându-se de „fugiţii dela plug" şi de alţi informatori ai Falangei, ferindu-se din calea lor pentru a nu-i saluta.

De fapt, nu exista respect adevărat nici pentru generali, nici pentru jefés. Erau acceptaţi şi ascultaţi fiindcă erau o clică puternică, ignorantă şi lipsită de scrupule. Un prieten din Gerona — o mică localitate din Catalonia, nu departe de frontiera franceză — mi-a spus o poveste de neuitat ilustrând ignoranţa şi stupiditatea care caracterizează pe foarte mulţi ofiţeri superiori din armata Spaniei.

Prietenul meu din Gerona era mecanic. Mi-a povestit cum odată un automobil condus de un militar, în care se afla unul din acei generali cu uniformă bătătoare la ochi, a ajuns cu mare greutate până la garajul unde lucra. Cei din maşină s'au dat jos, cerând să li se repare maşina. Dar s'au interesat întâi să vadă ce s'a stricat. Mecanicul le spuse imediat că se arsese bobina.

Atunci generalul se întorsese furios către şofer şi începu să-l ocărască, urlând:

— Vezi, idiotule, s'a ars bobina! Ţi-am spus că nu trebuia să fumezi când eşti la volan, atât de aproape de motor!

IV

SFÂRŞITUL UNUI NEAM

1

Marchizul de Solar nu ajunsese până acolo încât să se înscrie în Falangă, deşi o parte din verii săi — chiar şi câţiva din acei grande cu sânge regal — semnaseră şi obţinuseră permisul partidului lor, imediat după ce armatele cuceriseră Badajoz-ul şi putuseră să treacă în Portugalia, unde aşteptau „ziua" în care avea să se isprăvească cu republica.

Dar cele două surori nemăritate ale marchizului, care locuiau la marea lor moşie din Nordul provinciei Santander, fuseseră primele printre doamnele din aristocraţie, care s'au adunat în ascuns imediat după revoluţie şi au cusut cămăşi albastre pentru Falangă.

Familia marchizului de Solar se temea din ce în ce mai mult de exproprierea moşiei lor de către republică. Câteva cazuri de împărţire a pământului — deşi foarte rare şi cu despăgubiri pentru fostul proprietar — avuseseră loc în districtul lor. Insă vecinii lor, care stăpâneau ca şi ei mari întinderi de pământ, le spuseseră că Franco şi Falanga conduceau o mişcare conservatoare, pentru a preveni asemenea măsuri şi pentru a păstra pacea şi ordinea într'o ţară care părea că se îndreaptă spre socializare.

Marchizul, foarte mândru că e urmaşul unuia din soldaţii care însoţise pe Hernán Cortés în Mexic cu patru sute de ani în urmă, alergase dela Lisabona pentru a intra în armata lui Franco. Aceasta era un lucru foarte uşor, deoarece moştenise dela bunicul său titlul onorific de căpitan, împreună cu o mare avere în terenuri şi în pesetas. Mulţi dintre prietenii săi însă, după ce urmaseră academia militară, intraseră

în armată și erau socotiți o castă privilegiată, ce privea cu dispreț pe ofițerii avansați din trupă. Pe aceștia, aristocrația îi botezase în derâdere „lingurari" — **oficiales de cuchera.**

In vreme ce mulți dintre membrii aristocrației spaniole erau vestiți pentru cruzimea și insensibilitatea lor, marchizul era un om bun la suflet. O expresie de desgust îi întunecă fața fină și palidă, când îmi povesti cum reacționase față de uciderea a mii de prizonieri republicani în Badajos și alte provincii.

După aceste masacre, rămăsese cu Franco, numai în speranța că ducele de Alba, decanul aristocrației din Spania, printre strămoșii căruia se afla și un bastard al lui James al II-lea al Angliei, și ducele de Infantado care se trăgea din cea mai veche familie din Spania, vor reuși să pună o stavilă influenței extremiste a Falangei, în interiorul mișcării naționaliste.

Dar când se înapoie în provincia sa natală, Santander, își găsi moșia transformată într'un groaznic lagăr de internare pentru prizonieri politici, „roșii", care erau puși la munci grele de către falangiștii care-i păzeau. Văzu administrându-se servitorilor săi, atât bărbați cât și femei, infamantul tratament cu ulei de ricin — care fusese introdus de fasciștii italieni — sub învinuirea că erau „roșii". Moșia se dusese de râpă, din cauza noilor impozite pe care nu le putea plăti, în vreme ce funcționarii naționaliști se îngrășau din mită și din afaceri necurate. Văzuse cum suferă de frig și de foame întreaga populație a acestei provincii, în vreme ce funcționarii Falangei trimeteau înapoi vasele cu combustibil și alimente, ca apoi să le distribue populației nevoiașe prin sistemul oficial de raționalizare, cea mai rentabilă bursă neagră oficială din Bilbao și San Sebastian.

Când m'am întâlnit cu marchizul de Solar, lângă grotele din Altamira din apropierea orășelului Torrelavega, provincia Santander — pe zidurile acestor grote se află cele mai vechi picturi din lume — el ajunsese la concluzia că nimic nu putea fi mai rău decât această administrație. Iar surorile sale, care odinioară cususeră cămășile albastre pentru Falangă, doreau acum să se termine cu un regim care nu reușise să restaureze monarhia.

In devotamentul pe care-l arătaseră față de Falangă, în credința față de Biserică (se duceau în fiecare zi să se închine) și în rugăciunile lor pentru restaurarea monarhiei, su-

sorile sale erau la fel ca toată nobilimea; în vreme ce, prietenul meu, marchizul, niciodată nu fusese atras de Falangă.

Totuşi, un mare număr de nobili, bărbaţi şi femei, fuseseră în strânse legături cu Falanga şi despre câţiva, printre care ducele de Alba şi chiar moştenitorul tronului, don Juan, se spunea că erau înscrişi în partid. Astfel, auzisem că don Juan era înscris al cincilea şi ducele al şaptelea. Alţi membri ai aristocraţiei, cum era contele de Mayalde, se angajaseră în „Divizia Albastră".

Totuşi, mulţi dintre aceşti colaboraţionişti cu titlul de nobleţă, rămâneau credincioşi lui Caudillo. Devotamentul lor, întocmai ca acel al jefés-ilor militari, fusese câştigat în mare parte prin favoruri materiale importante.

2

Ducele de Alba, ducele de Infantado şi un foarte bogat plebeu, bătrânul José Lazaro, care avea un venit colosal din redevenţe miniere, îl ajutaseră pe Juan March să finanţeze mişcarea lui Franco cu condiţia ca monarhia să fie restaurată. Dar în loc de un rege, li se dăduse un Caudillo.

Puterea lor economică însă nu se micşorase. Ei şi alţii la fel cu ei, aveau încă controlul pământurilor, al băncilor şi chiar al unora dintre industriile noi ale Spaniei.

Astfel, arogantul şi sgârcitul duce de Alba, pe care Franco îl făcuse mai întâi agentul şi apoi ambasadorul său în Anglia, era unul din directorii Băncii Naţionale spaniole, în vreme ce ducele de Infantado era în consiliul băncii **Hipotecario.** Printre alţi membri ai nobilimii care ţineau frânele finanţei spaniole erau marchizul de Aledo, marchizul de Amurrio, ducele de Bailen, contele de Gaitanes, contele de Gamazo, marchizul de Haro, contele de Heredia-Spinola, contele de Limpias, contele de Real Agrado, marchizul de Urquijo şi ducele de Sotomayor.

In afară de aceştia, mai erau mulţi alţii care deţineau împreună cu Falanga, o nemijlocită putere de control asupra agriculturii spaniole şi asupra industriilor. Această putere era deţinută de unii ca marchizul de Zurgena, contele de Santamaria de Paredes, contele de Albiz, marchizul de Perijaa, marchizul de Zuya, marchizul de Espeja, şi încă vreo cincizeci de nobili, directori şi totodată deţinători de pachete de acţiuni ale diferitelor societăţi de utilitate publică din concernurile pentru zahăr, untdelemn, tutun, ciment, lucrări pu-

blice şi irigări, căi ferate, mine, transporturi pe apă, [illegible] camente, chibrituri, oţel, muniţii şi fabrici de conserve. În cabinet, primul reprezentant al aristocraţiei era ministrul de finanţe, Benjumea Burin, un bătrân senior reacţionar, care semăna cu un „collie" extenuat, apoi ministrul agriculturii, Miguel Primo de Rivera, marchiz de Estella. Benjumea îşi pusese în posturi grase toate neamurile apropiate şi pe cele îndepărtate, iar Primo de Rivera avea un venit frumuşel ca preşedinte al consiliului de administraţie al societăţii care era proprietara hotelului Ritz din Madrid, hotelul de lux nr. 1 al Spaniei.

3

Franco fusese dibaci asigurându-şi sprijinul aristocraţiei, nu numai fiindcă majoritatea nobililor erau mari proprietari — unii aveau şi alte averi foarte mari — dar şi pentrucă ei constituiau nucleul mişcării monarhice de care s'ar fi putut să aibă nevoie în vreun moment critic al dictaturii sale atât de febrile.

In vara anului 1943, această mişcare a ajuns la un punct culminant, când monarhiştii din Cortes-uri, împreună cu câţiva generali de vază, au cerut restaurarea monarhiei cu don Juan — moştenitorul lui Alfons — ca rege. Franco evitase cu îndemânare să dea un răspuns hotărîtor, promiţând că va ţine seamă de propunere.

Cu toate acestea, cu un an înainte de moartea contelui Jordana, aristocraţii care înclinau pentru monarhie — de a căror trecere în înaltele cercuri engleze şi americane Franco se temea mai mult decât de puterea pe care o aveau în ţară, cu toate că această putere era ţinută în frâu de Falangă — începuseră să fie din nou „strânşi cu uşa" de către Caudillo. De exemplu, marchizul Luca de Teno, proprietarul uneia din cele mai vechi gazete din Madrid, A B C, fusese închis din cauza unei scrisori particulare puse în circulaţie, prin care lua partea lui Gil Robles şi a monarhiştilor, împotriva Falangei; eforturile repetate ale contelui Jordana, de a-l convinge pe Franco să pună o stavilă atacurilor Falangei, dăduseră greş.

Intre timp, Franco făcea toate sforţările pentru a ţine pe monarhişti cât mai neuniţi. Datorită faptului că se părea că susţinătorii lui don Juan erau mai puternici decât cei care sprijineau pe pretendentul carlist, care-şi luase titlul de Carlos al VIII-lea, Franco făcu să se creadă că înclina spre car-

liști, cu toate că toată Spania — poate numai cu excepția tradiționaliștilor din Navarra, atât de uniți — știa că pretențiile carliste, bazate pe o veche lege salică din secolul al nouăsprezecelea, prin care dreptul la tron era recunoscut numai descendenților masculini, erau ilegitime, întrucât descendenții masculini de același sânge cu Bourbonii, cari se trăgeau din don Carlos, întâiul pretendent, muriseră cu toții.

Cu toate acestea, după ce exilase pe șeful lor, Fal Conde, care cu puțin timp înainte de a se face unificarea, amenințase serios supremația lui Franco, Caudillo împărțea acum favoruri importante unora din cunoscuții sprijinitori ai cauzei carliste, cum era generalul Varela, pe care-l făcuse ministru de război, și Esteban Bilbao, pe care-l făcuse președintele Cortes-urilor marionete.

De asemenea, încurajase Falanga să pună în circulație manifeste carliste plăsmuite, prin care aceștia atacau grupul „alfoniștilor" care cereau restaurarea, cu don Juan ca rege. Intr'unul din aceste manifeste falsificate de Falangă, pe care am reușit să-l capăt și eu, don Juan era arătat ca „speranța tuturor prizonierilor roșii și a exilaților politici care urmăreau să înceapă un nou război civil".

Dela moartea contelui Jordana, Falanga luase prin presa sa o atitudine din ce în ce mai anti-monarhică. Moartea prințesei Beatriz, soacra lui Alfons, fusese menționată în ziarele spaniole, prin reportagii scurte și lipsite de căldură. In schimb, în ziarul A B C din Madrid, se vorbea de un articol apărut într'un cotidian argentinian, în care prințesa era descrisă ca „una din ultimele supraviețuitoare autentice ale epocii victoriene, burgheză în aspecte, dar inegalată în splendoarea sa imperială".

Insă nimic din cele ce făcuse Franco de când era dictatorul Spaniei, nu învrăjbise mai tare pe nobili, ca decretul care ordona să se cânte Imnul Regal ori de câte ori, Carmen, soția sa, făcea o vizită oficială, așa cum se cântase pe vremea monarhiei, când apărea regina. Dar fiindcă nu îndrăzneau să-și arate disprețul pe față, găsiseră un mijloc abil prin care să afirme din nou temeinicia unui rang tradițional, citând proverbul :

„Antes de que Diós fuera Diós, y los penascos fueren penascos, Quiroz eran Quiroz, y los Velasco, Velasco — înainte ca Dumnezeu să fie Dumnezeu, și ca munții să fie munți, familia Quiroz era familia Quiroz, și familia Velasco era familia Velasco".

4

Sub învelişul aparenţelor neînţelegerii, pe de o parte dintre nobili şi pe de altă parte dintre Franco şi Falangă, zăcea faptul de netăgăduit că toţi ducii, conţii, baronii, toţi acei „granzi de Spania" şi alţi membri ai nobilimii, care stăpâneau întinderi imense de pământ şi dispuneau şi de alte averi — uneori o singură familie era proprietară unei provincii întregi — formau una din cele mai solide baze pe care se sprijinea edificiul de stat al lui Franco.

Interesul pe care-l arătase nobilimea reacţionară a Spaniei nu numai pentru Falangă, dar şi pentru fascismul din Italia, chiar dela început, fusese desvăluit în „Memoriile" prinţesei Eulalia, mătuşa regelui Alfons, carte care a apărut în 1937, la un an după revoluţie :

„...Voiam să studiez fascismul mai de aproape. Găseam că Mussolini era ceva mai mult decât un dictator oarecare".

Din aceste memorii reiese limpede că aristocraţia Spaniei văzuse în fascism mijlocul sigur de a pune stavilă curentului din ce în ce mai puternic pentru internaţionalism, socialism şi comunism.

Cunoscând firea puternic reacţionară a nobilimii spaniole, şi străduindu-se să-i obţină sprijinul, Falanga propusese dela început restituirea pământurilor luate dela nobili, oferind acestei caste tot ajutorul său pentru a-şi putea păstra, şi chiar mări proprietăţile. Insuşi José Antonio, care îşi exprimase adesea dispreţul său pentru aristocraţie şi pentru nepăsarea pe care o arăta aceasta faţă de suferinţele poporului spaniol, mersese atât de departe încât, în punctul 12 din programul său, făgăduise să ajute la mărirea producţiei agricole prin trimiterea „unui mare număr" al populaţiei urbane spaniole în districtele agricole.

Cu toate acestea, fiindcă erau pătrunşi de feudalismul întunecat al Evului Mediu — care forma un mediu spiritual şi aproape fizic în care multe din vechile familii se complăceau încă — aristocraţii spanioli dovediseră tendinţa de a se ţine departe de politica Spaniei. Acest spirit atavic de conservare devenea şi mai puternic prin educaţia pe care o primeau la Beaumont, colegiul iezuit englez, unde se duceau să înveţe de obicei toţi spaniolii, de sânge albastru. Ei îşi dădeau seama că mai era „o lume din afară" numai când titlurile şi

poziţia lor socială, pământurile şi vitele lor, sau averile financiare şi industriale erau ameninţate.

Am văzut adesea că manifestau faţă de ştiinţă şi artă, şi faţă de învăţătură şi progres în general, un dispreţ brutal şi batjocoritor. Se lăudau numai cu vechimea blazoanelor lor şi cu extravaganţa orgiilor pe care le făceau.

Un tânăr viconte din Albacete, îmi definea astfel atitudinea sa faţă de viaţă, în englezeasca lui pretenţioasă:

„Eu sunt ceea ce se chiamă omul celor trei T-uri. Nimic, dar absolut nimic nu mă interesează în afară de tenis, titlul meu şi alaiul meu" [1]

Pe de altă parte, prietenul meu, marchizul, era un fel de specimen rar în clasa sa, pentrucă prefera filosofia şi arta, sportului. In puţinul timp cât am stat la Torrelavega, am discutat mult asupra decăderii nobilimii spaniole. Descrierile lui amănunţite cu privire la existenţa depravată pe care o duceau unii din prietenii săi, descrieri cu care căuta să mă distreze într'o după amiază târzie şi ploioasă, când urcam anevoie coasta muntoasă unde se află renumitele grote din Altamira — această regiune cu tot teritoriul care o înconjură aparţine lui Fitz — James Stuart Falco Portocarrero y Osorio, ducele de Alba însuşi — nu făcuseră decât să mă desguste.

Când ne apropiarăm de grote, ne-am întors să privim în vale, şi în clipa aceea un fulger imens, care părea să se înalţe de dincolo de Golful Biscaiei, brăzdă cerul cenuşiu, şi umplu valea de o lumină ciudată şi verzuie.

— Parcă am aştepta naşterea unui nou neam spaniol, acolo, jos, i-am spus.

— In schimb, îmi răspunse, arătându-se pe sine, vezi aici, sus, cum se sfârşeşte un neam.

1) In limba engleză toate aceste trei cuvinte încep cu litera T.

V

„A VOTAT MĂGARUL"

1

Pe o distanţă de aproape un kilometru în jurul pieţei, toată lumea stătea îngenunchiată. Străzile geamau de oamenii îngrămădiţi şi de cele câteva mii de persoane ce se îndreptau spre piaţă, aşa încât automobilele şi autobusele renunţară să se mai strecoare, şi rămaseră pe loc încercând să dea înapoi, ca şi cum ar fi fost prinse între sloiuri de ghiaţă.

Plaza di Neptuno era luminată strălucitor, şi dintr'un colţ adăpostit, priveam înghesuiala mulţimii, bărbaţi, femei şi copii, care veneau din toate părţile şi căutau să ajungă în piaţă. Unii purtau stindardele papale din mătase albă. La celălalt capăt al pieţii, aproape de Avenida del Prado, uriaşele statui, ale Fecioarei şi a lui Iisus duse de purtători nevăzuţi, se înălţau peste o mare de capete.

Mulţimea se îndrepta spre statui deasupra cărora se întindea un balcon imens, luminat de reflectoarele aşezate pe clădirile vecine. Ceea ce mă impresiona mai adânc — eram în Spania numai de două săptămâni — era caracterul acestei procesiuni, care contrasta atât de puternic cu cele pe care le văzusem în Mexic şi în Guatemala.

Ajunsesem să leg în mintea mea ritmul molcom al acelor serbări religioase, cu dansurile sacre ale indienilor îmbrăcaţi în costume de sărbătoare, căzuţi parcă în transă, lovind pământul care le dă porumbul, cu picioarele lor goale sau încălţate cu sandale. Dar această procesiune înaintând energic prin piaţa din centrul Madridului, avea caracterul viguros al unei demonstraţii politice.

Atunci mi-am dat seama că mă aflam în mijlocul uneia din acele procesiuni „pro-pace" organizate de Franco şi de

Biserică. Procesiuni asemănătoare aveau loc în seara aceasta în toată Spania, după o săptămână de propagandă prin ziarele Falangei, prin radio, cinematograf și cu ajutorul afișelor lipite peste tot.

„Spania neutră — se repeta fără încetare în editorialele de frunte — poate servi de far pentru a călăuzi spre pace lumea care se războiește".

Clopotul începu să bată și toată lumea căzu în genunchi. In balconul luminat apăruse episcopul care oficia. Când începu să vorbească, cuvintele latine se împrăștiară peste vasta piață prin difuzarea metalică a unui haut-parleur.

Episcopul tăcu o clipă și în momentul acela, am auzit pe o tânără femeie prost îmbrăcată, care îngenunchiase în umbra colțului unde mă aflam, șoptind — probabil ca răspuns la o întrebare pe care i-o pusese băiețelul îngenunchiat alături de ea :

— „Este episcopul Madridului care ne binecuvântează — cu una din cele două fețe ale sale".

2

A trecut puțin timp până să descoper că acest sentiment de antagonism față de înalt prea-sfinția sa Leopold Eijo Garay, episcopul de Madrid-Alcalá, relevat, fără să vrea, de o femeie îngenunchiată în Plaza de Neptuno, era explicația blândă, față de ostilitatea adâncă, mult mai puternică, pe care întreg poporul spaniol o simțea nu numai față de aproape toți înalții prelați ai bisericii romano-catolice, dar și față de miile de preoți din toată Spania.

Peste tot am auzit cum, în războiul civil, după triumful lui Franco, preoții erau apărați în vreme ce medicii, profesorii, organizatorii uniunilor și alți conducători ai republicii, fuseseră „exterminați" de plutoanele de execuție ale Falangei și ale armatei.

Dar aceasta era o mică parte din istoria urii din ce în ce mai puternice pe care o purta poporul spaniol preoților. De un secol și jumătate, dela revoluția franceză, biserica spaniolă ducea o luptă continuă pentru a-și păstra bogățiile și puterea temporară asupra Spaniei, în fața valului de reforme sociale și politice care se abătuse asupra Europei și a emisferei de Vest.

Biserica spaniolă își formulase prin cereri repetate pretențiile de a i se reda puterea pe care o avea pe vremea regi-

lor catolici, când imperiul spaniol era condus de coroană şi cler, şi când regele nu îndrăsnea să se opună sentinţelor date de tribunalul sfintei inchiziţii.

De fapt, în timpul domniei unuia din cei mai răi regi ai Spaniei, Ferdinand al VII-lea — cu care Franco avea multă asemănare, deşi un secol întreg îi separa — biserica încercase să restaureze inchiziţia. Cu toate că această încercare dăduse greş, deoarece regele se temuse de o revoluţie a poporului, biserica îşi câştigase toate celelalte drepturi.

Condusă de „Ingerul Exterminator", îşi făcuse apariţia o societate eclesiastică de răzbunare, întemeiată de Episcopul de Osma, un fel de campanie sângeroasă de despotism, teroare şi persecuţii, abătută asupra forţelor care încercau să elibereze şi să întărească Spania. Zeci de mii de bărbaţi şi de femei au fost condamnaţi la exil, închisoare şi moarte, numai pentrucă aveau încredere într'un regim reprezentativ.

Această luptă între biserică şi forţele progresiste ale Spaniei, a continuat aproape fără întrerupere în timpul monarhiei, a regenţei, în timpul scurtei republici dela 1847, şi odată cu restaurarea Bourbonilor sub regele Alfons. De câte ori se forma un guvern liberal, puterea economică şi politică a bisericii scădea, numai pentru a reînvia cu o autoritate şi un prestigiu şi mai mare, susţinută de un regim de teroare, sau de un regim mai conservator care putea să pună mâna pe putere.

Sub a doua republică, cu excepţia acelui val de reacţiune care a adus la putere pe Gil Robles cu organizaţia sa CEDA timp de doi ani, biserica, ca o urmare a încercărilor republicii de a o separa de stat, începu să-şi piardă puterea politică. Economiceşte însă, în afară de cele câteva biserici, mănăstiri şi alte instituţii arse şi distruse — fapte comise de grupările anarhiste şi de provocatorii plătiţi de dreapta — avusese foarte mici pierderi.

Am cunoscut la Madrid pe un fost profesor de drept canonic. Era un catolic fervent, care, de câte ori îi spuneam „atunci ne vedem peste câteva zile", îmi răspundea cu „dacă o vrea Dumnezeu". Dar într'una din cărţile sale în care vorbeşte de problema bisericii în Spania, arată că sub republică, episcopul Madridului avea un venit net anual de aproape 180.000 de pesetas faţă de 36.000 pesetas pe care-i primea un ministru.

Cu toate acestea, înaltul cler se temuse şi urîse republica. Unii din prelaţi au început să-şi arate imediat această ură.

La începutul războiului civil, cardinalul Gomá, pe atunci primatul Spaniei, recunoscuse, într'o pastorală publicată în **Acción Espanola**, un ziar fascist, că ierarhia bisericească încurajase în mod secret conspiraţia şi violenţa, ca mijloace de răsturnare a republicii, primatul scrisese :

„Şi fiindcă este evident că sufragiul universal şi democraţia sunt forme embrionare ale comunismului şi ale anarhiei, declarăm că trebue să luptăm — chiar şi cu mijloace ilegale, o repetăm, pentru a arăta limpede, în ciuda cenzurii — că dacă am lupta numai cu mijloace legale, nu am face de fapt decât să pregătim terenul pentru acei care, lăsând de o parte toate scrupulele impuse de legalitate, se vor întoarce într'o bună zi împotriva onoarei şi a gloriei..."

Orice împotrivire pe care ar fi putut s'o întâmpine primatul din partea bisericii, fusese înlăturată. In pastorala sa, făcea aluzie la această opoziţie, cu tonul cu care cineva ar fi povestit cum l-au necăjit ţânţarii:

„Am avut de luptat cu ideea greşită, susţinută de unele cercuri catolice în legătură cu legalitatea rebeliunii şi a întrebuinţării de forţă".

Cu puţine excepţii, majoritatea membrilor înaltului cler spaniol a urmat exemplul primatului, susţinând rebeliunea pe care unii din prelaţi insistau s'o numească „Cruciada Sfântă". Unii din aceştia au trecut de partea lui Franco chiar mai înainte. De exemplu, arhiepiscopul Plá y Deniel care pe la sfârşitul războiului civil devenise primat după moartea lui Gomá, scrisese o pastorală prin care clerul recunoştea pentru prima oară rebeliunea. Această pastorală a fost cititâ în toată Spania lui Franco şi în multe din bisericile Spaniei republicane.

Odată cu victoria definitivă a lui Franco, Plá y Deniel, care devenise în acea vreme primat, a celebrat această victorie cu o pastorală intitulată „Triumful Cetăţii lui Dumnezeu şi Restaurarea Spaniei".

Preoţii din toată Spania s'au grăbit să-l urmeze pe Plá y Deniel. Totuşi, în câteva districte din provincia Bască, cuprinzând şi Guérnica, — distrusă mai târziu de aviatorii germani, clerul refuzase să se alăture lui Franco pentrucă acesta nu voia să recunoască vechile **fueros** sau drepturile de semiautonomie ale „naţiunii" başce, cunoscute sub denumirea de Euzkadi. Dar în restul Spaniei, miile de preoţi din oraşe, comune şi sate, au fost printre primii care i-au dat pe mâna plutoanelor de execuţie ale Falangei, nu numai pe comunişti

şi pe socialişti, dar chiar şi pe republicanii liberali, doctorii şi profesori — pe aceştia clerul spaniol nu-i putea suferi — ca şi pe membrii altor grupări profesionale; nu numai pe puţinii protestanţi şi masoni, dar chiar pe acei catolici care mergeau mai rar la biserică.

Datorită zelului acestor preoţi, au fost condamnaţi la moarte numai în Malaga — după declaraţiile viceconsulului american care se afla atunci acolo şi pe care mai târziu l-am cunoscut la Barcelona — peste 18.000 de persoane. In Oviedo au fost ucise tot atâtea. Au fost cazuri, ca acelea citate de scriitorul José Bergamin, catolic convins, când preoţii au luat parte activă, siluind soţiile şi fiicele şefilor republicani din localităţile pe care le păstoreau.

Preoţii satelor au găsit imediat colaboratori care să-i ajute la aceste denunţuri, printre acele **beatas**, aşa cum sunt denumite în Spania şi America Latină, fanaticele bisericii. Unele dintre aceste bigote, care păreau nevinovate şi blânde ca nişte mieluşele, au fost răspunzătoare de moartea a sute de oameni.

Preoţii care au îndrăsnit să se opună lui Franco, cum a fost episcopul de Calahorra, şi cei douăzeci de membri din clerul Basc, încă în închisoare, constituiau o mică minoritate şi glasul lor era rar auzit. Printre ei se afla padre Basilio, un tânăr preot pe care-l cunoşteam. Fusese capelanul unui numeros grup de prizonieri politici din provincia Toledo. Incercase să avertizeze pe funcţionarii care continuau să persecute pe aceşti prizonieri, că într'o bună zi vor avea poate de suferit consecinţe. Din această cauză a fost închis.

Mentalitatea bisericii spaniole mi-a fost şi mai bine lămurită de călugăriţa pe care am cunoscut-o printr'un prieten doctor la un spital din Madrid, unde Surorile Milei îngrijeau bolnavii. Prima sa întrebare a fost:

— Dumneavoastră, americanii, nu vă temeţi de comunism?

Când am întrebat-o ce înţelegea prin comunism, mi-a răspuns imediat:

— Ei bine, adică sindicatele şi şcolile laice.

Din cauza acestor vederi înguste şi reacţionare îmi dădeam seama că marea masă a poporului spaniol de pretutindeni nu-i putea suferi, ba chiar îi ura pe preoţi. Şi întocmai ca acea femeie necunoscută, îngenunchiată în Plaza Neptuno, care-şi arătase pe faţă ostilitatea şi ura împotriva episcopului ce oficia, în vreme ce ea îngenunchiase să se roage, tot ast-

fel, numeroşi spanioli despre care-i ştiam că se duc regulat la biserică, nu-i puteau suferi pe preoţi. Ceea ce îi supăra mai mult, afară de faptul că biserica juca un rol important în susţinerea dictaturii lui Franco, era presiunea pe care o exercitau preoţii incontinuu, cu ajutorul organizaţiilor Falangei şi a informatorilor din vecini, asupra populaţiei pe care o obligau să vină regulat la biserică.

Cu toate că în blocul în care am locuit aproape tot timpul cât am stat la Madrid, erau mai mulţi străini — Americani, Englezi, Germani, Japonezi — ataşaţi la ambasadele lor respective — mai stăteau acolo şi câteva familii spaniole. Unele le-am cunoscut prin servitoarea mea, o fată foarte deşteaptă din Valladolid. Dela ei am aflat că portarul avea instrucţiuni să vegheze cu severitate, ca toţi spaniolii care locuiau în clădire să meargă în fiecare zi la biserică. Lucruri de felul acesta se întâmplau peste tot în Spania ,aşa cum se petrecuse în zilele inchiziţiei.

Chiar printre funcţionarii spanioli ai ambasadei americane, se găsea totdeauna un „delegat" de încredere — aşa era numit — care fusese desemnat de asesorul religios al Falangei, pentru ca să dea informaţii asupra acelor spanioli care nu s'ar fi dus regulat la biserică.

3

Pare o ironie, că tocmai în Spania, biserica nu a reuşit să înveţe pe oameni adevărata credinţă şi filosofie a religiei creştine.

Bigoţii spanioli pe care-i cunoşteam, se duceau în fiecare duminecă la biserică, se spovedeau şi se împărtăşeau regulat şi îndeplineau toate celelalte practici bisericeşti. Şi totuşi, în firea lor nu găseai modestie, toleranţă sau bunătate, şi mai puţin găseai îngăduinţă sau iertare. Ei tindeau mai degrabă spre păgânism sau chiar primitivism, aşa că nu erau lipsiţi de sensibilitate, care nu este acelaş lucru cu bunăvoinţa, sau de generozitate, ceea ce este altceva decât îngăduinţa, sau de răbdare, care are foarte puţin de a face cu toleranţa. Ei iubeau plăcerile simple ale vieţii, iar în pasiunea lor pentru aceste lucruri, nu era decât mândrie violentă, nicidecum umilinţă.

Mi-am amintit adesea de privirea ciudată plină de îngrijorare şi totuşi bănuitoare, a unuia dintre prietenii mei spanioli, în timp ce discutam asupra acestui subiect. El exclamă:

— „Uită-te la mine, nu sunt chiar creştin. Dacă ai şti cât de puţin am **simţimântul** că sunt creştin!"

Aceeaşi chestiune mi-a fost pusă de un alt prieten, unul din scriitorii renumiţi ai unui cotidian din Madrid, tot atât de sincer dar mai cinic :

— Niciodată n'am fost o adevărată ţară creştină, sau cel puţin cu adevărat catolică, aceasta pentrucă biserica s'a amestecat în toate chestiunile noastre. Suntem prea aproape de biserică. S'ar putea spune că face parte din familie. Biserica nu poate să ne inspire adevărata credinţă deoarece îi cunoaştem prea bine slăbiciunile.

4

Dacă biserica a pierdut încrederea poporului spaniol, luându-şi răspunderea, ba chiar susţinând pe faţă revolta armată împotriva republicii şi a Constituţiei, este limpede că în schimb ea a căpătat mult mai multe avantagii materiale.

Nu există nici cea mai mică mişcare sau schimbare în organizaţia de stat, în care biserica să nu se amestece. Dacă se naşte un copil, dacă apare o carte, dacă se pune o piatră fundamentală, dacă apare un decret, dacă se face un film, dacă se închide o şcoală, pentru fiecare din miile de acte, care reprezintă un moment cât de neînsemnat din viaţa politică, economică sau culturală, trebue aprobarea bisericii, dacă nu chiar iniţiativa ei.

In vreme ce Falanga s'a înfipt cu hotărîre acolo unde ceilalţi sprijinitori ai lui Franco abia îndrăzneau să se arate, biserica a luptat pe trei fronturi, mai întâi pentru a-şi menţine situaţia ei politică în viaţa spaniolă, apoi, pentru a câştiga noi puncte strategice în coaliţia dictatorială a lui Franco, şi până la urmă, ca să se furişeze neobservată în „sancto sanctorum"-ul Falangei, şi astfel să devină distribuitoarea şi totodată deţinătoarea mult căutatelor **enchupes**, acele „mucuri de lumânare" atât de gras plătite.

Biserica a ieşit biruitoare din această luptă, şi dacă a întâmpinat oarecare opoziţie, a căpătat în schimb noi puteri, după ce fusese ameninţată prin sistemul parlamentar al republicii, să piardă orice drept de a împărţi puterea politică. Nobilimea clericală şi generalii, au garantat restaurarea unor drepturi bisericeşti mai vechi, precum şi recunoaşterea oficială a bisericii catolice ca singurul cult legal şi ilegalitatea celorlalte credinţe, nerecunoaşterea căsătoriilor civile şi in-

terzicerea divorţului, acordarea unor subsidii din partea statului până la şasezeci şi cinci de milioane pesetas anual, precum şi reinstalarea iezuiţilor şi restituirea proprietăţilor acestora, evaluate la mai mult de un sfert de bilion de pesetas.

Franco, el însuşi un fervent catolic, încurajat de soţia sa, a conferit bisericii favoruri peste favoruri, până când acesta a ajuns la situaţia privilegiată pe care n'a mai avut-o din zilele întunecate ale domniei despotice a lui Ferdinand al VII-lea. De exemplu, prin acordul dintre biserică şi Franco, semnat la 7 Iunie 1941, Vaticanul a căpătat dreptul de veto asupra numirii oricăruj prelat, un drept de care biserica nu s'a bucurat niciodată sub domnia Alfonşilor.

După înlăturarea învăţătorilor şi medicilor din şcolile particulare, preoţii spanioli dominară iarăşi viaţa satelor, ca pe vremea Evului Mediu. Logodnicii sunt obligaţi să meargă câteva zile la rând la preot, care-i examinează asupra dogmei catolice, şi abia după aceea se pot căsători. Copiii nebotezaţi, ca şi adulţii, pierd orice drepturi civile şi publice şi nu sunt primiţi în şcolile publice sau particulare.

Poate că cea mai importantă concesiune făcută bisericii, este dreptul ce i s'a acordat de a controla educaţia. In această direcţie, biserica a învins Falanga, cu toate că nu total. Falanga continuă să exercite o influenţă considerabilă în mediul şcolar, cu ajutorul miliţiei, a Frontului Tineretului şi prin organizaţia SEU.

Religia catolică este predată nu numai în şcolile religioase, ci şi în şcolile comerciale şi în academiile militare. Franco a ordonat construirea a şapte sute de biserici noi, în diferitele părţi ale Spaniei. In afară de asta, au fost transformate în biserici numeroase clădiri ale instituţiilor publice. In vreme ce statul a acordat dela victoria lui Franco numai 10.000.000 pesetas pentru repararea şi construirea de noui şcoli, pentru repararea şi modernizarea mănăstirilor, bisericilor şi altor proprietăţi ale bisericii, a acordat peste un sfert de bilion de pesetas. Acum în urmă, o sumă aproape dublă a fost acordată de stat ca o donaţie specială, pentru a servi aceluiaş scop.

In afară de aceste sume, statul mai acordă şi subvenţii pentru a contribui la întreţinerea numerosului cler al Spaniei. S'a mai acordat încă un ajutor important, sub forma unor mari cantităţi de alimente care — întocmai ca în cazul alimentelor pe care le primesc şefii de armată — nu numai că pot satisface nevoile celor 50.000 de călugăriţe, 15.000 de că-

lugări şi mai mult de 50.000 de preoţi din Spania, dar constitue pentru prelaţi un surplus considerabil, care este vândut la negru cu un profit enorm.

Biserica continuă să adune milioane de pesetas prin chetele care se fac în biserici şi în sanctuarele naţionale, cum e cel dela Montserrat, unde am găsit că se face comerţ pe faţă, şi prin chiriile pe care le încasează pentru pământurile considerabile pe care le stăpâneşte, precum şi pentru alte proprietăţi care valorează bilioane de pesetas.

In ce priveşte lupta sa pentru a înlocui Falanga în instituţiile publice de binefacere, biserica a avut mai puţin succes. A reuşit totuşi să plaseze asesori religioşi în posturile importante din **Auxilio Social** al Falangei, care exercită un adevărat monopol asupra chetelor publice şi asupra întrebuinţării acestor sume.

Ca un rezultat al acestei influenţe, copiii nebotezaţi în credinţa catolică, şi adulţii care nu pot dovedi că sunt catolici devotaţi, nu au dreptul de a mânca la cantinele gratuite conduse de **Auxilio Social!**

Aceşti asesori religioşi numiţi de biserică, au o organizaţie specială condusă de părintele Pérez de Vibel. Ei sunt numiţi nu numai în **Auxilio Social** dar şi în toate sindicatele, în fiecare serviciu, în fiecare consiliu — pe scurt, în orice instituţie oficială controlată sau condusă de Falangă şi în toate serviciile statului.

Prin intervenţia unor conducători din Falangă — ca cea a secretarului general Arrese, care şi-a făcut studiile la universitatea iezuită din Deusto, şi al cărui frate este membru în Societatea lui Iisus — şi prin ministerul educaţiei, Ibánez Martin, un „catolic de profesie" încă din vremea organizaţiei de extremă dreaptă, CEDA, din care făcea parte — clerul a avut posibilitatea să joace un rol important în însăşi consiliile de directivă ale Falangei.

Chiar dela început, când a reuşit clerul să îndepărteze acel „punct 26" prin care José Antonio cerea separarea bisericii de stat, cuvântul bisericii a devenit în Falangă din ce în ce mai puternic. Unele proteste întâmplătoare ca acela al episcopului de Calahorra — care a scris o pastorală condamnând nazismul şi fascismul — sau al încăpăţânatului şi bănuitorului cardinal Segura, care nu a dat voie să se atârne portretul lui José Antonio în bisericile din eparhia sa din Sevilla —

nu sunt decât şoapte răguşite faţă de glasul tunător al unui cler, care susţine pe Franco şi statul său falangist.

Această strânsă colaborare dintre biserică şi Falangă, a avut drept rezultat răspândirea pe o scară întinsă a simbolului grafic compus din literile F E. Aceste litere iniţiale prin care se înţelege în termeni prescurtaţi **Falanga Espanola,** constituesc în acelaş timp o expresie autentică spaniolă pentru cuvântul credinţă. Prin semnul F E, au încercat să răspândească ideea că credinţa în Falangă însemnează credinţă în biserică, şi vice-versa.

Acest simbol mistic, pe care-l răspândesc prin toate mijloacele atât Falanga cât şi biserica, poate fi văzut în litere uriaşe pe toate zidurile din toată Spania.

5

Prin recăpătarea, sau chiar extinderea fostelor sale puteri, biserica spaniolă a început o campanie de exterminare împotriva tuturor formelor de „erezie", dar mai ales împotriva protestanţilor şi masonilor.

Cu excepţia câtorva Evrei spanioli din Majorca, rămaşi încă în vechea lor credinţă şi care au refuzat să se căsătorească cu creştine, în Spania n'a existat „o problemă evreiască", pentrucă Evreii din Spania au fost ucişi, exilaţi sau convertiţi la creştinism de către Inchiziţie, încă din secolul al şasesprezecelea şi al şaptesprezecelea. Atitudinea antisemită face parte din linia de conduită a Falangei, dar este lipsită de semnificaţie în Spania.

Cu protestanţii se întâmplă însă altceva. Cu toate că în Spania nu sunt decât vreo 30.000 de protestanţi, care reprezintă ceva mai puţin de cât a opta parte din unul la sută dintr'o populaţie de 25 de milioane de locuitori catolici, biserica spaniolă a stăruit să-i socotească drept o ameninţare serioasă. Sub Paco, Spania a devenit prin decret din nou catolică, iar protestanţii au fost identificaţi cu masonii şi anti-clericalii, şi persecutaţi fără îndurare.

In această cruciadă pentru distrugerea protestanţilor şi masonilor din Spania, biserica a îngăduit câteva excepţii, cum a fost cazul generalilor Aranda şi Borbón, care deţin posturi importante, cu toate că s'a spus despre ei că ar fi masoni. In acelaş timp însă, s'a înfiinţat sub dictatura lui Franco un **Tribunal de Masoneria,** compus numai din şefi ai armatei, care judecă pe masoni ca fiind „criminali politici".

Ofiţerii sau soldaţii masoni sau protestanţi sunt aspru pedepsiţi. Se spune că unul dintre generalii lui Franco, Pita, care deţinea un post important în Galicia, a fost împuşcat fiindcă s'a descoperit că era protestant şi mason.

In timp ce s'a permis străinilor să-şi practice cultul lor, institutului britanic i s'a impus să nu accepte de cât profesori catolici, oricare ar fi fost naţionalitatea lor.

Oriunde am fost, am întâlnit cazuri de persecuţie fanatică împotriva protestanţilor spanioli. La Barcelona o manichiuristă catolică, mi-a povestit cum a fost silită o întreagă familie protestantă, cu care era înrudită, să accepte trecerea la catolicism, să se spovedească şi să studieze dogmele catolice timp de mai multe săptămâni, numai ca să poată scoate din închisoare pe unul din băieţi, închis fiindcă era protestant.

Dela alţi prieteni şi cunoştinţe ale mele, care erau protestanţi — în majoritate metodişti — am auzit despre nenumărate cazuri când poliţia şi alte autorităţi bisericeşti au persecutat cu o brutală intoleranţă pe preoţii protestanţi şi congregaţiile lor. Se făceau regulat descinderi în casele unde se ţineau slujbe protestante. Dela aceste congregaţii au fost smulse mii de pesetas drept amendă, iar casele au fost închise şi pe dinafară s'a atârnat o firmă cu următoarea inscripţie:

„Închisă fiindcă aici s'au ţinut slujbe religioase protestante".

6

Reacţionarul Esteban Bilbao, un tradiţionalist convins, pe care Caudillo îl numise preşedintele Cortes-urilor, era unul dintre prietenii foarte devotaţi ai Ordinului Iesuit şi al înaltului cler.

Cu aprobarea lui Franco, a plasat în Cortes-uri pe reprezentanţii bisericii, şi anume în punctele strategice de unde aceştia aveau posibilitatea să exercite o influenţă mult mai mare faţă de numărul lor limitat. De exemplu, piosul dr. Enrique Plá y Deniel, arhiepiscop de Toledo şi primat al Spaniei, reuşise să-l numească pe vărul său, Miguel Mateu Plá, falangist, şi aprig om de afaceri, originar din Catalonia, mai întâi ca primar al Barcelonei — unde l-am cunoscut la deschiderea târgului internaţional la care participa şi America — şi mai târziu ca reprezentant pe lângă de Gaulle, în timpul când se pusese chestiunea stabilirii unor relaţii diplomatice

între Spania lui Franco şi guvernul provizoriu francez. Acest bătrân arhiepiscop al Madridului, vanitos şi inteligent, un „intrigant de curte", descins direct din secolul al şasesprezecelea, era unul dintre colaboraţioniştii de frunte ai Falangei, şi se ţinea seama cu multă grijă de persoanele pe care le recomanda.

Aceşti prelaţi erau răspunzători în mare măsură de faptul că Franco pusese în toate posturile vacante din înalta ierarhie bisericească, numai preoţi pro-falangişti. Unul din aceste posturi vacante, a fost ocupat cu puţin timp înainte de a părăsi eu Spania. Locul de episcop al provinciei Tuy a fost dat unui preot mediocru şi servil, părintele López Ortiz, care fusese profesor la universitatea din Madrid condusă acum de Falangă. Pretenţiile acestuia nu erau bazate decât pe faptul că până la numirea sa, fusese asesor pentru chestiunile religioase şi morale în organizaţia SEU (Sindicatul Studenţilor Universitari).

Totdeauna trebuia să se plătească ceva pentru privilegiul de a lua parte la maşinaţiunile şi intrigile fără sfârşit care se urzeau pentru a se putea pune mâna pe un post cât mai însemnat în coaliţia dictatorială a lui Franco. Biserica îşi atrăsese nu numai ura din ce în ce mai ameninţătoare a poporului spaniol, dar chiar şi dispreţul adversarilor ei. Toţi râdeau de ipocrizia unui cler care propovăduia „o viaţă catolică" în vreme ce specula fără ruşine la bursa neagră, şi de nivelul intelectual mediocru al înalţilor prelaţi, dintre care unii ocupau funcţiuni politice de mare importanţă.

Pe când eram în Spania, a avut loc un incident la o sesiune de parodie a Cortes-urilor lui Caudillo. Acest incident ilustrează degradarea revoltătoare în care căzuseră înalţii prelaţi ai bisericii spaniole. Incidentul mi-a fost povestit de către un falangist membru al Cortes-urilor, cu care am împărţit o cabină de vagon de dormit, în trenul de Granada. Era vorba de arhiepiscopul de Granada, don Augustin Parrado Garcia, a cărui inteligenţă redusă era în Granada şi în toată Andalusia, un subiect favorit de glume. Această reputaţie îl urmase şi la Madrid, unde venise ca membru al Cortes-urilor.

Intr'una din sesiuni, când adunarea îşi pierdea vremea în discuţii lipsite de înţeles asupra votării unei legi care era deja pusă în vigoare printr'un decret al lui Franco, arhiepiscopul de Granada îşi dădu votul cu solemnitate. Unul dintre membri strigă atunci:

— „A votat măgarul!"

Intreaga Adunare a izbucnit într'un râs batjocoritor care a răsunat îndelung în marea sală de granit a parlamentului — panoramă al lui Franco.

7

In timp ce Franco era responsabil direct de numirea acestor preoți pro-falangiști în posturile importante din biserica spaniolă, nereușita Vaticanului de a se opune cu veto la aceste numiri — așa cum a avut totdeauna privilegiul s'o facă — devenise subiectul comentariilor pline de amărăciune ale persoanelor care împărtășeau antagonismul poporului spaniol față de Falangă și față de Franco, dar care rămăseseră totuși credincioși bisericii.

Toate posturile eclesiastice mai înalte, erau ocupate de pro-falangiști; aceste numiri fuseseră acceptate de către Papă, fără cel mai mic semn de împotrivire.

Fostul Cardinal Pacelli, pe care mulți republicani l-au acuzat că era indirect răspunzător de embargoul armat din partea Americanilor și Englezilor împotriva republicii spaniole în 1936, n'a condamnat prin nici un gest execuțiile preoților basci sau pro-revoluționari din timpul războiului civil, și nici n'a protestat împotriva deținerii celor douăzeci de preoți basci în închisorile lui Caudillo.

Vaticanul n'a făcut nimic pentru a împiedica biserica spaniolă să confere onoruri religioase lui Franco, lui Queipo de Llano, „generalul pornografic", ministrului de justiție, Aunós, și altor militari și conducători ai Falangei care erau răspunzători de persecutarea și omorîrea a mii de bărbați, femei și copii spanioli. Caudillo a fost decorat cu Inalța Cruce a Papei Pius XI, ca recunoștință pentru „serviciile speciale aduse Domnului și bisericii".

Amărăciunea și durerea poporului, care vedea că Vaticanul nu opune nici o critică dictaturii, a fost mișcător expusă într'un lung poem, scris de un tânăr exilat, a cărui familie am cunoscut-o în Spania. Pe el personal, l-am cunoscut mai târziu la New-York. Poetul implora pe Papă să condamne fascismul:

Numai o oorbă din partea ta, Sfinte Părinte.

Papa Pius XII n'a spus numai un cuvânt, ci patru: „onoare, ordine, prosperitate și liniște", pentru a arăta ce dăruise Franco, Spaniei.

„Să vorbim lămurit, fără scrupule false", a declarat José

Bergamin, distinsul scriitor exilat şi fervent catolic, în cartea sa intitulată **In Numele Crucii:** „Papa greşeşte!"

Acest resentiment împotriva Pontifului Suprem a crescut în Spania devenind foarte caustic. Catolicii de vază mi-au spus: „Neluând o atitudine clară faţă de acest regim corupt, Vaticanul cade în gravul păcat al omisiunii!"

La 25 Decembrie 1944, acest „păcat al omisiunii" a fost şters. In mesajul de Crăciun transmis prin radio întregii omeniri, Papa Pius al XII-lea lăudând unele ţări, a început cu Spania. In această menţiune, Papa nu a vorbit decât despre „conducătorul statului" ca fiind obiectul de laudă şi de gratitudine al Vaticanului. Atitudinea Sfântului Părinte faţă de Franco şi de dictatura sa nu mai putea fi un subiect de speculaţiune onestă.

El Caudillo câştigase până la urmă binecuvântarea publică a Papei.

8

In Iulie 1944 cel mai apropiat prieten al lui Franco — ministrul de externe, generalul conte Francisco Gómez Jordana Souza, care a murit subit în vreme ce se afla în vilegiatură la San Sebastian — a fost adus la Madrid pentru a fi înmormântat.

Toate recepţiile oficiale şi diplomatice aranjate mai dinainte pentru acea săptămână, au fost contramandate. Membrii de vază ai guvernului lui Franco şi întreg corpul diplomatic au însoţit pe defunct la locul de veci, numai Caudillo n'a asistat la înmormântare.

El refuzase net să părăsească vila luxoasă pe care şi-o clădise la Pazo de Meiras, în Nord, unde îşi petrecea vacanţa de vară. In Capitală, toată lumea îi critica cu **chispazos,** absenţa.

„**Se crede Dumnezeu!**", am auzit comentând pe un funcţionar dela ministerul de justiţie.

In această împrejurare, mi s'a părut că, cu tot geniul lui de a împăca grupările sociale şi politice, **El Caudillo** a dat greş. In dorinţa lui de a-şi arăta puterea supremă şi absolută pe care o avea asupra Spaniei, era firesc să caute să fie cât mai distant chiar de prietenii săi cei mai intimi. Dar nu puteam să nu mă gândesc că greşala aceasta, de a nu lua parte la funeraliile ministrului de externe, primul în rang în cabinetul său, general şi aristocrat cu titlu de nobleţă — care fusese un om cu legături puternice în armată, printre mo-

narhiști și printre înalții prelați — era mai mult decât un gest de îndepărtare sau un simptom de megalomanie al unui dictator. Atitudinea lui Franco mi s'a părut o greșală de neiertat și mi-am dat seama că nu putea fi decât consecința unor grave „divergențe" dintre Franco și fostul său ministru de externe, ivite pe de o parte din cauza ostilității nobilii ale Falangei împotriva lui Jordana, și pe de altă parte, din cauza bine cunoscută a prieteniei pe care o avea Franco pentru succesorul lui Jordana, omniprezentul Lequerica.

Incet și cu multă discreție, de care trebuia să dau dovadă din cauza situației mele ca atașat de presă pe lângă ambasadă, am început să întreb prietenii și cunoștințele, despre motivul absenței lui Franco. Răspunsul a fost revelator. Era vorba de ceva mult mai grav decât de niște simple neînțelegeri.

„Franco, mi-a spus unul dintre cei mai buni informatori ai mei, este ca aproape toți generalii noștri, foarte superstițios. Nu-i place să vorbească despre moarte".

Am protestat: „Cum e posibil? după ce au fost atâția morți în războiul civil..."

Prietenul meu mă întrerupse: „Foarte simplu. Toată lumea s'a ferit să vorbească de moarte în prezența lui".

„Bine, dar de data aceasta era o ocazie cu totul neobișnuită. In definitiv era vorba de funeraliile ministrului de externe"...

— Lui Caudillo, mai ales, înmormântările nu-i plac.

Mi-am adus atunci aminte că El Caudillo nu numise încă un succesor. Și am început să bănuesc o legătură ciudată între această omisiune și interdicția lui Franco de a se vorbi despre moarte în prezența sa.

Știam că sfătuitorii religioși ai lui Franco — nu numai înalții prelați ai țării, dar și consilierii săi iesuiți, părintele confesor și capelanul palatului Pardo — nu-i dădeau numai sfaturi spirituale. Acești preoți îl sfătuiau în politica sa mai mult chiar decât camarazii săi, generalii, conducătorii din Falangă, sau ducele de Alba și atâția bogătași, mai mult chiar decât Juan March și creaturile sale hrăpărețe. Ei îl ajutau să-și făurească manevrele, să-și pregătească discursurile și să împace pe susținătorii săi. Pe scurt, sfătuitorii săi religioși l-au ajutat să câștige și să-și consolideze puterea ca șef al statului și conducător.

Dar asta nu însemna nimic față de cele două lucruri pe care nu reușiseră să le facă; să îndepărteze frica sa de moarte

şi să-l convingă să numească un succesor. De teama morţii care-l urmărea, **El Caudillo** trebuia să se sprijine cu toată greutatea pe suportul oferit de cler, care-i aducea şi consolarea spirituală. Atâta timp cât amâna să numească un succesor, şansele cele mai mari de a prelua puterea, reveneau bisericii, cel puţin într'un sens imediat, în eventualitatea că ar fi murit pe neaşteptate.

Această teamă de moarte era, fără îndoială, strâns legată de teama şi neîncrederea pe care o avea în poporul spaniol, teama şi ura pe care o avea pentru forţele progresiste ale Spaniei şi ale omenirii, şi mai mult ca orice, teama de represalii pe care o împărţea cu susţinătorii săi. Avusesem dese ori ocazia să-mi dau seama că în structura în formă de piramidă a acestui stat — cu Franco în vârf şi cu baza formată din cele patru puteri: Falanga, armata, aristocraţia şi biserica — numai frica ţinea în picioare această construcţie.

La sărbătorile principale naţionale, patru stindarde diferite simbolizează puterea pe care se bazează Franco. Alături de drapelul imperial, roşu şi galben-auriu, pe care Franco şi ceilalţi generali ai rebeliunii l-au restaurat ca drapel naţional, flutură simbolul Falangei, cu jugul şi săgeţile, stindardul alb al bisericii şi drapelul organizaţiei de **requetés** a carliştilor cu emblema împrumutată dela vechea Burgundie.

In mijlocul acestor drapele, invizibil dar luminându-le cu emblema fosforescentă a unui cap de mort, flutură însă stindardul negru al fricii.

PARTEA DOUA

INNAPOI CA RACUL

VI

CU RĂUTATE FAŢĂ DE TOŢI

1

Cum am intrat pe Calle Bárbara de Braganza, lumina soarelui de amiază m'a izbit drept în ochi. O clipă zăpăcit — soarele Madridului e aproape orbitor — am încercat să trec strada, care era în reparaţie de mai multe săptămâni şi încă nu avea trotuare. In momentul acela eram la marginea unui şanţ adânc care tăia strada de-a-lungul, de unde fuseseră scoase şinele tramvaiului. Bucăţi din imensele tuburi de drenaj zăceau risipite şi prin straturile învechite de noroi care le acopereau, se zăreau ici şi colo pete roşeatice rămase din vopseaua de odinioară, ca pete de sânge uscat pe nişte oase mutilate.

M'am oprit la timp şi am privit în jurul meu.

Strada era semănată cu pietroaie, grămezi de gunoi şi nisip, şi în mijlocul acestor ruine, pe grămezile de nisip, şedeau câteva sute de femei triste şi tăcute, cu capul acoperit de şaluri negre. Aveau privirile pironite şi ţineau braţul ridicat la frunte, părând că se apără ca într'un vis urît, nu numai de lumina orbitoare a soarelui, dar şi de orice altă mişcare, de viaţa însăşi.

Şedeau în faţa unei clădiri întunecate şi triste, chipurile lor obosite erau atât de pline de suferinţă, atât de crispate de aşteptare, încât mi-am întors privirile.

In apropiere se afla un lucrător care văzu scena. Eu părând mai puţin interesat — sub regimul lui Franco nu e „bine" să arăţi un interes prea mare faţă de felul cum trăeşte poporul spaniol— l-am întrebat cu glas tare, ce puteau face acolo, acele femei?

— Aşteaptă să-şi vadă bărbaţii care au fost aduşi la judecată, la tribunal, zise el arătându-mi clădirea cenuşie. Sunt

plimbați din închisoare în închisoare și apoi aduși aici ca să fie judecați.

— Sunt oare printre ei și prizonieri politici? am continuat eu. Era o întrebare îndrăzneață, și am putut vedea că șovăie să-mi răspundă. Am adăugat: Presupun că nu, căci la noi în America am auzit că majoritatea prizonierilor politici din Spania au fost eliberați...

El mă întrerupse scurt: — Toți sunt prizonieri politici... așa cum li se spune de către unii, „roșii", adăugă el repede.

Cum și-a dat seama că sunt American, limba a început să i se deslege. Imi povesti în grabă că fusese și el prins de către poliția Falangei: pentrucă eram lucrător, zidar, au spus că sunt un „roșu"... aceasta imediat după ce au intrat naționaliștii în Madrid. A stat la închisoare șase luni, fără judecată, și apoi i s'a dat drumul. Cu toate că nu i se găsise nicio vină, peste câteva luni a fost din nou arestat și ținut închis aproape un an.

Vorbea cu acea amărăciune aspră și rece despre „ei" — Franco și creaturile lui — amărăciune pe care o mai observasem și în alte părți ale țării, pe o scară atât de întinsă, încât și aerul pe care-l respirai părea saturat de această ură latentă. Ceea ce era mai îngrozitor — mi-am dat seama de acest lucru după ce mi-am luat rămas bun dela noul meu prieten — era simțimântul puternic pe care-l aveai trăind în Spania lui Caudillo: că un întreg popor, peste tot, și-a găsit o consolare în tristeță — ca acele femei cu șaluri negre ce așteptau în mijlocul străzii sfărâmate, plină cu gropi și cu gunoaie, semănând atât de mult cu un câmp de bătălie după ce lupta s'a terminat — care însă așteptau și așteptau cu răbdare și cu speranță.

Și peste tot, deasupra lui Caudillo și a camarilei sale ca un pendul greu, făurit din fierul smuls măruntaielor pământului spaniol, bătea amărăciunea poporului.

2

„Fără răutate față de nimeni, cu milă pentru toți, cu hotărîre în dreptate, așa cum ne-a dat Dumnezeu să vedem dreptatea — să luptăm pentru a termina lucrul pe care l-am început; să lecuim rănile națiunii, să îngrijim pe acela care a luptat, pe văduva și pe orfanii săi..."

Dacă comparăm acest program just, caritabil și sănătos pe care l-a aplicat Abraham Lincoln ca o soluție pentru grava

problemă a reabilitării omului, (problemă care se pusese în fața Statelor-Unite, mai ales pentru Sudul învins și distrus după războiul civil de acum trei sferturi de veac), cu politica lui Franco, politică de represalii, de teroare asupra maselor și de continuare a persecuțiilor pe care a inaugurat-o dictatura lui chiar înainte de victoria finală, s'ar putea ajunge ușor la o concluzie falsă. S'ar putea spune că o forță echivalată cu cea a Confederației Americane din Sud, condusă de spiritul feudal al puterilor reacționare, a câștigat și în Spania războiul și că în mod logic nu ne putem aștepta la o politică liberală din partea învingătorului față de învinși.

Dar în Spania, naționaliștii n'au constituit niciodată o parte numerică importantă din populație. Chiar după cinci ani de putere, după aprecierile celor mai conservatori, cei care favorizau regimul lui Franco, nu reprezentau mai mult de cincisprezece la sută. Dar cifra cea mai sigură — aveam toate motivele pentru a o crede sinceră — ar fi fost cam cinci la sută, sau un milion până la un milion și jumătate de locuitori, care să sprijine regimul cu un entuziasm destul de inegal. Aceștia erau în mare parte cei care aveau servicii la stat sau controlate de Falangă, apoi poliția, garda civilă, Tercio, adică Legiunea Străină, și armata regulată.

La o analiză amănunțită, se vede clar că, războiul civil din Spania nu a fost niciodată un război și nu atât de mult din pricina rolului pe care l-au avut puterile străine în a decide lupta, prin ajutorul militar și economic pe care l-au dat, cât din motivul că în spatele naționaliștilor nu se afla masa poporului. Alegerile din 1936, anul în care a izbucnit rebeliunea generalilor, au arătat că majoritatea poporului spaniól era pentru republică și pentru un guvern al Frontului Popular compus din moderați și din cei de stânga de diferite nuanțe. Cei de dreapta au avut de partea lor aproape pe toți generalii și clicile lor aliate: și aceștia aveau armele, tancurile și avioanele, precum și o armată bine pregătită pentru a-și asigura victoria asupra poporului.

După primele victorii ale naționaliștilor în Sud și în Majorca, s'a văzut limpede că Franco și asociații săi, considerau poporul spaniol ca fiindu-le inamic, și nu și-au permis nici o clipă de liniște până nu au pus la cale teroarea, ca o urmare firească a victoriei.

Numai în Majorca — prima localitate învinsă — există martori oculari care spun că au fost peste 8000 de execuții. Oriunde și-a pus Franco piciorul, l-a urmat moartea, scria

unul dintre acești martori. Același martor citează un exemplu elocvent:

„O familie compusă din patru persoane, cu o excelentă situație în clasa de mijloc — tata, mama și cei doi băieți, unul de 16 și celălalt de 19 ani — au fost condamnați la moarte numai pe baza mărturiei câtorva vecini care au declarat că i-au văzut în grădină, aplaudând avioanele catalane care treceau pe deasupra orașului..."

Un prieten de-al meu, doctor, care-și petrecea vacanța la Majorca, a fost surprins de revoluție și a rămas acolo până la sfârșitul războiului. Descrierile sale asupra teroarei care a fost organizată de colonelul italian împreună cu șeful poliției spaniole, un sadic notoriu, au fost din cele mai convingătoare.

Cei bănuiți că favorizau republica, au fost sculați din paturile lor în mijlocul nopții, duși în stradă și împușcați. Străzile erau pline de cadavre.

Membrii clubului Rotary din localitate și membrii lojelor masonice, au fost vânați ca niște fiare sălbatice, la fel medicii, profesorii și membrii confederațiilor internaționale. Toți membrii clubului Rotary au fost găsiți împușcați. Unul dintre ei încercase să se ascundă într'o cisternă; a fost descoperit de un grup de falangiști beți, care l-au bătut cu o sticlă în cap până a murit.

Arestările, torturile și execuțiile au continuat zi și noapte. Intr'o seară, șeful poliției a povestit râzând, prietenului meu, că printre cei care fuseseră aduși în dimineața aceea pentru a fi împușcați, se afla și preotul care venise să-i împărtășească: a fost împușcat și el „din greșală".

Episoade de teroare ca cele din Majorca, s'au repetat în mii de sate, comune și orașe, în toată Spania. La Madrid au fost executate o mie de persoane acuzate că ar fi ajutat să se taie o ureche cadavrului generalului López Ochoa, care fusese ucis fiindcă încercase să-i ajute lui Fanjul ca să răscoale garnizoana pentru a sprijini pe naționaliști la izbucnirea rebeliunii. Mii și mii de oameni care au rezistat naționaliștilor, au fost uciși în marea Capitală. In satul Villarejo de Salvanes, în provincia Madridului, au fost împușcate șasezeci de persoane ca represalii pentru uciderea a doi naționaliști.

Au fost multe cazuri când republicani, cari au luat parte la arestarea, procesul, condamnarea și executarea unuia dintre acei prinși când încerca să fugă la naționaliști, au fost

executaţi din ordinul lui Franco, acuzaţi că au luat parte la „crima împotriva sângelui". Dela sentinela care era de pază, până la ofiţerii din curtea marţială care au judecat procesul dezertorilor, până la plutonul de execuţie — nici unul nu a fost iertat.

Medici şi alţi profesionişti au fost condamnaţi la moarte, sau la treizeci ani de închisoare din cauză că-şi exercitau profesiunea în zonele controlate de republicani, pe care naţionaliştii le numeau zonas rojas, adică „zonele roşii".

In comparaţie cu alte metode de teroare şi persecuţii, întrebuinţate împotriva majorităţii persoanelor acuzate că au ajutat republica în orice fel, executarea prin împuşcare putea fi adesea considerată ca un act de graţie. Printre altele, învingătorii au repus în uz execuţia „degradantă" prin spânzurătoare, aşa numita „garrote vil", aşa cum reînviase Hitler securea călăului. Victimele au suferit torturi îngrozitoare, bătăi, frângerea oaselor, unul câte unul, sau aplicarea de lumânări aprinse, bucăţi de fier înroşite în foc, sau curent electric, în părţile cele mai delicate şi mai ascunse ale trupului, tortură aplicată atât bărbaţilor cât şi femeilor.

In câteva sate din Extramadura, situate pe ţărmul fluviului Tagus, prizonierii republicani au fost asvârliţi de sus, de pe poduri, în fluviu, pentru ca falangiştii să-şi poată încerca îndemânarea de tragere în ţintele vii. In provincia Badajoz oamenii au fost atârnaţi de stâlpii telegrafici şi lăsaţi acolo zile în şir să moară încetul cu încetul. Femei şi fete tinere au fost siluite în faţa soţilor şi părinţilor. Bărbaţi şi femei au fost daţi pradă Arabilor din armata lui Franco, pentru ca aceştia să-şi satisfacă crudele lor plăceri. Mai mult, au fost momente când torturile erau atât de umilitoare sau atât de insuportabile încât victimele au preferat să se sinucidă — lucru foarte rar în Spania, unde stoicismul este dus până la limite extreme. Aceasta s'a întâmplat bine cunoscutului dr. Regatero, care, după ce a îndurat zece zile de tortură diabolică, s'a aruncat prin luminatorul unei clădiri în care era adăpostit cartierul general al Falangei, în Calle Almagro din Madrid.

Una dintre cele mai grozave atrocităţi a fost uciderea a 500 de prizonieri republicani în arenele din Badajoz. Intâmplarea mi-a fost povestită de către prietenii mei din acel oraş. Printre victime se afla fratele unuia din aceşti prieteni. Prizonierii au fost legaţi unul de altul, de mâini şi de pi-

cioare, apoi împunşi cu baionetele şi pe urmă s'a tras asupra lor cu mitraliera.

Pentru a încununa aceste trei zile de sărbătoare sângeroasă, a fost adus în arenă un deputat din Cortes-urile republicane şi transformat în „taur de luptă". **Banderillas** cu panglici colorate i-au fost înfipte în umeri, a fost silit să se repeadă cu sălbăticie asupra drapelelor roşii pe care **capoteadores-ii** i le fluturau în faţă, **picadorul** călare şi-a înfipt prăjina lungă, cu un pumnal în vârf, în coastele victimei, iar până la urmă, în mijlocul urletelor falangiştilor şi ale celorlalţi spectatori naţionalişti, **matadorul** şi-a înfipt sabia între umerii omului care fusese ales în Cortes-urile republicane, ca reprezentant al acestei provincii.

3

Unul dintre conducătorii responsabili ai rezistenţei spaniole din Madrid, mi-a spus că mai mult de un milion de persoane au fost „ucise cu brutalitate" după judecăţi înscenate, dela izbucnirea rebeliunii militare. Dintre aceştia, o treime au fost ucişi dela 1939 încoace, de când s'a instaurat victoria lui Franco.

Un alt informator din rezistenţă — care, pentru a putea da mai târziu un „raport amănunţit", a căutat să fie cât mai aproape de aceste acte de teroare făptuite de guvernul lui Franco, mi-a spus că din milionul de persoane ucise de naţionalişti, numai trei sute de mii au fost executate în urma unei „judecăţi" militare, în timp ce două sute de mii au murit în închisoare din cauza foamei sau a bolilor intervenite în urma tratamentului. Restul de cinci sute de mii, au fost împuşcaţi fără nicio judecată, victime ale raziilor de noapte — numite **saca** — sau aleşi la întâmplare dintre prizonierii politici din închisori, pentru a li se da un **paseo** pentru cimitir.

La un moment dat — după o informaţie demnă de încredere — se aflau în închisoare sub regimul lui Franco, patru milioane şi jumătate de femei şi bărbaţi, adică mai mult de a şasea parte din populaţia Spaniei. Unii dintre ei au fost eliberaţi pe rând, după ce condamnările de 30, 20 şi 12 ani, au fost reduse, în unele cazuri la cinci ani, în altele la doi ani şi opt luni, adică durata războiului civil; în 1944 mai existau totuşi peste un milion de prizonieri politici în închisori sau cu domiciliu forţat.

Era aproape imposibil să întâlneşti pe cineva în Spania, afară de cei care deţineau funcţii în Falangă sau controlate de Falangă, care să nu fi fost sub dictatura lui Franco închis sau să nu fi avut vreun membru al familiei închis. Mulţi dintre acei pe care i-am cunoscut, bărbaţi şi femei, erau încă obligaţi să se prezinte în faţa autorităţilor poliţieneşti la intervale regulate de o lună, două săptămâni, o săptămână şi chiar zilnic, după durata la care fuseseră condamnaţi prin sentinţa iniţială.

La Barcelona am întâlnit pe Teresa, o tânără care fusese închisă imediat după intrarea armatelor lui Franco, acuzată că era partizana „roşilor". Această acuzare putea să însemneze orice: că făceai parte din Partidul Comunist, ceea ce însemna sigur pedeapsa cu moarte, adesea fără judecată, sau că ai îngrijit pe un republican rănit, sau că nu te-ai dus regulat la biserică, sau că aparţineai unei corporaţii, sau că nu erai prea entusiasmat de victoria lui Franco, sau numai că nu ai fost în stare să acuzi pe cineva că era „roşu".

Dar nici unul din aceste cazuri nu se putea aplica Teresei. Fusese arestată în urma unui denunţ din partea fostului ei bărbat. Acesta încercase să se împace; ea refuzase şi atunci pentruca să se răzbune, a acuzat-o că era o partizană a „roşilor".

Existau întâmplări de felul acesta cu zecile de mii, fapt care te putea face să înţelegi proporţiile pe care le luase această teroare în masă, pe care o deslănţuise în toată Spania revoluţia lui Franco.

Teresa fusese aruncată împreună cu alte 11.000 de femei, într'o închisoare din Madrid, construită pentru 500 de prizonieri. Era o „gaură neagră" renumită, unde înnebuniseră multe femei din cauza foamei, a siluirilor şi torturilor. Mama cât şi bunica Teresei protestând împotriva acestei arestări, au fost închise şi ele. Bunica Teresei, o femeie de 73 de ani, a murit acolo, în scurtă vreme.

După doi ani, Teresa şi mama ei au fost eliberate pe cuvânt de onoare — un sistem prin care dictatura lui Franco menţinea o supraveghiere politică asupra a milioane de Spanioli. In ziua când m'am dus pentru prima dată la ea acasă — o prietenă a ei din Madrid îmi dase adresa — am aflat că mama ei era grav bolnavă în urma celor doi ani de închisoare.

După ce au fost eliberate, au reuşit să ajungă la Barcelona unde un văr al lor care avea legături cu Falanga, reuşise să

le scoată cartele alimentare, fără să reușească să le scoată și actele de identitate, cu ajutorul cărora Teresa ar fi putut căpăta un serviciu la stat, pentrucă numai un astfel de serviciu îți mai putea aduce un venit suficient ca să poți trăi.

Când am cunoscut-o, lucra la o firmă mică unde câștiga 400 de pesetas pe lună — mai puțin ca 40 de dolari — și făcea eforturi disperate ca să poată trăi din acest venit ea și mama ei bolnavă. M'a rugat să-i caut o slujbă la oficiul de presă de pe lângă consulatul american din Barcelona.

Totuși Teresa o ducea mult mai bine decât atâția alți paria politici care fuseseră eliberați pe cuvânt de onoare, dar care în afară de faptul că nu mai erau reprimiți în funcțiile pe care le ocupaseră înainte — afară dacă se întâmpla să facă parte din categoriile muncitorilor necalificați care erau plătiți cu cele mai mici salarii — nu aveau nici posibilitatea să capete cartele de alimente. Erau prin urmare obligați să-și procure cele necesare la **estraperlo** — bursa neagră — ori în afară de cei mai bine plătiți funcționari ai guvernului și diplomații străini, nimeni nu-și putea permite așa ceva.

Ca un rezultat al acestei situații, unii dintre ei — de exemplu medicii — trebuiau să dea mită ca să-și poată practica meseria. Alții o practicau în mod clandestin. Un mare număr dintre acești prizonieri eliberați, trăiau din împrumuturi, unii ajunseseră cerșetori, iar alții făceau tot felul de afaceri nepermise, mai ales negustorie măruntă la negru, luându-se la întrecere cu comerțul **estraperlo,** organizat de Falangă.

Mii de femei, dintre care foarte multe aparțineau unor familii cu renume, care-și păstraseră situația sub republică, deveniseră prostituate, pentru a-și putea ajuta familia. Din când în când erau târîte în vreun cartier general al Falangei sau la o secție de poliție, unde li se tăia părul sau li se administra faimosul tratament cu uleiu de ricină. In general însă nu erau brutalizate, afară de cazul când refuzau să-și acorde favorurile falangiștilor sau altor funcționari oficiali.

In ciuda acestei mocirle de corupție socială, pe care naționaliștii o aduseseră cu ei, majoritatea poporului spaniol continua să fie plină de curaj în sforțările pe care le făcea ca să poată duce o existență onorabilă sub dictatură. Printre prietenii și cunoștințele mele pe care le aveam în diferitele părți ale Spaniei, se afla un fost ziarist care devenise vânzător de cărbuni, un fost profesor universitar care făcea acum traduceri pentru alții, un compozitor care devenise vânzător ambulant de cărți și discuri de patefon, o soră infirmieră care

era acum servitoare, un inginer specializat în aeronautică, acum ajutor de mecanic într'o fabrică de automobile, şi un mecanic care ajunsese portar la o fabrică de bidoane, înnebunit cu totul că nu putea să-şi îngrijească soţia bolnavă de piept.

Mâna cenuşie a nesiguranţei şi a subalimentării îşi lăsase urma pe faţa fiecăruia, chiar şi pe faţa copiilor. Rare ori vedeai pe cineva zâmbind. Numai buze strânse într'o expresie de amărăciune şi priviri gânditoare ale ochilor negri, în care dacă priveai mai de aproape, descopereai adâncuri de ură atât de intensă, încât te întrebai, cum nu distrusese încă acest sentiment trupul şi spiritul celor ce-l păstrau.

Franco şi oamenii săi au încercat să cufunde poporul spaniol — de care se temeau — într'o asemenea stare de mizerie fizică şi sufletească, încât au transformat Spania într'un infern plin cu milioane de suflete pierdute, într'un labirint de sărăcie, de libertate condiţionată, de persecuţii, de temniţe, torturi şi execuţii la întâmplare. Poporul însă se împotriveşte cu o răbdare de stâncă la toate încercările de a-l transforma în paiaţă plătită de dictatură, sau în robot înlănţuit în sclavia unei existenţe precare.

Toate încercările de a-l face să creadă că i se dădea o doză din acelaş medicament, pe care se presupunea că republica îl administrase celor de dreapta, erau primite cu priviri dispreţuitoare. Am văzut asta în nenumărate ocazii — odată când un profranchist încerca să uzeze de acest argument în prezenţa unui prieten al meu căruia i se acordase recent libertatea condiţionată — după ce stătuse şase ani în închisoare sub acuzarea că lucrase ca reporter la un ziar republican. Numai că de data aceasta, prietenul meu i-a atras atenţia, că pe vremea republicii, ziare monarhiste, cum era A B C, apăruseră în toată libertatea.

Răspunsurile la astfel de acuzaţii aduse republicii, nu erau decât tăcerea amară şi dispreţuitoare. Poporul spaniol ştia prea bine că, dacă pe timpul republicii s'au întâmplat acte de persecuţie sau de violenţă din partea populaţiei — care au avut loc şi în teritoriile de sub stăpânirea republicii în timpul războiului civil, cum au fost cele câteva biserici arse — nu au fost decât acte sporadice de neînţelegere şi violenţă, comise de grupuri mici de anarhişti şi alte elemente, datorite adesea provocatorilor naţionalişti din teritoriul republican — fapte care l-au inspirat pe Mola, vechiul tovarăş al

lui Franco, să lanseze cuvintele: „Coloana cincia", referindu-se la activitatea acestor provocatori.

Pe de altă parte, poporul spaniol şi-a dat seama că teroarea deslănţuită în masă asupra sa de către Franco şi sprijinitorii săi, însemna ceva mai mult decât o serie de acte care puteau fi atribuite unor elemente ignorante sau neştiutoare. Poporul spaniol ştia de asemenea că teroarea naţionalistă a fost plănuită sistematic, că represaliile făceau parte din planul demonic de a-l târî în sclavie prin forţa armelor, şi de a-l ţine aşa, obligat să trăiască o viaţă vecină cu moartea, în inacţiune şi apatie, cu nervii distruşi prin efectele paralizante ale foametei, ale nesiguranţei de fiecare minut şi ale furiei înnăbuşite. Iar ca rezultat final, toate aceste suferinţe să-l facă să se întoarcă împotriva lui însuşi.

Dar această ultimă parte vitală a planului, a dat greş. Poporul spaniol nu numai că a învăţat să iubească ura pe care o acumula, dar a fost gata s'o împărtăşească şi cu alţii. Această ură i-a nutrit, mai mult decât raţia zilnică de o sută de grame de pâine care hrănea pe cei mai norocoşi sau mai isteţi, care reuşiseră s'o obţină. Poporul spaniol a câştigat lupta spirituală.

Nimic nu m'a făcut să văd mai limpede această victorie decât acele câteva cuvinte pe care mi le-a spus un meşter pielar din Cordova, care avea o mică prăvălie nu departe de măreaţa moschee Seca, clădită sub dominaţia Arabilor. Ştiam că o ducea greu. Totuşi a refuzat cei câţiva pesetas pe care i-am dat peste preţul convenit pentru o servietă — lucrată minunat de mână — pe care o făcuse pentru mine; cu un gest politicos, dar plin de mândrie :

— Şi eu şi familia mea, putem mânca în fiecare zi, mi-a spus el simplu.

4

Dacă stoicismul şi rezistenţa poporului spaniol, împotriva eforturilor lui Franco de a-l distruge spiritualiceşte, mi-a fost relevată — printre alţii — în persoana acestui lucrător din Andaluzia, o parte mai activă a acestei rezistenţe mi-a fost expusă — ca un paradox — de către un fost comerciant cu vază, un angrosist de răşină, dintr'o provincie din vechea Castilie.

Sub republică deţinuse câteva posturi politice, în care

fusese ales ca membru al partidului moderat **Union Republican.** Mai târziu aveam să aflu că acest om — să-i spunem don Tomas — cunoştea foarte bine toate problemele economice ale ţării şi era socotit în rezistenţă ca un viitor ministru de finanţe sau industrie. Cu toate acestea, când ne-am întâlnit prima oară la Madrid, nu mi-a spus nimic.

Il observasem cum sta în faţa ferestrelor sălii de conferinţe care dădeau în **patio,** ascultând în tăcere, în vreme ce tovarăşii săi îmi vorbeau toţi odată, despre urcarea preţurilor şi scăderea salariilor, despre numărul celor împuşcaţi fără judecată, şi despre toţi cei care mai erau în închisoare aşteptând să fie judecaţi şi executaţi. Atunci vorbi şi don Tomas, cu o voce calmă care suna ciudat, pentrucă avea o înfăţişare de om voinic :

— Niciodată nu vom putea uita, spuse el alegându-şi cu grijă cuvintele, cum aşteptau soţiile noastre să ne întoarcem din închisoare, nu atât pentru noi — a căror libertate sau moarte depindea numai de capriciul celor care ne arestaseră — cât pentru cuvântul de ordine mai dinainte stabilit conform căruia trebuiau mai curând să se omoare, decât să cadă în mâinile acestor sadici.

5

„Fără răutate faţă de nimeni... să luptăm... pentru a lecui rănile naţiunii..." Aşa ceruse Abraham Lincoln.

Dar discursul nescris al lui Franco, în 1944, puteai să-l deduci după primele săptămâni de şedere în Spania: „Cu răutate împotriva tuturor... să luptăm pentru ca... să ţinem deschise rănile naţiunii..."

Când am sosit în Spania, trecuseră mai mult de cinci ani dela intrarea triumfală a lui Franco în Madrid, zi în care războiul civil se terminase oficial. La mai puţin de două zile dela sosirea mea, José, un chelner dela un mare hotel din Capitală, uitându-se cu grijă în jurul său să vadă dacă nu era cineva în restaurant la acea oră târzie, m'a făcut să întrevăd pentru prima oară în ce măsură îngrozitoare, erau ţinute deschise rănile nenorocitei sale ţări de către naţionaliştii victorioşi.

Făcuse parte din cei 400.000 de miliţieni armaţi care trecuseră în Franţa după căderea republicii, şi a fost unul dintre puţinii care s'a înapoiat, pentrucă avusese norocul să-i

cadă în mână numărul de 1 Ianuarie 1939, al unui ziar din Bilbao, **El Diaro Vasco,** în care se afla un interview al lui Caudillo asupra tratamentului prizonierilor republicani. In acest interview, Manuel Azmar (actualmente „ministru plenipotenţiar" al lui Franco la Washington) cita cuvintele lui Franco:

„Nu caut să câştig, ci mai de grabă să conving. Maj mult chiar, nu doresc o victorie, decât în felul acesta. La ce ar putea servi o victorie fără scopuri bine definite, o victorie care s'ar prăbuşi din lipsă de perspective naţionale? Spaniolii, toţi Spaniolii, acei care luptă acum împotriva mea, precum şi cei care au trecut de partea mea — se vor convinge de asta... când îşi vor da seama; fără nici o îndoială că în Spania naţională vom instaura o politică de înţelegere, de justiţie, de generozitate, pe care au promis-o atâtea partide ani de-a rândul, şi pe care nu au ţinut-o niciodată".

Iar José, chelner în timp de pace şi miliţian sub republică, a crezut în sinceritatea promisiunii lui Franco. Nu avea de ce să se teamă, pentrucă fusese recrutat, nu voluntar, în miliţie. Luptase sub ordinele superiorilor săi. Şi-a făcut socoteala că în cazul cel mai prost, va fi deţinut pentru scurt timp ca prizonier de război şi apoi eliberat. Franco declarase că se va conforma regulamentelor convenţiei dela Geneva privitor la tratamentul prizonierilor de război. De fapt, războiul se terminase.

Cu toate acestea, fiindcă miliţia republicană din Madrid fusese distrusă mai înainte ca naţionaliştii să intre în oraş, nu erau mijloace evidente prin care să se facă deosebirea celor prinşi în această regiune, dacă fuseseră voluntari sau recruţi. Această deosebire era importantă, pentrucă naţionaliştii decretaseră pedeapsa cu moarte pentru toţi voluntarii din miliţia republicană, printre care se afla şi un mare număr de luptători disciplinaţi de stânga.

Drept rezultat, soarta miliţienilor capturaţi, sau a acelora care, ca José, se hotărîseră să se înapoieze şi să se predea, depindea în mare parte de mărturiile denunţătorilor, printre care se aflau destui care să profite de situaţie pentru a şantaja pe acuzaţi şi pe familiile lor, sau pentru a-şi satisface rancune personale. José scăpase de plutonul de execuţie numai graţie socrului său care a cedat o mică proprietate unui **denunciante** falangist.

Intre timp, José fusese asvârlit în celula murdară a uneia

din închisorile Madridului, de-a-valma cu câţiva criminali de drept comun, printre care câţiva ucigaşi, câţiva nebuni şi chiar un lepros — care mai târziu a fost mutat graţie intervenţiilor unui bătrân preot. José a stat la închisoare doi ani şi jumătate fără să fie judecat. Când a ajuns în sfârşit în faţa instanţelor militare care judecau pe toţi prizonierii politici, a fost eliberat, tot prin intervenţia socrului său care plătise pentru ca dosarul să fie distrus. Fiindcă nu fusese găsit vinovat de nicio „crimă împotriva patriei", i s'a dat cartela de alimente şi un bilet de liberă trecere. Apoi şi-a recăpătat vechiul post de chelner.

Dar nu putea uita nedreptatea şi corupţia întregului procedeu, şi nici ruşinea loviturilor corporale.

— Am simţit sfichiul bicelor lor, mi-a şoptit răguşit, aplecându-se spre mine cu o privire sălbatică în ochi. Am citit şi în privirea lui îngrozitoarele suferinţe ale miilor de oameni care înnebuniseră în temniţele lui Franco.

Alţii, chiar cei care aveau prieteni care să le poată cumpăra libertatea, au dus-o mai rău. Printre aceştia era un om tânăr de 20 de ani, logodnicul unei fete din Toledo, pe care am cunoscut-o la Madrid.

Cu cinci ani înainte fusese acuzat că distribuia pamflete anti-franchiste şi de atunci aştepta în închisoarea din Toledo, să fie judecat. Se făcuseră toate aranjamentele uzuale cu autorităţile militare şi ale Falangei, ca dosarul să fie distrus. Acuzaţia era serioasă, dar băiatul avea pe vremea aceea numai cincisprezece ani. Se plătise suma cerută şi aveau toate promisiunile.

In ziua în care trebuia să fie eliberat, fusese scos din închisoare de un pluton de execuţie al Falangei. Venise cu ei şi preotul confesor. Când acesta i-a cerut să se spovedească, băiatul a arătat spre falangiştii armaţi, răspunzând liniştit:

— Spovedeşte-i pe ei. Mâinile mele sunt curate.

Atunci băiatul a fost împuşcat pe loc de un funcţionar al guvernului, care mai târziu a fost decorat de Eduardo Aunós, ministrul de justiţie al lui Paco. Pentru contribuţia sa la „reeducarea minorilor", a fost numit membru în **Consejo Superior de Proteccion de Menores.**

Acelaş individ — senor Francisco Javier Planas de Tovar — fost guvernator al provinciei Toledo şi mai târziu la Valencia — era răspunzător de masacrarea a 9000 de oameni, dintre care 800 de femei şi fete, sub acuzarea că erau „roşii".

6

După cum ordonase Franco, miile de invalizi rămaşi pe urma războiului civil, au fost împărţiţi în două categorii. Celor care au luptat de partea sa li s'a conferit titlul de **Caballeros Mutilados** şi au fost organizaţi într'o societate a invalizilor prezidată de primul protector al lui Franco în zilele campaniei din Maroc, de generalul Millán Astray, care-şi pierduse un ochiu şi un braţ în luptele contra lui Abd-el-Krim. Această organizaţie era cunoscută ca fiind un cuib de afaceri necurate; de fapt aceşti **Caballeros Mutilados** şi familiile lor se bucurau sub regimul lui Franco numai de mici beneficii materiale.

A doua categorie de invalizi ai războiului civil era compusă din cei câţiva soldaţi republicani, care într'un fel sau altul, scăpaseră neexecutaţi ca atâtea mii de alţi răniţi şi prizonieri roşii. Singura lor recompensă era ridicarea drepturilor civile, de care, în general, întreg poporul spaniol era lipsit. Nu aveau niciun drept prin care să li se recunoască situaţia de invalizi ai unui război civil. Erau consideraţi ca prizonieri inamici — cu toate că tratamentul la care erau supuşi era mult mai rău decât acela la care erau supuşi inamicii capturaţi de aliaţi.

Rănile cauzate de războiul civil erau astfel ţinute deschise prin toate aceste procedee, şi multe altele, de care ministrul de justiţie Aunós — fostul ambasador în Argentina, pro-falangist şi anti-american — învinuia în secret autorităţile militare. Aceştia aruncau vina pe grangurii din Falangă, care la rândul lor se desvinovăţeau spunând că aşa cereau şefii din provincii. Şi bineînţeles, aceştia spuneau că îndeplinesc ordinele venite dela Madrid.

Chestiunea responsabilităţii acestei terori continue, era un punct nevralgic. Toate grupările din jurul lui Franco alimentau focurile urii şi ale persecuţiei.

De exemplu, consiliile municipale care erau însărcinate cu reeducarea prizonierilor politici prin munca forţată, din ordinul directorului general al închisorilor — ales de Franco şi de Falangă — erau formate din trei membri. In afară de un membru din falanga locală şi un preot din parohie, mai era cel de al treilea — de obicei una din acele femei aparţinând grupului de bigote, fanaticele **beatas** — ales de directorul general al închisorilor — şi care era de obicei şi secretarul **Juntei** locale. Principala ocupaţie a **Juntei** era să se ţie de capul

prizonierilor zi și noapte, predându-le dogma catolică — fără să țină seama de cele douăsprezece ore de muncă neîntreruptă a prizonierilor.

Majoritatea „roșilor" îndeplineau munci de salahori și de hamali și erau plătiți cu două pesetas pe zi. Trei sferturi din această sumă era reținută — în virtutea articolului 3 din decretul lui Franco din 28 Mai 1937 — pentru întreținerea prizonierului. Cele 50 de céntimos pe zi care mai rămâneau, erau puse deoparte în fiecare zi, ca apoi la sfârșitul săptămânii, să se dea prizonierului suma totală de trei pesetas.

Acest salariu net de 50 de céntimos pe zi cu care erau plătiți prizonierii „roșii' era echivalentul exact al soldei rezerviștilor din armata regulată. De altfel, era foarte mică diferența de regim la care erau supuși. Dacă soldații erau liberi, totuși ei trebuiau să îndeplinească adesea munci manuale grele, pentru care nu primeau decât rația lor nenorocită.

Un soldat, adresându-se unor republicani, prieteni de-ai mei, despre care știa că fuseseră de curând eliberați condiționat, a exclamat :

— Suntem toți acelaș noroi, de colori diferite, pe trăgătoarele de cisme ale generalilor.

Intre timp, presa zilnică exploata cel mai mic eveniment — apariția unei cărți noi, premiera unei piese de teatru, sărbătorirea unei aniversări, inaugurarea unui pod distrus în timpul războiului civil — pentru a reaminti poporului că revoluția „salvase Spania de stăpânirea sângeroasă a roșilor și a marxiștilor".

Autoritățile publicau, de asemenea foarte frumoase monografii — dar cu totul inexacte — vorbind despre sistemul penal sub Franco. Una dintre aceste monografii ilustrată, era plină cu fotografiile ministrului de justiție Aunós, care, vizita întovărășit de înalții prelați ai bisericii un penitenciar de prizonieri politici. Monografia aceasta, intitulată **El Trabajo y La Educacion**, adică Munca și Educația — în care era descris cum se făcea „reeducarea sufletească" a prizonierilor politici în „școala-penitenciar" dela Yeserias, îmi fusese trimisă de directorul general al închisorilor, Angel B. Sanz, împreună cu complimentele sale imprimate pe o carte de vizită: „Directorul general al închisorilor vă trimete salutul său cu brațul întins".

Bineînțeles, că în această monografie, nu se arăta munca

de sclavi a prizonierilor politici dela Yeserias, prin care se furnizase în mod cu totul gratuit funcţionarilor lui Franco, printre altele, mobilă luxos tapisată, atât pentru birourile, cât şi pentru casele lor.

Declaraţiile oficiale în ce priveşte numărul prizonierilor politici, erau de asemenea neadevărate. Raportul din 6 Decemvrie 1944 al Presei Asociate din Madrid, comunica prima vizită care fusese îngăduită corespondenţilor englezi şi americani, în temniţele lui Franco. In raport se citau declaraţiile oficiale prin care se arăta că în Spania nu mai erau decât 25.000 de prizonieri politici. Dacă această cifră era adevărată, atunci nu putea fi decât o indicaţie de rău augur asupra soartei pe care o avuseseră în cursul anului care trecuse, celelalte zeci de mii de prizonieri.

Cu un an înainte, directorul general al închisorilor se lăudase că în temniţele sale erau „reeducate" 300.000 de persoane. Se ştia că cel puţin două treimi din acest număr, erau prizonieri politici, şi tot atât de bine se ştia că numărul întemniţaţilor crescuse în timpul anului 1944, în loc să scadă, mai ales în lunile care au urmat după debarcarea aliaţilor în Normandia, când valul de entuziasm popular şi de speranţă că se va termina curând cu dictatura lui Franco, cuprinsese întreaga Spanie, pentru ca să fie stăvilit cu o nouă furie de represaliile autorităţilor. Dar lucrul cel mai rău, şi în concordanţă cu hotărîrea de a se ţine vie amintirea amară a războiului civil (o încercare de a acoperi cât mai mult incapacitatea guvernului, de a unifica ţara şi de a o redresa din punct de vedere economic) era dictatura lui Franco care continua să împuşte prizonierii politici, deşi avea grijă să desmintă acest lucru. Eram informat regulat despre aceste execuţii. Iată câteva indicaţii pe care le-am primit în 1944, asupra execuţiilor care au avut loc în Madrid şi împrejurimi:

La 1 Iulie: 2444 de persoane, acuzate că au complotat împotriva regimului, au fost arestate. Executarea persoanelor pentru care s'au dat sentinţe anterioare, continua zilnic.

La 6 Iulie: execuţiile continuă, mai ales la Ocana. Noi arestări şi execuţii, în vederea aniversării revoluţiei dela 18 Iulie.

La 15 Iulie: cu toate că numărul celor executaţi a diminuat din timpul când se făceau executări în masă, în 1940 şi 1941, aici se mai fac execuţii în fiecare zi. Mi s'a raportat acelaş lucru de către cei mai buni informatori din localităţi diferite.

La 18 Iulie: în această după amiază au avut loc 94 de execuţii.

La 2 August: represaliile în creştere şi noi execuţii zilele trecute.

La 16 August: ieri armata a şaptea a debarcat pe coasta de Sud a Franţei. Execuţiile continuă cu mai multă intensitate.

La 18 August: săptămâna aceasta au fost împuşcaţi aici 150 de prizonieri.

La 23 August: execuţiile continuă — majoritatea intelectuali şi profesionişti care erau în închisoare de doi sau trei ani. J. S. mi-a vorbit despre camioanele încărcate cu cadavre care au părăsit închisoarea dela Carabanchel. 60 de împuşcaţi acum două zile.

La 26 August: 360 împuşcaţi săptămâna trecută. S'au făcut noi cimitire la Carabanchel, unde sunt mulţi prizonieri politici.

La 2 Septemvrie: alţi 60 împuşcaţi.

La 3 Septemvrie: alţi 30 de prizonieri au fost executaţi la Ocana şi 25 la Carabanchel.

La 8 Septemvrie: 450 în Madrid împuşcaţi noaptea trecută. 300 anunţaţi pentru noaptea aceasta.

La 20 Octomvrie: în Madrid se execută câte 2 oameni pe zi. Execuţiile sunt în creştere la Barcelona. Ieri a fost împuşcată o bătrână de 65 de ani.

7

Numărul acestor crime împotriva poporului spaniol, de care sunt responsabili Franco şi oamenii săi, dela începutul rebeliunii şi până în prezent, se ridică la o cifră fantastică.

A fost ucisă cinci la sută din populaţia Spaniei — şi anume a treia parte din acest număr, dela 1939 încoace, „primul an al victoriei", aşa l-a denumit Franco în toate decretele sale din acea epocă. Douăzeci la sută din populaţie a fost închisă. O parte din aceştia au fost eliberaţi pe rând. In închisorile din toată ţara mai sunt dela 100.000 până la 250.000 de prizonieri.

In afară de cei 400.000 de miliţieni care au fost mai mult sau mai puţin obligaţi să fugă în Franţa, zeci de mii de republicani civili, printre care politicieni de vază, leaderii guvernamentali, precum şi profesionişti şi intelectuali cu renume ai naţiunii, au fost siliţi să-şi caute un refugiu în

Franța, Mexic și în alte țări. Nu s'a făcut nimic pentru a convinge pe acești exilați să se înapoieze în țară, cu toate că Spania are nevoie de talentul și de îndemânarea lor.

Apoi, au fost oamenii din „Divizia Albastră" pe care Franco i-a trimis să lupte împotriva Sovietelor, și zecile de mii de oameni pe care i-a trimis în Germania și în țările ocupate de naziști, pentru a ajuta pe Hitler să-și întărească mașina de război.

Aceste crime puteau fi socotite, cel puțin în parte, în cifre și statistici. Dar în spatele lor zace incalculabila distrugere morală și politică, ruina economică, sterilizarea intelectuală. Peste toate acestea, planează depresiunea nervoasă datorită atmosferei de nesiguranță în care trăiește întreaga populație. Un șofeur de taxi din Madrid mi-a prezentat această situație cu acea simplă elocvență ce caracterizează adesea pe Spaniolii și pe Spaniolele cu cea mai redusă educație :

— Toți suntem zăpăciți de cele ce s'au întâmplat, întocmai ca un taur care pierde sânge după ce i s'au înfipt între umeri **banderillas.**

Conversația s'a terminat însă cu o notă de speranță :

— Dar cei mai mulți dintre noi, a adăugat, începem să semănăm cu un **toro fogueado.**

Metafora era semnificativă și potrivită. Un **toro fogueado** este unul din acei tauri care a reușit să supraviețuiască oricăror încercări de a-l ucide în arenă, și prin urmare este considerat ca un animal temut cu care trebue să eviți lupta. A învățat, ca să spunem așa, toate chițibușurile meseriei — lucru pe care se presupune că un „taur bun de luptă" nu trebue să le știe. Bineînțeles, prin „taur bun de luptă" se înțelege că animalul trebue să-și joace în arenă rolul prescris de victimă, să fie adică ușor de dominat, ca un animal înțelept — dar lipsit de judecată.

Dându-și perfect de bine seama că guvernul lui Franco nu reușise să se facă acceptat de popor, Falanga a început să-și intensifice și să-și lărgească activitatea. La 1 August 1944, a fost expediat un ordin către toți șefii din provincie ai Falangei, prin care li se cerea ca agenții lor să cerceteze casă cu casă și să facă un raport amănunțit asupra tuturor celor considerați „roșii", asupra indezirabililor, străinilor și celor care simpatizează cu „roșii".

Ca rezultat al acestei măsuri și ale altora de felul acesta — ca de pildă ridicarea unora din privilegiile acordate zecilor de mii de prizonieri eliberați pe cuvânt de onoare — lu-

mea ajunsese să se ferească să mai stea de vorbă în public. Se temeau să nu fie văzuți prea des în compania străinilor. Am avut nu odată prilejul să înțeleg această teamă.

Într'o sâmbătă după amiază, coboram pe Calle Alcalá, îndreptându-mă spre hotel. Când am ajuns la Puerta del Sol, cineva mă trase de mânecă. Era senor Pérez, un croitor pe care-l cunoscusem la Barcelona. Ne-am strâns cu căldură mâinile, am traversat piața împreună, ne-am așezat la o masă pe terasa unei cafenele cu nume american, am luat două coctailuri, și ne-am reîntors prin mulțimea deasă, la colțul unde ne întâlniserăm. Tot timpul nu vorbisem decât despre chestiuni banale, ca de exemplu despre viața la Barcelona, cu aspectul său cosmopolit și mediteranean, față de acea a Madridului așezat la poalele munților, cu o nuanță pronunțată de provincialism.

Deodată, îl aud spunând cu voce tare:

— In ce privește stafidele și smochinele, le putem înlocui cu pere uscate, dacă preferați.

M'am uitat la el plin de mirare. Vorbea cu mine. Până să pot spune ceva, el a continuat:

— Și bineînțeles, trebue să-mi spuneți dacă doriți o cantitate mare din aceste fructe uscate.

Eram gata să-l întreb dacă nu înnebunise, când mi-am dat seama că-mi făcea semne. Numai la câțiva pași de noi se afla un individ voinic, cu o înfățișare comună. Sta rezemat de un zid, prefăcându-se că citește un ziar. Privirea sa era însă fixată asupra noastră. Pe trotuarul din față, un individ înalt, cu o înfățișare ce nu se poate descrie, ne privea cu insistență. Mi s'a părut că văd pe cei doi indivizi schimbând o privire semnificativă.

Intre timp, prietenul meu continua conversația cu glas tare, despre calitățile caiselor uscate, cărora le venise acum rândul, iar eu îl ajutam cum mă pricepeam, ca să dăm acestei scene un aspect cât mai convingător.

— Prea bine, atunci poate că doriți să vă mai gândiți asupra acestei chestiuni, spuse el aproape răcnind, și în cazul acesta vă rog să mă încunoștiințați când să vă pun marfa la dispoziție.

Cei doi oameni erau încă acolo. Prietenul meu, îmi strânse mâna cu putere și îmi făcu semn să o iau pe Calle Mayor.

— Prea bine, vă rog să vă mai gândiți, a strigat după mine, după ce o luasem în direcția indicată de el. Imi făceam re-

proşuri că-l lăsasem acolo, cu cei doi indivizi suspecţi, dar probabil că încerca în felul acesta să-i înşele.

Când am ajuns de partea cealaltă a pieţei, mi-am dat seama că eram chiar în faţa prefecturii de poliţie; m'am oprit, făcându-mă că-mi înnod şiretul dela pantofi, şi am văzut pe individul voinic venind spre mine. Imi părea bine, pentrucă în calitate de American puteam să-mi stabilesc imediat identitatea şi nu aveam de ce mă teme, în timp ce prietenul meu din Barcelona, care putea fi cu uşurinţă arestat şi bătut măr de agenţii poliţiei politice, pentru a fi forţat să mărturisească despre ce vorbiserăm, nu mai trebuia să scape deci decât de unul din indivizi. Fără îndoială că şi prietenul meu îşi făcuse aceeaşi socoteală în privinţa mea.

Mi-am aprins o ţigară şi am rămas pe loc câteva minute, privind mulţimea trecătorilor. Observam privirea doritoare a băieţilor şi fetelor care se uitau în vitrina plină de prăjituri colorate ale unei cofetării. Vitrinele celorlalte magazine gemeau de articole de băcănie, articole de pielărie, îmbrăcăminte, mobilă, bijuterii şi multe alte produse care îţi dădeau impresia că te afli într'un oraş liniştit şi plin de prosperitate. In curând însă, îţi puteai da seama că numai o mică minoritate, putea să-şi permită să cumpere aceste mărfuri.

Câteva zile mai târziu, am aflat că, în vreme ce eu îmi fumam ţigara pe trotuar, făcându-mi planul cum să scap de „umbra" mea şi să mă înapoiez la hotel, croitorul din Barcelona încerca şi el cu disperare acelaş lucru. O luase repede pe o stradă lăturalnică, nimerise printr'o trecere întunecoasă, îşi scosese cravata şi haina, ocolise strada şi ajunsese înapoi în piaţă; sărise apoi într'un tramvai care mergea în direcţia locuinţei unor prieteni, unde şedea. Odată în tramvai, zărise pe lungan uitându-se disperat în jurul său, privind cu insistenţă pe fiecare trecător.

Totul avea o înfăţişare firească, în ultimele raze de soare coborînd oblice peste mulţimea care trecea grăbită prin Puerta del Sol, îndreptându-se în toate direcţiile.

Dar chiar pe trotoarul pe care şedeam, se afla acea bine cunoscută **Dirección General de Seguridad,** cu celulele ei renumite, unde bărbaţi şi femei, uneori familii întregi, împreună cu copiii, erau aduşi zilnic pentru a fi interogaţi de agenţii poliţiei politice, care fuseseră pregătiţi de specialişti din Gestapo şi din „Ovra".

Primele recomandări care se făceau corespondenţilor de presă proaspăt sosiţi în Madrid, de către ambasadele lor, erau

privitoare la aceste celule situate în subsolurile clădirii din fața pieței Puerta del Sol.

„Nu vă ocupați de cele ce se petrec acolo", ni se atrăgea atenția.

Uneori, noaptea, se puteau auzi sunete ciudate răzbind printre gratiile de fier ale ferestrelor. Foarte târziu, când nu mai trecea nimeni prin piață, doar câțiva cerșetori, puteai să-ți dai seama că acele sunete ciudate nu erau decât plânsul înnăbușit al copiilor.

VII

PROXENEȚII AU CUVÂNTUL

1

Convorbirea devenise mai vioaie, în cameră; cu toate astea nu puteam scăpa de sentimentul ciudat care mă cuprinse când trecusem prin coridorul acela întunecos.

Poate fiindcă știam că marea clădire dărăpănată, o fostă școală, era acum nelocuită, cu excepția familiei compusă din patru persoane, care ocupau numai această singură cameră, situată la capătul unui coridor întunecos și întortochiat. Poate că simțeam această depresiune și numai din cauza camerei, dezolant de goală, în care nu se aflau decât două paturi, o masă și câteva scaune.

Cunoscusem pe Elena, fetița subțirică cu mâini atât de delicate, în pavilionul oficial american, și era într'adevăr așa cum declarase ea însăși, o talentată sculptoriță în lemn.

Tatăl, mama și fratele, aveau aceeași meserie. Am încercat o adevărată bucurie, examinând feluritele obiecte pe care le executau, dovedind faptul că vechea artă catalană a sculpturii în lemn, nu se pierduse încă cu totul printre descendenții acelor primi artiști și meșteșugari.

La început, fiindcă purta bluza falangei, ezitasem să primesc invitația neobicinuită pe care mi-o făcuse fata, să vin să-i văd familia. Acum însă, înțelegeam că și ea ca și ceilalți membri ai familiei, erau obligați să facă parte din Sindicatul falangist al meseriașilor, pentru a putea să-și pună în vânzare lucrările lor prin această organizație, care avea monopol asupra obiectelor lucrate de mână.

Numai după ce au scos o ghitară și au început să cânte cu glas încet acompaniați de ghitara băiatului — lucru cu

totul neobișnuit printre Catalani, ale căror **sardanas** și, oricare altă muzică, se cântă mai totdeauna cu voce tare fiind destinată să acompanieze grupurile de dansatori care dansează în aer liber — am început să-mi dau seama de ce simțisem acea strângere de inimă, de când am pătruns în casă. Melodiile acestea pe care le cântau musafirului lor american, nu erau la fel cu celelalte cântece spaniole.

Cântau cântecele din **patria chica,** provinciile din **Cataluna,** pe care Franco le interzisese din momentul căderii Barcelonei, în Ianuarie 1939. Cântau nostalgicul **L'Emigrant,** aria provocatoare **Els Segadors,** „Secerătorii"; și cea mai iubită dintre **sardanas, Santa Espina,** adică „Spinul Sfânt".

Mi-am dat seama că în felul acesta îmi spuneau că cei din **Cataluna** — la fel cu ceilalți din părțile Spaniei unde sentimentul regional era mai puternic, ca de pildă în provinciile Basce și chiar în Galicia lui Caudillo — sufereau de două ori mai mult sub Franco, decât cei din restul țării. Auzisem destule amănunte despre modul în care trecuseră naționaliștii prin Barcelona, asemenea unei hoarde de barbari, terorizând pe locuitori, nu numai cu acea brutalitate de care au dat dovadă armatele lui Franco în toată Spania, dar și cu intenția de a distruge în Cataluna orice urmă de sentiment național. Firmele scrise în dialectul catalan, au fost smulse, cărțile au fost arse, casele au fost distruse și discurile de patefon cu muzică catalană au fost sfărâmate. Dar Catalanii deștepți, au început să-și ascundă cărțile și discurile, tot așa cum mulți dintre ei ascunseseră steagul catalan. Cu o noapte înainte, mă aflam într'o altă familie catalană, unde băieții mi-au arătat drapelul cu înguste dungi orizontale, roșii și galbene, pe care-l țineau ascuns sub duşumele.

Chiar acel număr mic de Catalani care se înscrisese în Falangă, pentru ca să-și poată practica meseria, cum era cazul familiei la care mă aflam în acel moment, țineau cu o dragoste adâncă la toate lucrurile ce le puteau aminti de scumpa lor Cataluna. Vorbeau spaniola numai cu spanioli sau cu străini. Intre ei nu vorbeau decât catalana.

Auzisem un cântec popular în catalană, împotriva Falangei, care circula pe sub tot în Barcelona și în provinciile catalane. Am rugat pe Elena să mi-l cânte. A fost una din puținele ocazii în Spania lui Franco când am văzut că cineva se bucură într'adevăr. După ce mi-a explicat că era un joc de cuvinte bazat pe denumirea prescurtată a Falangei, **FET y de las JONS,** mi l-a cântat:

La FET y las JONS
Es fot de la gent,
Y la gent es fot
De la JONS y la FET.

Înţelesul era foarte simplu: „Falanga este biciul poporului şi poporul este biciul falangei".

2

Curentul puternic al sentimentelor regionale, care se pregătea să năvălească peste apele turburi ale statului falangist al lui Franco se deosebea prin două caracteristici importante de acel curent separatist, care izbucnea mai totdeauna când venea la putere un nou guvern central spaniol.

Catalanii nu înţeleg decât afacerile curate şi negustoria cinstită, dar din cauza teroarei politice instaurată de Franco, care devenea din ce în ce mai aprigă, precum şi din cauza corupţiei în care căzuse întreg comerţul, toate grupările muncitoreşti şi comerciale ale Catalaniei se uniseră mânate de acelaş sentiment de ură şi antagonism pentru a se împotrivi dominaţiei lui Caudillo. Am întâlnit aceste sentimente în toate clasele poporului, nu numai la Barcelona, dar şi în cele mai îndepărtate oraşe şi sate din provinciile catalane. In ziua când trebuia să părăsesc Barcelona, la hotel mă aşteptau câteva pachete. Intr'unul se aflau discuri cu muzică populară catalană pe care mi le trimisese mecanicul operator dela un cinematograf local; într'altul se aflau cărţi în catalană — printre ele şi un dicţionar spaniol-catalan — pe care mi le trimisese un tânăr negustor.

3

In timpul războiului civil, într'un interview dat unui corespondent dela United Press din Salamanca, unde se afla atunci cartierul general al naţionaliştilor, Franco definise limpede cum înţelegea el să guverneze:

„Statul meu va fi format după structura totalitară a regimului din Italia şi Germania", declarase el. „Se va baza pe concepţiile corporative... punând capăt instituţiilor liberale care nu au făcut decât să otrăvească poporul".

Apoi adăugase: „Deşi inspirat de normele politicii din Ita-

lia și Germania, voiu păstra toate caracteristicile naționale. Va fi ca o haină făcută pe măsura Spaniei".

Incetul cu încetul însă, odată cu apusul soarelui însângerat al puterilor din Axă, Franco a căutat să șteargă din mintea Spaniolilor și a celorlalte popoare din omenire, impresia că el a instaurat un regim totalitar, copiat după dictaturile din Axă. Demagogii din Falangă au început să spună că statul lor nu era nici totalitar, nici corporativ sau autoritar. Statul lor era „organic", bazat numai pe „ordine", și că această ordine instaurată de Franco, era creștină, justă, și plină de demnitate.

Culmea a fost atinsă la 18 Iulie 1944, când Franco a mers atât de departe, încât a declarat, pentru prima oară, că regimul său era un regim de adevărată democrație! In discursul său ținut în fața consiliului național al Falangei, a spus :

„Inamicii noștri din afară ne acuză că suntem anti-democrați. Ei uită că noi nu ne conducem decât după Sfânta Evanghelie, în care sunt cuprinse adevăratele precepte ale democrației".

Această nouă strategie era ca o ofertă făcută puterilor aliate, care debarcaseră cu o lună înainte în Normandia și acum coborau spre Sudul Franței — înaintare care avea să taie comunicațiile terestre între Spania și Germania. Apoi, pentru a potoli neliniștea din Spania, a anunțat că alegerile sindicale se vor ține în Octomvrie.

După declarațiile făcute de Franco, serviciului de știri internaționale, prin ministrul său de externe, Lequerica, „8.000.000 de lucrători spanioli și-au dat votul liber și spontan, în alegerile sindicale, sub auspiciile unei ordini legale care izvorăște și se inspiră din doctrina creștină".

Dar am avut ocazia să văd cum se fac alegerile. Listele erau gata aranjate de Falangă, care făcea din aceste alegeri un „spectacol". Sistemul era de a da electorilor iluzia că ei puteau alege și alți candidați decât pe cei din listele Falangei. Li se permitea să-și aleagă un candidat chiar dintre alegători — care bineînțeles era mai dinainte ales de Falangă.

In ziua alegerii mă întorceam cu trenul din Asturia la Madrid. Conductorul trenului, cu care începusem o conversație asupra alegerilor, a refuzat să ia discuția în serios. Imi dădeam seama că aceasta era atitudinea tipică a poporului spaniol, față de întreaga farsă. Mi-a spus :

„Ar trebui să-și dea seama că nu prostesc pe nimeni cu

toate aceste minciuni nerușinate. Nu înțeleg nici de ce ne forțează să votăm. N'aveau decât să voteze pentru mine, fără să mă mai deranjeze. De ce să ne facă să suportăm umilirea unei așteptări de ore întregi la coadă, ca să facem apoi acest gest fără nici un înțeles?"

4

Spania, binecuvântată cu o țară frumoasă și un popor mare, este o națiune proverbială pentru suferințele pe care le-a îndurat pe urma relelor guvernări.

Nimeni nu-și dă mai bine seama de incapacitatea și corupția care au caracterizat pe cele mai multe din guvernele sale, decât însuși Spaniolul, care a avut de suferit ani de zile de pe urma unei rele administrații, ce durează de secole. In Spania abundă anecdotele și zicătorile satirizând conducerea și administrația. Una din cele mai bune anecdote a fost culeasă acum o sută de ani, de voiajorul și cronicarul englez, Richard Ford, și este redată în minunata sa carte: **Culegeri din Spania.** Iat-o:

„Când Ferdinand al III-lea a capturat Sevilla și a murit ca un sfânt, a scăpat de purgatoriu, și Santiago l-a dus să-l prezinte Fecioarei care i-a permis să-i ceară orice favoare pentru iubita sa Spanie. Monarhul a cerut untdelemn, vin și grâu; cer senin, oameni bravi și femei frumoase; țigări, relicve sfinte, usturoi și tauri, dar mai ales **un guvern bun.** Dar aici era greutatea:

„Asta nu se poate", a spus Fecioara, „fiindcă dacă l-ar căpăta, nici un înger n'ar mai rămâne multă vreme în ceruri".

Sub Franco, soarta Spaniei de a suporta o guvernare proastă, este în deosebi chinuitoare. Ca și cum nu ar fi fost deajuns greutatea unei birocrații care a apăsat totdeauna administrația spaniolă, țara are acum de suportat atât formalitățile impuse de Falangă, cât și cele ale guvernului, încât orice chestiune care trebue rezolvată pe cale administrativă. a ajuns să fie privită cu groază, ca o pedeapsă.

5

Dar minciuna politică cea mai mare — prin care regimul anti-parlamentar al lui Franco spera să-și creeze o fațadă de legalitate, după ce desființase Constituția republicană din 1931, fără s'o înlocuiască cu alta — era convocarea la in-

tervale regulate, a Cortes-urilor de marionete, adică parlamentul spaniol.

Înființat în vara anului 1942 printr'un decret al lui Franco, parlamentul este compus din 400 de membri reprezentând toate grupările care susțineau coaliția dictatorială. Majoritatea o constituiau miniștrii din guvern, consilierii naționali ai Falangei, președinții înaltelor curți militare și civile, precum și președintele consiliului de stat, guvernatorii provinciilor și primarii capitalelor de provincii, rectorii universităților, delegații academiilor de științe și ale școlilor profesionale, precum și alți funcționari numiți de Franco.

Tot prin acest decret, Franco avea dreptul să numească direct o optime din totalitatea membrilor, adică cincizeci de reprezentanți. Aceștia erau aleși din „ierarhia eclesiastică, militară, administrativă sau socială" sau dintre cei care aduseseră „servicii merituoase Spaniei" — adică acei indivizi care dăduseră ajutorul cel mai efectiv pentru a distruge guvernarea legală a republicii și a sdrobi pe conducători și familiile lor.

Astfel, alături de personagiile naționale de vază — (miniștrii, șefii Falangei, înalții prelați ai bisericii, ducele de Alba și ducele de Infantado, șefii de provincie, care adesea erau și guvernatori) — se aflau printre membrii Cortes-urilor și câțiva bandiți din Falangă și alte elemente suspecte ale provinciilor, precum și inseparabilul tovarăș al lui Franco, Millán Astray.

Aceste Cortes-uri de panoramă, ca și Consiliile provinciale, sau **Diputaciones,** consiliile municipale, sau **Ayuntamientos,** numite de Franco, constituiau bazele dictaturii franchiste, care făcea paradă ca și cum ar fi fost voită nu numai de un nou tip de stat democratic, dar de unul care a ajuns la o desvoltare politică neatinsă încă de nicio altă formă de guvernare, nici în antichitate, nici în timpurile moderne. Dar incapacitatea politică a fost desvăluită în toată goliciunea ei, prin decretul lui Franco, dat cu șase luni mai târziu dela înființarea parlamentului, prin care corpurile legiuitoare erau puse sub controlul absolut al lui Caudillo și al președintelui Cortes-urilor — numit de Franco — tradiționalistul reacționar, Esteban Bilbao.

Procurador — acesta era termenul pe care îl împrumutase Franco dela monarhie, pentru a desemna pe reprezentanții Cortes-urilor. Dar în limba spaniolă, acest cuvânt mai are și

alt înțeles, pe care poporul s'a grăbit să i-l aplice; înseamnă „proxenet". Câțiva deputați pe care i-am cunoscut își aplicau cu mult cinism acest epitet, când vorbeau între ei, numindu-se între ei „proxeneții lui Franco".

VIII

„AZI N'AM NEVOIE DE PANGLICI VERZI"

1

Dela ferestrele apartamentului meu, situat în **barrio** Salamanca, cartierul elegant al Madridului, vedeam ruinele impresionante ale unei clădiri cu patru etaje, care se dărâmase cu un an înainte în timpul construcţiei, provocând moartea a o sută de lucrători.

Deşi cercetările stabiliseră că nenorocirea se datorase întrebuinţării unui material de proastă calitate, constructorii responsabili de acest dezastru fuseseră puşi în libertate, după ce li s'a aplicat o mică amendă. Victimele fuseseră scoase de sub dărâmături de către rude şi înmormântate pe cheltuiala acestora. Nu li s'a acordat nicio compensaţie. Lucrările au fost oprite. Clădirea a rămas în starea aceasta şi nu s'a mai făcut nimic, nici măcar pentru a se curăţa ruinele.

Zi de zi, tot timpul cât am stat în Spania, îmi apărea în faţă ruina aceasta cu scheletu-i de fier, din care fuseseră smulse bucăţi de beton, care semănau cu nişte grămezi de pietre funerare dintr'un cimitir pustiu, cu grinzile lui grele atârnând încă de legăturile de sârmă slăbite, gata să se desprindă.

Sub ferestrele camerei, care îmi servea de salon şi sufragerie în micul meu apartament, vedeam zilnic ruinele acestei clădiri pe cale de construcţie, ale cărei grinzi de fier şi bucăţi de beton sfărâmaseră pe neaşteptate trupurile lucrătorilor. Ele păreau un simbol al incapacităţii criminale şi a lipsei de cinste, ce caracteriza structura şubredă a economiei lui Franco.

2

Aceeaş indiferenţă, dublată de o neglijenţă voită, reeşea în mod evident din atitudinea dictaturii, faţă de clădirile, satele şi oraşele care fuseseră distruse de bombardamente în timpul războiului civil.

De exemplu, la Sagunto, acest oraş istoric de lângă Valencia, odinioară cartierul trupelor lui Hannibal în marşul lui peste Alpi, nu am văzut nicio casă care să aibă aparenţa de a putea fi locuită fără pericol. Mai toate casele erau sprijinite de stâlpi şi scări. In 1937 — după ce fusese jefuită în antichitate de Cartaginezi şi Romani — vechea fortăreaţă şi amfiteatrul roman domină de pe o colină învecinată peste clădirile moderne — acest oraş a fost prădat de naţionalişti, după ce a fost mai întâi bombardat fără milă de avioanele italiene cu baza la Majorca, la mai puţin de două ore depărtare.

In cartierele principale din Madrid şi alte oraşe mari, se făcuseră oarecari reparaţii. Dar în cartierele sărace ale acestor oraşe, ca şi în celelalte oraşe şi sate, ruinele războiului civil rămăseseră neatinse, cu toate că trecuseră cinci ani de la victoria lui Franco.

Directorul general al departamentului regiunilor devastate, din ministerul de interne, pe care-l conducea Falanga, era José Moreno Torres, a cărui incapacitate era egalată de lăcomia cu care umbla după „ciubucurile" ce-i puteau pica cu ocazia lucrărilor de refacere ale zonelor ruinate de război. In puţinele cazuri, când s'a executat vreo lucrare de acest fel, primii care au profitat, au fost şefii din Falangă şi alţi funcţionari, care s'au ocupat cu angajarea materialelor şi semnarea contractelor, apoi falangiştii locali şi alţi şefi din provincie, cărora li se dădeau cele mai bune posturi în execuţia oricărui plan nou. Tot ei ocupau noile locuinţe — care de cele mai multe ori erau construite cu munca de sclavi a prizonierilor republicani.

Dar această metodă de neglijenţă economică, de pe urma căreia sufereau majoritatea acelor Spanioli cărora li se aplica titlul de „roşii", se întorsese împotriva statului însuşi. Lipsind industria, comerţul şi agricultura de priceperea a sute de mii de tehnicieni, lucrători şi plugari „roşii", sistemul făcuse ravagii în producţia naţională şi în distribuirea produselor. Un exemplu al acestei decăderi, era producţia de calitate inferioară în branşa încălţămintei, specialitate care

altă dată se bucurase de mare renume pe piața comercială a Europei.

Viața economică în Spania lui Caudillo își ducea zilele cu cârpeli, ce nu puteau sfârși decât în ruină și haos.

3

Probabil că guvernul lui Franco învățase dela Mussolini, despre importanța pe care o avea mersul regulat al trenurilor. Dar oricât de mult încercase statul falangist să învețe dela fasciști, lecția era numai pe jumătate învățată. In Spania trenurile plecau în general la timp, dar ajungeau adesea cu câteva ore întârziere.

Prima oară am gustat din plăcerea îndoelnică de a călători cu RENEF, așa cum sunt numite căile ferate spaniole, când m'am întors la Madrid dela Toledo. Luându-mă după informațiile funcționarilor din gară — niște analfabeți cu care fuseseră înlocuiți foștii funcționari pregătiți, dați afară fiind socotiți „roșii" — am stat mai mult de două ore într'un tren tras pe o linie moartă. Cinci sau șase trenuri au fost între timp trase la peron, câțiva din pasagerii trenului nostru au sărit în ele, și trenurile porneau... spre Madrid. Până la urmă, m'am hotărît să nu țin seama de informațiile șefului de stație și am sărit în grabă pe platforma trenului de pe o linie vecină, și astfel am ajuns în Capitală cu un tren al cărui mers nu era afișat nicăieri.

Tot astfel mi s'a întâmplat când am fost la Valencia. De acolo am expediat o ladă cu pepeni, care a ajuns la Madrid abia după trei săptămâni — distanță care se face într'o noapte. Și pepenii mei fuseseră expediați cu „trenul rapid de coletărie!"

4

Sub administrația neglijentă și coruptă a fratelui „Celui care lipsește", Miguel Primo de Rivera — pe care Paco îl făcuse ministrul agriculturii, și care controla și el puternicele sindicate rurale și sindicatele aprovizionării grupate direct sub conducerea Falangei — bogățiile agricole ale Spaniei erau împărțite între aristocrații care stăpâneau mari întinderi de pământ și Falanga care își cerea cu insistență partea, la fiecare recoltă.

Intre aceste două puteri nu se mai ţinea seama de nici una din reformele agrare făcute de republică.

Agricultura decăzuse până într'atâta încât însuşi Caudillo, în discursul său ţinut în faţa consiliului naţional al Falangei, la 18 Iulie 1944, a fost obligat să recunoască că producţia agricolă „nu ajunsese încă la nivelul dinainte".

Felul acesta de a prezenta faptele nu înşela pe nimeni. Toată lumea ştia că nepriceperea şi maşinaţiile cu care era dirijată agricultura Spaniei de către Caudillo şi ajutoarele sale, dusese la o înfometare în masă a locuitorilor.

Scăderea catastrofală a producţiei agricole nu se datora numai lipsei de tehnicieni şi responsabili, ci şi administraţiei, care nu reuşise să obţină îngrăşăminte — 20% sau chiar mai mult din îngrăşămintele necesare pământului sărăcit al Spaniei, se importau — precum şi seminţe selecţionate, tractoare şi animale de tracţiune. La aceasta se mai adăuga şi lipsa mâinii de lucru, de care era atâta nevoie, decând fuseseră recrutaţi ţăranii pentru imensa armată a lui Franco.

Pentru a grăbi prăbuşirea agriculturii spaniole a mai intervenit un factor important şi anume: mii de fermieri au luat hotărîrea de a scădea producţia în semn de protest împotriva guvernului, care nu numai că le lua o parte din recoltă drept impozit, pentru ca să vândă apoi produsele astfel adunate, Falangei sau bursei negre, dar controla şi vânzarea şi distribuirea recoltei, rămase proprietarului.

Situaţia din Gallicia — regiunea natală a lui Franco — devenise atât de gravă încât s'a ţinut acolo un congres agricol — la care bine înţeles ministrul agriculturii nu s'a deranjat să vină — în Octomvrie 1944, pentru a se discuta mijloacele de uşurare ale crizei care se agrava. Insuşi şeful Falangei, Salas Pombo — care era şi guvernatorul civil al provinciei La Coruna — găsise de cuviinţă să dea alarma, arătând că ţărănimea sărăcită ajunsese la disperare:

„Trăiesc cel puţin 50.000 de intermediari pe spinarea plugarului gallician".

Bineînţeles că guvernatorul falangist al provinciei lui Franco n'a spus că aceşti 50.000 de „intermediari" din cele patru provinicii galliciene — la Coruna, Lugo, Orense şi Pontevedra — care formau cele mai bogate şi mai productive regiuni agricole din Spania — erau mai toţi membri sau pricteni ai Falangei, sau făceau parte din alte grupuri de oficialităţi ale lui Franco în Gallicia.

In timpul verii anului 1944, când insuficienţa electricităţii

devenise în Spania mai vie, pe de o parte din cauza lipsei de piese de schimb pentru generatoare, şi pe de altă parte ca un rezultat al secetei continue, un negustor din Sevilla mi-a spus :

„Intr'un regim atât de ciudat ca al nostru, până şi seceta poate avea consecinţe politice grave".

5

Don Demetrio Carceller Segura fusese, înainte de glorioasa rebeliune, un modest funcţionar de **bancă.** Dar naţionaliştii l'au transformat peste noapte într'o autoritate în materie de afaceri şi industrie.

In spatele acestei ascensiuni rapide ale funcţionăraşului catalan — care începuse să dea dovadă de aptitudini neaşteptate pentru şicane de tot felul — se ascundea figura suspectă a unuia din cei mai aventuroşi şi renumiţi afacerişti, Juan March, supranumit „Vulpoiul".

March îşi pusese ochii asupra lui Carceller cu puţin timp înainte de revoluţie şi începuse să-i acorde mici favoruri. După izbucnirea rebeliunii, March l-a pus pe Carceller în legătură cu Franco, care în loc de mici favoruri, i-a oferit caşcavalul cel mai gras din dugheana naţionalistă, făcându-l ministrul industriei şi al comerţului.

Carceller devenise o unealtă în mâinile lui Franco şi ale lui March. Acesta l-a instalat somptuos într'una din proprietăţile sale pe Calle Lista, destul de aproape de Calle Diego de Leon, unde locuiam eu. La rândul său, Carceller a dovedit că era un adevărat prieten al Falangei.

Datorită cooperării sale cu reţeaua de sindicate ale Falangei, şi cu acel labirint al serviciului de venituri interne — **Fiscalias de Tasas** pe care-l controla Paco direct — comerţul şi industria spaniolă ajunseseră la un punct culminant de incapacitate şi afacerism.

Comerţul şi industria din toată Spania — dela cele mai mici cârciumi din Andaluzia, până la importantele fabrici metalurgice din regiunea bască sau marile fabrici de textile din Catalonia — erau sub Carceller atât de sever controlate de reglementările guvernului, şi atât de supraveghiate de către Falangă şi alţi funcţionari, încât nu putea supravieţui dacă proprietarii nu erau falangişti notorii, sau dacă nu era introdus în întreprindere şi un falangist ca om de paie. Acesta trebuia doar să ignoreze reglementările impuse de guvern,

dar în schimb cerea o mită atât de mare că bunul mers al afacerilor era paralizat în mod constant.

Cunoşteam multe aranjamente de felul acesta atât la Madrid cât şi la Barcelona. In unele cazuri, negustorii exasperaţi refuzaseră să împartă profitul cu funcţionarii. Dar în scurt timp au fost impuşi cu atâtea taxe şi amenzi, încât s'au văzut siliţi să-şi închidă magazinele.

Un caz tipic, care s'a întâmplat mai rar, dar ilustrează acelaş gen de practici nedrepte, i s'a întâmplat unui angrosist de untdelemn şi răşini pe care-l cunoşteam personal şi care odinioară avusese una din cele mai înfloritoare industrii din Spania. Zile de-a-rândul umblase să capete aprobarea pentru a-şi ridica marfa ce se afla în vamă; în cele din urmă a fost amendat cu o sumă considerabilă fiindcă nu-şi ridicase această marfă la timp.

Funcţionarii Falangei şi prietenii lor, abuzau în mod neruşinat când era vorba de controlul materiilor prime şi al produselor fabricate. Din cauza cantităţii de mărfuri care se trimeteau peste graniţă naziştilor, şi din cauza scăderii producţiei, datorită impozitelor şi lipsei de lucrători calificaţi, mărfurile lipseau în mare parte. In afară de asta, mai era şi lipsa creată artificial de funcţionărimea lui Franco, cu intenţia de a îndrepta şi distribui producţia spre vasta şi oficiala bursă neagră.

Estrapelo — bursa neagră — era regina neîncoronată a Spaniei lui Caudillo.

Nici o fază a comerţului sau a industriei nu scăpa de sub dominaţia sa, care menţinea economia naţională într'o inerţie a valorilor artificiale şi a profiturilor false. Un exemplu care ilustrează acest sistem neproductiv, este cazul acelei fabrici de biscuiţi care s'a vândut recent. Maşinile, toată instalaţia şi drepturile de a primi cotele alocate de zahăr şi celelalte ingrediente necesare pentru fabricarea biscuiţilor, fuseseră plătite cu 22.000 de pesetas; pe cumpărător l-a costat aproape de opt ori această sumă, adică 175.000 de pesetas, sumă care fusese calculată luându-se ca bază preţul zahărului la bursa neagră şi nicidecum preţul oficial la care se plătea zahărul raţionalizat. Rezultatul acestui fel de afaceri tipice Spaniei lui Franco, era hotărîrea cumpărătorului de a ţine fabrica şi instalaţia ca pe o simplă faţadă, de a nu mai fabrica niciun biscuit şi de a vinde cota de zahăr la bursa neagră, la un preţ mult mai mare decât cel indicat de fostul „fabricant".

Intr'o zi, când mă aflam într'un restaurant din Barcelona şi mă gândeam la soarta ciudată a acelei fabrici de biscuiţi, aud pe neaşteptate în spatele meu crâmpeie de conversaţie care mi s'au părut lipsite de sens. Era restauratorul care vorbea la telefon. Am auzit aceste cuvinte:

— Câţiva metri de postav roşu, da. Dar nu panglici verzi, azi nu-mi trebuesc panglici verzi.

A agăţat apoi receptorul şi a venit spre mine.

— Cred că aţi auzit conversaţia mea, caraghioasă, îmi spuse. Este comanda mea zilnică de carne — postav roşu înseamnă carne — pe care o dăm celor din estrapelo, la sindicat. Dar pentru a salva aparenţele, întrebuinţăm acest cod secret. Toată lumea ştie însă despre ce este vorba.

— Dar ce înseamnă acele panglici verzi de care nu ai nevoie astăzi? l-am întrebat.

— Ah, e vorba de cârnaţi, mi-a răspuns. Adevărul este că nişte prieteni de-ai lui Carceller, din Gerona, unde este un centru însemnat de aprovizionare cu carne, îmi procură cârnaţi mai buni decât aceia pe care mi-i dă sindicatul, şi preţul **estrapelo** este aproape acelaşi.

6.

Dar existau forme şi mai îndrăsneţe de şicană şi jaf oficial. In unele provincii exista un regulament curios care permitea proprietarilor de autobuse şi camioane ce mergeau cu motorină, să capete de două ori mai multă benzină decât căpătau proprietarii de vehicule care mergeau exclusiv cu benzină. Maşinile care mergeau cu motorină aveau nevoie numai de o cantitate mică din benzina la care aveau dreptul; sindicatul le permitea să ridice acest minimum de benzină de care aveau nevoie când puneau motorul în mişcare, sau când urcau pante mari, iar restul îl păstrau ei pentru a-l vinde apoi la bursa neagră cu un preţ foarte ridicat.

Majoritatea funcţionarilor de vază erau amestecaţi în astfel de afaceri. Rudele lui Franco şi ale soţiei sale Carmen, printre care fostul ministru de externe, Serrano Suner, căpătau tot felul de „ciubucuri" sau de concesii la care nu aveau niciun drept. De exemplu, în vara anului 1944, Pilar, sora lui Franco, căpătase monopolul vânzării şuruburilor necesare arsenalelor armatei. Insuşi Franco strânsese o avere considerabilă, făcând parte din diferite întreprinderi comerciale şi industriale, ca de pildă marea fabrică de conserve care fu-

sesc ins'alată în Gallicia. Un prieten al meu, demn de încredere, funcţionar la sucursala principală a băncii Hispano-Americană din Madrid, mi-a spus cum a primit Banca într'o zi un telefon dela palatul Pardo, prin care secretarul lui Franco ordona grăbit — crezând că vorbeşte cu Banca Spaniei — să se depună imediat în contul lui Franco, suma de şase milioane pesetas.

Unul dintre exemplele cele mai scandaloase de felul cum îşi făcuse drum corupţia în finanţele şi economia Spaniei sub Franco, mi-a fost relatat de un comerciant din Bilbao. Funcţionarii vămii spaniole descoperiseră o mare cantitate de tutun de contrabandă printre lăzile cu hârtie monetă comandate de Franco în Italia. Rezultatul a fost că Banca Spaniei al cărei director era Antonio Goicochea, unul dintre prietenii intimi ai ducelui de Alba, monarhist ca şi el, şi indirect administrată de un alt mare financiar, bătrânul reacţionar Benjumea Burin — ministrul de finanţe — a fost amendată pentru contrabandă!

S'a ajuns la această situaţie economică găunoasă datorită politicii naţionaliste care îmbogăţea numai o elită a birocraţiei în vreme ce marea masă a poporului murea de foame. Aceeaşi politică a dat naştere unei diferenţe enorme între salarii şi costul vieţii. Factorii externi, ca oprirea exportului spre Germania, lipsa de credit pe pieţele străine, şi cursul artificial ridicat al pesetei faţă de dolar, contribuiseră de asemenea la îngreuiarea situaţiei.

Toate aceste expediente şi contradicţii nu făceau decât să afunde Spania lui Caudillo într'o criză economică atât de gravă încât, dacă nu interveneau alte puteri ca să-l ajute pe Franco, s'ar fi putut termina cu ocriză politică şi mai gravă.

IX

„SĂ LIVRĂM PRODUCĂTORI"

1

Afişele oficiale erau lipite pretutindeni; chiar şi în acest mic bâlciu de carnaval cu tarabe, la care puteai câştiga sticle cu cidru prost şi cutii cu pudră ieftină, înşirate pe strada principală a unui cartier dela periferia Madridului. Fixate pe stâlpi, de-a-lungul străzilor prăfuite — pe care se plimba mulţimea sărăcăcioasă şi tăcută de bărbaţi, femei şi copii, în două şiruri opuse, prin faţa tarabelor împodobite în colori vesele, dar aproape goale — cele mai multe dintre aceste afişe purtau emblema jugului şi a celor cinci săgeţi.

M'am întors către tovarăşa mea, o croitoreasă tânără pe care o cunoscusem prin fratele ei Manuel, un tipograf care lucrase pe vremuri în tipografia unui mare ziar şi acum abia câştiga atât cât să-şi ajute familia, lucrând într'o tipografie particulară. Am întrebat-o de ce era numită emblema Falangei **El Cangrejo**, adică Racul ?

Fata duse mâna la gură, făcându-mi semn că vorbeam prea tare.

— Priveşte-o cu atenţie, nu seamănă cu un rac? zise ea cu o voce abia şoptită.

Niciodată nu mă gândisem la aşa ceva. Dar avea dreptate.

— Nu merge racul înapoi de nevoie? continuă ea exprimându-se cu acea preciziune plastică pe care o avea uneori poporul spaniol.

— Intr'adevăr, merge înapoi, am răspuns eu, deşi întrebarea nu fusese pusă pentru a primi un răspuns, ci ca o afirmaţie.

— Nu vezi, continuă ea, că şi cei **los de la situación**, —

adică stăpânii situației — parcă merg înapoi, trăgând și țara după ei ?

2

Regresul datorit guvernului lui Franco nu apărea nicăieri mai evident decât în activitatea privitoare la bunăstarea locuitorilor în general, și a condițiilor de muncă, în particular.

Cele mai vechi și active corporații muncitorești din Europa, fuseseră desființate, iar conducătorii lor închiși, torturați și executați, afară de cazul când putuseră fugi. Grevele erau interzise. Toți muncitorii spanioli fuseseră grupați în sindicate și acestea puse sub controlul direct al Falangei.

Naționaliștii s'au repezit dela început asupra instituției **Casas del Pueblo,** care avea centre sociale și culturale pentru lucrători, înființate de republică în toată Spania. Felul în care a fost distrusă o astfel de **Casa del Pueblo** dintr'un sat din provincia Valladolid, mi-a fost povestit de către o femeie din acel sat, vânzătoare ambulantă de **mantillas,** pe care o cunoșteam destul de bine.

Când au intrat armatele lui Franco în sat, toți locuitorii s'au refugiat la **Casa del Pueblo,** unde tocmai avea loc reprezentația cinematografică săptămânală pentru lucrătorii din acea localitate. Naționaliștii nu s'au mai obosit să facă arestări, ci pur și simplu, au tras în toți cei adunați acolo, bărbați și femei. Au fost uciși cu toții. A doua zi, când a trecut pe acolo, femeia care-mi povestea, a văzut prin ușa larg deschisă a intrării, cadavrele îngrămădite unul peste altul.

După ce au fost distruse aceste organizații muncitorești, Falanga și alți conducători de sub ordinele lui Franco, au început faimoasa **depuracion,** „epurarea" în toate industriile și fabricile particulare. Rezultatul a fost zeci de mii de lucrători și funcționari rămași fără lucru, arestați și executați, acuzați că erau membri activi ai corporațiilor, adică „marxiști" sau susținători ai republicii, „roșii", cum îi numeau naționaliștii.

In toate aceste locuri libere create prin epurare, au fost numiți numai cei pe care-i indicau birourile de plasare oficiale. Acestea erau toate sub controlul Falangei și sub controlul unui preot, acel **Asesor Religioso** care avea grijă să capete de lucru numai cei care mergeau regulat la biserică.

Dar pentru a urma directivele guvernului lui Franco, care

avea pretenţia că era mai liberal de cât oricând, aceste birouri oficiale de plasare — **Oficinas de Colocación** — stabiliseră o listă de „întâietate" pentru cei ce căutau de lucru. Prin acest sistem se da a se înţelege că toţi puteau căpăta un post, chiar şi cei care se aflau la capătul listei — adică **Libres**, sau „liberii", aşa cum erau numiţi republicanii şi familiile lor. De fapt, „liberii" erau mulţumiţi să îndeplinească orice serviciu.

Franco şi toţi oamenii lui, susţineau că organizează un „Stat Naţional-Sindicalist" al cărui succes depindea de cooperarea activă a muncitorimii spaniole; de aceea demagogii Falangei continuau să se adreseze muncitorimii, străduindu-se s'o câştige de partea lor.

Astfel, capitalismul era atacat continuu în discursurile şi presa oficială. Falanga şi alte organe guvernamentale duceau o campanie de publicitate susţinută, prin care lăudau binefacerile aduse muncitorilor prin măsurile luate de Falangă, ca de pildă ajutoarele de familie, pensiile şi asigurările pentru îngrijirea sănătăţii.

Cu toate acestea, efectul acestei propagande printre muncitori era nul. Pentru restul populaţiei spaniole, binefacerile cu care se lăuda guvernul lui Franco, nu însemnau altceva decât încă o mărire a impozitelor.

De pildă, în Septemvrie 1944 — ca o demonstraţie împotriva încercărilor guvernului de a-i intimida — mii de muncitori din toată Spania, împreună cu lucrătorii din industriile metalurgice, au refuzat să semneze noul plan oficial de asigurări sociale; planul era organizat de ministrul muncii, Girón, pe care oamenii acestuia împreună cu Falanga încercau să-l lanseze prin toate mijloacele de propagandă.

Voluminosul şi sensualul José Antonio Girón, lipsit complect de cultură, despre care se spunea că-şi începuse cariera în falangă ca **pistolero**, se bucura şi de reputaţia că era cel mai indiscret dintre oamenii din jurul lui Franco. Printre colegii săi din Falangă era cunoscut ca un „gură-spartă" care spunea adesea, cu cea mai mare nepăsare :

— Se duce dracului regimul. S'a terminat cu petrecerea, băieţi !

El îşi făcuse obiceiul să-l informeze pe Franco despre elementele care indicau prăbuşirea guvernului. Acest obicei era ca un ghimpe care stânjenea pe ceilalţi miniştri. In cele din urmă s'au hotărît să nu-l mai lase să se ducă singur în audienţă la Franco.

Cu toate că puterea lui Girón era oarecum micşorată de unul din şefii Falangei — sălbaticul şi necruţătorul Sanz Orrio, pe care Franco îl făcuse şeful sindicatelor şi vicesecretar al asigurărilor sociale — incultul ministru al muncii se înconjurase de o ceată de ziarişti care se întreceau în a pune numele lui Girón în fruntea oricărei activităţi în legătură cu securitatea socială a muncitorilor, lăsând în umbră numele rivalului său.

Aceşti agenţi de presă erau într'o oarecare măsură responsabili de o întreagă serie de măsuri, ca de pildă noul plan al asigurărilor pentru îngrijirea sănătăţii şi al alegerilor sindicale, prin care ministrul muncii căuta să câştige sprijinul muncitorilor spanioli — nu atât pentru Franco şi Falangă — cât pentru sine. Lui José Antonio Girón, îi plăcea să se creadă un messia al maselor.

Eşecul acestor invitaţii făcute lucrătorilor, mi-a fost demonstrat cu puţin timp înainte de parada organizată pentru a opta aniversare a rebeliunii. Influenţat de sugestiile sfătuitorilor lui Girón, Paco făcuse din această zi, cea mai mare aniversare din calendarul naţionalist: „Sărbătoarea de preamărire a muncii". Dar nici unul din **productores**, termenul „anti-marxist" cu care înlocuise Falanga cuvântul „muncitori", nu venea de bună voie la această sărbătoare la care avea să prezideze însuşi Caudillo. Participarea „producătorilor" la aceste manifestări devenise obligatorie.

Centrala din Madrid a sindicatelor pe provincii ale Falangei trimisese circulări severe — mi-am procurat şi eu o copie — tuturor fabricilor şi întreprinderilor din Capitală, arătând însemnătatea acestei manifestaţii, ca un omagiu adus lui Caudillo. Aceste circulări conţineau şi indicaţiile asupra traseului care trebuia parcurs.

Ele mai aveau ataşate şi un formular care trebuia completat şi semnat de direcţie, şi restituit şefului sindicatului pe provincii, la un anumit punct de întâlnire al traseului:

„Ca director al acestei firme certific: Intreprinderea are numărul de .... producători şi mă oblig să dau în primire reprezentantului sindicatului la locul şi timpul cuvenit nr..... de producători pentru a lua parte la parada din 18 Iulie 1944".

In timp ce alte ţări erau preocupate de creşterea producţiei şi îmbunătăţirea condiţiilor de lucru, căutând „să livreze cât mai multe mărfuri", statul naţional-sindicalist al lui Franco era obsedat de grija despotică izvorîtă din teamă de a „livra cât mai mulţi producători".

3

Poporul spaniol pierea, dar nu în ritmul cu care pierise în sângeroasele lupte ale războiului civil sau în masacrele care au urmat după aceea. Nu mureau nici atâţia câţi muriseră în timpul celor doi ani de foamete, imediat după triumful lui Franco în 1939. Mureau încet, dar sigur, din cauza înfometării lente a maselor şi din cauza numeroaselor boli care ameninţau trupurile slăbite, subalimentate şi distruse de lupta aprigă pentru existenţă. Spiritul lor era puternic şi nu se lăsa biruit, dar trupurile lor — chiar cele solide şi rezistente ale ţăranilor spanioli — începuseră de mult să cedeze bolilor şi morţii.

Tuberculoza şi alte maladii cauzate de munca extenuantă şi de subnutriţie, erau în creştere. Toţi prietenii mei doctori, ştiau acest lucru. Dar situaţia aceasta era ascunsă cu grijă. Totuşi, ministrul muncii, Girón, a publicat un raport pe anii 1941—1943, relevând creşterea îngrozitoare a mortalităţii infantile din Spania. Acest raport oficial spune că dintre cei 1487 de copii născuţi din părinţii care căpătaseră premiu ca având cel mai mare număr de descendenţi, numai 623 mai trăiau, adică mai puţin de cincizeci la sută.

Mi se mai spusese că mortalitatea infantilă era cu mult mai mare în centrele populate, cum era de pildă Madridul şi Barcelona; de altfel nu era nevoie de statistici pentru a-ţi da seama că poporul Spaniol era subalimentat. Nu-ţi trebuia decât să priveşti pe cei de pe stradă — nu de pe străzile din centru, al căror acces era adesea interzis celor cu înfăţişare proastă — ci pe toţi cei din cartierele mărginaşe şi pe toţi locuitorii orăşelelor şi satelor. Chipurile lor cenuşii, cu linia îngustă a buzelor şi cu privirea înfrigurată, trupurile lor slabe, îmbrăcate în haine sărăcăcioase, erau dovada evidentă a lipsurilor pe care le îndurau.

Un exemplu tipic al eforturilor, pe care trebuia să le facă poporul spaniol pentru a-şi asigura un standard de viaţă minim, era cazul lui Jacinto, un zidar, care lucra la binaua unui bloc ce se construia alături de blocul unde locuiam eu. Jacinto câştiga nouă pesetas şi 20 de centimos pe zi, şi lucra **„de sol a sol"**, de când răsare şi până apune soarele, cu o întrerupere de două ore la amiază. Era însurat şi avea trei copii şi locuia într'o cameră la periferie.

Raţia zilnică de pâine a întregii familii, era de 150 gr., raţia de untdelemn prost, pe care o căpăta prin cooperativa

condusă de Falangă, 35 gr., și rația de cartofi — pe care nu-i găsea totdeauna — era de 300 gr.

Salariile rămâneseră la nivelul celor din 1936 în timp ce prețul articolelor de îmbrăcăminte, ca și acela al alimentelor crescuseră între 300 până la 1000 la sută. Multe dintre articolele necesare nu se găseau, iar altele erau de proastă calitate sau deteriorate. Laptele, când se găsea, conținea 50 la sută apă, așa cum era prescris în regulamentul sanitar.

Funcționarii nu mâncau nici ei mult mai bine, decât lucrătorii de categoria lui Jacinto, pentrucă erau obligați să trăiască în cartiere unde chiria era mai mare și trebuiau să poarte o îmbrăcăminte mai îngrijită.

Față de existența nenorocită pe care erau obligați s'o ducă miile de „roșii" ostracizați împreună cu familiile lor — mulți dintre ei locuiau în suburbanele Madridului și ale Barcelonei, în regiunile industriale, în clădirile ruinate, în pivnițe și în tranșeele rămase de pe urma războiului civil — această categorie de oameni ducea o viață relativ prosperă.

In cimitirul din Madrid, la capătul străzii Vallehermoso, trăiau oameni în gropile făcute de bombe.

Câteva servicii de asistență socială au fost înființate ca o demonstrație că guvernul lui Franco luptă cu problema gigantică a îmbunătățirii situației; aceste servicii erau conduse de funcționarii de vază ai Falangei, cu toate că clerul se opusese, privind bunăstarea ca o prerogativă tradițională a bisericii, care împărțea uneori hrană și nevoiașilor.

Principala instituție de binefacere condusă de Falangă, era **Auxilio Social**, în fruntea căruia se afla întreprinzătoarea dar pedanta Carmen de Icaza. Apoi mai era secțiunea feminină a Falangei, condusă de Pilar Primo de Rivera, sora „Celui care lipsește".

Despre Pilar — o femeie de vârstă mijlocie, fanatică și devotată Falangei — se spunea că ea ar fi tras din goana unui automobil, glonțul care ucisese pe Juanita Rico, o tânără femeie de o inteligență strălucitoare, care căpătase faimă națională, ca una dintre cele mai active conducătoare a Federalei Tineretului Socialist. Pilar, ca șefă a secțiunii feminine a Falangei, ducea o luptă îndârjită împotriva Carmenei de Icaza, cea mai apropiată rivală politică, pentru a-i lua locul din **Auxilio Social.**

Dar nu putea câștiga această luptă; prea mulți funcționari din Falangă erau cointeresați: ministrul de interne, de resortul căruia aparținea **Auxilio Social**, loteria națională, toate

societăţile care colectau fonduri pentru ajutorul social şi funcţionarii cei mai neînsemnaţi ai Falangei, responsabili de colectarea şi administrarea acestor fonduri; ori, aceste beneficii se revărsau asupra tuturora.

Auxilio Social aduna — prin taxele asupra tranzacţiilor de orice fel şi prin colecte publice săptămânale, care scoteau 30 de centime dela fiecare trecător, în schimbul unui steguleţ insignă de hârtie, fără care nimeni nu putea intra în vreun local public — milioane de pesetas. Proprietarii de cafenele, de cinematografe sau de alte localuri publice, plăteau mereu amenda de 100 pesetas, pentrucă inspectorii Falangei descopereau la ei persoane care nu purtau insigna **Auxilio Social** din acea zi.

Băieţii şi fetele erau foarte activi în aceste zile de colectă. In uniforma tineretului din Falangă, ei se repezeau după toţi trecătorii pentru a le vinde micul lor steguleţ. La Barcelona i-am văzut alergând nebuneşte pe bicicletă după un automobil al corpului diplomatic, care nu se oprise la semnalul lor.

Toate femeile spaniole erau obligate să facă timp de şase luni serviciu gratuit la cantinele publice sau la alte centre de ajutor, pentru **Auxilio Social.** Cunoşteam în Madrid o fată, care trăia sub teroarea că va fi descoperită de această organizaţie, fiindcă, sătulă de cele ce văzuse acolo, fugise în timpul serviciului. Femeile spaniole nu se puteau bucura de unele drepturi ca, de pildă, permisul de călătorie, dacă nu prezentau certificate că şi-au îndeplinit serviciul la **Auxilio Social.** Altfel, li se făceau tot felul de mizerii, de care nu scăpau decât mituind funcţionarii Falangei, sau acordându-le favoruri.

Chiar şi fără această obligaţie, viaţa femeii nu era de invidiat în statul naţional-sindicalist, care nu le îngăduia să participe la viaţa naţională, politică şi culturală, spunând că locul lor este „acasă", la viaţa de „familie".

In spatele acestei campanii de publicitate intensă şi continuă în favoarea organizaţiei **Auxilio Social,** era corupţia şi nepriceperea. Din fondurile colectate, numai o mică parte ajungea la destinaţie sub forma unei felii de pâine şi a unei ciorbe cu aspect de lături, care se împărţea prin cantinele organizaţiei. In faţa acestor cantine, aşteptau totuşi bătrâni, copii şi femei sdrenţăroase în şiruri nesfârşite.

Preoţii, asesorii provinciali şi călugăriţele dela orfelinate şi celelalte instituţii pentru copii şi săraci, împărţeau nevoia-

şilor de sub oblăduirea lor mai mult predici religioase, decât vitamine. Când am părăsit Spania, **Auxilio Social** era preocupat să organizeze „Prima expoziţie naţională a operelor catolice".

Intre timp, mortalitatea infantilă era în creştere, urmările subalimentării luau proporţii şi în fiecare zi, în întreaga Spanie, mureau de moarte „naturală" tineri şi tinere, slăbiţi din cauza închisorii şi a torturilor.

In aceste condiţiuni şi mai nerusinată era etalarea abundenţei în care trăiau funcţionarii regimului, familiile şi prietenii lor, fără să se ascundă.

— Este destulă mâncare în Spania, mi-a spus odată cu mânie stăpânită un şofeur de taxi, chiar dacă noi nu avem ce mânca.

Hotelurile, restaurantele, cafenelele, barurile şi cabaretele, erau pline cu falangişti, cu privilegiaţi oficiali, cu femeile lor, amestecaţi cu diplomaţii străini şi funcţionarii dela ambasade, petrecând într'o atmosferă de veselie şi muzică, cu vinuri alese şi mâncări gustoase, ca şi când s'ar fi reînviat un vechiu „Dans al Morţii", dansat de o **gitana** în decorul unei Spanii distruse de război şi muritoare de foame.

X

„TRĂIASCĂ MOARTEA !"

1

Prietenul meu Leonardo, profesor de limbi străine într'un orăşel din bătrâna Castilie, mi-a povestit despre meetingul din 1937 dela Salamanca.

Rebeliunea izbucnise numai cu un an înainte, şi cu toate că Mola nu izbutise încă să ia Madridul, succesele militare ale naţionaliştilor erau în creştere. Aceştia primeau continuu alimente şi „voluntari" înarmaţi din Italia şi Germania. Evenimentele erau favorabile şi pe frontul politic, mai ales din cauza politicii de nepăsare adoptată de Anglia, Franţa şi Statele-Unite.

La Salamanca, în bătrâna capitală a cărei universitate fusese odinioară centrul intelectual al imperiului spaniol, a avut loc un meeting, prin care s'a încercat să se stabilească odată pentru totdeauna, în ciuda declaraţiilor contrare ale republicii — că progresul Spaniei depinde de succesul naţionaliştilor. Pentru a susţine acest argument şi ca un mijloc de a întări politiceşte cauza naţionalistă, au fost invitaţi la această importantă întrunire şi cei câţiva intelectuali care se aliaseră sau acceptaseră în mod pasiv pe naţionalişti, întrunire la care aveau să asiste persoane sus puse, cum era soţia lui Franco, precum şi câţiva demnitari ai bisericii.

Acceptase să vină la acest meeting până şi celebrul Miguel de Unamuno, care era considerat drept cel mai mare filosof dela Loyola încoace.

Poziţia politică a lui Unamuno — bătrânul cărturar basc, a cărui lucrare **Sensul tragic în viaţa oamenilor şi a popoa-**

relor este cunoscută în toată lumea — era destul de grea; el nu acceptase pe față rebeliunea condusă de Franco. Rămăsese în Salamanca, ocupată de naționaliști, unde se stabilise primul guvern al lui Franco, înainte de a se instala la Burgos. Unamuno refuzase să vorbească la această întrunire, dar acceptase să participe.

Hotărîrea sa de a lua parte la întrunire i-a făcut lui Franco o mare plăcere; Caudillo era prea ocupat cu directivele militare pentru a veni el însuși la întrunire, dar ceruse soției sale să joace față de Unamuno rolul de gazdă, datorită faptului că acesta nu primise să vorbească. Așa dar, Carmen în loc să stea la tribuna vorbitorilor, urma să stea printre auditori, alături de Unamuno. Franco își dăduse imediat seama că prezența celui mai strălucit filosof al Spaniei, însemna un argument puternic față de acuzațiile republicii că mișcarea naționalistă ar fi fost reacționară și anti-culturală.

Intorsătura ciudată pe care o luase această întrunire, era atribuită de către prietenul meu, profesorul — care-l cunoștea bine pe Unamuno — „lipsei de simț politic" de care da dovadă bătrânul gânditor. Un alt profesor din Gallicia — care-l cunoștea — mi-a spus că Unamuno, dându-și seama că se apropie de moarte, a văzut în acest meeting ocazia mult așteptată de a-și clarifica poziția față de naționaliști, pe care-i acceptase pasiv, în speranța că vor îndrepta totuși unele din greșelile comise în timpul republicii, dar când au ajuns la putere, au arătat că victoria lor nu însemna altceva pentru poporul spaniol decât teroare și sclavie.

Unamuno, bătrânul cu fața brăzdată, cu trupul noduros și tare ca stejarul sacru din Guérnica, considerat ca un sfânt de toți bascii, a ascultat liniștit oratorii, aproape toți dintre ei șefi din Falanga reorganizată, mângâindu-și din când în când bărbița albă și ascuțită.

Unul dintre oratori începuse un discurs cu totul lipsit de tact, în care condamna mișcările regionaliste din Spania; renumitul filosof din Vascongada — așa se chiamă această regiune bască — începu să se neliniștească.

„Bascii, numai Spanioli nu sunt" începu să strige oratorul falangist, „ei nu cunosc nici măcar limba noastră!"

Celebrul filosof polemist se ridicase imediat în picioare. Peste public s'a lăsat o tăcere grea când a căzut ca o seceră ascuțită răspunsul lui Unamuno:

„Știți cu toții că eu sunt basc. Până acuma am avut plă-

cerea să învăţ limba spaniolă pe câţiva dintre cei mai de seamă locuitori ai Madridului".

Unamuno nici nu ajunsese să stea jos când se şi ridicase un bărbat, care şedea în apropiere, îmbrăcat în uniforma Legiunii Străine Spaniole, cu faţa neagră de furie. Era generalul Millan Astray — „nebunul" cum i se spunea adesea — cu bandajul negru obişnuit pe ochiul care-i lipsea şi cu o mânecă a tunicii atârnând goală de partea la care îi lipsea braţul. El ameninţă cu revolverul pe care-l ţinea în singura mână care-i mai rămăsese; acest renumit aventurier — care făcuse pe vremuri din Franco favoritul său, primind de atunci în schimb, nenumărate favoruri din partea atotputernicului Caudillo, — răcnise:

„Jos cu inteligenţa!"

Păstrându-şi calmul majestos, fără a lăsa să se vadă furia vulcanică ce fierbea în el, Unamuno, încă în picioare, rosti cuvintele profetice care aveau să stigmatizeze victoria sângeroasă şi inutilă a Falangei:

„**Venceréis pero no convenceréis**!" — „veţi învinge, dar nu veţi convinge!"

Neputând să se mai stăpânească, prietenul cel mai bun al lui Franco, Millan Astray, îndreptase arma asupra bătrânului Unamuno strigând: „Viva la muerte — Trăiască moartea!". Era un strigăt al legiunii pe care mulţi dintre „africanişti" îl mai foloseau încă.

In clipa când Millan Astray era gata să tragă, sărise între cei doi oameni o femeie. Era Carmen. Frumoasa soţie a lui Caudillo, rămase o clipă privind pe nebunul încăpăţânat care fusese cel mai iubit prieten din tinereţe al soţului său, şi din cauza căruia părinţii ei se opuseseră atâta timp la căsătoria ei cu Caudillo.

Apoi profitând de ezitarea lui Millan Astray, Carmen luase pe Unamuno de braţ şi părăsise în grabă sala.

Marele filosof spaniol — mi-au spus câţiva prieteni ai săi — a murit nu mult după aceea, „cu inima frântă de durere pentru viitorul Spaniei".

2

Adevărata atitudine a lui Franco şi a colaboratorilor săi faţă de progresul cultural şi al educaţiei se ascundea în dosul strigătului „trăiască moartea".

Deşi rivalitatea dintre biserică şi Falangă era mai evidentă când era vorba de a îndruma educaţia naţională, reuşiseră totuşi să ajungă la un compromis. Astfel, dogma catolică şi educaţia militară aveau locurile de întâietate în programul şi aşa destul de limitat al şcolilor publice şi al universităţilor.

In şcolile de băieţi majoritatea profesorilor erau preoţi — şi călugăriţe, în şcolile de fete. In afară de ei mai erau profesori nepregătiţi şi alţi sprijinitori ai regimului, răsplătiţi cu aceste posturi, fără a se ţine seama de lipsa lor de cunoştinţe; ei înlocuiau miile de profesori exilaţi, închişi sau masacraţi.

Controlul nominal asupra educaţiei îl aveau aceşti noui profesori, împreună cu conducătorii organizaţiei SEU şi ai altor organizaţii studenţeşti. In afară de influenţa exercitată de către preoţi şi călugăriţe asupra elevilor, clerul era şi el reprezentat cu prisosinţă în aceste organizaţii importante ale Falangei, prin asesorii religioşi care se aflau la conducerea organizaţiei SEU, a Frontului Tineretului şi a celorlate grupări asemănătoare.

José Ibánez Martin, ministrul educaţiei naţionale, oportunist notoriu, întrunea în persoana sa biserica şi Falanga. Caracterul său servil şi josnic se reflecta în acei doi ochi ai săi cu priviri pline de teamă, care se adăposteau sub o pereche de ochelari cu rame groase.

El a fost membru în reacţionara şi clericala CEDA, care îl numise reprezentant în Cortes-urile republicane. Ibánez Martin avea printre colegii săi reputaţia că era prieten numai cu cei care erau la putere. Fusese unul dintre primii care se alăturase Falangei, îndată ce a văzut că noua organizaţie avea sprijinul tacit al bisericii.

Ibánez Martin alegea — sfătuit de şefii din Falangă şi de clerici — textul manualelor şcolare, stabilea programele şi dirija întregul sistem de educaţie al Spaniei lui Franco, de la cele mai neînsemnate şcoli dela sate, până la universităţile renumite pe vremuri, din Madrid, Granada, Santiago şi altele. Iezuiţii atât de urîţi, şi-au făcut sub Ibánez Martin din nou apariţia, ca o „forţă intelectuală" puternică, ameninţând gândirea modernă şi liberală.

Multe dintre familiile republicane care dispuneau de mijloace materiale, preferau să-şi trimită copiii la şcolile particulare religioase — unde se învăţa cu preoţii sau călugăriţele cu o bună pregătire intelectuală — decât să-i trimită la şco-

lile publice, unde copiii erau la bunul plac al unor nepricepuți — deveniți, după un an de studii în organizațiile Falangei, profesori cu diplome dela stat, diplome care altfel necesitau cel puțin patru ani de studii.

Datorită pe de o parte faptului că învățământul nu era obligatoriu, și pe de altă parte faptului, că oficialitatea lui Franco nu se ocupa de educația copiilor din familiile privite ca „roșii", majoritatea acestor familii — desgustate de școlile oficiale — își învățau copiii acasă; părinții acestor copii erau în stare să le predea primele elemente ale unei educații rudimentare. Acestea erau roadele republicii care luptase să șteargă analfabetismul!

In orele mele libere, mă plimbam adesea pe înserate, prin cartierele mărginașe ale Madridului; am cunoscut astfel mulți copii din aceștia, care se jucau seara în stradă.

Mă impresiona răbdarea și grija de care dădeau dovadă față de tovarășii lor de joacă; mai ales față de cei mai mici. Odată am auzit pe o fetiță explicând unui băiețel mai mic decât ea, regulile unui joc pe care acesta nu-l pricepea și deci nu le respecta.

La foametea și sărăcia care domnea în aceste familii se mai adăuga și analfabetismul părinților, un rău în plus în viața copiilor. Prieteni de-ai familiei, își luau uneori obligația de a da copiilor o educație cel puțin elementară. Se înțelege că aceasta nu era o soluție mulțumitoare în ce privește problema educației celor mici.

Educația, această rană veche în structura socială a Spaniei, ajunsese la un grad de corupție și neglijență neîntâlnit nicăieri până atunci. Franco făcuse totul pentru a distruge opera educatorului spaniol, Francisco Giner de los Rios. Acesta înființase cu câteva decade în urmă, instituția **Institución Libre de la Ensenaza** care avusese asupra educației în Spania până la venirea lui Caudillo și a colaboratorilor săi, o influență lentă dar binefăcătoare.

Multe dintre școlile existente fuseseră transformate în cazărmi, mânăstiri și biserici, sau se instalaseră în ele sediile Falangei. Școli noi nu s'au înființat. Suma alocată pentru clădirea de școli, din care cea mai mare parte intra în buzunarele falangiștilor sau ale altor funcționari, era mai mică decât cinci la sută din suma pe care o cheltuia statul pentru construirea de biserici noui, sau pentru repararea celor vechi.

Falanga și biserica nu-și exercitau controlul lor numai asupra educației în general, ci și asupra cursurilor de spe-

cialitate cum era medicina sau alte ştiinţe; pentru asta aveau cunoscuta organizaţie numită **Opus dei,** sau „Opera lui D-zeu".

Această organizaţie religioasă a fost înfiinţată de biserică cu ajutorul ordinului religios San Cosme şi San Damian în colaborare activă cu ministrul educaţiei, Ibánez Martin; scopul ei era de a controla practica medicală în Spania. Medicina şi educaţia au fost multă vreme principalele ţinte de atac ale bisericii. Controlul se făcea printr'un consiliu de cinci membrii, fiind numiţi de Ibánez Martin. Acesta era juriul care acorda licenţa de liberă practică studenţilor dela medicină.

Medicina, ca şi celelalte ştiinţe, era lăsată într'o stare de neglijenţă ruşinoasă. Nu existau decât câteva spitale moderne, în care erau îngrijiţi numai funcţionarii oficiali şi familiile lor. Mii de medici fuseseră închişi şi ucişi, sau exilaţi de către naţionalişti, fiindcă îngrijiseră republicani răniţi, sau fiindcă înclinau spre o formă de guvernare republicană.

Cu toate că regimul lui Franco fusese instalat cu cinci ani în urmă, sute de astfel de medici, care reuşiseră să scape de la moarte sau dela exil, nu căpătaseră încă dreptul de a-şi practica profesiunea în mod legal, deşi ţara avea nevoie de serviciile lor. Câţiva dintre ei avuseseră norocul să-şi formeze o clientelă pe care o îngrijeau în secret — ca o ironie a soartei, majoritatea acestei clientele era formată chiar din funcţionarii lui Franco — unii dintre aceşti medici lucrau ca asistenţi pe lângă colegii lor, care avuseseră norocul să capete libera practică.

Studiile şi cercetările ştiinţifice se făceau exclusiv sub controlul rigid şi constant al organizaţiei de stat cunoscută sub numele **Instituto de Espana** în care erau cuprinse toate societăţile ştiinţifice şi culturale pe care le recunoscuse regimul. Printre acestea erau şi Academîa de studii istorice şi Academia de belle-arte. Statul mai avea o organizaţie numită **Consejo Superior de Investigaciones Cientificas,** care îngloba toate instituţiile de cercetări în domeniul artei şi al ştiinţei.

Instituto de Espana — „Senatul culturii spaniole", cum îl numise Franco, — în decretul său din 1 Ianuarie 1938, prin care înfiinţa această academie superioară — era prezidat de excelenţa sa ilustrul doctor Leopoldo Eijo Garay, episcopul de Madrid-Alcalá, susţinător înfocat al Falangei. Consiliul era sub directa conducere a ministrului educaţiei naţionale, Ibánez Martin.

Toate catedrele însemnate ale universităţilor, colegiilor şi

instituţiilor, erau împărţite între falangişti ca Garcia Valdecasas şi Javier Conde, sau preoţi ca părintele Manuel Barbado Viejo.

Urmările educaţiei şi ale ştiinţei de sub conducerea reacţionară a bisericii şi a Falangei, avusese ca efect declinul şi distrugerea oricărei vieţi culturale.

Nivelul scăzut care caracteriza presa şi celelalte manifestaţii culturale şi artistice ale Spaniei lui Caudillo, se datora în mare parte Falangei care deţinuse monopolul acestei „propagande" chiar dela începuturile administraţiei lui Franco. Falanga reuşise să înfiinţeze acest monopol prin **Vice-Secretaria de Educación Popular**, care era de fapt direcţia propagandei ministeriale oficiale.

Acest **Vice-Secretaria**, cum i se spunea în mod curent, era condus de secretarul general al Falangei, Arrese, prin delegatul naţional al propagandei, Arias Salgado; delegatul presei naţionale, Juan Aparicio şi alţi ziarişti şi publicişti notorii ai Falangei, fiind responsabili de organizarea generală a propagandei, nu numai de presa naţională şi radio, dar şi de teatru, film şi orice altă manifestaţie artistică, cum ar fi dansul şi muzica.

Ca rezultat al acestui control politic sever asupra publicisticei şi manifestărilor artistice, presa şi mişcarea artistică se degradase, iar viaţa culturală pierise aproape cu totul.

Cei mai distinşi scriitori ai ţării, cu excepţia câtorva — ca Pio Baroja, Concha Espina şi Azorin — fugiseră în străinătate. Printre cei puţini care se hotărîseră să rămână, Azorin, fusese odinioară unul dintre cei mai strălucitori şi promiţători prozatori, transformându-se acuma într'un scriitor plătit pentru a lăuda „noua ordine" instaurată de Paco.

Publicul spaniol desgustat de propaganda prea evidentă care se făcea prin cărţile aprobate de stat şi prin publicaţiile oficiale controlate de Falangă — părăsise cititul serios, devotându-se romanelor şi revistelor detective.

Dar nu chiar cu totul. De pildă, bărbaţii şi femeile de pretutindeni mai citeau încă pasagiile din poemele acelui poet iubit, tânărul Frederico Garcia Lorca, care fusese masacrat de naţionalişti în Granada, provincia sa natală, la scurt timp după izbucnirea rebeliunii. Eram la Cordoba, oraş vecin cu Granada, unde făceam cercetări asupra morţii tânărului poet. Un negustor, deşi falangist, mi-a explicat ca un fel de scuză, că poetul fusese omorît din greşală, din cauza unui şef de poliţie din Granada, care fugise pentru ca să

scape de represalii. Mi s'a atras totuşi atenţia că nu era recomandabil să vorbesc în public de Garcia Lorca.

Popularitatea acestui poet liric şi dramatic — care dăduse dovadă de geniu, îmbogăţind muzicalitatea şi forma versului popular spaniol cu subtilităţi şi motive sociale — era atât de răspândită în Spania, încât însuşi **Vice-Secretaria** socotise că nu trebue să interzică o nouă ediţie a lucrărilor lui. Bineînţeles, că această ediţie nu cuprindea cele mai bune poeme ale lui Garcia Lorca, lucrări îndreptate direct împotriva gardei civile, cunoscuţii **carabinieri** spanioli. Pentru el, aceşti **carabinieri** erau oamenii care aveau un „suflet de piele de lac", fiind opresorii şi persecutorii poporului, pe care îl urau cu înfocare:

Se plimbă în voie,
Fiecare creier ascunzând
O vagă astronomie
De pistoale abstracte.

Numai că revolverele lor nu fuseseră atât de abstracte. Ofiţerii gărzii civile trecuseră de partea lui Franco şi se spunea că jucaseră un rol important în executarea poetului, duşmanul lor, care aproape începuse să capete un renume internaţional.

3

Asupra teatrului spaniol care se arătase atât de promiţător sub republică, şi care sub controlul şi cenzura Falangei nu mai producea nimic, domnea un spirit de melancolie şi de depresiune.

Cât am stat la Madrid, cel mai mare succes l-a avut piesa **De lo Pintado a lo Vivo** cu totul lipsită de originalitate. Cu puţin înainte de a părăsi Spania, se anunţase reluarea dramei clasice **Fuente Ovejuna**, o piesă a lui Lope de Vega, marele dramaturg spaniol din secolul al şasesprezecelea. Dar nu era decât o glumă obişnuită care însoţea pretenţiile oficiale de garantare a libertăţii de exprimare în artă. Faimoasa piesă revoluţionară, situată în decorul vieţii ţărăneşti din Andaluzia, fusese adaptată de un scriitor falangist, Giménéz Caballero; şi nu trebuia să cercetezi prea mult ca să-ţi dai seama că adaptarea modernă, ca toate dintre operele lui Giménéz Caballero — profesor la universitatea din Madrid,

devenit adept al fascismului și al falangei — conținea apologia fățișă a lui Franco.

Producția, neînsemnată de altfel, a filmului spaniol decăzuse.

Această industrie, în germene încă, căzuse și ea pradă corupției. Am avut ocazia să mă conving de acestea, cu prilejul unei vizite pe care am făcut-o la unul din studiourile cinematografice situat în împrejurimele Madridului. In timpul dejunului copios care s'a servit în sala de mâncare particulară a directorului, mi s'a spus că funcționarii sindicatului cereau o mită mai mare pentrucă permiseseră studioului să lucreze, cu toată lipsa din ce în ce mai mare a electricității.

Majoritatea filmelor reprezentate în Spania — țară care, în raport cu populația sa, poate afirma că are cele mai mari săli de cinematograf din Europa — erau producții de mâna doua ale Hollywood-ului.

PARTEA TREIA

PARALELE ŞI MERIDIANE

XI

DE LA „SFĂRÂMĂTOARE DE BLOCURI" LA „MĂRCI GERMANE BLOCATE"

1

Jorge şi-a amintit că ziua mea de naştere coincide cu una din sărbătorile naţionale însemnate ale Spaniei şi mi-a telefonat dela direcţia cenzurii vice-secretariatului, unde lucra, invitându-mă să merg în acea seară cu el la Palacio de la Música, unul din cele mai bune cinematografe din Madrid, ca să vedem un nou film spaniol.

Am stat la îndoială înainte de a accepta invitaţia; pe de o parte pentrucă eram nedormit, iar viaţa de noapte a Madridului, din care face parte şi vizionarea unui film, începe târziu şi se termină şi mai târziu; pe de altă parte aveam toate motivele să mă îndoiesc că noul film spaniol merita să-mi pierd timpul.

Doream să văd însă ultimele actualităţi din Spania — a căror proecţie care avusese loc la noi, în sala special amenajată din clădirea care servea de cartier general al presei şi informaţiilor americane, o pierdusem. Şi-apoi, ştiam că Jorge trebuia să aibă noutăţi pe care voia să mi le comunice.

Deşi câştiga bine — avea în Falangă vreo patru posturi, bine plătite toate — Jorge era veşnic lipsit de bani; asta se datora multelor prietene pe care le întreţinea. In afară de familia sa legală, soţia şi trei copii, unde avea şi adresa oficială, mai avea cel puţin alte cinci **pios** sau apartamente — în care îşi instalase tot atâtea metrese — la care putea fi găsit pe rând, în zilele săptămânii. Jorge era — ca s'o spunem cu blândeţă, — **muy mujeriego** — un bărbat căruia îi plăceau femeile.

Mai important decât viaţa sa ciudată de familie, era pen-

tru mine faptul că Jorge avea relaţii mari cu oficialităţile dela cenzură şi din birourile de presă din **Vice-Secretaria.** In afară de asta, era şi înrudit de aproape cu unul dintre înalţii funcţionari din ministerul de externe. Il invitam adesea la aperitive sau la dejun acasă la mine, unde venea uneori însoţit de una din prietenele sale; era mare amator de whisky scoţian şi de ţigarete americane pe care eu mi le procuram prin ambasadă. In schimb, era foarte generos cu informaţiile pe care mi le dădea despre ultimele noutăţi din Falangă şi din ministerul de externe.

De fapt, Jorge nu făcea aceasta dintr'un sentiment de reciprocitate sau gratitudine pentru ospitalitatea mea; el simţea nevoia unui tovarăş pe care să-l intereseze toate lucrurile pe care nu putea sau nu voia să le discute cu prietenele sale, cu care îşi petrecea cea mai mare parte a timpului său liber. Mai important decât orice, era faptul că Jorge — ca şi ceilalţi funcţionari ai lui Franco, care vedea Axa prăbuşindu-se, căuta să-şi facă prieteni printre reprezentanţii aliaţilor din Spania, neştiind „ce se mai putea întâmpla".

Aşadar ne-am întâlnit înainte de reprezentaţie, la un mic bar de lângă cinematograf, pe Broadway-ul Madridului — Gran Via — care fusese rebotezată Avenida José Antonio, în memoria „Celui care lipseşte". Barul era aproape gol, pentrucă toată lumea era încă la cină. Ne-am aşezat la o masă şi am comandat un aperitiv. Jorge a început să vorbească despre ultimele noutăţi ale războiului. Aliaţii erau în plină victorie.

Ca de obiceiu, am schimbat conversaţia, îndreptând-o spre afacerile interne ale Spaniei. L-am întrebat direct:

— Crezi că acest regim va supravieţui dacă va fi învinsă Axa?

Recunoştea că victoria lui Paco se datora sprijinului Axei.

— Dar ce se întâmplă cu legăturile pe care le are guvernul cu Italia?

— Tot ce l-a legat pe Caudillo de Italia — mi-a răspuns Jorge imediat, ca şi cum ar fi prevăzut întrebarea mea — s'a rupt încă din 1941, când s'a văzut că Mussolini se temea de expansiunea noastră în Africa şi a refuzat să-i dea lui Franco concesiuni în Marocul Francez şi în Algeria.

— Atunci, care e actuala politică externă a Spaniei? l-am întrebat.

— Te rog să mă crezi, mi-a răspuns el, aplecându-se spre

mine cu un gest dramatic, că am ajuns la situaţia unei adevărate neutralităţi.

Nu am făcut nici un comentariu. Afirmaţia sa însă, avea să-l pună în încurcătură după o jumătate de oră, la cinematograf, când urmăream actualităţile oficiale spaniole — aşa numitele **Nodo**. O parte din acestea arătau activitatea Germanilor în ţările satelite şi în ţările ocupate. Mi-am dat seama că actualităţile aveau un metraj mai lung decât cel stabilit cu Americanii şi Englezii, metraj care nu trebuia să depăşească o anumită lungime în privinţa actualităţilor din Axă; mă întrebam cum îmi va explica **Vice-Secretaria** această violare a înţelegerii.

Comentatorul actualităţilor mi-a dat însă în curând răspunsul. Au urmat o serie de actualităţi din Ungaria, România şi Bulgaria, ţările satelite, cu care noi eram în război. In comentariul său asupra acestor actualităţi, numi dintr'o dată cele trei ţări „neutre".

Cuvântul nici nu fusese bine rostit, când o voce-fantomă din sală, strigă :

„Neutri pentru Hitler — întocmai ca şi noi!"

In sală s'a produs oarecare rumoare şi s'au aprins lămpile. Spectatorii se priveau cu suspiciune, mai mult miraţi însă de întâmplarea neobicinuită. Şi-au făcut apariţia câţiva agenţi ai siguranţei, privind cu insistenţă pe cei care ocupau locurile din fund.

După ce s'au terminat aceste cercetări inutile, ca şi cum agenţii ar fi vrut să descopere vocea unui ventrilog, luminile se stinseră. Am văzut fără să vreau expresia de pe faţa lui Jorge, care încerca să-mi evite privirile. Il vedeam pentru prima şi ultima oară roşind.

2

Falsa neutralitate a lui Franco — evidenţiată în toate aspectele relaţiilor sale cu străinătatea — era, ca toate acele dezamăgiri crude ce caracterizaseră fiecare fază a politicii sale interne, o consecinţă inevitabilă a venirii sale la putere; el era susţinut de puterile Axei împotriva voinţii poporului spaniol.

După dispariţia atât de promptă a camarazilor săi, generalii Goded şi Fanjul — dispariţii survenite chiar la începutul rebeliunii — şi după manevrele flotei republicane în faţa

Tangerului, pentru a împiedeca trupele naţionaliste să iasă din Maroc, Franco şi-a dat seama că avea nevoie de ajutorul material şi diplomatic pe care Mussolini şi Ciano i-l puseseră la dispoziţie, la care se mai adăuga şi oferta de sprijin din partea lui Hitler. Aranjamentele preliminare fuseseră încheiate cu ocazia unei întâlniri între Paco, Serrano Suner şi Juan March pe deoparte şi reprezentanţii Germanilor şi Italienilor, printre care se afla şi cunoscutul general fascist, Mario Roatta, care se dăduse în Spania drept corespondent de presă. Roatta — pe care câţiva spanioli mi l-au descris ca pe un lăudăros impertinent — avea să fugă mai târziu dela Roma, unde trebuia să fie judecat ca principal criminal de război.

Puterile Axei arătaseră limpede că nu voiau să susţină o rebeliune spaniolă condusă numai de reacţionari monarhişti, ca ducele de Alba, care s'ar fi apropiat cu uşurinţă de Anglia — unde purta înaltul titlu englez de duce de Berwick — un fapt pe care l-ar fi făcut, dacă circumstanţele politice de mai târziu ar fi cerut această întorsătură. Conducătorii Axei erau însă preocupaţi să exploateze posibilităţile oferite de Falangă; îi interesau „Cămăşile Albastre" aşa cum îi interesau toate organizaţiile cu „cămăşi" din lume. Faptul că pe vremea aceea, Falanga aproape exista doar cu numele, nu fusese o piedecă. Dacă nu ar fi existat, ea ar fi fost creată.

Ducele de Alba şi intrigantul Lequerica, executau cu grijă toate normativele date de Franco; ei încurajau Anglia şi Franţa la neutralitate faţă de războiul civil din Spania, şi-şi asigurau şi sprijinul viitorului Papă, Pius al XII-lea şi al altor reprezentanţi ai Vaticanului, care sfătuiau America să ia aceeaşi atitudine. In acest timp Franco şi noii conducători ai Falangei puneau la cale legăturile militare, politice şi economice — să nu uităm şi pe cele „ideologice" — cu Mussolini şi cu Hitler, care trebuiau să le asigure victoria.

Această victorie s'a înfăptuit trei ani mai târziu, cinci luni după intrarea lui Franco în Madrid, Hitler îşi trimese deja legiunile peste graniţele Poloniei, pregătind al doilea război mondial.

Intre timp — înainte ca Spania să anunţe că era o ţară „ne-beligerantă" — termen de care uzase şi Mussolini pentru a defini atitudinea sa, ca apoi să se arunce ca un rechin asupra Franţei uluite — Franco semnase pactul anti-comintern, inspirat de Axă.

In aceeaşi vreme, influenţa nazistă — mai puternică şi mai puţin provocatoare de conflicte — începuse să înlocuiască în Spania lui Caudillo, pe cea pe care o avusese până atunci rasismul italian. Nu trecuse multă vreme de când bombardierele din Luftwaffe, supranumite „sfărâmătoarele de blocuri" bombardaseră Barcelona, Guérnica şi alte oraşe lipsite de apărare ale Spaniei, iar acum le impuneau un sistem de credit nazist al „mărcilor blocate" — prin care cea mai mare parte a resurselor Spaniei — sau mai bine zis ceea ce mai rămăsese după războiul civil şi după achitarea datoriilor de către Franco faţă de puterile Axei — o imensă datorie de război — erau acum ipotecate maşinii de război hitleriste.

In Spania falită începură să apară mii de „receptori" germani — reprezentanţi politici şi comerciali şi în acelaş timp şi agenţi secreţi. Ei au pătruns în toate instituţiile importante, supraveghind cum îşi îndeplinea Caudillo obligaţiile pe care şi le luase.

Pentru a plăti victoria glorioasei sale rebeliuni, Franco ipotecase Spania. Ipotecase pământurile şi pădurile, minele şi uzinele, politica şi propaganda. Intr'un înţeles mai larg, ipotecase până şi poporul. Intreaga Spanie îşi dădea acum seama că Axa lupta pentru a cuceri Europa. Iar Caudillo, care fusese odinioară cel mai tânăr general al Europei, era acum cel dintâi Quisling.

3

Câţiva dintre prietenii mei mi-au povestit cum treceau pe şoselele Spaniei în lunile cele mai grele pentru ea, în anii 1940 şi 1941, camioane încărcate cu imense cantităţi de mazăre, zahăr, orez şi alte alimente principale în drum spre Germania, fiecare camion purtând următoarea inscripţie :

„Ajutorul spaniol pentru muncitorii germani".

Faptul că regimul lui Franco aştepta victoria Axei, căreia i se trimetea tot ajutorul militar, economic şi politic, nu era nicidecum ascuns. Dimpotrivă, presa lui Franco scria: „Cauza Axei este cauza Europei".

Prefăcându-se că ignorează teoriile unor naziști ca Alfred Rosenberg — care declarascră sau scriseseră despre dispreţul ce-l aveau pentru „rasa spaniolă" — cu excepţia aristocraţiei — pe care o considerau ca aparţinând „raselor nordice" — Franco nu făcea decât să-şi manifeste admiraţia pasionată

pentru Germania şi pentru Fuehrer. Ca o dovadă în plus că era hotărît să strângă legăturile cu Germania prin toate mijloacele, el încurajase studiul limbii germane în toate şcoalele şi colegiile spaniole.

Când Germania invadase Rusia Sovietică — una din puţinele ţări care refuzase cu hotărîre să recunoască pe Franco, şi de care acesta se temea pe atât de mult pe cât o ura — Franco nu făcuse totuşi o ruptură definitivă cu aliaţii — cu toate eforturile lui Serrano Suner — despre care se spunea că nu era plătit numai de Germania şi Italia, ci şi de Japonia — din cauză că Mussolini nu primise să cedeze Spaniei Gibraltarul şi Africa Franceză de Nord ca preţ al unei participări armate făţişe.

De altfel, Franco ezitase tot timpul să facă o declaraţie, care să pună capăt acestui echivoc. Atitudinea sa era dictată de teama, că o astfel de hotărîre ar fi coalizat toate elementele antagoniste şi pasive din Spania, într'o opoziţie activă împotriva lui. Ori, i-ar fi trebuit mai multe arme decât avea pentru a preîntâmpina această ameninţare. Hitler întârziase să-i trimeată armele — chestiune asupra căreia discutaseră cu ocazia întâlnirii din Februarie 1941 — iar acum era prea târziu. De patru luni, Hitler era absorbit de fatalul „marş spre Est".

Serrano Suner — **el Cunadisimo** — cum fusese botezat de către popor — care deţinea două posturi, de ministru de externe şi de ministru al partidului, fusese înlocuit. Arrese, mai maleabil, devenise ministrul partidului falangist, iar contele Jordana, conservator şi „camarad-africanist" pe care Paco se putea baza cu încredere, fusese numit ministru de externe.

De fapt, politica externă a lui Franco nu se schimbase prea mult. Ca şi Serrano Suner, pro-axist îndârjit — înlăturat în mod ostentativ din posturile sale politice — dar care rămăsese mai departe unul dintre sfătuitorii intimi ai lui Franco, se menţinuse şi lozinca nemărturisită „orice, afară de război", servind mai departe cauzei Axei.

In timp ce nevoile interne ale agriculturii şi industriei spaniole stagnaseră sau fuseseră privite numai ca o sursă de afaceri şi câştiguri personale de către oficialitatea lui Franco — care descoperise că şi exportul de mii de muncitori spanioli spre Germania şi ţările ocupate de aceasta putea fi lucrativ — industriile principale, cum erau oţelăriile din Vizcaya, care puteau ajuta producţia germană de armament, fabricile de

îngrăşăminte chimice, care puteau fi folosite de naziști pentru fabricarea de explosibile, şi ţesătoriile care puteau ţese mătase pentru paraşutele aviatorilor din Luftwaffe, lucrau zi şi noapte, sub supraveghierea inginerilor şi tehnicienilor germani.

Ba mai mult, capitalul german şi cartelurile, ca de pildă puternica I. G. Farbenindustrie, obţinuseră drepturi ilegale de control financiar asupra unora dintre industriile spaniole importante, precum şi asupra a mii de alte mici întreprinderi din întreaga Spanie. Aceasta a avut loc fie ca o compensaţie pentru ajutorul dat lui Franco în timpul războiului civil, sau pentru a înlocui devizele cu care trebuiau plătite creditele în mărci blocate — a căror valoare scădea cu cât se prelungea războiul în Europa şi speranţa unei victorii a Axei devenea mai îndepărtată — fie pentru a plăti moneda falsă comandată de Franco la aceeaşi firmă nazistă din Leipzig, care imprima pentru guvernul lui Franco, emisiunea oficială.

In 1942 — anul când a făcut Himmler o scurtă vizită în Spania — capitalul german ajunsese să controleze direct o cincime din societăţile pe acţiuni ale Spaniei. In 1944, această cincime crescuse la jumătate. Capitalul şi tehnicienii germani invadaseră industriile de bază ale Spaniei: construcţiile navale, industriile miniere, chimice şi alimentare. Mii de germani se instalaseră în fiecare provincie a Spaniei, ca proprietari de hoteluri, de librării, de magazine cu articole de menaj şi tot felul de alte magazine comerciale.

In Noemvrie 1942, după ce au debarcat aliaţii în Africa, şi Franco anunţase că Spania îşi schimbase atitudinea de ţară ne-beligerantă în aceea de ţară cu o neutralitate vigilentă, politica lui rămăsese încă neschimbată în favoarea Axei. In acele săptămâni critice, el continuase această politică, lăsând să se vadă că ar fi posibil ca Spania să se alieze cu Axa. El socotea această atitudine ca o armă împotriva aliaţilor.

Culmea acestor acte provocatoare, a fost ajutorul considerabil dat Axei, prin faptul că s'a permis spionilor germani să lucreze nestingheriţi în Tanger, luat de Franco în 1940, prin violarea controlului internaţional, exercitat în acea regiune împreună cu mai multe alte puteri printre care Franţa şi Anglia. La patru zile după debarcarea din Africa, postul de radio Valladolid afirmase :

„Deşi Yankeii cred altfel, ocuparea Africei de Nord nu este pentru Hitler o surpriză. Prezenţa convoaielor în Gibraltar era cunoscută".

Avioanele germane foloseau Majorca drept bază pentru bombardarea vaselor americane şi aliate, care duceau trupe şi provizii în Africa. Submarinele germane încărcau combustibil în porturile spaniole. Consulatul german din Tanger fusese închis în cele din urmă în primăvara anului 1944, după nenumărate amânări. Acest gest, împreună cu alte câteva concesii făcute aliaţilor, printre care şi restituirea câtorva vase italiene care căutaseră adăpost în porturile spaniole, şi încetarea bruscă a livrărilor de wolfram — minereul atât de preţios din care se extrage tungstenul — pentru Germania, au fost făcute numai în vederea unei înţelegeri cu Statele-Unite şi cu Marea Britanie pentru ridicarea embargoului asupra petrolului american pentru Spania lui Franco.

In limbajul diplomatic al lui Franco, „neutralitatea vigilentă" însemna „şantaj internaţional" asupra aliaţilor.

Această atitudine a ieşit de nenumărate ori la iveală în timpul cât a fost ministru de externe contele Jordana. In primăvara anului 1944, pe când eram la Madrid, la protestele aliaţilor împotriva livrărilor de wolfram şi alte materiale de război pentru Germania, după ce se promisese un embargo de şase luni — ministrul de externe Jordana s'a plâns că nu avea nici o putere faţă de cererile Falangei de a continua să ajute Axa. Acest răspuns a avut drept rezultat, continuarea tocmelilor dintre Spania şi aliaţi.

Problema livrărilor de wolfram pentru Germania, a fost rezolvată în cele din urmă de către Statele-Unite şi Marea Britanie, printr'un procedeu simplu, dar foarte costisitor; acela de a cumpăra toată producţia de wolfram spaniol — de care aliaţii nu aveau nevoie. Prin această „cumpărare forţată" — care fusese impusă reprezentanţilor economici ai guvernului american — pe câţiva din ei i-am avut tovarăşi de călătorie pe Clipper-ul panamerican care m'a adus în Portugalia — poporul american a plătit lui Franco 160.000.000 dolari greu câştigaţi, numai pentru a împiedeca wolframul spaniol să mai ajute maşinii de război a lui Hitler.

Mi s'a spus că Franco a putut să-şi cumpere cu o parte din aceşti bani, luxoasa reşedinţă de vară dela Pazo de Meiras, unde îşi petrece o parte din vară, în atmosfera călduţă şi plină de visare, care învălue această coastă din nordul Spaniei.

In vara anului 1944, după ce debarcaseră aliaţii în Franţa, şi contele Jordana murise pe neaşteptate, Lequerica, rechemat din postul său de ambasador la Vichy, a depus în această reşedinţă a lui Franco jurământul ca nou ministru de externe al Spaniei. Ca membru în consiliul naţional al Falangei, Lequerica a fost mediator între tradiţionalişti şi Falangă. Tot el a mijlocit ca trimis al lui Franco la Vichy, armistiţiul Pétain-Hitler. Pétain i-a conferit Marea Cruce a Legiunii de Onoare, iar Hitler i-a dat Marea Cruce a Vulturului German. După ce Japonezii au luat Manilla, Lequerica a dat la Vichy o recepţie la care a ţinut un toast în cinstea Mikadoului.

Faptul că a fost ales Lequerica pentru a conduce noua fază a politicii externe de „neutralitate severă" inaugurată de Caudillo, părea o ironie; pentrucă dela rebeliune încoace, Lequerica întruchipa imaginea fidelă a politicii de colaborare cu Axa; nu numai în Spania şi în restul Europei, dar şi în Filipine şi în toată emisfera de Vest cu ajutorul organizaţiei **Falange Exterior** şi a programelor **Hispanidad**, făcuse propagandă pentru cauza Axei.

Cu câteva săptămâni înainte, armatele aliate debarcară în Franţa vecină. Franco reacţionase simplu: ordonase ca fotografiile cu autografe ale lui Mussolini şi ale lui Hitler să fie date jos de pe pereţii sălii de aşteptare din palatul Pardo.

4

Asigurărilor lui Lequerica în privinţa nouei politici de „neutralitate strictă", avea să-i urmeze mai târziu ruperea legăturilor diplomatice cu Japonia, aşa cum anticipase presa falangistă. Dar poporul spaniol îşi va aminti multă vreme de spaima de care era cuprins Franco şi colaboratorii săi pe măsură ce aliaţii înaintau în Europa. Nu va uita niciodată cum încercau Franco şi colaboratorii săi să împiedece orice încercare făcută de poporul spaniol pentru a-şi arăta ura împotriva Germanilor — care bombardaseră Barcelona înainte de a bombarda Varşovia şi Rotterdamul, şi distruseseră Guérnica înainte de a distruge Coventry-ul.

Indată după ce au intrat aliaţii în Paris, am primit o scrisoare dela un prieten catalan din Barcelona. Conţinutul acestei scrisori elocvente, m'a făcut să-mi dau seama că poporul spaniol are o memorie bună.

„Imi amintesc, îmi scria prietenul meu, de timpul când a

căzut Parisul în mâinile Germanilor. La două sau trei zile după aceea, toate clădirile publice şi particulare din Barcelona au fost pavoazate cu drapelele naţionaliştilor din ordinul guvernului. Astăzi, când Parisul aparţine din nou Franţei, străzile sunt decorate la fiecare pas cu poliţişti".

XII

PARDO ÎMPOTRIVA U. R. S. S.-ULUI

1

La 13 Septemvrie 1944, şeful de presă al Falangei, Juan Aparicio, trimetea ordine speciale tuturor directorilor de propagandă din provincii şi tuturor editorilor de ziare din Spania. Acestea se întâmplau la ordinul lui Franco.

La cererea mea, o cunoştinţă dela **Vice-Secretaria,** mi-a procurat o copie. Citind acest normativ, mi-am dat seama că nu era numai un document politic important, ci şi imaginea fidelă a eforturilor desperate pe care le făcea Franco pentru a evita una din cele mai grave dileme în faţa căreia se afla atât el cât şi regimul său.

Această dilemă era acuzaţia republicii Uniunii Sovietelor.

In normativele lui, Franco scria următoarele: „Există o problemă ideologică care este comunismul, precum există stări istorice şi naţionale proprii Rusiei, între aceste două situaţii diferenţa este fundamentală".

Cu această frază, atitudinea politicii lui Franco devenea obiectivă faţă de Rusia. In timpul războiului civil, atât Uniunea Sovietelor, cât şi Mexicul, făcuseră tot ce s'a putut pentru a sprijini, de acord cu legile internaţionale, guvernul constituţional republican. Dar după ostilitatea şi ura pe care o arătaseră naţionaliştii până atunci Rusiei, „atitudinea" oficială a lui Franco faţă de Uniunea Sovietelor nu era mai puţin senzaţională.

Totuşi, imposibilitatea de a împăca situaţia reală cu poziţia de „obiectivitate" onestă faţă de Rusia, ieşea în evidenţă în atitudinea contradictorie din paragraful următor;

până atunci nu se recunoscuse faptul că Rusia era aliată directă a Statelor-Unite şi a Marii Britanii.

„Pentru criteriile generale ale obiectivităţii şi neutralităţii noastre în prezentul conflict, în publicaţiile noastre se va ţine seama de orice eveniment în legătură cu războiul mondial, în care Rusia este amestecată. Repetăm, atitudinea noastră corectă trebue să se evidenţieze prin următoarele: ştirile vor fi imprimate în aşa fel încât succesele anglo-saxone să iasă în evidenţă, iar victoriile ruseşti să rămână cât mai în umbră; să se ţină seama de aceasta mai ales în titluri, în spaţiu şi în paginaţie."

Nici chiar aceste intsrucţiuni limpezi asupra felului cum trebuia să fie trucată atitudinea de „obiectivitate şi neutralitate" faţă de Rusia, nu erau observate de presa controlată de Falangă sau de celelalte mijloace de propagandă din Spania lui Franco. Ziarele refuzau să publice până şi extrase din comunicatele de război ruseşti, continuând să numească armata germană „zidul neclintit care apără Europa de bolşevism", ca şi cum lupta dela Stalingrad nu avusese loc cu doi ani în urmă şi ca şi cum, germanii nu s'ar fi retras de atunci încoace atât de mult."

Este adevărat că presa nu mai publica invenţii ca acelea din declaraţia făcută de Franco, după dezastrul naziştilor dela Stalingrad. Franco spusese:

„Noi menţinem politica noastră tradiţională şi suntem legaţi de popoarele care împart necazurile noastre. Dacă se va întâmpla într'o zi ca Berlinul să fie în pericol, Spania va trimite un milion de oameni să-l apere de hoardele roşii."

Astfel de pasagii erau scoase acuma cu grijă din discursurile şi din declaraţiile mai recente ale lui Caudillo, discursuri şi declaraţii care se publicau sub auspiciile Falangei. La o lună după debarcarea aliaţilor în Normandia, am auzit că Franco mersese atât de departe încât admisese, într'o conversaţie avută cu ambasadorul nostru Hayes, că opera comuniştilor ruşi era în „general bună". Această afirmaţie a fost însă urmată de sugestia că activitatea comunistă nu făcea decât rău, şi că trebuia să se ofere lui Hitler o pace favorabilă, ca mijloc de a se scurta durata războiului şi de a ţine comunismul departe de Germania şi de Europa.

Ba mai mult, în dosul violenţelor campaniei de propagandă făcută de Falangă în ţară şi străinătate, împotriva Uniunii Sovietelor — care era arătată ca o „ameninţare a orientului" menţinând o pace semnificativă cu Japonia — apărură în-

dicii că Franco ar primi eventual să schimbe reprezentanţi diplomatici cu Rusia. Dar linguşirile lui Franco, lăsară indiferentă Uniunea Sovietică. Când am părăsit Spania, un spaniol în care aveam toată încrederea, m'a informat că roata se întorsese din nou şi că Franco şi ministrul său de externe Lequerica — furioşi şi îngrijoraţi că eforturile lor nu făcuseră nicio impresie asupra U. R. S. S.-ului — se pregăteau să facă un avans făţiş primului ministru Churchill — care, cu zece zile înaintea debarcării din Normandia, spusese câteva cuvinte bune la adresa lui Franco — în vederea unei convenţii care trebuia „să ţină Rusia departe de Mediterană".

Unul dintre cei doi generali pe care Rusia i-a pus pe lista criminalilor de război ai Axei, învinovăţiţi că aprobaseră şi încurajaseră atrocităţile împotriva poporului rus, şi a căror eventuală extrădare Rusii o ceruseră în Septemvrie 1944, odată cu cererea unei îndemnizaţii de război pentru stricăciunile făcute în Rusia de „Divizia Albastră" spaniolă — nu era altul decât micul comandant al „Diviziei Albastre", generalul Esteban Infantes.

Celălalt spaniol care era pe acea listă, alături de germanii din SS şi de comandanţii armatei, acuzaţi de orori nemaipomenite împotriva populaţiei ruseşti, era organizatorul şi primul comandant al „Diviziei Albastre", unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Franco şi aghiotantul său militar, generalul Munoz Grande.

Numirea acestuia după ultima mişcare în armată, ca guvernator strategic al provinciei Madrid era o reafirmare evidentă a declaraţiei de război făcută de Pardo, U. R. S. S.-ului.

2

Prin Encarnación — o fostă infirmieră din Aragon pe care am cunoscut-o la Madrid, şi prin logodnicul ei Emilio, un medic tânăr care fusese în Rusia cu „Divizia Albastră", iar mai târziu lucrase alături de alţi medici nazişti într'un spital din Riga — am aflat cum au fost recrutaţi „voluntarii" pentru trupele expediţionare ale lui Franco, imediat după ce Germania a atacat Rusia.

In Spania se făcuse o propagandă considerabilă în favoarea „Diviziei Albastre" care era considerată ca „un simbol" prin care se întărea adeziunea lui Franco la pactul anti-comintern, oficial făcându-se afirmaţia că era compusă numai din 20.000 de „voluntari". Din cele povestite de Emilio şi din

cele auzite dela cei care făcuseră parte din aceste trupe expediționare, sau fuseseră în corespondență cu ostașii din care era alcătuită „Divizia Albastră", mi-am dat seama că nu era numai o simplă divizie, și nici „un simbol"; și cu excepția câtorva falangiști fanateci, nu era alcătuită din voluntari.

Era o armată adevărată, formată din aproape 300.000 de recruți, dar nu toți au luat parte la luptele de front. Dintre cei care au luptat, cam șasezeci la sută — mai toți pe frontul dela Volkov — au fost uciși; aproape douăzeci la sută au trecut la ruși.

Cu excepția unui număr oarecare din acei care au rămas, în Germania, din ordinul secret al lui Franco, pentru a fi încorporați în Wehrmacht — deși Franco anunțase în 1943 „retragerea totală" a trupelor expediționare — cei douăzeci la sută rămași în viață s'au întors în Spania. Aici se bucurau de o mulțime de avantagii materiale ca recompensă pentru serviciile lor, totuși nu li se acordaseră posturi importante militare. Bine înțeles, Munoz Grande era o excepție. Pe de altă parte însă — o știam dela Emilio și dela ceilalți care-și luau toate precauțiunile când se întâlneau cu mine — erau permanent supraveghiați. In afară de asta, li se atrăsese atenția să nu vorbească despre experiențele din Rusia.

Li se îngăduise să poarte uniforma, care era la fel cu aceea a armatei regulate spaniole, cu excepția cuvântului „Espana" cusut pe mâneca tunicii. Sinceritatea cu care au răspuns la întrebările mele, m'a surprins. Incepeam să înțeleg de ce-i privea Franco și Falanga cu suspiciune, punându-i sub supravegherea poliției secrete, sub aparența că se poartă cu ei de parcă ar fi fost niște eroi.

Odată l-am întrebat pe Emilio și pe un prieten al său, alt **ex-divisionario**, care își scosese de curând Crucea de Război Germană dela piept:

— Cum explicați această neîncredere a guvernului?

— Iată ce se întâmplă: am cunoscut și pe Germani și pe Ruși, răspunse Emilio. Și nici unii, nici ceilalți nu sunt așa cum ni-i închipuiam aici în țară. Trebue să vă spun, continuă Emilio, că orice sentiment aș fi avut pentru Germani, l-am pierdut după bombardarea unui oraș german. Mai întâi au venit bombardierele americane; după ce au plecat, se înnoptase și au venit avioanele engleze începând să-și arunce „cărțile de vizită". Am stat într'un adăpost nenumărate ore. Germanii aveau acolo provizii, dar au spus că sunt pentru **ei, nu** pentru noi. Eram revoltat; nu voi putea uita niciodată

cum năvăliseră bărbații peste femei și peste copii, când au început să cadă bombele, pentru a ajunge cât mai repede la adăpost.

Celălalt care aprobase în tăcere cuvintele spuse de prietenul său, medicul, începu să povestească și el :

— Când ne-am întors din Rusia, spuse el, Germanii au încercat să mă bage în Gestapo-ul din Sudul Franței, pentrucă sunt basc din regiunea de graniță și cunosc franceza tot atât de bine ca spaniola. Doreau să spionez pe francezi — să descopăr pe cei care voiau să fugă — dar am refuzat.

— Dar Rușii? l-am întrebat. Ce crezi despre ei, după ce i-ai văzut pe frotul de Est ?

— Știu numai cum se luptă, mi-a răspuns. Se luptă ca niște demoni, și crede-mă, nu doresc să mă mai întâlnesc cu ei.

Poporul spaniol — care se interesează deaproape de socialism — privește cu simpatie și admirație națiunea și poporul Uniunii Sovietice; el este plin de respect și entuziasm pentru glorioasele fapte ale Armatei Roșii. In timpul cât am stat la Madrid, n'am văzut niciodată atâta mulțime adunată așteptând în fața birourilor presei noastre, buletinul de știri, ca în ziua de 10 Mai. In timp ce presa spaniolă continua să vorbească despre o „rezistență probabilă a Germanilor la Sevastopol" poporul spaniol aflase deja prin posturile de radio aliate, de reocuparea capitalei Crimeei de către trupele sovietice, și voiau să afle și alte știri.

XIII

ŢARĂ SFĂTUITĂ DE ÎNGERI

1

Debarcarea aliaţilor în Franţa era aşteptată din oră în oră; acesta era subiectul principal de discuţie al tuturor Spaniolilor; unii erau neliniştiţi, alţii plini de speranţă. La garden-party-ul dat de Englezi în onoarea demnitarilor şi al câtorva profesionişti spanioli — eu eram singurul american prezent; subiectul discuţiilor era despre grija Angliei pentru Spania şi viitorul ei.

Şedeam comod într'un fotoliu de trestie şi sorbeam din paharul cu whisky scoţian, sosit de curând din Gibraltar şi trimis special pentru ambasada britanică din Madrid, şi ascultam cu interes pe interlocutorul meu spaniol, profesor de drept internaţional şi deţinător al unui post important, care vorbea despre unele faze mai puţin cunoscute din istoria Angliei şi a Spaniei.

— Ţara mea a avut nenorocirea să fie condusă de demoni, îmi spuse el foarte serios.

— Dar Anglia? l-am întrebat.

— Exact contrariul, mi-a răspuns el. Anglia este singura naţiune din lume pe care o sfătuesc îngerii.

Vorbea despre Anglia ca şi cum ar fi vorbit despre un rival personal, cu invidie şi nemulţumire. Mi-am dat seama că atitudinea sa era la fel cu aceea a tuturor Spaniolilor faţă de Marea Britanie, atitudine pe care o aveau şi anglofobii şi anglofilii.

Aceste două extreme îşi ascundeau bănuiala, invidia şi neîncrederea faţă de Marea Britanie şi intenţiile acesteia faţă de Spania. Dela începuturile rivalităţii dintre imperiul bri-

tanic și cel spaniol, și după ce invincibila armada spaniolă a fost distrusă de către fanaticul Filip al II-lea, s'a văzut limpede că Anglia era hotărîtă să împiedice Spania de a redeveni o mare putere care să amenințe pacea.

Legăturile atât de strânse ale Angliei cu Portugalia, au fost determinate de această hotărîre; în teorie, se poate spune că această politică începuse cu două secole în urmă. El a dirijat interesele de rechin ale Angliei, față de chestiunile interne și externe ale Spaniei.

Consecventă cu această politică, Anglia a achiziționat majoritatea minelor spaniole precum și alte bogății, mai ales în Sud, unde se înalță Gibraltarul ca o fortăreață păzind Anglia. De aici decurge hotărîrea fermă a Angliei de a păstra cu orice preț Gibraltarul.

In 1704, în timpul războiului de succesiune spaniol, Gibraltarul a fost ocupat de un amiral englez. De atunci stăpânește Anglia această stâncă strategică ce păzește intrarea în Mediterană. Nu numai că Gibraltarul stă în drumul Spaniei spre Africa, dar mulți spanioli îl consideră ca făcând parte din Andaluzia, un colț din pământul sacru al Spaniei, profanat de tunurile străine și stăpânit de puternicele forțe aeriene, terestre și navale ale Majestății Sale Britanice.

Manifestațiile sgomotoase ale falangiștilor din anii 1940 și 1941, prin care cereau Gibraltarul încetaseră. Poporul spaniol era mai mulțumit că Gibraltarul căzuse în mâinile Angliei, decât sub stăpânirea germană; stânca Gibraltarului se înălța ca un simbol potențializând sentimentul de desonoare națională al Spaniolilor.

2

Prestigiul Angliei scăzuse mult în fața poporului spaniol în urma insistenței lui Neville Chamberlain pe lângă Statele-Unite, de a menține atitudinea de „neintervenție" în războiul civil spaniol, fapt care însemna ajutor pasiv dat de anglo-americani lui Franco. Dar după eroica rezistență a poporului englez, în fața victoriilor naziste din anii 1940 și 1941, acest prestigiu a crescut considerabil.

In ziua de 26 Mai 1944, poporul spaniol — cu excepția oficialităților lui Franco — privea Anglia din nou cu neîncredere; în această zi, Churchill, premierul Angliei, spunea deputaților săi într'un discurs ținut în Camera Comunelor, că Franco apărase pe aliați de a fi surprinși de inamic pe la spate, în vremea când se făceau la Gibraltar preparativele

de debarcare în Africa de Nord, declarând că pe Anglia n'o interesa situaţia internă din Spania.

Mi-am dat seama că acest discurs a căzut ca o bombă El avea să ajute dictaturii lui Franco, mai mult decât ridicarea embargoului asupra petrolului american, făcută de Statele-Unite cu o lună înainte, la cererea Angliei.

Cei câţiva prieteni englezi pe care îi aveam în Spania, mi-au explicat acest discurs în felul următor: însemna un gest pentru a linişti pe Franco; însemna asigurarea neutralităţii pozitive a unui factor militar, care putea să dea de lucru aliaţilor în ultima clipă, înaintea debarcării din Normandia, debarcare ce a avut loc cu zece zile mai târziu, şi în sudul Franţei.

Falanga — neţinând seamă de acest înţeles pe care l-ar fi putut avea cuvintele de laudă şi de încurajare pe care ministrul Angliei le adusese lui Franco şi guvernului său — a început să le dea o largă publicitate.

Citatele din discursurile şi scrierile lui José Antonio, „Cel care lipseşte", au fost înlocuite acum în programele propagandistice ale posturilor de radio controlate de Falangă, cu afirmaţia lui Churchill, că pe Anglia n'o interesau chestiunile interne ale Spaniei.

Ziarele anunţau cu titluri mari: „Spania va exercita o influenţă puternică în pacea Mediteranei!", exagerau astfel sensul declaraţiilor premierului englez.

Aceste declaraţii dădură naştere unor vii nemulţumiri în sânul poporului spaniol, care până atunci era de partea aliaţilor. Mulţimea de Spanioli care făceau coadă în faţa oficiului de presă de pe lângă ambasada engleză, începu să se rărească în mod considerabil.

Franco şi colaboratorii săi nu făceau nici un efort pentru a-şi ascunde satisfacţia. Declaraţiile lui Churchill erau ca un balon de oxigen pentru politica „statului naţional-sindicalist"; datorită lor s'au acordat englezilor noi favoruri. Pentru prima oară auzeam cu ocazia prezentării actualităţilor cinematografice spaniole, marşuri militare şi altă muzică engleză, preferată acum muzicii celorlalte naţiuni.

Franco ajunsese cu aliaţii la relaţiile cele mai bune. După o lună, ambasadorul britanic la Madrid, sir Samuel Hoare, un vechi tory (conservator), primea titlul de lord Templewood şi devenea mebru în Camera Comunelor.

Relaţiile lui Franco cu Anglia urmau să ia însă o altă întorsătură, odată cu ofensiva aliaţilor din Franţa şi odată cu retragerea Germanilor din apropierea graniţei spaniole; după debarcarea Americanilor în sudul Franţei, nu mai exista niciun interes militar, care să determine pe aliaţi să facă curte lui Franco şi regimului său găunos.

Politica americană continua să nu se amestece în afacerile interne ale Spaniei lui Caudillo. Dar Anglia, neţinând seama de declaraţiile făcute de Churchill cu câteva luni înainte, începu să lucreze intens prin diplomaţii săi, pentru restaurarea monarhiei, care asigura în Spania continuitatea unei atitudini politice anglo-filă.

Anglia şi-a recrutat susţinătorii acestei politici noi, printre aristocraţii spanioli, care-şi făcuseră educaţia la Beaumont — colegiul englez pentru nobili — şi printre monarhiştii liberali din care se alcătuiseră diverse clici, mai ales în armată.

Spre sfârşitul anului 1944, Franco începuse să simtă presiunile monarhiei, aşa cum nu le mai simţise din zilele glorioasei sale rebeliuni împotriva celei de a doua republici spaniole.

In fruntea acestei mişcări, caşi în 1936, se afla decanul aristocraţiei spaniole, ducele de Alba, monarhistul nr. 1 al Spaniei şi ambasadorul lui Franco pe lângă Marea Britanie. Ducele de Alba era descendentul unui fiu bastard al regelui James al II-iea al Angliei, şi deţinea titlul de duce de Berwick, titlul familiei prin care era înrudit cu primul ministru Winston Churchill — căruia îi spunea „văr".

Reacţiunea lui Franco împotriva acestei puternice campanii, condusă de ministerul de externe englez, a fost foarte violentă.

Sir Samuel Hoare, ambasadorul Angliei în Spania — de când recunoscuse Anglia regimul lui Franco — a dat dovadă de o remarcabilă supleţă diplomatică în timpul celor două faze grele ale raporturilor aliaţilor cu Spania. Prima fază a fost în toamna anului 1939 — când a izbucnit al doilea război mondial — până la sfârşitul anului 1942, când au debarcat aliaţii în Africa de Nord. A doua fază a început dela această dată şi a durat un an şi jumătate, până la debarcarea aliaţilor în Normandia.

Odată cu retragerea Germanilor şi întreruperea oricăror

relaţii între Franco şi Germania nazistă, începuse a treia fază, şi cea mai complexă a relaţiilor dintre Anglia şi Spania; nici „sir Samuel" nu mai ştia cum să se descurce.

Poate că „sir Sam" nu era decât obosit; aşa susţineau cel puţin unii dintre prietenii mei englezi. După ce a făcut toate eforturile să găsească un antidot — aducând laude Uniunii Sovietice pentru succesul cu care comunismul rusesc reuşise să rezolve problema şomajului în U. R. S. S. — împotriva afirmaţiunilor secretarului ministerului de externe, Eden, care într'o ultimă comunicare a sa din Iulie, nu recunoştea temeinicia protestului Rusiei Sovietice faţă de Spania — pe care o acuza că mai continuă să fabrice material de război pentru Germania nazistă — „sir Sam" nu şi-a mai dat osteneala să ascundă nerăbdarea cu care privea atitudinea hotărîtă a lui Franco de a rămâne la putere.

La una din recepţiile date de Franco, la 18 Iulie, cu ocazia aniversării rebeliunii, în palatul La Granja de lângă Madrid, „sir Sam" şi-a exprimat îndignarea pe faţă. In timp ce vorbea cu soţia ministrului de război, aceasta a invitat pe soţia ambasadorului german să vină lângă ea. Ambasadorul englez a părăsit atunci palatul fără să-şi mai ia ziua bună dela Caudillo.

Intre timp, posturile de radio inaugurau o nouă serie de emisiuni adresate Angliei, cu intenţia de a determina Marea Britanie să privească cu suspiciune Rusia Sovietică. şi de a justifica existenţa guvernului Franco.

Pe de altă parte, Franco acceptase propunerea înfiinţării unei linii aeriene comerciale între Madrid şi Londra.

Presiunea britanică pentru restaurarea monarhiei făcea progrese. In emisiunile engleze de radio se vorbea deschis despre nemulţumirile provocate în Spania de greutăţile economice şi sociale. Scriitorul englez Gerald Brenan, autorul unei cărţi foarte bine documentate despre republică, a ţinut la radio BBC, o conferinţă antifranchistă foarte reuşită. Ziarele engleze începuseră şi ele o campanie în care erau lăudaţi refugiaţii spanioli care făcuseră parte din rezistenţa franceză şi care luau parte activă la eliberarea oraşelor şi satelor din mâna Germanilor.

In Noemvrie, Franco trimite lui Churchill — într'un moment cu totul inoportun — oferta sa, prin care propune ca Spania să fie stat tampon între „comunismul rusesc şi civilizaţia occidentală".

Oferta lui Franco de a cuceri simpatia Englezilor, fusese

făcută în termeni foarte nepotriviți; se presupunea că fusese concepută de ministrul de externe Lequerica. Lequerica dându-și seama de soarta ce-l aștepta pe Franco, făcuse totul pentru a precipita evenimentele, în urma cărora ar fi devenit în mod logic succesorul lui Franco, bazat mai ales pe sprijinul de care se bucura în cercurile conservatoare influente dela Londra.

„Sir Sam" — care între timp devenise lord Templewood — fusese rechemat la Londra, iar ambasada engleză dela Madrid, rămăsese în grija unui chargé d'affaires, [1]) timp de mai multe luni. Inainte de a părăsi Spania, lordul Templewood a făcut două vizite: una lui Franco și alta lui Lequerica.

Plecasem din Spania cu o lună înainte, dar mă puteam informa precis asupra celor ce se petreceau în Spania, prin legăturile personale pe care mi le-am făcut în timpul cât am stat în această țară. Am obținut astfel vești sigure asupra subiectului conversației lordului Templewood cu Franco și cu Lequerica.

Lordul Templewood atrăsese atenția lui Franco asupra situației interne din Spania, care împiedica Anglia să mențină relații cordiale cu regimul lui Franco. **El Caudillo** s'a supărat, a devenit vehement, insistând asupra faptului că toți prizonierii politici erau judecați conform legilor. Templewood l-a lăsat să vadă că nimeni nu putea crede în această afirmație.

La plecare, ambasadorul britanic s'a plâns și de faptul că în Spania mai erau încă numeroși agenți germani. Franco a replicat :

— Ce să mai spunem atunci despre agenții Angliei ?

Relațiile dintre Marea Britanie și Franco n'au fost rezolvate nici în conversația pe care a avut-o lordul Templewood cu Lequerica. Ambasadorul a făcut propuneri concrete asupra formării unui guvern moderat în Spania. Sugestiile sale indicau posibilitățile de restaurare a unei monarhii parlamentare, susținută de două partide moderate — unul de stânga și unul de dreapta.

Lequerica a protestat :

— Un astfel de guvern nu ar dura nici două săptămâni; vechea monarhie și-a pierdut tot sprijinul poporului și în

1) Locțiitor (N. T.)

afară de asta, n'ar accepta-o nici cei cu adevărat de stânga, nici cei de dreapta.

Lordul Templewood a continuat să insiste asupra restaurării. Dar Lequerica a fost neclintit în atitudinea sa.

— Atât Caudillo cât şi eu, a replicat Lequerica, ne gândim să stabilim o guvernare moderată, dar în tradiţia spaniolă, nicidecum în cea engleză.

Ambasadorul a insistat, spunând că în Spania nu se putea menţine un guvern stabil dacă nu era sprijinit şi de elementele moderate care fuseseră îndepărtate de Franco din guvern. Palid de furie, Lequerica, de obiceiu atât de calm şi plin de tact, a terminat scurt conversaţia, cu o afirmaţie care a dat la iveală toată teama lui Franco de represaliile poporului spaniol ţinut sub teroare.

După plecare, lordul Templewood, a continuat calculat criticele aduse lui Franco, acuzându-l de complicitate cu Axa. Dar José Felix de Lequerica a reluat în secret relaţiile cu guvernul american şi englez. In schimbul susţinerii economice şi politice din partea Londrei şi Washingtonului, dar mai ales în schimbul „protecţiei" împotriva hotărîrii neîndoielnice a Rusiei de a chema cât mai repede la răspundere dictatura lui Franco, guvernul spaniol oferea noi concesii importante celor două puteri.

XIV

CABLU DE INALTĂ TENSIUNE PESTE PIRINEI

1

In ziua când armatele aliate şi trupele rezistenţei franceze intrau în Paris, postul de radio oficial din Brazzaville, capitala Africej Ecuatoriale Franceze, spunea ascultătorilor săi din Spania, că odată cu încheierea păcii, „democraţia spaniolă îşi va recăpăta toate drepturile" — cu alte cuvinte, dictatura lui Franco avea să înceteze.

Ciudată coincidenţă, speakerul se numea Francisco Franco; era un gazetar republican, bine cunoscut în toată Spania. Confuzia care rezulta din această asemănare de nume cu generalul — care înainte cu opt ani înfiinţa o dictatură ce avea să ducă ţara la ruină, foamete şi dezastru, era mult mai mică faţă de confuzia care avea să caracterizeze în curând relaţiile dintre guvernul provizoriu francez, de sub conducerea generalului Charles de Gaulle, şi dintre guvernul lui Francisco Franco. De fapt, făcea parte din problemele de viitor, viitor atât de nesigur ale conducătorului spaniol.

2

Miile de francezi din rezistenţă, la care se adăugase marele număr de republicani spanioli, refugiaţi după triumful lui Franco, în Franţa, unde şi-au dat tot concursul la organizarea mişcării împotriva invadatorilor germani şi a colaboraţioniştilor dela Vichy, erau duşmanii lui Franco şi urau statul său falangist.

Mareşalul Pétain, inamicul democraţiei şi al republicanismului francez, care mai târziu avea să fie acuzat de înaltă

trădare de guvernul provizoriu francez şi închis, era de mult un admirator al lui Franco şi al teoriilor sale anti-parlamentare de guvernare. După victoria naţionaliştilor, Pétain fusese trimis ambasador în Spania. In relaţiile sale apropiate cu Caudillo, Pétain, deşi era destul de bătrân, a dovedit că era un elev sârguitor în arta secolului al douăzecelea, în acel „quislingism" pe care un an mai târziu avea să-l pună în practică şi în ţara sa, după ce o invadase Hitler.

După această tragedie naţională a Franţei, prin rolul pe care avea să-l joace Lequerica, în deosebi ca mediator principal în armistiţiul dintre Pétain şi Hitler, se putea prevede că relaţiile dintre Spania lui Franco şi Franţa condusă de guvernul dela Vichy, aveau să devină din ce în ce mai strânse. Mai târziu, Franco şi noul său ministru de externe — acelaşi Lequerica — aveau să se laude că în acele zile grele pentru Franţa, Spania se ferise să procedeze ca Italia fascistă, şi să lovească pe la spate în sora sa latină.

Dar poporul francez ştia tot atât de bine ca şi poporul spaniol, că Franco şi regimul său sprijinise puternic guvernul dela Vichy. Cele două popoare ştiau însă foarte bine, că acest sprijin era acordat în vederea strângerii legăturilor cu Axa — legături prin care Caudillo şi camarazii săi generalii „africanişti" sperau să satisfacă năzuinţele imperialiste multă vreme înfrânate ale Spaniei, cu o fâşie din teritoriul bogatelor posesiuni franceze din Africa.

Propaganda anti-franceză sub toate formele, a început să ia în Spania o formă oficială. Ziua de 2 Mai, aniversarea luptelor împotriva invaziei Spaniei de către armatele lui Napoleon — cu un secol şi jumătate în urmă — a fost sărbătorită cu mare fast, pentru a se accentua diferendul dintre Franţa şi Spania. Revoluţia franceză era numită „blestemul democraţiei". Se încuraja întrebuinţarea poreclei pejorative **los gabachos** — care se da poporului francez. Falanga repeta necontenit că Oranul aparţinuse odată Spaniei; tonul era însă prea tare pentru o simplă lecţie de istorie.

Ca un indiciu al intenţiilor lui Franco faţă de Franţa, Spania a ocupat în 1940 Tangerul, violând tratatul existent între Franţa şi alte naţiuni, prin care se prevedea că micul teritoriu strategic din faţa Gibraltarului, trebuia să fie sub controlul tuturor naţiunilor care semnaseră tratatul. Era cunoscut faptul, că numai Mussolini l-a oprit, dintr'un sentiment de rivalitate faţă de Franco, pe cale de a-şi extinde

agresiunea şi asupra altor sectoare din Africa de Nord stăpânite de Franţa, sau puse sub protectoratul ei.

Nici guvernul provizoriu francez, nici Anglia şi nici Statele-Unite nu au recunoscut vreodată dreptul lui Franco de a ocupa Tangerul. Francezii liberi din Spania, printre care aveam mulţi prieteni, erau încredinţaţi că odată cu înfrângerea rezistenţei germane şi cu limpezirea situaţiei din Europa, Franco va fi obligat să retrocedeze, **rendre-gorge,** — cum spuneau Francezii — acest teritoriu, înainte de a-l fi asimilat.

3

Caudillo reuşise, cu ajutorul bătrânului său prieten Pétain, să expedieze în Germania miile de republicani spanioli fugiţi la sfârşitul războiului civil, peste Pirinei, şi internaţi în lagărele din Franţa. Îi expediase ca lucrători pentru construirea întăriturilor sistem Todt şi fortificaţiilor de-a-lungul coastelor franceze stăpânite de Germani, plătiţi cu lefuri mizerabile, la fel cu toţi cei care lucraseră la construirea forturilor dela Cherbourg, în condiţii deosebit de grele.

In acelaş timp, sutele de Francezi care izbutiseră să înşele vigilenţa neobosită a naziştilor, şi să treacă Pirineii, refugiindu-se în Spania erau închişi în închisorile lui Franco dela Miranda del Ebro şi altele; trupurile celor mai puţin rezistenţi, zac dela un capăt la altul al acestui lanţ de munţi învăluiţi în zăpadă. Aceste închisori erau renumite din cauza condiţiilor şi a regimului lor neîndurător. In timp ce refugiaţii nu şi-au recăpătat libertatea şi nu li s'a permis să plece spre Africa Franceză de Nord, până ce nu a intervenit un schimb de reprezentanţi între Franţa liberă şi Spania, la Madrid delegaţii guvernului dela Vichy erau recunoscuţi ca „adevăraţi" reprezentanţi ai Franţei. Aceşti diplomaţi ai Vichyului şi familiile lor, locuiau în cele mai bune hoteluri din Madrid şi Barcelona şi reluaseră legăturile cu foştii prieteni falangişti importanţi, unii dintre ei monarhişti, alţii, care numai sprijineau regimul lui Franco.

Am cunoscut la Barcelona un funcţionar spaniol care era căsătorit cu o franţuzoaică. Amândoi admirau cu înflăcărare pe generalul Pétain şi susţineau că sunt pentru cauza aliaţilor; în timp ce armatele americane şi engleze avansau cu repeziciune în Franţa, ei totuşi îşi băteau joc de ceea ce numeau ei accentul „ovreiesc" al comentatorilor de la BBC care

se adresau poporului francez. Aceşti prieteni ai mei condamnau cu violenţă pe Francezii liberi din Alger, care executaseră recent pe leader-ul dela Vichy, Pierre Pucheu.

4

Intre guvernul lui Franco şi Francezii liberi, sau Francezii luptători, existau două motive esenţiale de tensiune. Primul se datora marelui aflux de colaboraţionişti francezi fugiţi în Spania, îndată ce începuse să se prăbuşească rezistenţa germană din Franţa. Celălalt motiv se datora atitudinii de simpatie pe care o aveau Francezii liberi din Spania faţă de Spaniolii republicani din Spania, cât şi faţă de cei din străinătate, mai ales cei din Franţa de Sud, care era supraveghiată de Francezii din maquis şi camarazii lor spanioli, cu toate că în Spania mai existau câţiva funcţionari sub influenţa guvernului din Vichy.

Franco şi colaboratorii săi ştiau prea bine că la Grenoble, în sudul Franţei, se organizase în 1943 cea mai activă grupare a rezistenţei spaniole, numită **Unión Nacional**, deşi această regiune se găsea încă sub controlul guvernului din Vichy şi al Gestapoului german.

Reprezentanţii din Spania ai francezilor liberi, dădeau de lucru guvernului lui Franco, prin intervenţiile pe care le făceau în favoarea prizonierilor politici spanioli condamnaţi la moarte. Mai erau apoi şi Spaniolii — printre care aveam şi eu câţiva prieteni — care aveau posibilitatea să trimită ştiri rudelor lor refugiate în Africa, prin valiza diplomatică pusă la dispoziţia lor de către Francezii liberi.

In August 1944, teama că Francezii liberi ar fi putut forma un guvern spaniol republican, sau ar fi putut organiza o armată republicană spaniolă cu restul considerabil al celor 400.000 de miliţieni ai Republicii Spaniole, care fugiseră în Franţa după victoria lui Franco, ajunsese în cercurile naţionaliste din jurul lui Franco la un punct culminant.

La sfârşitul lunii, aliaţii intrau în Paris; forţele franceze din interior — FFI, cum era denumită mişcarea de rezistenţă franceză — erau din nou stăpâne pe capitala Franţei. Germanii se retraseseră de pe frontiera franco-spaniolă şi din cea mai mare parte a sudului Franţei, şi numeroase sate şi oraşe ca Toulouse şi alte centre mari, erau în mâinile maquis-ului spaniol — luptători spanioli republicani care făceau parte din FFI.

Republicanii din FFI au ocupat și înălțat steagul tricolor al Republicii Spaniole, pe toate consulatele lui Franco din aceste orașe. Postul de radio Toulouse, a cărui eliberare se datora în mare parte republicanilor spanioli, începu să emită programe în spaniolă și catalană, prin care se făcea o campanie violentă împotriva lui Franco. In sudul Franței funcționarii oficiali ai lui Franco își vedeau viața amenințată. Camioanele cu alimente, care plecau din Spania spre Belgia, erau confiscate de contingentele spaniole din FFI, care după ce puseseră stăpânire pe punctele de frontieră, obținuseră controlul tuturor comunicațiilor terestre între Spania și Europa.

Toată lumea se întreba în Spania dacă guvernul provizoriu francez nu fusese ales de către aliați ca instrument principal pentru a răsturna pe **el Caudillo** și dictatura sa. După două luni, când grupurile din maquis-ul spaniol au trecut frontiera și au coborît în valea Aranului, începând lupte de guerilă cu trupele lui Franco, mulți dintre Spanioli au fost convinși că aceste incursiuni erau semnalul dat pentru izbucnirea unei revoluții în toată Spania. Membrii bine informați ai rezistenței din Madrid, mi-au spus însă că aceste incursiuni nu erau decât niște mișcări de recunoaștere.

Tot poporul aștepta cuprins de frigurile chinuitoare ale speranței, în timp ce propaganda vicleană a Falangei nu făcea decât să aprindă și mai mult atmosfera.

Franco începuse să ia măsuri împotriva vecinului său din Nord. Din sursă demnă de încredere, aflasem că Franco făcuse Statelor-Unite și Angliei propunerea prin care oferea trupelor aliate trecere liberă prin Spania, cu condiția ca acestea să gonească trupele din maquis-ul spaniol dincolo de frontieră, în Pirineii francezi; dar când această propunere n'a avut succes, Franco a trimis peste frontiera franceză mai multe contingente din propria sa armată. In felul acesta se opunea cu îndrăsneală planului aliaților, care n'aveau alt interes decât să taie armata germană și să facă o legătură cu Armata Roșie care trecuse pe la frontiera de Vest în Polonia. Armata lui Franco dela frontiera franceză constituia pentru aliați o problemă serioasă a unui front unde puteau fi atacați pe la spate.

De aceea nu rămăsese altceva de făcut decât să se îndepărteze din zona de frontieră trupele de maquis spaniole, să se oprească emisiunile în spaniolă și catalană ale postului de

radio Toulouse şi să se restitue reprezentanţilor lui Franco toate consulatele şi celelalte clădiri oficiale spaniole.

Franco oferea în schimb alimente, îmbrăcăminte şi alte produse de care Franţa avea nevoie; bine-înţeles cu condiţia ca de Gaulle să dea în schimb piesele de schimb necesare motoarelor hidraulice, pentru a se micşora într'o oarecare măsură lipsa acută a curentului electric în Spania; de asemenea să instaleze peste Pirinei un cablu sau chiar două, de înaltă tensiune. Oferta lui Franco a fost acceptată la sfârşitul anului 1944.

Intre guvernul lui Franco şi guvernul provizoriu francez, a avut imediat loc un schimb de ambasadori. Această înţelegere între Franco şi de Gaulle a fost primită în Spania cu comentarii furioase, deşi se ştia că conducătorii de frunte ai rezistenţei franceze se opuneau cu toată înverşunarea.

XV

ANTANTA SÂNGEROASĂ

1

Incă din timpul războiului civil, Franco a avut o atitudine plină de admiraţie, nu numai faţă de Italia fascistă şi Germania nazistă, dar şi faţă de Portugalia, stat corporativ.

El a spus unui corespondent al ziarului **O Seculo** din Lisabona următoarele: „Dacă Portugalia era considerată ca prima ţară din continentul european care îşi câştigase drepturile unei civilizaţii creştine, Spania la rândul ei se simţea onorată să-i urmeze exemplul învingând în marele război sângeros şi necruţător, inamicul comun: bolşevismul şi pe aliaţii acestuia — democraţia, liberalismul şi masoneria".

In Burgos, la cartierul general al lui Franco, atârna alături de drapelul Spaniei naţionaliste şi drapelul noului stat condus de generalul Carmona şi de primul său ministru, micul Mussolini, Antonio de Oliveira Salazar.

Gesturile şi cuvintele acestea însemnau din partea lui Franco, ceva mai mult decât o simplă atitudine. După lovitura de stat din 1926, „republica" vecină cu Spania, era ţinută în ghiara neîndurătoare a unei dictaturi reacţionare şi clericale, cu puternică simpatie pentru fascism. Succesul rebeliunii naţionaliste condusă de generalul Franco se datora atât ajutorului dat de puterile Axei, cât şi serviciilor nepreţuite pe care le-a făcut Portugalia lui Caudillo, contribuind în mod activ la victoria lui.

Portugalia lui Salazar a fost, chiar înainte de rebeliunea lui Franco, un refugiu şi o trambulină uşor de sărit spre revoluţie. Republica spaniolă a permis cu generozitate, unor reacţionari ca generalul José de Sanjurjo — care trebuia să fie

conducătorul rebeliunii — şi tinerilor fascişti ca Onésimo Redondo, unul dintre întemeietorii Falangei, interesaţi în distrugerea republicii spaniole să treacă în Portugalia.

După moartea neaşteptată a lui Sanjurjo, în accidentul de avion pe aeroportul din Lisabona, rebeliunea naţionaliştilor şi-a urmat cursul, iar Portugalia corporativă a devenit pentru Franco o bază importantă de aprovizionare. Guvernul lui Salazar a îngăduit să se trimeată în Spania naţionalistă tot materialul de care aceasta avea nevoie şi pe care nu şi-l putea procura prin porturile sale, care erau încă în mâna republicanilor. Toţi refugiaţii pro-franchişti s'au putut înapoia cu uşurinţă în Spania, în timp ce republicanii care încercau să fugă, erau arestaţi şi predaţi franchiştilor de către grănicerii portughezi pentru a fi torturaţi şi executaţi. In primele zile de consolidare ale ofensivei militare naţionaliste, Portugalia a fost un factor important.

Tot Portugalia lui Salazar a fost cea care a ajutat lui Franco să reia legăturile cu puterile străine, recunoscând cea dintâi guvernul lui Franco.

Când după victoria naţionaliştilor Falanga a început să-şi susţie cu îndrăzneală principiile expansioniste şi de renaştere ale vechiului imperiu — care cuprindea odinioară şi Portugalia — dictatorul portughez ajunsese să se întrebe dacă nu cumva hrănise la sânul său o viperă.

Revendicările Spaniei lui Caudillo, erau făcute prin toate mijloacele de publicitate, ziare, radio şi altele, controlate de **Vice Secretaria de Educación,** în care se citau pasagii din declaraţia agresivă a Falangei, **„Reivindicaciones de Espana".**

Propaganda lui Franco repeta mereu aceste cuvinte: „Spania, spuneau ei, trăieşte într'o simbioză peninsulară cu Portugalia, care este carne din carnea ei, din care se trage şi fără de care nu poate trăi".

Aceste declaraţii erau caracterizate prin limbajul abstract întrebuinţat de potentaţii Falangei, pentru a ascunde uneori adevăratele lor intenţii. Dar înţelesul cuvintelor „carne din carnea ei" era limpede pentru toţi Portughezii. Salazar se grăbi să semneze pactul „blocul iberic" de asistenţă mutuală între Spania şi Portugalia; cu toate acestea, în Portugalia începu să domnească neliniştea şi vechea teamă de invazie din partea vecinei sale dela Nord, mai puternică şi hrăpăreaţă. In 1940, un an după victoria sa, când Franco a ocupat Tangerul, această teamă s'a transformat în panică, pentrucă Portugalia nu mai putea conta pe Anglia, vechea ei

apărătoare împotriva Spaniei. Anglia era acum angajată într'o luptă pe viață și pe moarte împotriva ofensivei lui Hitler.

Prin urmare, Salazar s'a văzut silit să caute protecție în umbra puterilor din Axă, un lucru destul de ușor. Salazar avea multe idei comune cu vecinul său Franco, cu ideologia anti-democratică, anti-comunistă și rusofobă, principii care formau baza Axei lui Hitler. Portugalia era un stat corporativ copiat după Italia fascistă, cu **squadri** armate în grupările Legiunii Portugheze și ale Tineretului Portughez. Opoziție politică nu exista, sau cel puțin asta era aparența. Pe insula Terceira din Azore, în apropiere de Horta, cu case de un albastru și roz strălucitor, unde se oprise pentru câteva ore Clipperul panamerican care mă ducea spre Europa, faimoasele temnițe din Fortaleza de Sao Jao Baptista, gemeau de prizonieri politici.

Salazar nu mersese atât de departe încât să adere la pactul anti-comintern, nici nu trimisese o „Divizie Albastră" să lupte împotriva armatei roșii, cu toate că se temea și ura Sovietele tot atât de mult ca și Franco. Își transformase însă țara „neutră" într'o bază politică și economică în folosul Axei. Nici măcar ocupația japoneză a Timorului portughez și a coloniei portugheze Macao, din Pacificul îndepărtat nu a întrerupt relațiile prietenești între Portugalia corporativă și Imperiul Nipon.

Portugalia contribuise economicește la războiul lui Hitler, mai mult chiar decât Franco, cu toate că presa din Portugalia era mai puțin supusă influențelor Axei, decât presa controlată de Falangă din Madrid. Se expediase în Germania, în cantități imense, plută, wolfram, vin, conserve ș. a.

Aliații făceau eforturi pentru a stăvili influența Axei în Portugalia. Spionii naziști mișunau peste tot, mai ales la Lisabona, unde se încrucișau drumurile spre Atlantic, prin care treceau aliații, din și în spre teatrele de război din Europa.

Când am intrat în cazinoul dela Estoril — mica localitate elegantă din vecinătatea Lisabonei — mi-am dat seama imediat că în cazionu se aflau numeroși agenți germani și japonezi, cari se înghesuiau în jurul oaspeților obișnuiți ai cazinoului, englezi și americani, hotărîți să nu se lase să le scape nici o informație, oricât de neînsemnată, pe care ar fi putut s'o afle printre numeroși jucători. Agenții Axei aruncau pe masa de ruletă bancnote de 1000 de escudos — circa 40 de dolari — cu aceeași nepăsare cu care ar fi pus un penny.

Se părea că aveau libertatea de a se juca cu banii, chiar dacă își făceau spionajul adesea pe față și cu nerușinare.

De exemplu, am cunoscut pe acel neînsemnat agent al Gestapoului atât de grotesc în încercările sale de a fi înfricoșător încât părea că e un figurant prost dintr'un film de spionaj de categoria doua. El ședea nemișcat lângă biroul de recepție al hotelului unde am tras imediat ce am ajuns în Lisabona prin hidroscala dela Cabo Ruivo. Funcționarul dela recepție, care vorbea atât portugheza cât și engleza cu un pronunțat accent german, a întins foarte calm pașaportul meu oficial american, „vizitatorului" german, să-l examineze, ca și cum aceasta ar fi făcut parte din procedura legală de examinare a identității. Pentru prima oară mă aflam față în față cu inamicul nazist. In seara aceea am scris soției mele :

„Nu este vina mea, dacă inamicul pe care poate că mă așteptam să-l întâlnesc la sosirea mea în Lisabona, mi-a apărut sub înfățișarea unei caricaturi din Hollywood. Acum, spune și tu, dacă nu au dreptate scriitorii de scenarii dela Hollywood?"

2

După câteva luni, când mă înapoiam în America, m'am oprit la Lisabona. Pe sub podul evenimentelor internaționale trecuse multă apă. Aliații debarcaseră cu succes în Franța; Roma căzuse; Rușii se pregăteau să intre în Prusia și Silezia, și se vedea clar că războiul din Europa va lua sfârșit în câteva luni.

Salazar, întocmai ca și Franco, căuta mijlocul de a se agăța cât mai repede de trenul aliaților, fără să piardă prea mult din prestigiul său.

Dictatorul portughez, mai încerca încă prin diferite mijloace să fie util amicilor săi din Axă — de pildă: **Estado Nuvo** se pregătea să șteargă datoriile germane din 1943. Ziarele din Lisabona se plângeau că se făceau prea multe traduceri în portugheză din literatura americană, care erau apoi împărțite în Brazilia — fosta colonie portugheză, odinioară scaunul domnesc al imperiului portughez.

Totuși, cu un an înainte, Azorele fuseseră cedate Angliei, ca bază militară pentru aliați. Premierul Antonio de Oliveira

Salazar, întocmai ca și confratele său spaniol, căuta cu disperare să justifice fosta sa politică de „netralitate", care i-ar fi fost mai mult sau mai puțin impusă cu forța de către Axă.

Căutând cu înverșunare un loc la masa păcii, Salazar ajunsese să susțină că prin „blocul iberic" pe care-l realizase cu Franco, Germanii fuseseră ținuți departe de peninsula Iberică. La Lisabona am aflat că Salazar era furios pe Caudillo, care în recentul interview acordat unui reporter special dela United Press, nu relevase acest fapt.

Asta era atitudinea plină de înțelesuri a lui Salazar, care alerga acum la sânul vechiei sale protectoare, Anglia, despărțindu-se de fostul asociat, Franco, și de statul lui falangist.

3

In aparență, relațiile dintre cei doi dictatori și între domeniile lor naționale erau încă neștirbite. Intre cele două țări se făceau schimburi de conferențiari și de studenți, precum și schimburi de delegații profesionale care vizitau pe rând cele două capitale iberice. De două ori pe săptămână circula între Lisabona și Madrid, faimosul expres Lusitania, numit astfel după denumirea pe care o avusese Portugalia în timpul dominației Romanilor. Nici o țară nu avea un asemenea tren rapid; de altfel era ultimul din acele renumite trenuri de lux „albastre", care dispăruseră de pe continent chiar dela începutul războiului.

Afară de aceasta, toți demnitarii lui Franco depuseseră mari sume de bani reprezentând averea personală pe care o acumulaseră în timpul dictaturii la Banca Portugaliei, ca prevedere pentru zilele când aveau să fie obligați să fugă pentru a-și salva viața. Pe de altă parte, poliția secretă, foarte ramificată a lui Salazar, activa pentru dictatura lui Franco, urmărind pe toți acei conducători politici ai Spaniei, care se refugiaseră în Portugalia, după venirea lui Franco la putere.

Printre aceștia se afla Gil Robles, fostul conducător al organizației de dreapta CEDA. In timpul acelui „bienium negru" dintre 1932—1934, Gil Robles ca ministru de război, fusese nu numai cu numele în fruntea guvernului spaniol. Lui i se datora sângeroasa represiune a răscoalei minerilor din Asturii din 1934, înnăbușită cu ajutorul armatei lui Franco, pe care-l numise șef de stat-major.

Dar dela această dată, se întorsese împotriva lui Franco;

el nu admitea atitudinea totalitară a Falangei, iar Franco îl decepționase pentrucă nu reușise să restaureze monarhia. Gil Robles era considerat de numeroși Spanioli ca principalul susținător al cauzei monarhiste, și conducător al mișcării care cerea o restaurare cu don Juan sau cu micul său fiu ca rege.

Am vorbit cu Gil Robles, la Lisabona, pe la sfârșitul anului 1944. Mi s'a plâns cu amărăciune, că atât el cât și familia lui, erau urmăriți de „copoii" poliției secrete a lui Salazar, fiindcă acesta promisese că guvernul portughez îi va supraveghia cu vigilență activitatea. Ne-am întâlnit pentru prima oară în gara din Lisabona, unde își cumpăra un bilet la trenul care pleca spre Nord. Fostul om politic nr. 1 al Spaniei și conducător de dreapta era pe vremuri un bărbat înalt, solid și care radia de energie; acuma părea distrus, obosit. Deși îmi repeta că nu este un „revoluționar", știam că agenții săi din Spania erau în legătură cu mișcarea de rezistență organizată acolo.

Am stat mult de vorbă cu el în gară și pentru ca să mai putem continua convorbirea, l-am întovărășit până la stația următoare, Entre Camp. Câțiva în civil, au stat tot timpul pe lângă noi, la o distanță nu prea respectuoasă. Inainte de despărțire, Gil Robles mi-a spus că aceștia erau noua escortă care-l însoțea până în satul situat la extrema de Nord a țării, unde fusese obligat, la insistențele lui Franco, să-și mute reședința, ce-o avusese până atunci în Capitală. Acolo putea fi supraveghiat mai ușor.

Dictatorul portughez încerca prin aceste fapte să demonstreze că angajamentele sale față de blocul iberic erau observate cu stricteță. Pe de altă parte însă, existau numeroase indicii care arătau că Salazar lupta să anuleze acest pact.

Franco avusese cu Axa legături politice și militare ce fuseseră mult mai înaintate decât cele pe care le avusese Salazar, care de fapt nu făcuse decât să dea importante ajutoare economice. De aceea, Sallazar credea acum că ținând la distanță pe colegul său spaniol, avea mai multe șanse să fie acceptat în planurile de după război ale Americii și ale Angliei. Ambițiile lui crescuseră și acum încerca să înlăture din drumul său pe Franco.

Auzisem, printr'o persoană al cărei cuvânt nu-l puteam pune la îndoială, că Salazar se plângea că Franco nu recunoștea că el „oprise pe Germani de a pătrunde în peninsula Iberică", ba chiar mersese atât de departe, încât afirmase că

în timpul războiului civil el ar fi refuzat să predea prizonierii politici lui Caudillo dacă nu i se garanta că aceştia nu erau executaţi. Salazar susţinea că Franco violase aceste garanţii.

Portughezii şi Spaniolii priveau cu dispreţ aceste încercări desperate ale lui Salazar, de a se sustrage rolului ruşinos de călău pe care-l jucase în favoarea lui Franco în timpul războiului civil. Ei ştiau că Salazar continuase să predea lui Franco prizonierii civili, chiar după ce aflase că aceştia erau torturaţi şi ucişi.

Toate aceste desvinovăţiri ale premierului Antonio de Oliveira Salazar referitoare la îndelungata lui înţelegere cu conducătorul spaniol şi regimul lui care se dărâma, aveau un înţeles mult mai important. Ele oglindeau limpede convingerea tuturor Portughezilor, că dictatura lui Franco nu putea supravieţui mai mult de câteva luni, unei victorii a aliaţilor în Europa.

Numeroşi Portughezi, în special cei care erau contra lui Salazar, puneau în circulaţie manifeste prin care se anunţau ultimele victorii ale aliaţilor în Franţa, şi prin care cereau ca Portugalia să fie scoasă de sub influenţa Spaniei. Politica externă a lui Salazar ca şi aderarea sa la blocul iberic se critica cu asprime. Unele cercuri din jurul lui Salazar au început să-şi dea seama de sentimentele anti-franchiste ale poporului portughez, ceea ce l-a făcut pe conducătorul Portugaliei să recunoască pe faţă că nici el nu era mulţumit de situaţie. De aici şi până la anularea pactului blocului iberic — pe care organele de publicitate ale Falangei îl numiseră adesea „antanta sângeroasă" — nu mai era decât un pas.

Intre timp, Caudillo şi colaboratorii săi încercau să convingă omenirea că între politica externă a Spaniei lui Franco şi Portugalia lui Salazar, nu există o diferenţă reală, cu toate că era cunoscut faptul că Salazar cedase în anul 1943 Azorele Angliei, ca aceasta să-şi facă o bază militară. Caudillo începuse să poarte cât mai rar uniforma militară. Salazar, care era profesor, nu purtase niciodată o asemenea uniformă. In Spania se vorbea mult despre o desfiinţare a salutului Falangei; Salazar desfiinţase de curând salutul Legiunii Portugheze. Propaganda spaniolă vorbea tot mai des de înrudirea etnică dintre locuitorii provinciei natale a lui Franco, Gallicia, şi regiunea vecină din Portugalia.

Departe de a recunoaşte vreo afinitate între Portugalia corporativă şi Spania lui Caudillo, oficialitatea lui Salazar căuta să scoată în evidenţă deosebirea dintre cele două ţări

şi dintre cele două regimuri. In luna Noemvrie 1944, am stat la Lisabona o săptămână, aşteptând Clipperul care mă ducea spre America. Am vorbit atunci cu numeroşi portughezi, mulţi dintre ei funcţionari oficiali. Toţi erau convinşi că Franco avea să se prăbuşească în câteva luni. Nu erau siguri că se va termina şi cu dictatura lui Salazar, în care nu se putea prevede nici o schimbare.

In noaptea când am părăsit Portugalia, la hidroscala dela Cabo Ruivo, am auzit ultima glumă care circula pe socoteala lui Franco, în Lisabona. Gluma era bazată pe un joc de cuvinte între Franco şi „franco", adică franc francez în spaniolă. Mi-a spus-o un tânăr funcţionar dela vamă.

Se punea întrebarea: „Care ţară va avea cele mai mici pierderi de pe urma războiului?"

Şi răspunsul era: Spania, pentrucă nu va pierde decât un **„franco".**

XVI

VESTIGIILE UNUI IMPERIU

1

Bazinul de înnot al clubului Velasquez din Madrid, reprezenta — în ciuda faptului că nu era bine amenajat — o lume în miniatură, războindu-se, din care nu lipseau decât Rușii.

Ca și cum s'ar fi înțeles; un capăt al bazinului era ocupat de Germani și de Japonezi, celălalt de Englezi și de Americani, iar la mijloc era regiunea Spaniolilor, Elveților, Suedezilor și alți „neutri". Majoritatea dintre cei care veneau la club erau oficialitățile din guvern și membrii ambasadelor străine cu familiile lor.

Intr'o duminecă după amiază ieșisem din apă și mă odihneam, stând întins în apropierea trambulinei. Alături de mine era o englezoaică cu care jucam uneori tenis, și care făcea parte din personalul ambasadei engleze din Madrid. Era una din acele persoane, care sub o înfățișare nepăsătoare era totuși foarte vioaie și cunoștea pe toată lumea. In fața noastră, în „regiunea" unde se strângeau de obicei Spaniolii, era un domn în costum de bae. Aveam totuși sentimentul că nu e Spaniol.

Părea că are chelie, dar nu mi-am putut da bine seama pentrucă în clipa aceea m'a lovit o rază de soare în ochi. L-am privit cu coada ochiului; trăsăturile sale mi-erau deosebit de cunoscute. Ii văzusem undeva fotografia.

— Te întrebi cine-i individul acela cu cap de teuton, îmi șopti Englezoaica de lângă mine. Pot să-ți spun eu — este von Faupel.

Fără să vreau m'am gândit, pe bună dreptate, că şi în aceste momente de recreaţie, în Madrid, generalul Wilhelm von Faupel — prietenul lui Hitler şi ambasadorul său pe lângă Franco, organizatorul principal al reţelei de agenţi secreţi ai lui Franco în America Latină, unde avusese o carieră lungă şi sinistră — în loc să stea în secţiunea pe care o ocupa de obicei în bazinul de înnot al clubului Velasquez, se găsea printre Spanioli. Aici îi era locul, tot aşa cum activitatea organizaţiei **„Hispanidad"** — cum o botezaseră naziştii — făcea parte din programul de penetrare al Falangei şi al Axei în America Latină şi în Filipine.

Prin această acţiune de penetrare — în care Statele-Unite erau direct interesate — Franco făcuse puterilor din Axă cel mai important servici.

2

Imediat după venirea naţionaliştilor în Spania, Franco şi puterile din Axă începuseră să lucreze împreună în emisfera de Vest şi în Filipine, servindu-se de reţeaua de agenţi şi spioni „neutri" ai Falangei.

Intre Axă şi conducătorii organizaţiei **Hispanidad** şi **Falange Exterior** exista o largă cooperare. Iată un exemplu concludent:

La scurt timp după Pearl Harbour, vasul japonez **Ishiu Maru** s'a oprit într'un port brazilian pentru a descărca lăzi în care se aflau publicaţii propagandistice în limba spaniolă, tipărite în Germania şi expediate în Argentina pentru a fi distribuite apoi mai departe în toată emisfera de Vest.

Aceste publicaţii oficiale ale propagandei **Hispanidad** porneau dela **Institutul ibero-american** din Berlin, al cărui director era generalul von Faupel, erau răspândite prin agenţii Falangei, care circulau nestingheriţi în intreaga Americă Latină. Prin agenţii din **Falange Exterior**, organizaţie copiată după **Verband Deutscher im Auslande**, (Asociaţia Germanilor din străinătate) înfiinţată de naziști imediat după venirea lui Hitler la putere, Franco făcea propagandă întinsă şi spionaj direct în întreaga emisferă de Vest.

Falangiştii aveau „gauleiteri" pentru fiecare ţară din America Latină, cunoscuţi ca „şefi de provincie". Cele două organizaţii operau însă pe terenuri diferite. In timp ce asociaţia nazistă activa numai la „minorităţile naţionale" germane din ţările de pe întreg globul, grupurile falangiste — fiind ajutate de identitatea de limbă şi religie şi având legături de

familie şi de tradiţii, puteau exercita o influenţă covârşitoare asupra locuitorilor şi a guvernelor locale şi centrale din America Latină, Filipine, în teritoriile americane dela Puerto Rico şi chiar în unele porţiuni ale Americei continentale.

Această propagandă falangistă printre milioanele de locuitori din emisfera de Vest care vorbeau spaniola, constituia — din mai multe puncte de vedere — un pericol mai mare pentru democraţie, pentru ideea panamericană şi pentru aliaţi în general.

Prin penetrarea falangiştilor în Filipine, s'a dat un ajutor direct Japonezilor care au capturat Manilla şi au arestat pe Americani şi pe băştinaşii pro-aliaţi.

In Statele-Unite, mai ales în regiunea de Sud-Vest, unde populaţia vorbeşte spaniola, şi în celelalte părţi ale ţării, agenţii falangişti încercau să reaprindă focul antagonismului rasial.

Agenţii lui Franco, reprentanţii din **Falange Exterior** şi cei prin care se făcea propaganda **„Hispanidad"**, precum şi băştinaşii care se asociaseră acestei organizaţii, constituiau, mai ales pentru cele 132.000.000 de locuitori ale celor douăzeci de naţiuni din America Latină şi pentru guvernele lor, cel mai mare pericol, ameninţând să strice echilibrul dintre cele două Americi şi să anihileze efortul pe care îl făcuseră Statele-Unite pentru a mobiliza resursele celor două continente în vederea sprijinirii războiului aliaţilor.

Aceşti nenumăraţi agenţi ai lui Franco, care se plimbau nestingheriţi între Madrid, Berlin şi emisfera de Vest, cutreierau ţările de dincolo de Rio Grande, folosind orice armă politică, economică şi culturală în stare să distrugă încrederea Americii Latine în pactul naţiunilor aliate, făcut pentru a distruge Axa.

Guvernul Argentinei, reacţionar şi cu idei fasciste, a devenit cu multă bunăvoinţă instrumentul principal de legătură între Falangă, cele două Americi şi Axă. Din Argentina plecau spre Spania mari cantităţi de grâu pentru a înlocui pe acela pe care îl trimisese Spania în Germania. Argentina, „tovarăşa neutră" a Spaniei devenise bază şi punct de joncţiune al tuturor propagandiştilor din **Hispanidad** şi din celelalte organizaţii de propagandă cu sucursale în Madrid şi cu sediul principal la Berlin.

La Buenos Aires s'a format un centru de coordonare a activităţii organizaţiilor **Hispanidad, Falange Exterior** şi a Falangei, direct inspirată de Axă, activând în cele două Ame-

rici. Acest centru era patronat de guvernul Argentinei şi sprijinit de Spanioli bogaţi, reprezentanţii mai însemnaţi ai bisericii, de birocraţia politică şi de moşieri, precum şi de alte clase înstărite, „pro-axiste", din toate ţările Americii Latine. Acest centru a fost numit „Comitetul de organizare pentru primul congres al culturii hispano-americană".

Autorităţile britanice care acordau vaselor spaniole permisul de navigaţie între Europa şi America Latină, începură să-şi dea seama că aceste vase făceau contrabandă cu diferite materiale de război pentru Axă. Pe de altă parte, nu se lua nici o măsură pentru a se pune capăt exportului en-gros pentru Argentina a publicaţiilor oficiale ale propagandei **Hispanidad** şi altele, în favoarea Axei.

La cartierul general al lui Franco din Argentina, curgeau publicaţiile oficiale ale propagandei falangiste, şi de acolo porneau în toate ţările Americii Latine, până în Mexic, singura republică americană care nu recunoscuse regimul lui Franco. In Mexic, exista totuşi o mişcare reacţionară **Sinarquista**, despre care se ştia că prepară o revoluţie fascistă. Această organizaţie ducea de multă vreme o campanie insidioasă împotriva aliaţilor, propagandă care ajunsese până la Rio Grande, şi pătrunsese şi printre lucrătorii spanioli din industriile de război, în Sud-Vest şi în alte regiuni din Statele-Unite.

Unul dintre principalii agenţi ai lui Franco, fusese arestat în Mexic, o lună după atacul japonez dela Pearl-Harbour şi declararea stării de război între Statele-Unite şi Axă. Agentul fusese expediat în Mexic de **Servicio de Inteligencia Militar**, sau SIM, spionajul militar spaniol.

La interogatoriu a declarat: „Noi — adică Falanga şi guvernul spaniol — considerăm că viitorul Spaniei depinde de victoria Reichului. Trebue să ajutăm pe Hitler ca să învingă. Asemenea aliaţilor, care l-au acceptat pe Foch de conducător în ultimul război mondial, îl acceptăm şi noi acum pe Hitler". Apoi a început să facă o descriere impresionantă a planurilor strategice ale Statului-major german, în cooperare cu Franco şi colaboratorii săi, prin care bazele spaniole şi franceze din Africa de Vest erau utilizate ca trambuline uşoare spre coasta braziliană.

„Avem de asemenea baze şi în America Latină, a adăugat el, şi s'au întocmit toate planurile ca orice acţiune americană să poată fi împiedicată".

Ca rezultat al contra-măsurilor luate în grabă de noi pen-

tru „neutralizarea" celor două Americi, astfel ca ele să nu devie un eventual teatru de război au fost prinși numeroși agenți falangiști, atât în Statele-Unite cât și în republicile latine care colaborau cu America, cu excepția Argentinei care continua să-i tolereze. O acțiune de publicitate nefavorabilă Falangei a fost începută. Astfel, influența pe care a avut-o Franco în timpul războiului în acele țări ale Americii Latine, care au făcut parte odinioară din imperiul spaniol, a slăbit considerabil.

Poporul spaniol, care considera pe Cubani, Mexicul, Chilieni, Peruvieni și pe toți ceilalți americani latini — exceptând poate pe Brazilienii care vorbesc portugheza, și pe Haitienii care vorbesc franceza — ca popoare având aceeași limbă, aceeași religie, obiceiuri și tradiții comune cu ale sale, a fost profund decepționat de sentimentul de ostilitate și dușmănie pe care l-au manifestat Spaniolii americani față de Spania, provocat numai de politica nefastă a lui Franco.

Pentru a-și arăta desaprobarea față de Franco și față de amestecul Axei în America Latină și în politica generală, poporul spaniol găsise un mijloc mai subtil, manifestând o admirație puternică pentru tot ceeace era mexican — în timpul acela Mexicul era singura republică latină americană care rămăsese neclintită în hotărîrea sa de a nu recunoaște regimul lui Franco. Intre cele două țări aveau loc slabe schimburi comerciale, dar nu se făcuse un schimb de reprezentanți diplomatici.

Acest sentiment de admirație și de gratitudine al poporului spaniol față de republica mexicană ce ajutase republica spaniolă în timpul războiului civil, era atât de fermă în hotărîrea sa de a nu recunoaște pe Franco, și primise cu generozitate miile de refugiați republicani, era manifestat sgomotos la orice ocazie, în teatre și la cabarete, când se cântau cântece mexicane, la cinematograf, cu ocazia reprezentării vreunui film cu artiști mexicani, și până la cele mai mici petreceri particulare, unde se vorbea dialectul mexican cu o vădită plăcere. Numeroși Spanioli din Madrid — orașul pentru care mulți din prietenii mei mexicani au luptat ca să-l apere în timpul războiului civil — mi-au spus: „Dacă nu eram Spaniol, aș fi vrut să fiu Mexican".

3

Teoria mistică a expansionismului, **Reivindicaciones de Es-**

pana pe care Falanga o acceptase în mod tacit, odată cu cele 26 de puncte ale lui José Antonio care i-au servit de „Chartă", spunea: „Spania nu-şi poate limita noua sa politică externă într'un spaţiu încadrat de paralele şi meridiane".

Dacă mai exista vreo îndoială asupra înţelesului acestor cuvinte, această îndoială era perfect lămurită prin mulţimea de publicaţii oficiale pentru **Hispanidad**, în care se vorbea numai de „misiunea istorică a Spaniei în Lumea Nouă". Aceste publicaţii şi-au făcut apariţia odată cu venirea la putere a lui Franco.

In 1937, încă înainte de victoria lui Franco, la şase luni după ce izbucnise războiul civil, revista oficială a Falangei, FE, scria :

„Pentru America cu aceeaşi cultură, cu aceeaşi credinţă şi de acelaş sânge, noi dorim mai mult decât să fim uniţi, mai mult decât prietenie... Dorim să terminăm cu monroeismul şi să-l înlocuim cu propria noastră doctrină: „Lumea spaniolă pentru Spanioli !"

Această provocare a fost sprijinită de numeroşi reacţionari din America care doreau revenirea la un sistem de proprietate medieval sau chiar colonial, dacă acesta îi putea elibera de influenţa bogatului „colos protestant din Nord". Guvernele mai multor ţări din America Latină au sprijinit revoluţia lui Franco, fiind influenţate de aceşti reacţionari. Câteva din ambasadele şi legaţiile din America Latină, au jucat, în timpul războiului civil, un rol dubios, obţinând mari sume pentru a adăposti pe fasciştii spanioli. Aceştia erau membrii „coloanei a cincia" cu care se lăuda Franco. Republica spaniolă, îi vâna în capitala asediată, ca pe nişte spioni şi nişte trădători.

Tonul bombastic întrebuinţat de propagandiştii lui Franco, atât în Spania, cât şi în America Latină, devenise tot mai ameninţător. In 1938, când continua încă războiul civil şi Statele-Unite ajutau pe naţionalişti prin atitudinea lor pasivă de „ne-intervenţie", Julian Pemartin, purtătorul de cuvânt cel mai autorizat al lui Franco, cerea nu numai extinderea culturii spaniole în ţările Americii de Sud, dar şi extinderea unei „jurisdicţii politice" asupra acestor ţări.

Nu mult după aceasta, generalul Varela, vechi prieten şi camarad „africanist" al lui Caudillo, tradiţionalist înfocat şi viitor ministru de război, afirmase cu îndrăzneală că „noua Spanie" era hotărîtă să devină un „nou imperiu spaniol", şi că primul pas pentru îndeplinirea acestui program trebuia

să fie „reîncorporarea" fostelor sale colonii din America Latină.

Războiul civil se apropia de sfârşit, prevestind pentru Franco succesul; de asemenea şi credinţa că aceste vechi visuri imperialiste se vor realiza, devenea tot mai îndrăzneaţă, mai ales că în cele două Americi, se intensificase activitatea Falangei, pentru a sprijini pe cea a Axei, mai de mult iniţiată în vederea viitoarelor ostilităţi.

In acelaş timp, propaganda lui Franco începuse o campanie puternică, pentru a împiedeca participarea Americii Latine la conferinţele panamericane. La 8 Decemvrie 1938, **Voz de Espana** [1]) care apărea la San-Sebastian, scria despre conferinţa panamericană care se ţinea la Lima, că era o adunare „organizată de Ovrei şi de atei, care ajutau Statele-Unite să aducă în sclavie emisfera apuseană".

Imperialiştii germani, care-şi dădeau seama că puteau pătrunde mai uşor în America Latină, cu ajutorul unei Spanii slăbite şi neorganizate, decât cu puternicul colos al Statelor-Unite, sprijineau această influenţă a Spaniei în America Latină. Incă din 1915, înainte ca America să intre în primul război mondial, dr. P. Gast scria în **Deutschland und Südamerika**:

„Cu cât se va susţine mai mult influenţa Spaniei în America de Sud, cu atât mai mult va slăbi aceea a Americii de Nord".

Un sfert de secol mai târziu, acest gen de politică anti-americană era exprimată în termeni moderni de Herman Göring, al doilea nazist, mare criminal de război. Cu două luni înainte de intrarea lui Franco în Madrid, în ziarul său **Essener Zeitung**, Göring afirma:

„Chesiunea Spaniei prezintă cea mai mare importanţă pentru două continente. De victoria lui Franco depinde fie haosul, fie reconstrucţia celor două emisfere. Numai prin victoria finală a lui Franco se poate păstra în ţările americo-iberice, adevărata cultură şi tradiţie spaniolă".

4

După izbucnirea celui de al doilea război mondial, şi când a început să se întrevadă că America intenţiona să ia în acest nou conflict o parte activă, politica de cooperare cu Axa în America Latină a devenit mai subtilă.

[1]) Vocea Spaniei (N. T.).

In Noemvrie 1940, s'a creat cu încurajarea şi asistenţa secretă a generalului Wilhelm von Faupel, acel **Consejo de Hispanidad**, în aparenţă o organizaţie care nu avea alt scop decât să îmbunătăţească relaţiile culturale dintre Spania, „ţara mamă" şi fostele sale colonii; la adăpostul acesteia se ducea însă cu ajutorul agenţilor din Falange Exterior o activă campanie politică.

Acest conciliu de **Hispanidad** era sub oblăduirea directă şi „respectabilă" a ministrului de externe, şi se părea că nu are nici o legătură cu Falanga. Conciliul organizase la Madrid un „congres" cultural, la care au fost invitaţi intelectualii cu renume din America Latină. O „misiune culturală" a fost apoi expediată în Peru, unde a avut oarecare succes.

Dar s'a văzut în curând că această organizaţie răspândea doctrinele de expansiune ale Spaniei falangiste; ea încerca în felul acesta o înlocuire a influenţei Statelor-Unite printre ţările vecine dela Sud; şi înlocuirea principiilor cuprinse în doctrina lui Monroe precum şi a ideilor uniunii panamericane, prin acele ale **Hispanidad**-ului.

In măsura în care ideea de unire dintre cele două Americi, pornită dintr'un credo altruist, se transformase într'o măsură de apărare naţională care făcea parte din strategia militară a Statelor-Unite înglobând amândouă Americi, rolul destructiv al programului de **Hispanidad** ieşea în evidenţă, ca o ameninţare pentru naţiunile unite.

Intr'adevăr, membrii din conciliul **Hispanidad** erau aleşi de Franco şi de sfătuitorii lui. Printre membri erau de pildă José Maria Areliza, M. de Rodas, un vechi adept al „Celui care lipseşte" şi co-autor la **Reivindicaciones de Espana**, a doua chartă a Falangei, şi atâţia alţii care serveau minunat intenţiile lui Franco.

In programul oficial de expansiune se anunţa: „Spania este coloana vertebrală şi creierul ţărilor hispanice răspândite peste tot globul".

In conciliul **de Hispanidad** se aflau numai conducătorii de frunte ai Falangei şi ai guvernului lui Franco. Cu excepţia lui Manuel de Falla, eminentul compozitor spaniol, care trăia în Argentina şi a renumitului eseist José Ortega y Gasset, care locuia în Portugalia, evident numiţi în această asociaţie fără asentimentul lor, ceilalţi membri erau de nivelul intelectualităţii generalului Millan Astray — vechiul protector şi prieten intim al lui Franco, care ameninţase cu revolverul

pe cel mai distins filosof modern al Spaniei, pe Miguel de Unamuno, strigând: „Jos cu inteligența" — și a sorei „Celui care lipsește", Pilar Primo de Rivera, despre care se spunea că are vedenii.

Urmau apoi Pemartin, care proorocise căderea Americii învinsă de către Japonia, și Eduardo Aunós, ministrul de justiție al lui Paco și fostul său ambasador în Argentina, cunoscut ca unul care ura Statele-Unite. Mai era și „Supremul cumnat", Ramón Serrano Suner, fostul ministru de externe, care personifica în Spania lui Caudillo mai mult ca oricare altul legăturile acesteia cu Axa.

Chiar dacă printre membrii conciliului nu ar fi existat falangiști de frunte și alte personalități de vază care să susțină dictatura de coaliție a lui Franco, cuvântul **Hispanidad** ales ca titlu al conciliului ar fi indicat îndeajuns intențiile adevărate ale acestei organizații față de popoarele și guvernele din America Latină.

Termenul **Hispanidad** căpătase putere de circulație din ziua când a fost lansat de filosoful reacționar anglo-basc, Ramiro de Maeztu, unul dintre principalii întemeietori ai ideologiei falangiste, care a devenit sub dictatura bătrânului Primo de Rivera, ambasador în Argentina. Republica spaniolă, pe care o ura și încercase s'o distrugă, l-a condamnat la moarte și l-a executat. Maeztu nu acceptase ideea de panamericanism. Inventase în schimb principiul de **Hispanidad** sau „Hispanism" pentru a-și afirma convingerea că numai Spania putea „salva" țările din America Latină, dela declinul moral și material datorit separației lor de Spania.

In cartea sa, **Defensa de la Hispanidad,** arată că destinul Spaniei era să reînvie vestigiile imperiului spaniol, într'un nou corp, a cărui inimă și creier să fie, nu în Buenos Aires, Lima, Rio de Janeiro sau Mexico-City, ci în Madrid, ca în zilele glorioase ale lui Filip al II-lea.

5

Franco și colaboratorii săi, repetând fără încetare că **Hispanidad** nu dorea altceva decât să restabilească legături spirituale mai strânse între Spania și fostele ei colonii, și că în nici un caz programul său nu urmărea o expansiune teritorială, nu reușiseră să convingă țările din America Latină, că ridicarea „statului național-sindicalist" al lui Franco nu constituia o amenințare a independenței lor.

Toate aceste țări, afară de Mexic, recunoscuseră pe Franco, și continuau să mențină relațiuni diplomatice cu guvernul său — în unele cazuri, pentru a nu stingheri Statele-Unite în politica de ne-intervenție pe care o arătau față de Franco. Dar cu timpul au luat măsuri pentru a împiedica agenții Falangei să desvălue în afară de frontierele țării lor, politica internă, uneori atât de agitată pe care o făceau, care pentru ei putea constitui un motiv de neplăceri cu Statele-Unite.

Resentimentul acesta față de activitatea falangiștilor ascunsă sub egida unui program căruia nu i se putea aduce nici o vină, era alimentat de prezența în Mexico, Cuba, Argentina, Chili și alte republici americane, a mii de refugiați spanioli republicani, printre care se aflau numeroși intelectuali și profesioniști, precum și numeroase personalități de vază. Impotriva prezenței și activității reprezentanților oficiali și neoficiali ai lui Franco, se ridicau în cor plângeri și proteste prin presă, și radio, în Bolivia, Chili, Peru, Cuba, Guatemala și în toate celelalte țări latine americane. Timp de doi ani — înainte de a veni în Spania — cât am fost la direcția de cercetări propagandistice din oficiul afacerilor inter-americane al Statelor-Unite, am avut posibilitatea să observ această reacțiune din ce în ce mai mare împotriva regimului lui Franco.

In Iunie 1943, postul de radio național peruvian declara că între politica latină americană și politica Spaniei falangiste, era o divergență absolută. In urma publicității nefavorabile în legătură cu arestarea în Cuba, în alte republici americane, și în posesiunile americane dela Puerto Rico, a unor agenți falangiști, valul acesta de resentiment împotriva lui Franco, s'a răspândit în toată America Latină.

Dealtfel, cu cât treceau zilele, se vedea tot mai limpede, că Axa, pe care o sprijinise Franco, se prăbușea. Caudillo și consilierii săi politici nu mai vorbeau acum despre o Spanie care era „coloana vertebrală și creierul" națiunilor ce vorbeau spaniola; Spania devenise „sora" acestor națiuni, și ca atare, merita să se bucure de binefacerile unei politici de bună vecinătate. Când eram încă la Madrid, am auzit svonul că Franco făcea demersuri ca Spania să fie admisă în Uniunea panamericană!

Oricât de fantastice păreau aceste svonuri, aveau la bază o parte de adevăr. Cu ocazia aniversării lui Columb, pe timpul când eu mă pregăteam să părăsesc Spania — Lequerica, mi-

nistrul de externe, a dat în onoarea reprezentanţilor republicilor americane, şi ai Statelor-Unite, o recepţie.

Cu toate că această comemorare era numită „ziua de Hispanidad", Lequerica a adus în discursul pe care l-a ţinut oaspeţilor săi, un omagiu răsunător la adresa naţiunilor din America Latină — pe care Maeztu, părintele **Hispanidad**-ului le numise „popoare lipsite de ideal" — şi la adresa Statelor-Unite, pentru contribuţia acestora la civilizaţia din emisfera de Vest.

Reprezentanţii Americi Latine au ascultat cu respect.

Dar nu puteau uita uşor că unul dintre faimoşii falangişti, Jenaro Riestra Diaz — fostul consul general al lui Franco în Cuba, de unde fusese rechemat în urma protestului acestei ţări împotriva activităţii pro-axiste şi pro-falangiste nepermise, pe care o desfăşurase consulul în întreaga zonă strategică a Caraibelor — primise de curând noi onoruri din partea lui Caudillo. Nu trecuse nici o lună de când Riestra Diaz fusese numit guvernatorul provinciei Vizcaya, iar după două săptămâni, acest şef din **Hispanidad** depunea jurământul ca membru în consiliul naţional al Falangei, chiar în faţa lui Franco, căruia îi datora această numire.

La congresul cuban, care a avut loc în aceeaşi lună, s'a cerut insistent noului preşedinte, dr. Ramón Grausan Martin, să rupă relaţiile cu Franco. Curând după aceea, a urmat declaraţia laconică a ministrului de externe mexican, prin care afirma că Mexicul, care nu recunoscuse niciodată pe Franco, nu avea nici un motiv să schimbe această politică. După trei luni, curentul pentru ruperea totală a relaţiilor dintre emisfera de Vest şi dictatura lui Franco, căpăta un nou impuls prin declaraţia pe care a făcut-o Guatemala — în aparenţă fără să informeze celelalte republici americane despre intenţiile sale — la 23 Ianuarie 1945 şi anume :

„Cu începere de azi, relaţiile între guvernul democrat al Guatemalei şi regimul totalitar al Spaniei, au fost rupte".

Eram convins că această nouă atitudine hotărîtă a Guatemalei se datora influenţei liberalului Jorge Garcia Granados, profesor de sociologie; el era un valoros nepot al acelui preşedinte al Guatemalei, care fusese numit pe vremuri în ţara sa „un al doilea Abraham Lincoln". — Pe Jorge l-am cunoscut cu zece ani în urmă în Guatemala-City, înainte de a fi fost exilat de către dictatorul Ubico. Nu de mult, auzisem că Jorge Garcia Granados fusese numit preşedintele congresu-

lui Guatemalei. Mai târziu avea să devină ambasadorul țării sale la Washington.

Guatemala, cea mai mică dintre țările latine, făcuse începutul. Era prima republică americană care înceta relațiile diplomatice cu Franco. In curând aveau să urmeze și statele: Panama, Bolivia, Venezuela. Congresul Cuban, ceruse prin vot unanim președintelui său să rupă relațiile cu Franco.

In luna Noemvrie 1945, republica Uruguay cerea printr'o declarație oficială, modificarea politicii panamericane de „ne-intervenție", socotind că această politică era o armă diplomatică de care se serveau guvernele reacționare. Această cerere era îndreptată nu numai împotriva Argentinei lui Peron, ci și împotriva Spaniei lui Franco.

In viitor, atitudinea țărilor latine va depinde în mare măsură de atitudinea pe care o va adopta față de Franco și de coaliția dictatorială a acestuia, națiunea cea mai puternică din uniunea panamericană: națiunea Statelor-Unite. Odată cu sfârșitul războiului, America nu va mai putea să-și amâne hotărîrea, pe care dealtfel nici astăzi n'o mai poate amâna.

XVII

CASTELUL DIN STRADA DATO

1

După patru zile dela sosirea mea în Madrid, m'am prezentat la ambasada Statelor-Unite. Mă aflam pentru prima oară în prezența ambasadorului nostru, Hayes, și am fost foarte plăcut surprins. După ce citisem tot ceea ce se scrisese timp de doi ani despre el în ziarele Statelor-Unite, și luasem hotărîrea neclintită să nu mă las influențat de acele reportagii, mergeam totuși cu impresia că voiu întâlni pe cel mai formidabil mâncător de oameni. Dar dimpotrivă, mă aflam în fața unui bărbat de vreo șasezeci de ani, bine făcut, care s'a sculat să mă primească cu multă politeță.

Imediat ce ne-am așezat, a început să-mi atragă atenția asupra atitudinii inerente Spaniolilor, care sunt totdeauna „împotriva guvernului". Acestei atitudini i se datorau relele prin care trecuse țara. După ce avea să se termine războiul în Europa, a adăugat el, Spania avea să-și piardă relativa însemnătate politică avută până atunci, din punct de vedere internațional, pe care — după cum credea el — o meritase mai mult sau mai puțin.

Am înțeles, în cursul conversației, că acesta era felul său de a-mi da a înțelege că nu trebuia să dau problemelor Spaniei lui Franco, prea multă importanță. In concluzie, el făcu observația că guvernul lui Franco își schimbase considerabil atitudinea, la început fățișă pentru Axă. S'a uitat la ceas. Vorbise timp de douăzeci de minute. „Fiindcă ați fost trimis să lucrați cu noi, a încheiat el, cred că știți că serviciile noastre oficiale care lucrează aici, sunt considerate ca făcând parte din ambasadă".

I-am răspuns afirmativ. Știam că această măsură privea

mai ales direcţia presei şi propagandei guvernului Statelor-Unite, care mă trimisese în Spania, şi cu care ambasadorul avusese neînţelegeri serioase. Ne-am strâns mâna şi ne-am despărţit. In clipa aceea am fost impresionat de felul său deschis şi afabil, cu toate că mi-am dat seama că atitudinea sa era pur şi simplu oficială.

Numai după ce am stat de vorbă cu unul din colegii mei dela oficiul de presă asupra primirii pe care mi-o făcuse ambasadorul, mi-am dat seama că faţă de mine fusese plin de tact, în comparaţie cu felul în care primise cu câteva luni înainte, pe un alt coleg dela direcţia noastră.

Acesta era un „radiofoto-man". In programul nostru de propagandă şi informaţii în Spania, cel care deţinea postul de reporter fotografic era considerat ca foarte important. El trebuia să obţină pentru buletinele noastre precum şi pentru presa spaniolă, fotografiile la zi ale tututor evenimentelor militare, care se succedau cu atâta repeziciune. In această întrecere luptam greu cu îndrăzneala Germanilor din acelaş serviciu. Reporterul nostru fotografic reuşise de curând să facă câteva fotografii excelente cu debarcarea aliaţilor în Italia. Acestea au avut în Spania mare succes. Dar când se prezentase pentru prima oară în faţa ambasadorului Hayes, acesta fără să-şi ascundă exasperarea, lăsase să-i scape cuvintele: „Reporter fotografic! Avem **nevoie** de reporter fotografic ?

2

Carlton Joseph Huntley Hayes, nu era un diplomat de carieră. Când i-a oferit guvernul Statelor-Unite postul de ambasador în Spania — primul său post şi poate ultimul în diplomaţie — era profesor de istorie modernă la universitatea din Columbia şi se bucura de reputaţia de a fi catolic şi liberal — cu toate că condamnase „atrocităţile" din Spania republicană.

Preşedintele Roosevelt îi încredinţase importanta misiune de a ţine Spania în „neutralitate", atâta timp cât aveau nevoie cei doi şefi de Stat-major — american şi englez — pentru a debarca în Europa. El trebuia să împiedice Spania de a deveni teatru de război — fapt care putea avea loc, fie printr'o înaintare a Germanilor în Spania, fie printr'o alianţă militară dintre cele două ţări — şi să încerce într'o

oarecare măsură, reducerea ajutoarelor economice şi alte uşurări care le acorda regimul lui Franco, Axei.

In Aprilie 1942, Hayes sosi la Madrid. După două luni, aliaţii fixau pentru luna Noembrie a aceluiaş an, data debarcării lor în Africa de Nord franceză, învecinată cu Marocul spaniol. Importanţa postului lui Hayes era deci foarte mare.

Cei care mai târziu au vrut să găsească scuze rolului pe care l-a jucat profesorul Hayes — ca ambasador american de război — pe lângă **El Caudillo,** au susţinut că împreună cu ambasadorul britanic, Hoare, Hayes a avut un succes răsunător, pentrucă a reuşit să oprească invadarea Spaniei de către Germani, fapt care ar fi ameninţat operaţiunile americane din Africa de Nord. S'a susţinut că prin intervenţia celor doi ambasadori, ajutorul economic acordat de Franco naziştilor a fost mult redus.

Situaţia s'a prezentat însă cu totul altfel. Dacă armatele americane au putut opera în Africa de Nord, fără a se teme de un atac al Germanilor prin Spania şi prin Marocul Spaniol, aceasta nu s'a datorat nici diplomaţiei lui Hayes şi nici a altcuiva, ci armatelor ruse, care luptau eroic în aceste săptămâni cruciale la Stalingrad, decimând legiunile lui Hitler. In acelaş timp Ruşii începeau prima ofensivă, urmată de celelalte, în diversele puncte ale imensului front german, în urma cărora Armata Roşie avea să intre triumfătoare în Berlin.

Franco a încetat să livreze Axei, wolfram şi alte materiale de război, nu fiindcă Hayes ori Hoare i-au ţinut discursuri care l-au încântat, ci fiindcă America şi Anglia au cumpărat materiale de care nu aveau nevoie, pentrucă nu voiau ca acest material de război să mai ajungă în mâna Germanilor. Germania hărţuită pe două fronturi, nu mai avea posibilitatea să oblige pe Franco să-i trimită materiale de război în aceeaşi cantitate ca până atunci. De aceea, pentru a „convinge" pe Franco să-şi întrerupă livrările de material de război pentru Germania, şi să accepte să-l vândă aliaţilor pentru sume enorme, care aveau să învioreze trecător finanţele sale sleite, nu era nevoie nici de atâta diplomaţie cât ar fi trebuit să convingi pe un surd să accepte o avere pentru el şi familia sa, pentru a-şi recăpăta auzul.

Este însă foarte adevărat, că Hayes, punându-şi la contribuţie îndoielnicul său talent de diplomat, ajutat şi de Hoare, care era ceva mai priceput, a reuşit să obţină din partea lui

Caudillo — despre care Hayes vorbise odată, numindu-l „un adevărat gentleman creştin" — unele concesii prezentând oarecare importanţă pentru efortul militar al aliaţilor în Europa.

Astfel, s'a obţinut, pentru o perioadă de aproape doi ani, trecerea liberă prin Spania a circa 25.000 de francezi, care au fugit din Franţa condusă de naziştii din Vichy, ducându-se în Alger la Francezii liberi. Mai pot fi socotite concesii importante şi următoarele: refuzul Spaniei de a interna pe foştii luptători ai aliaţilor, care fuseseră răniţi şi care reuşiseră să ajungă în această ţară; închiderea atât de mult aşteptată a consulatului german din Tanger şi expulsarea agenţilor germani din acest teritoriu; retrocedarea celor câteva vase italiene care au fugit în porturile spaniole după înţelegerea dintre Victor Emmanuel — Badoglio şi aliaţi, şi căreia i s'a făcut atâta publicitate.

Dar majoritatea acestor concesiuni nu au fost obţinute cu vizitele amicale atât de dese pe care le-a făcut Hayes ministrului de externe Jordana, predecesorul lui Lequerica, nici prin interminabilele misive pe care i le-a scris, ci prin ridicarea acelui strict embargo asupra petrolului american pentru Spania.

3

Profesorul Hayes a crezut — atâta timp cât a fost reprezentantul Statelor-Unite în Spania — în eficacitatea persuasiunii morale, chiar şi faţă de guvernul corupt al regimului lui Franco. Hayes a arătat totdeauna, fie din consideraţiuni politice sau din consideraţiuni morale, o vădită repulsie faţă de mijloacele de presiune ca element de convingere în negocierile duse pentru obţinerea unor concesiuni momentane sau pe timp mai îndelungat. El a rămas neclintit în această atitudine, opusă campaniei puternice de intimidare şi ameninţări, care făceau parte din metodele politicei externe ale lui Franco — o politică de şantaj internaţional.

Ca rezultat al atitudinii lui Hayes, şi contrar afirmaţiunilor sale că era foarte interesat în activitatea reprezentanţilor de presă şi propagandă ai ţării sale, în Spania nu se făcea nimic pentru a se capitaliza sentimentul de opoziţie al poporului spaniol împotriva dictaturii lui Franco, — un factor psihologic de care Statele-Unite se puteau servi împotriva grupărilor care sprijineau dictatura. Dacă s'ar fi ţinut seama de viitoarele relaţiuni ale Statelor-Unite cu Spania, această ati-

tudine ar fi avut o deosebită importanță față de opinia publică spaniolă, care aștepta cu nerăbdare căderea lui Franco.

Hayes credea că o atitudine împotriva Falangei și a guvernului spaniol pro-axist, ar fi însemnat un război ideologic împotriva unui guvern recunoscut de țara pe care o reprezenta; el socotea că este obligat, dacă nu să sprijine acest guvern, cel puțin să nu-l critice.

Imediat după ce am început să lucrez în Spania, am descoperit că acest cod de „moralitate" întrebuințat de Hayes față de Franco și colaboratorii săi, ne deservea față de Spanioli, la fel ca și în zilele războiului civil, când politica noastră de „neintervenție" a dat naștere la resentimentul poporului spaniol. Un exemplu tipic al acestei ostilități față de Statele-Unite, mi-a fost dat de un Spaniol care asculta regulat știrile postului de radio Madrid. Acesta mi-a spus :

„Ascult uneori postul de radio francez din Brazzaville, care dă informații mai precise decât radio-America, asupra celor ce se petrec în Spania.

„Postul francezilor liberi, când vorbește de țările care ajută Germania nazistă — continuă el — nu uzează de termenul „țări neutre" cum face radio America. In felul acesta poți ști când se vorbește despre Spania".

Ba mai mult, ambasadorul Hayes, neținând seama de situația sa oficială, a făcut asupra regimului Franco afirmații care au fost interpretate ca o laudă oficială din partea Americanilor și un sprijin adus dictaturii. De pildă, în Ianuarie 1943, a declarat următoarele :

„Orice modificări aduse în viitor instituțiilor politice sau sociale ale Spaniei, se vor datora Spaniolilor din Spania, și nicidecum Statelor-Unite sau Spaniolilor emigrați".

Acesta e o pildă vie despre felul de a vorbi cu dublu înțeles al lui Hayes. Totuși, nu reușea să ascundă teama pe care o avea, că guvernul Statelor-Unite ar fi putut rupe relațiile cu Franco, și ar fi putut recunoaște un guvern spaniol format din conducători republicani. Mai târziu, a mers până acolo, încât a spus că sub „conducerea înțeleaptă" a guvernului Franco, economia Spaniei înflorise.

Aceste afirmații au fost făcute în lunile când exista teama că Spania lui Franco putea constitui un pericol pentru campania americanilor din Africa de Nord. Ele nu pot fi explicate decât ca făcând parte — dacă procedeul cu „mă-

nuşi" poate fi acceptat ca o tehnică diplomatică faţă de un regim trăind sub teroare, cum era acela al lui Franco — din măsurile impuse de politica de „neutralizare" pe care departamentul nostru de Stat, de comun acord cu directivele şefilor de Stat-major din armatele americane şi engleze, au acceptat să le urmeze în Spania.

In ultima jumătate a anului 1944, după ce s'a făcut debarcarea plină de succes în Franţa, ambasadorul Hayes, neţinând seama de avizul celor doi şefi de stat-major, care socoteau că necesităţile militare care motivaseră politica de expedient a Statelor-Unite faţă de Spania nu mai existau, a continuat să arate regimului lui Franco numeroase gesturi de prietenie, care nu-şi mai găseau nici o justificare. In schimbul lor, Statele-Unite au realizat interese fără însemnătate, cum a fost de pildă înfiinţarea traficului aerian comercial între Statele-Unite şi Spania şi desfiinţarea liniei aeriene dintre Spania şi Germania.

4

Datorită provocărilor falangiste, în Valencia a domnit totdeauna o atmosferă de ostilitate acută împotriva Americanilor. De pildă: bandiţii din Falangă au pătruns odată în consulatul american şi au rupt fotografia preşedintelui Roosevelt.

Cu ocazia vizitei pe care am făcut-o în acest oraş, am aflat de garden-party-ul dat de consulul american — sfătuit de soţia sa, influenţată la rândul ei de doamna Hayes — cu ocazia zilei de 4 Iulie. La această recepţie au fost invitate toate notabilităţile din Falangă, împreună cu familiile lor.

Unul dintre ataşaţii ambasadei de pe lângă acest consulat mi-a povestit de iuţeala cu care s'a răspândit vestea despre aceste invitaţii, printre locuitorii Valenciei, al treilea mare oraş al Spaniei, în care teroarea lui Franco nu cunoscuse margini şi în care îşi începuse activitatea una din cele mai bine organizate mişcări de rezistenţă împotriva lui Paco. Ataşatul ambasadei mi-a spus că de un an de când era în Valencia, asista pentru prima oară la o manifestaţie populară anti-americană. Cuvintele sale mi-au fost confirmate de către funcţionarii consului Anderson.

Dar mai mare decât ostilitatea manifestată de locuitori, a fost insulta oficială, pentrucă nici una dintre autorităţile Falangei nu s'a deranjat să răspundă la invitaţie.

Un caz şi mai scandalos a avut loc cu ocazia conferinţei profesorului Ignacio Lojendio, unul dintre sprijinitorii inte-

lectuali ai lui Franco. Acesta vizitase recent Statele-Unite — vizită patronată de ambasadorul Hayes — şi conferinţa sa, la care fuseseră invitate notabilităţile americane şi spaniole, trebuia să aibă loc la 27 Octomvrie 1944 — erau aproape cinci luni de când începuse eliberarea Europei de naziști — la Casa Americană; Lojendio vorbi despre „Eşecul liberalismului în Europa", lăsând să se înţeleagă că regimul lui Franco era marele succesor al liberalismului slăbănog din continentul european.

La acea dată mă aflam în Lisabona, aşteptând să mă întorc cu Clipper-ul în America, dar am fost informat telefonic, chiar de a doua zi, despre subiectul prost ales al conferinţei, de către unul din corespondenţii presei americane din Madrid. Ambasada pregătise un rezumat pentru presă, însă în ultima clipă s'a luat decizia ca toate exemplarele acestui rezumat să fie distruse, pentru a nu se răspândi în public subiectul conferinţei şi pentru a se acoperi scandalul pe cât era posibil.

Mă întrebam dacă se aprinsese şi cu aceste exemplare un adevărat „feu de joie" aşa cum s'a mai întâmplat şi cu alte ediţii ale publicaţiilor noastre de propagandă, pe care le-am văzut pierind în flăcări cu consimţimântul profesorului Hayes. De pildă, întreaga ediţie a publicaţiei **Carta Amerlcii** din luna Septemvrie 1944, imprimată la Londra, de guvernul Statelor-Unite, pentru a fi răspândită în Spania, a fost arsă.

Ataşatul de presă, care era şeful meu imediat, mi-a spus că Hayes considera articolul ca o provocare pentru regimul lui Franco. Această atitudine generală — „de a linişti lucrurile", repetau Americanii mereu — era şi în vederea câtorva înalţi funcţionari dela departamentul de stat, cum erau James Dunn, însărcinatul cu afacerile europene, şi Perry George, şeful direcţiei afacerilor iberice. Fiul lui Perry George era secretarul particular al lui Hayes.

Din aceleaşi consideraţii pentru Franco, Hayes ordonase să se ardă şi ediţia din luna trecută a publicaţiei **Carta Amcricii**, în care era un articol despre victoriile militare ale aliaţilor în Franţa şi despre sprijinul nepreţuit pe care l-au dat forţelor de rezistenţă franceze şi cele din maquis-ul spaniol în vederea acestor victorii.

5

La mai puţin de două luni după ce se arsese ediţia din Septemvrie 1944 a publicaţiei **Carta Amerlcii**, presa spaniolă

controlată de Falangă publica cu litere uriaşe interviewul pe care îl acordase Franco special pentru United Press. In acest interview, Caudillo declarase că Spania de sub conducerea sa nu fusese niciodată fascistă.

Pentru a întări această ofertă prin care spera să capete un loc bun la ospăţul de după războiu, Franco, — care prin programul său din **Hispanidad,** reuşise să deschidă poarta Americii Latine, pe unde căuta să se infiltreze Axa — spunea celui care-i lua interviewul, că avea cea mai mare dorinţă să menţină „relaţiuni armonioase şi cordiale" cu popoarele celor două Americi.

„In urma descoperirii Americii, adăugase el — ca şi cum ar fi făcut o cerere de aderare la uniunea panamericană — Spania a căpătat acel caracter american care nu mai poate fi sdruncinat de nici un eveniment, şi care explică prietenia sa chiar pentru celelate naţiuni ale Americii, care nu sunt de origine spaniolă, din Statele-Unite şi Brazilia".

Mă întrebam, care va fi reacţiunea lui Hayes faţă de această ultimă atitudine neobrăzată a lui Franco, prin care încerca să se salveze, pe sine şi regimul său, agăţându-se de pulpana hainei unchiului Sam. La câteva zile după ce m'am întors în Statele-Unite, am aflat că ambasadorul Hayes informase departamentul de stat asupra acestui interview şi asupra publicităţii care i se făcuse, spunând că spera să aibă un „efect util".

Pentru cine, acest efect util? Pentru guvernul lui Franco pe moarte, sau pentru Statele-Unite, care începuseră să-şi piardă prestigiul, în faţa poporului spaniol — datorită diplomaţiei făcută de Hayes?

Răspunsul la această chestiune avea să fie dat în curând. Mi s'a spus că Hayes trimisese departamentului de stat un raport în care arăta că larga publicitate de care se bucurase interviewul luat de United Press, arătase poporului spaniol că Franco dorea să strângă relaţiile cu Statele-Unite. Pe de altă parte, din declaraţiile lui Franco, reieşea că Spania era gata să ia parte la discuţiile de pace.

Cu alte cuvinte — după cele spuse de Hayes — poporul spaniol, care suferise atât de mult de pe urma dictaturii lui Caudillo, care îl mai apăsa încă, începuse să sară de bucurie când văzuse că Franco încerca să-şi salveze regimul, solicitând protecţia Statelor-Unite. Mai era de aşteptat acuma ca guvernul american — să primească auto-invitaţia lui Franco la masa păcii, cu o demonstraţie de mare bucurie.

Am pus întrebarea dacă Statele-Unite puteau privi cu indiferență viitorul Spaniei? Mai întâiu, se putea ca dictatura reacționaro-fascistă a lui Franco să supraviețuiască sub un alt nume și cu alți conducători, ca un nou focar fascist al omenirii, susținut de cartelurile germane care se aranjaseră să obțină un vast control economic asupra Spaniei, și care se putea întâmpla să nu fie afectate de prăbușirea Germaniei naziste. Mai erau apoi relațiunile noastre cu America Latină, amenințate oricând prin existența unui guvern reacționar în Spania.

Felul de a gândi al Spaniolilor, exercita o influență subtilă, nu numai asupra guvernelor și popoarelor din America Latină — știam aceasta fiindcă mi-am făcut acolo studiile și am locuit acolo multă vreme — dar și asupra zecilor de mii de locuitori dela frontierele Texas-ului, de-a-lungul lui Rio Grande, unde mă retrăsesem și unde trăia mama mea, precum și în Sud-Vest și în celelalte regiuni ale Statelor-Unite.

Nu exista nici o îndoială că atâta vreme cât Spania continua să aibă un regim anti-democratic, mii dintre dușmanii noștri cei mai periculoși — unii dintre ei Spanioli, alții, ca generalul conspirator Wilhelm von Faupel, adevăratul organizator al programelor **Falange Exterior** și **Hispanidad** ale lui Franco, care au făcut un rău incalculabil atât Statelor-Unite cât și națiunilor unite din toată America Latină — aveau să-și facă din Madrid cartierul lor general.

Dar întâmplătorul meu tovarăș de masă, care era unul dintre principalii sfătuitori ai lui Hayes și care — mi-am dat în curând seama — reflecta vederile acestuia, își bătea joc de „ideea" că Spania ar fi putut prezenta după război, pentru Statele-Unite o problemă vitală sau chiar numai o problemă importantă. El susținea că economia Spaniei nu putea deveni niciodată „compatibilă" cu cea a Statelor-Unite, pentrucă acestea aveau foarte puțină nevoie de produsele Spaniei. El nu recunoștea faptul că Spania era o țară care dispunea de cursuri de apă nesecătuite, neexploatate încă, precum și de alte bogății naturale și făcea haz de ideea unor economiști care au propus strângerea relațiilor noastre economice cu Spania, prin stabilirea unor legături comerciale care să cuprindă triunghiul: Statele-Unite, America Latină și Peninsula Iberică.

— „Spania, încheie cu nepăsare tovarășul meu, este vasala Angliei. Anglia are nevoie de minereurile și portocalele Spaniei și nu are decât să continue cu ea comerțul pe care

l-a făcut de atâta timp. După terminarea războiului, Spania nu va mai prezenta niciun interes pentru Statele-Unite. De altfel, acestea erau și părerile ambasadei".

Dar nu era chiar atât de simplu. Opinia publică spaniolă reacționa atât de puternic împotriva unei reveniri la dominația economică și politică a Angliei asupra Peninsulei Iberice, încât poporul începuse să-și întoarcă privirile în spre Rusia — și printre aceștia se aflau numeroși „moderați" pe care îi cunoșteam, care speraseră până acum într'o soluție nouă și mai promițătoare, pentru viitorul nesigur al țării lor. Influența și prestigiul organizației foarte active a Partidului Comunist spaniol ca și vasta mișcare de rezistență deveniseră în interior foarte puternice.

6

Hayes avea o tehnică specială pentru evitarea fricțiunilor cu regimul rahitic al guvernului Franco, supraveghind în deaproape activitatea celor care lucrau pe lângă ambasada americană din Spania.

Această vigilență era mai puțin severă, când era vorba de personalul spaniol care lucra pentru noi în Madrid, sau în celălalte orașe ale Spaniei unde aveam consulate sau alte servicii în legătură cu ambasada. Cu toate că la oficiul de presă lucrau numeroși republicani — cărora le spuneam „roșii" — se aflau printre ei și destui falangiști. Câțiva dintre aceștia erau agenții Falangei, în slujba Germaniei sau Japoniei, foarte ocupați să afle orice detaliu asupra planurilor și asupra activității noastre, precum și natura exactă a îndatoririlor fiecăruia dintre noi. Dacă sosea o secretară nouă din Statele-Unite, în mai puțin de douăzeci și patru de ore una din funcționarele spaniole — pe care o bănuiam că este în slujba nu numai a Falangei dar chiar a Nemților și poate și a Japonezilor — cunoștea conținutul duplicatului de recomandări confidențiale pe care-l avea noua secretară.

In contrast cu această libertate acordată personalului spaniol, Hayes și consilierii săi întrebuințau — pentru a ține „pe calea bună" pe membrii și pe funcționarii americani ai legației — mijloace asemănătoare cu cele întrebuințate de Gestapoul german; de pildă, spionajul între colegi și intimidarea. Ambasada se amesteca în viața noastră particulară, mai ales în privința relațiilor personale cu Spaniolii; acestea erau supuse unor cercetări și critici aspre — care ajun-

geau la urechile noastre pe căi ocolite, cu ocazia convorbirilor neoficiale sau prin terțe persoane.

La fel de neplăcută era și atmosfera de intrigă și de suspiciune în care se lucra la Ambasadă. Toți funcționarii de carieră dela departamentul de stat spuneau că în nici unul din serviciile noastre din străinătate nu se lucra în condițiuni mai neprielnice, decât acele dela ambasada din Spania lui Caudillo. Sub patronajul lui Hayes și al soției sale, ambasada căpătase o atmosferă întunecată și medievală, așa că, atunci când vorbeam despre clădirea ambasadei, care fusese odinioară o reședință ducală spaniolă, o numeam „castelul din strada Dato".

Oficiul nostru de presă — în teorie aparținând oficiului informațiunilor de război, sau cum i se spunea pe scurt, OWI — era un cuib de intrigi și ambiții mărunte, patronate de șeful nostru, atașatul de presă de pe lângă Hayes. Acesta, era un fost student de-al lui Hayes la universitatea din Columbia, un tânăr lipsit de experiență, dar foarte șiret, căruia ziariștii spanioli îi spuneau în batjocoră **el nino**, adică „copilul". Imprejurul lui se adunase o ceată de funcționari tineri, care nu făceau niciun efort să ascundă faptul că Spania îi interesa numai din cauza acelor plăceri ieftine pe care le ofereau străinilor cabaretele din Madrid.

Intre Hayes și unii dintre șefii din OWI dela Washington și New-York, exista o veche neînțelegere care-mi îngreuna foarte mult atribuțiile mele și așa destul de delicate. Trebuia să mă ocup zilnic de întreaga propagandă pe care o făceam în Spania, dar mai ales trebuia să urmăresc îndeaproape efectul pe care-l aveau emisiunile noastre pe unde scurte ale postului „Vocea Americii" — care erau retransmise zi și noapte din New-York, prin Londra și Rabat, ascultătorilor spanioli — și să notez orice schimbare în atitudinea acestora.

Greutatea nu consta în a descoperi ce simțea și ce gândea poporul spaniol, asupra războiului, asupra noastră a Americanilor sau chiar asupra problemelor interne ale lor. Lupta cea mare începea când trebuia să expediez aceste informațiuni în America, conform instrucțiunilor primite. Cu toate eforturile de conciliere pe care le-am făcut, această fază a atribuțiilor mele a fost sabotată dela început. Cu toate că rapoartele mele erau extrem de obiective, ele erau cenzurate cu strășnicie de ambasadă, uneori pe considerente inadmisibile.

Datorită tensiunii dintre numeroşi şefi ai OWI-ului din America şi postul „extern" din Madrid, pe care îl supravegheau Hayes şi valeţii săi îndeaproape şi cu îndărătnicie, toată activitatea noastră suferea. La şapte luni după această atmosferă obositoare, am primit, cu un sentiment de uşurare, nuanţat şi de regretul că trebuia să părăsesc nefericita ţară şi poporul ei pentru care căpătasem o adâncă afecţiune şi respect, înştiinţarea prin care eram rechemat în Statele-Unite.

Funcţionarii dela OWI din Washington şi New-York, care ştiau cum îmi îndeplinisem atribuţiunile şi în ce împrejurări grele — spionajul şi invidia dela ambasadă, instrucţiunile continue ale lui Hayes, prezenţa permanentă a agenţilor inamici şi a provocatorilor din Falangă — m'au primit cu căldură, felicitându-mă pentru „ceea ce realizasem". După câteva zile dela înapoiere am fost numit „specialist regional activ pentru Iberia", cu responsabilitatea de a pregăti directivele politice în legătură cu programul nostru pentru Spania şi Portugalia.

Cu toate acestea, şefii mei din OWI mi-au cerut să nu iscălesc telegramele, rapoartele şi memoriile mele privitoare la Spania, până când nu se vor aranja neînţelegerile dintre OWI şi Hayes şi ataşatul de presă al acestuia. Superiorii mei mi-au explicat că se temeau de „legăturile" pe care le avea Hayes în Departamentul de stat. M'am scandalizat. Mă aflam în U. S. A., în patria mea, fericit că plecasem din Spania şi că scăpasem de intrigile desgustătoare dela ambasada condusă de Hayes. Dar dădusem aici peste aceeaşi atmosferă de teamă şi de viclenie care începea să capete o asemănare isbitoare cu cea pe care o părăsisem la ambasada noastră din Spania fascistă.

Abia acum mi s'a spus că am fost rechemat în urma insistenţelor lui Hayes, care propusese, împreună cu ataşatul său de presă, reducerea personalului ambasadei din Madrid, începând cu mine. Hayes câştigase. Rechemarea mea era enunţată în punctul nr. 1 dintr'un „raport" oficial, privitor la programul funcţionarilor americani din Spania. Raportul fusese semnat de Hayes şi de un înalt şef al OWI-ului care venise la Madrid ca „trimis special al lui Elmer Davis", conducătorul OWI-ului, pentru a negocia cu Hayes.

Trimisul lui Davis sosise în timpul când eu eram încă la Madrid. El se ocupase cu reclame şi era cu totul străin de chestiunile spaniole, fapt care-i convenea foarte bine lui Ha-

yes, mai ales că predecesorul său trimis de Davis fusese foarte priceput, şi acest lucru îl nemulţumise pe Hayes. Nu mult după ce sosise la Madrid, primul mandatar al lui Davis fusese rechemat la Washington, în urma cererii lui Hayes; la scurt timp, el a părăsit OWI-ul, unde deţinuse dela începutul războiului un post important.

Intenţionam să cer să mă trimită până la sfârşitul războiului — sfârşit care începea să se întrevadă — în Filipine, unde puteam activa mai puţin stingherit. In timp ce mă gândeam la acest lucru, mi s'a cerut din partea OWI-ului să pregătesc un program de „directive pe timp îndelungat" pentru Spania, directive foarte necesare în momentele acelea.

Am primit această propunere, cu condiţia ca pentru moment numele meu să nu apară în memorandum-ul OWI-ului. Când a avut loc conferinţa OWI-ului pentru lucrările departamentului iberic — unde am arătat situaţia din Spania şi activitatea noastră acolo — în loc să fiu prezentat ca şef activ al departamentului, am fost prezentat drept consilier asistent. Intre timp, am pregătit programul de „directive pe timp îndelungat" şi l-am trimis şefilor mei. In aceste directive, am propus o reformă drastică a întregului sistem informativ american din Spania şi adoptarea unei noui linii de conduită prin care să pătrundem în grupările mai largi şi mai reprezentative ale poporului spaniol.

Imi dădeam seama că trebuia să fac acuma al doilea pas important. Era necesar să spun poporului american, direct — nu prin rapoarte oficiale interminabile — tot ce văzusem în Spania şi ce rol aveam acolo, noi, Americanii. Am cerut un concediu — timp de patru ani decând lucram cu guvernul, nu luasem încă nici un concediu, aşa că vacanţele mele se capitalizaseră şi aveam în faţa mea trei luni de libertate — şi am început să lucrez la această carte.

Dar dintr'odată a trebuit să întrerup lucrul, din cauza intrării în scenă a unui emisar la care nu mă aşteptam câtuşi de puţin: un trimis al comisiei de judecată a funcţionarilor de stat din U. S. A.

In baza unui raport sosit pe căi misterioase din Madrid, comisia mă informa — printr'unul din acei „investigatori speciali" pe care-i avea în Washington — că eram acuzat de o serie de „pretinse" delicte pe care le-aş fi comis în timpul şederii mele în Spania. Imi dădeam seama ce intenţii se ascundeau sub această acuzare anonimă bazată pe o ţesătură

de minciuni şi invenţii. Dacă acuzaţia s'ar fi dovedit adevărată, aş fi fost dat afară din postul meu.

Eram acuzat că uneori veneam dimineaţa târziu la birou, că aveam legături cu persoane „dubioase" printre Spanioli, că înainte de plecarea mea, vândusem unor Spanioli pachetele de ţigarete care îmi mai rămăseseră, cu preţuri de bursă neagră în loc să le cedez „colegilor" dela ambasadă, că mă servisem de automobilele oficiale ale serviciului de presă, pentru nevoile mele personale şi aşa mai departe. Eram acuzat chiar şi de faptul că nu achitasem nişte farfurii spaniole, pe care le cumpărasem soţiei mele!

Intreaga chestiune era absurdă; eram acuzat de fapte atât de vulgare, fără nici un motiv serios; niciodată n'aş fi crezut că va trebui să pierd două luni în consultaţii cu doi din cei mai distinşi avocaţi ai statului care s'au oferit să mă asiste la interogatoriu. M'am văzut pus în situaţia neplăcută de a apela la mărturia diferitelor persoane cu situaţii înalte în guvern. Am pierdut zile întregi la interogatorii, în faţa comisiei de judecată. Pe rând, acuzaţiile s'au dovedit a fi false; chiar şi şefii mei, din OWI din Washington, au depus în favoarea mea, arătând că aproape tot timpul pe care-l aveam liber, în Madrid, l-am petrecut căutând să fac legături cu Spaniolii care ascultau radio, şi că toate acele persoane „dubioase" cu care veneam în contact, nu erau decât spanioli republicani, sărăcăcios îmbrăcaţi, care veneau uneori să mă caute la birou ca să-mi spună părerile lor despre ultimele ştiri difuzate de Vocea Americii şi că ţigaretele le dăruisem, îndeosebi pentru a fi împărţite prizonierilor republicani. Până la urmă am avut norocul să găsesc nota de plată — păstrată nu ştiu prin ce minune — prin care dovedeam că farfuriile cumpărate pentru soţia mea fuseseră achitate... Şi aşa mai departe.

Mai semnificativ a fost pentru mine faptul că în procesul meu a survenit cererea ca martorii să fie ascultaţi sub prestare de jurământ. Aceasta era o dovadă că unii din favoriţii lui Hayes, dela oficiul de presă al ambasadei din Madrid, intenţionaseră într'adevăr să mă scoată „pătat".

Ajuns în această situaţie, m'am văzut obligat să apelez la câţiva din colaboratorii principali ai lui Elmer Davis, din OWI, rugându-i să-mi fie martori. Printre aceştia erau şi acei funcţionari cari mă numiseră „consilier activ regional" pentru Spania şi care speraseră că, neiscălindu-mi rapoartele privitoare la Spania, puteau să ţină ascunsă numirea mea faţă

de Hayes şi de „susţinătorii" acestuia. Cu toţii au pretins că erau foarte afectaţi de cele întâmplate, dar au refuzat să-mi fie martori şi până la urmă s'au desinteresat de întreaga chestiune. Ba unul din ei, în ultima clipă, s'a întors împotriva mea.

In timpul acesta am lucrat însă la cartea mea. Nu era uşor. Eram disperat de veşnicile întreruperi care surveneau din cauza detaliilor ridicule de care trebuia să mă ocup pentru „cazul" meu, şi probabil că până la urmă m'aş fi îmbolnăvit; am devenit însă şi mai tare când am descoperit o nouă mârşăvie. In urma unor conversaţii pe care le-am avut cu o serie de funcţionari din OWI, şi cu alţii de la alte departamente, mi-am dat seama că în dosul acestei afaceri — cu toate că din acuzaţiile stupide împotriva mea, nu reieşea aceasta — se ascundeau maşinaţiunile unor forţe conduse de o mentalitate medievală, existentă atât la noi în America cât şi la ambasada noastră din Madrid, hotărîte să discrediteze, cu orice preţ şi prin orice mijloace posibile, pe oricine ar fi încercat să spună adevărul despre situaţia din Spania şi ce înţelegeau oamenii acolo, prin aşa zisa noastră politică de „neintervenţie".

La câteva săptămâni după ce am câştigat procesul, cartea mea a început să se apropie de sfârşit. M'am întâlnit în timpul acela cu un vechi prieten din OWI, care se înapoiase recent dela Madrid. Mi-a spus că în timp ce se afla acolo, s'a întâlnit cu unul din membrii proeminenţi dela oficiul de presă de pe lângă ambasadă — un individ care, în urma sugestiilor lui Hayes, căpătase o avansare importantă dela OWI — şi l-a întrebat „ce s'a întâmplat cu Plenn? De ce-a trebuit să plece?"

— Oh, s'a amestecat prea mult în lucrurile care se întâmplă în Spania, i-a răspuns acela. Trebuia să-l fi văzut cu ce oameni sdrenţăroşi umbla pe acolo.

Se înţelege că aşa erau numiţi, atât la ambasada noastră din Madrid, cât şi în cele mai înalte cercuri ale Falangei şi în cele din jurul lui Franco, cei care se opuneau lui Caudillo şi regimului său, mai ales dacă erau dintre acei nenorociţi, prost îmbrăcaţi, nemâncaţi, ale căror case şi avere personală fuseseră confiscate. Aceştia erau „sdrenţăroşii".

Bineînţeles că nicio pedeapsă nu era deajuns de grea, pentru cetăţeanul american, care se lăsa înduioşat de aceşti „sdrenţăroşi", şi nicio încercare de a-l „păta" nu era destul de josnică.

7

Intre timp, Hayes fusese înlocuit cu Norman Armour, care era cel puţin diplomat de carieră. Mă întrebam dacă această schimbare nu însemna şi începutul unei politici mai ferme din partea Americii faţă de Franco.

Acest fapt era important, nu numai pentru prestigiul nostru faţă de celelate naţiuni ale omenirii; el era pentru noi, Americanii, ca o obligaţie morală faţă de Spaniolii care n'au încetat nicio clipă să fie alături de aliaţi, cu toată politica noastră de „neintervenţie" şi de a „linişti lucrurile" — politică de care Franco s'a servit ca de o armă, împotriva opoziţiei naţionale.

Trebuia să arătăm limpede că noi, Americanii — împreună cu Anglia sau chiar fără ea, dacă ar fi fost nevoie — nu aveam nici cel mai mic interes să lăsăm să se perpetueze regimul de tiranie şi de teroare al lui Franco. Pentru a demonstra aceasta, trebuiau rupte relaţiile diplomatice cu Spania, aşa cum cerea cu insistenţă numărul crescând al Americanilor din guvern, sau din afara guvernului. Dar mai ales, trebuia iniţiată imediat o politică de presiune economică şi politică; aceasta este singura politică pe care o pot înţelege cei cu obrazul gros şi guvernele compuse din astfel de oameni; Hayes a evitat să aplice lui Franco, o asemenea politică.

Fostul subsecretar de stat, Sumner Welles, a demonstrat, după ce părăsise departamenul de stat, că prin sugrumarea libertăţii şi democraţiei spaniole „s'a pus bazele puterii politice şi militare a Axei, pentru pregătirea celui de al doilea război mondial". Zeci de mii de Americani au plătit cu viaţa această greşeală.

Atitudinea poporului spaniol — şi poate a întregului popor spaniol din toată lumea — faţă de noi şi faţă de cauza naţiunilor unite mi-a fost desvăluită, în toată amploarea ei, într'o scrisoare pe care mi-a trimis-o clandestin un Spaniol din Coruna — provincia natală a lui Franco; corespondentul meu, un mare amator de radio, îmi scria :

„Ajutaţi pe toţi cetăţenii din omenire să priceapă sensul libertăţii, al justiţiei şi al democraţiei şi astfel să devină şi ei adevăraţi democraţi".

Dar, ca un avertisment, urma :

„Dacă nu veţi îndeplini promisiunile, popoarele vor avea dreptul să vă acuze că aţi trădat cauza libertăţii".

PARTEA PATRA

RECUCERIREA

XVIII

VÂNTUL PRINTRE MĂSLINI

1

Şedeam — împreună cu Julián şi soţia sa, Eulalia — pe culmea unei mici coline, de-a-lungul căreia se întindea, în vale, şuviţa îngustă a unei livezi cu măslini. Copacii aceştia pitici, cu trunchiurile viguroase, aproape că te făceau să râzi din cauza formei lor ciudate, dacă-i priveai pe fiecare în parte. Dar aşa cum erau acolo împreună în mica pădure, căpătau o demnitate şi o frumuseţe care te duceau cu gândul la piticii de curte din tablourile lui Velasquez.

Era duminecă şi sosisem dela Madrid, cu trenul, în mai puţin de o oră, ca să petrecem ziua acolo. Incă înainte de a ajunge aveam impresia că locul îmi este familiar, pentrucă Julián, un tânăr poet talentat, îmi povestise despre el, aşa cum îmi povesteşte soţia lui despre satul care se întindea odată acolo, în vale, şi care în timpul războiului civil fusese ras de pe faţa pământului.

Nici o casă nu mai rămăsese în picioare, după nenumăratele bombardamente aeriene şi de artilerie grea, ale naţionaliştilor.

Julián şi Eulalia se născuseră în acel sat, în acelaş an, în aceeaşi lună. Au copilărit împreună, iar mai târziu, în adolescenţă, s'a înfiripat o dragoste între ei. Şi maî înainte de a împlini douăzeci de ani, s'au căsătorit.

In curând însă au cunoscut toată tragedia războiului civil care distrugea totul în jurul lor. Au fost apoi loviţi de o mare suferinţă. Eulalia era pe cale de a avea un copil, care s'a născut mort. A urmat o epocă de suferinţe nesfârşite şi de teamă. Satul a fost distrus, familiile şi prietenii ucişi, Julian arun-

cat într'una din temniţele lui Franco, pline de oameni bolnavi, flămânzi, bătuţi. Julián a fost închis pentrucă publicase pe vremuri, într'o revistă republicană, care apărea în oraşul vecin, câteva poeme închinate naturii. Cinci ani au fost despărţiţi — aceşti oameni — care s'au iubit din copilărie şi erau obişnuiţi să se vadă zilnic.

Julián, eliberat abia de câteva luni, îşi regăsise soţia la timp: Eulalia era bolnavă de pelagră. Ingrozitoarea boală, cauzată de o perioadă îndelungată de subalimentare, apăruse cu câteva săptămâni înainte ca soţul ei să fie eliberat. Deaceea nici nu se mai putuse duce să-l vadă. Căci înainte de a se îmbolnăvi, îi ducea în fiecare săptămână de mâncare, împărţind cu el puţina hrană pe care o căpăta; era cameristă la Palace-Hotel din Madrid, unde locuiam pe atunci şi unde o cunoscusem.

Eulalia nu-i spusese soţului ei că pentru a-i putea aduce hrană se lipsea pe sine. Ea îşi dădea seama că el trebue să aibă mai multă putere; dacă până acuma nu făcuse politică, de acum înainte nu mai putea însă închide ochii, nu mai putea pretinde că nu pricepe rostul războiului civil. In închisoare, fusese „câştigat" de un grup de deţinuţi, care erau în legătură prin câţiva gardieni de încredere, cu mişcarea de rezistenţă. Eulalia hotărîse că soţul ei trebuia să activeze după eliberare în această mişcare; urma să-şi caute şi un serviciu, dar pentru asta trebuia să fie sănătos.

Julián avusese mai mult noroc decât alţii. Reuşisem să-i obţin un serviciu la una din misiunile aliate din Madrid. Eulalia începuse încetul cu încetul să se vindece de pelagră; doar pe grumazul ei frumos, de coloarea măslinei, se mai vedeau câteva pete roşii.

Despre activitatea lui Julián în rezistenţă, am aflat abia în ziua când am făcut împreună excursia. Luasem masa, comandată la restaurantul hotelului, pe iarbă iar acuma ne odihneam, fumând. In timpul convorbirei, Julián mi-a povestit că are legături cu rezistenţa, iar Eulalia mi-a dat câteva amănunte, din care am înţeles că soţul ei era foarte preţuit de tovarăşii săi.

— Dar Julián este eliberat condiţionat, i-am spus. Dacă este prins...

Ar fi fost executat, chiar şi dacă nu ar fi fost „eliberat condiţionat". Dar în cazul lui, nu ar fi avut nicio şansă ca pedeapsa cu moartea să fie comutată în închisoare pe viaţă.

Amândoi ştiau acest lucru, dar refuzau să vorbească despre el. Julián „trebuia să-şi facă datoria".

Nu mai aveam nimic de spus. Simţeam că luptă pentru o cauză dreaptă şi că trebuia încurajat. Dar ca membru al ambasadei americane, care preconiza politica severă de „neintervenţie", eram obligat să nu-mi dau nici o părere.

Intinşi pe pământul tare, fumam tăcuţi şi, din când în când, sorbeam câte o gură din vinul roşu ţinut la rece în garafón, din care mă străduiam să beau fără să ating sticla cu buzele mele — fapt care ar fi fost considerat ca ceva de neiertat — bucurându-ne de pacea acelei clipe şi de priveliştea frumoasă din faţa noastră. Eram spre sfârşitul verii, dar iarba de pe înălţimile aride ale platoului Castilian, totdeauna rară şi lipsită de culoare, începuse să se usuce; verdele era înlocuit de acel cafeniu, coloare specifică rasei călugărilor franciscani, care acoperea pământul Spaniei în toate anotimpurile. Aici, unde eram noi, tot ce fusese verde începuse să se usuce, devenind cafeniu.

Dintrodată a răsărit ca din pământ o ceată de copii. Erau murdari, îmbrăcaţi în sdrenţe, desculţi. S'au aşezat în semicerc în faţa noastră, acoperind priveliştea. Se uitau la noi, dar nu la noi, ci la resturile mesei noastre. Nu spuneau însă nimic. Priveau doar nemişcaţi spre bucăţile de friptură, feliile de pâine, fructele şi resturile unei uriaşe prăjituri, împrăştiate pe ziarele care ne serviseră drept faţă de masă.

Eulalia i-a chemat, spunându-le să ia ei ce mai rămăsese de mâncare.

S'au repezit fără să spună un cuvânt la acel ospăţ de resturi şi de firimituri; au adunat tot, până la ultimul bob, chiar şi ziarele; apoi au dispărut.

— Unde duc aceste resturi? am întrebat.

— La ei acasă, la familie, mi-a răspuns Eulalia.

M'am uitat la Julián. Privirea sa, plină de blândeţe, se întunecase. Mâinile, pe care le ţinea sub cap, erau acum doi pumni crispaţi cu care lovea spasmodic pământul tare al Castiliei. Mi-am întors privirile spre livada cu măslini, care parcă se schimbase. Copacii, cu trunchiurile răsucite dar pline de o majestate calmă, păreau cocoşaţi, frământaţi. Mi s'a părut că văd ramurile tremurând.

— A început să bată vântul, spuse Eulalia.

2

Vântul începuse să bată în toată Spania lui Caudillo.

Atât pentru învingători, cât şi pentru învinşi, războiul civil nu se terminase. In acea zi memorabilă din Aprilie 1939, Franco convinsese Madridul prin făgăduieli mincinoase să capituleze fără condiţii. Dar în curând s'a dovedit că această făgăduială nu a fost decât un şiretlic datorit căruia o armată întreagă de republicani cedase în faţa unei minorităţi de reacţionari şi fascişti care suportau pe Caudillo.

Au urmat cinci ani de teroare şi lipsuri cumplite, în timpul cărora au pierit un milion de oameni făcând o spărtură în zidul de luptători ai republicii, dar timpul, nesiguranţa crescândă datorită controlului pe care Franco era obligat să-l exercite asupra oligarhiei, manevrele asupra puterii politice şi economice şi întorsătura pe care o luase războiul în Europa au sprijinit zidul rezistenţei. Asemeni acelor vase plutitoare pe care le-au trecut aliaţii pe sub focul inamicului prin canalul Mânecii, când pregăteau invazia în Normandia, tot aşa se pregăteau şi aceşti luptători să devină o armată organizată, gata de a începe lupta împotriva tiraniei.

Dispreţul şi ura poporului împotriva regimului lui Franco deveneau în fiecare zi mai limpezi. Poporul ataca, prin viu graiu, toate personalităţile din Falangă cu care îşi susţinuse Franco politica pro-axistă — aşa cum îl ataca şi pe Caudillo. Nemulţumirile împotriva administraţiei erau din ce în ce mai mari.

Observatorii cei mai conservatori socoteau că aproape optzeci şi cinci la sută din populaţia Spaniei era împotriva regimului, aşteptând plină de nădejde prăbuşirea lui, indiferent de urmări.

„Indiferent ce va fi, spuneau oamenii, nu va fi mai rău decât acuma".

Zilnic auzeam noi anecdote în care Franco şi Falanga erau batjocoriţi.

De la vorbe, poporul începuse acuma să treacă la fapte. In unele cartiere ale oraşelor, în Capitală, şi la sate, falangiştii nu mai puteau circula singuri, nici măcar în grupuri mici.

Funcţionarii şi lucrătorii din magazine, fabrici, hoteluri, restaurante şi alte instituţii industriale şi comerciale găseau tot felul de mijloace pentru a protesta; — în Spania lui Franco nu se puteau organiza greve, aceasta ar fi însemnat

„rebeliune" împotriva relelor condiții de muncă și a standardului de viață din Madrid.

Populația din regiunile în care se vorbeau dialecte, cum era Catalonia, descoperise că era ușor și distractiv să-i înfurie pe funcționarii guvernului, trimiși să le facă administrația după teoria lui Franco, adică să înnăbușe sentimentele locale. Tot ce avea de făcut era să se adreseze acestor funcționari în dialectul local.

XIX

CASA DIN CĂRŢI DE JOC

1

Multă lume din Spania — fie dintre cei care sprijineau guvernul, fie dintre milioanele de oameni care aşteptau şi se rugau pentru căderea sa — spunea că Franco este unul dintre cei mai norocoşi oameni. Ca şi băştinaşii din Marocul Spaniol — ei erau convinşi că Francisco Franco Baamonde era „vrăjit".

— Generalul Franco, spuneau ei, e apărat de forţe supranaturale.

Dar colaboratorii săi apropiaţi, care-l ajutau să ţină în frâu grupările pe care-şi clădise dictatura, erau mai bine informaţi. Ei ştiau că Franco ajunsese şi se menţinea la putere de atâţia ani de când îşi ajunsese scopul — distrugerea republicii spaniole — nu printr'o „putere supranaturală", ci numai prin putere politică.

Franco urmase o singură politică şi acesta era secretul cu care menţinea echilibrul delicat dintre înaltul cler, conducătorii din Falangă, aristocraţii, marii proprietari de pământ, industriaşii oportunişti şi generalii cu care împărţea puterea dictatorială.

Secretul lui Franco era uşor de ghicit: fiecăruia din aceste grupuri îi dăduse o largă sferă de influenţă şi control, şi fiecare grup în parte se considera urmaşul său legitim.

2

Toate grupurile din jurul lui Franco au simţit, în diferite rânduri, că era timpul ca Franco să plece dela conducerea statului, înainte ca forţele politice, din interior şi din exte-

rior, să zvârle la pământ întreaga administrație a regimului. Toate, afară de Falangă.

Celelalte grupuri primiseră odinioară cu bucurie Falanga militantă și totalitară, socotind că era stânca ideologică de care se agăța cortul naționaliștilor în timpul războiului civil, și după aceea, în epoca de „purificare". Dar acum, după ce Axa fusese învinsă și politica sa era cu totul discreditată în Spania, toți simțeau că Falanga le atârna de gât ca o piatră de moară.

In interior, Falanga nu mai avea nici un prestigiu. S'a întâmplat să fiu într'un oraș din Asturii, în timpul când a fost asasinat într'o dimineață, pe un drum singuratic, cu lovituri de cuțit, un conducător falangist.

Fusese un sadic; avea la activul său nenumărate crime, comise de el personal sau din ordinul său.

Oamenii de afaceri care sprijineau dictatura acuzau Falanga de corupție și incapacitate, fapte care prăbușiseră economia Spaniei. Chiar și hrăpărețul „brasseur d'affaires" [1]) Juan March, care sprijinise Falanga, era acuma de acord cu ceilalți comercianți, fabricanți, și industriași. Comerțul și industria stagnau din cauza taxelor impuse de Falangă și din cauza controlului aspru.

Acești oameni așteptau cu bucurie un nou guvern care să înlocuiască ordinea „național-sindicalistă" pe care o sprijiniseră pe vremuri, din cauza programului său sindicalist.

Le era teamă că, dacă nici după război nu se schimbă nimic în Spania, șansa de a mai face comerț era pierdută.

Așa gândeau și vorbeau acești oameni, iar cuvintele lor ajungeau până la urechile ofițerilor superiori din armata spaniolă, pe care nu-i interesa decât politica, femeile și **los buenos negocios**. Lupta și loialitatea nu aveau înțeles pentru ei decât dacă puteau ajunge prin ele la prestigiu politic, la favorurile femeilor, sau dacă se puteau bucura personal de vre-un **negocios** lucrativ.

Atâta timp cât Franco — în definitiv un camarad înțelegător — le lăsa ușa deschisă în vederea împlinirii acestor interese personale, era foarte bine. Puteau să suporte salutul cu brațul ridicat impus de Falangă și alte caraghioslâcuri de felul acestuia. Acești ofițeri superiori, printre care și numeroși aristocrați susținând cauza Bourbonilor, și-au uitat mândria. și au tăcut când Caudillo, fostul lor camarad, le-a

1) Afacerist (N.T.)

ordonat să cânte imnul pentru regină când apărea Carmen, soţia lui Franco, la serbări oficiale.

Se vede însă, că aliaţii, după succesul lor militar împotriva Axei, nu se mai ocupau de Spania. S'ar fi putut, ca Spania să rămână după război izolată politiceşte şi economiceşte, dacă aliaţii ar fi socotit că aşa i se cuvine. Atunci, armata, care prin tradiţie numea şi răsturna guvernele din Spania, nu mai avea ce face. Din acest motiv, Falanga, simbolul colaborării Spaniei cu Axa, trebuia să dispară.

Aceşti ofiţeri superiori au început atunci o campanie de presiune asupra lui Franco, pentru a-l convinge să ridice de pe umerii lor greutatea pietrei de moară care era Falanga, înainte de a-i dărâma şi pe ei. Acţiunea ofiţerilor superiori era mai mult decât încercarea făcută în 1943, când cei şapte generali: Orgaz, Yague, Aranda, Kindelan, Solchaga, Varela şi Moscardó au cerut, împreună cu mai mult de un sfert dintre membrii Cortes-urilor de bâlciu ale lui Franco, restaurarea monarhiei. Generalilor deatunci li se alăturaseră şi alţii, cerând cu toţii nu numai restaurarea monarhiei dar şi redarea treptată a libertăţilor constituţionale. Ei aveau nevoie de o schimbare, pentru a ieşi încă odată din fundătura spre care se îndreptau cu paşi mari.

Franco i-a ascultat pe toţi; pe camarazii generali, pe nobilii monarhişti şi clerul, care susţinea pe generali. A ascultat şi pe colaboratorii săi din Falangă, care se opuneau cu energie la restabilirea monarhiei. A cerut timp de gândire şi a procedat ca totdeauna când se afla în faţa unei crize: a chemat pe Lequerica, scamatorul curţii.

3

După debarcarea aliaţilor în Franţa, la Madrid s'a răspândit svonul unei remanieri a guvernului.

La o lună după această debarcare, în urma morţii neaşteptate a contelui Jordana, a urmat la ministerul de externe Lequerica, acest as al parlamentărilor. Lequerica intra pentru prima oară în cabinetul ministerial şi, cu această ocazie, svonurile unei remanieri vânturate încă din zilele victoriei din 1939, începură să circule în direcţii noi.

Poporul nu vorbea numai de o remaniere cabinetului, ci şi de o schimbare în însăşi structura statului „naţional-sindicalist".

Se spunea că toţi miniştrii care reprezentau Falanga, cum erau Blas Pérez, ministrul de interne, Ibáñez Martin, mi-

nistrul educației, Giron, ministrul muncii, Primo de Rivera, ministrul agriculturii și Carceller, ministrul comerțului, aveau să fie înlocuiți cu oameni mai „liberali".

Știrea cea mai importantă era cea privitoare la **Ministro del Movimento** sau ministru al partidului — post care se desființa. Pentru a oferi Falangei o compensație, care nu mai era reprezentată în cabinet direct, lui Arrese, secretar general al Falangei și ministru al partidului, i se da locul de vice președinte în noul guvern, dar nu ca reprezentant al Falangei, ci pentru că era el, José Luis de Arrese.

Pe de altă parte, Falanga începuse o campanie amenințătoare spunând lui Franco că un Caudillo nu putea „exista" fără Falangă, cum nu putea exista o Falangă fără un Caudillo. Falanga reamintea tuturor că avea miliția sa și armele sale în armata regulată, și că în garda civilă și în poliție existau mulți falangiști. Ba mai mult, era în legătură cu elementele anarhiste din Barcelona.

Franco a ripostat, spunând falangiștilor să nu ia lucrurile atât de repede. Cu ocazia celei de a opta aniversare a „revoluției", Franco, vorbind în fața consiliului național al Falangei, făcea următoarele observațiuni caustice:

„Să nu credem că dacă José Antonio (întemeietorul Falangei) a avut geniu politic și o intuiție profetică cu privire la nevoile Patriei, toți adepții săi sunt dotați cu același geniu. Un căpitan nu poate da soldaților săi geniu, ci mai degrabă victoria".

Intre timp, frontiera franceză din spre Pirinei, ținută până atunci de Germani, a fost ocupată de Spaniolii din maquis, care făceau parte din forțele franceze, ceea ce a dat loc unei crize, în urma căreia conflictul dintre Falangă și celelalte grupuri din componența dictaturii lui Franco s'a liniștit pentru o perioadă scurtă. Impăcarea a fost mai solidă, când în luna Octomvrie 1944, cu puțin înainte de a părăsi Spania — revoluționari din maquis au trecut frontiera spre Spania și au ocupat o parte din valea Aran-ului, făcând o scurtă manevră de recunoaștere. Au avut loc câteva lupte de guerilă, cărora Falanga le-a dat o vastă publicitate, afirmând că s'a făcut o încercare pentru ocuparea Spaniei.

4

Se poate afirma că în Spania domnea o criză politică continuă. Dar la diverse epoci apăreau alte crize acute și atunci, ca printr'o putere magică, un eveniment neașteptat în apa-

renţă, pe care Franco îl presimţea, spulbera speranţele acelor grupuri care aşteptau cu nerăbdare retragerea lui Franco, fie în favoarea monarhiei, fie pentru a trece responsabilitatea unei **junta** care să pregătească terenul pentru un guvern constituţional. Caudillo strângea atunci cu mai multă putere frânele regimului său, pentrucă în asemenea momente de criză acută, toţi îşi dădeau seama că singura alternativă era un alt război civil.

De pildă, în vara anului 1942, după ce a căzut Tobrucul în mâinile Germanilor, monarhiştii din jurul lui Franco nu şi-au mai putut duce la îndeplinire planul, pus la punct, de a restaura monarhia cu don Juan, ultimul fiu şi moştenitor al regelui Alfons. Lovitura era pregătită pentru luna August; dar monarhiştii şi-au văzut speranţele năruite. O altă pildă: republicanii şi moderaţii pregăteau înlocuirea dictaturii lui Franco printr'un guvern mai liberal. Se aranjase totul ca lucrurile să se petreacă în linişte şi ordine. Dar cu zece zile înainte de debarcarea aliaţilor în Franţa, Churchill a vorbit în Camera Comunelor, spunând acele „câteva cuvinte frumoase" la adresa lui Franco. Rezultatul a fost că întreg planul republicanilor şi monarhiştilor s'a năruit. Iar după câteva luni, în toamna anului 1944, am ajutat şi noi, Americanii, să întărim statul falangist, prin invitaţia pe care am făcut-o Spaniei lui Franco să trimită un delegat la conferinţa internaţională a aerului, în Chicago, şi la conferinţa internaţională comercială din Rye, New-York.

Dar în afară de circumstanţe neprevăzute sau aranjate, cel care a convins pe monarhişti — în dictatura lui Franco, monarhiştii formau opoziţia principală — să-şi amâne planurile, a fost Lequerica. El a convins Falanga cât şi guvernul să adopte o atitudine mai puţin severă faţă de presă precum şi faţă de alte restricţiuni, o atitudine care, sub toate aparenţele, trebuia să arate că în statul totalitar falangist copiat după modelul Axei, începea o eră mai liberală.

Odată cu căderea Germaniei naziste, în lunile Aprilie şi Mai 1945, Franco întocmea noi decrete. Aceste aşa numite „Chărţi de Drepturi" conţineau multe „glume"; totuşi, cu ajutorul lor, Franco şi Lequerica depăşeau evenimentele convingând poporul că i se acordă un maximum de libertăţi.

Se părea însă, că Franco şi Lequerica nu alergaseră destul de repede, pentrucă în ziua de 22 Martie 1945, don Juan, pretendentul recunoscut la tronul Spaniei, care îşi impusese singur exilul în Elveţia, îi cerea lui Franco să „renunţe" la

putere, în vederea restaurării regimului tradițional. In același timp, don Juan avertiza pe susținătorii săi, dintre care foarte mulți dețineau în dictatura lui Franco situații importante, că a sosit timpul să înceteze colaborarea cu guvernul lui Caudillo.

„Nu încerc să împing pe nimeni la revoluție, dar vreau să amintesc acelora care sprijină regimul actual, că își iau asupra lor o foarte mare responsabilitate, contribuind la prelungirea unei situații care va duce în mod inevitabil țara la ruină".

Curând după aceste declarații ale prințului Juan, ducele de Alba, monarhistul nr. 1 al Spaniei și decanul aristocrației spaniole, unul dintre primii susținători ai lui Franco, demisionă din postul de ambasador de pe lângă Curtea St. James unde îl reprezentase pe Caudillo aproape de la începutul „glorioasei rebeliuni".

Se ajunsese oare și în Spania la apogeul acelei „situații Badoglio" despre care scriitorul falangist, Giménez Caballero, vorbise unui prieten al meu ?

La această întrebare aveau să răspundă în curând înaltul cler și generalii Spaniei, obligați să ia o atitudine față de programul stabilit de prințul Juan în manifestul său. In Spania se știa că nici armata, nici clerul nu se înțelegeau cu Falanga.

In orice caz, demisia ducelui de Alba, urmată de a altor monarhiști care dețineau posturi importante în guvern, însemna pentru Paco o nouă slăbire a puterii. El era speriat și furios de atitudinea monarhiștilor.

De altfel, era furios și din cauza republicanilor de stânga și a celor moderați, care încercaseră, în frunte cu Miguel Maura, să-l îndepărteze dela putere cu ajutorul Angliei. Tot așa încercaseră și alte grupuri, prin presiunea Franței și Angliei, să-l silească să predea pe Pierre Laval, conducătorul dela Vichy fugit în Spania, ca să fie judecat și executat, sub amenințarea că altfel conducătorii guvernului francez provizoriu vor rupe relațiunile diplomatice cu el. Relațiunile dintre Franco și Franța deveneau din ce în ce mai încordate.

Intre timp, republicanii refugiați refuzau să ia în serios amnistia acordată de Franco, tot așa cum nu se acorda în Spania încredere nici „Chartei de Drepturi" — ultima fabricație a lui Lequerica.

Generalii lui Franco nu luaseră nicio hotărîre, deși despre unii prelați — cum era cardinalul Segura, arhiepiscopul Se-

viliei — se spunea că era deja în legătură cu rezistența. Ministrul de comerț, Carceller, a fost trimis, în urma remanierii, într'o misiune specială în Statele-Unite; despre celelalte personalități politice, care nu voiau să cedeze lui Franco, se spunea că aveau de gând „să fugă".

5

Cu toate aceste simptome de demoralizare, se părea că generalul Franco nu era deloc hotărît să se despartă de principalii săi susținători, ai Falangei, această „bête noire" [1]) a unora din politicienii care-l avertizaseră că era timpul „să o abandoneze înainte de a fi uciși ca niște câini".

El Caudillo, adresându-se congresului național agrar care se ținea la Valladolid — la două luni după manifestul prințului Juan — aducea laude Falangei, „biciuind" pe refugiații spanioli și pe „decadenți", termen pe care falangiștii îl întrebuințau pentru monarhiștii amatori de personalități cu sânge albastru.

Franco a afirmat atunci: „Spania nu este o dictatură".

Cuvintele lui au căzut ca niște pietre din balconul primăriei, **ayuntamiento** din Valladolid, „Nürenbergul Spaniei naționaliste". Franco era îmbrăcat în uniforma de conducător al Falangei, cu brațul drept întins pentru salutul falangist — pe care mai târziu avea să-l desființeze ca salut „național", păstrându-l numai ca salut al Falangei. Acest braț întins era ca o amenințare.

Era singurul salut fascist, care mai rămăsese în Europa, după ce capitulaseră Germanii, cu două săptămâni înainte.

6

Din cauza declinului vertiginos al dictaturii Franco-falangiste, începuse să se pună întrebarea: cine va urma după căderea lui Caudillo și a statului său falangist?

Se va produce oare o adevărată schimbare, care să satisfacă speranța poporului spaniol, dornic de libertate și de un guvern constituțional? Datorită opiniei publice, guvernul american începuse să încline spre ideea unei presiuni politice care să înlocuiască politica „de a liniști lucrurile" întrebuințată până atunci față de Franco și față de dictatura lui falită. Dar acuma se ivea un alt pericol. Se putea ca America să acorde sprijinul său tacit unei mișcări patronate de Englezi; o mișcare ce urma să răstoarne regimul Franco-Fa-

1) Sperietoare (N.T.)

langă, pentru a instaura în locul acestuia o junta alcătuită din monarhişti şi reacţionari.

O astfel de junta cu siguranţă că ar fi încercat, mai ales la adăpostul unei puteri recunoscute de Englezi şi de Americani, să amâne „în mod temporar" alegerile libere din Spania. Intreg poporul spaniol se temea de o astfel de întorsătură a lucrurilor; prietenii mei Spanioli vorbeau fără sfială de această posibilitate, mai ales acuma când se vedea clar că dictatura lui Franco se năruia.

Dacă nu s'ar fi ţinut în Spania alegeri libere după o astfel de schimbare, însemna că toată lupta dusă de poporul spaniol zece ani, pentru a sdrobi pe Franco, pe reacţionari şi ideile lor insuflate de Axă, fusese zadarnică şi că această luptă trebuia luată dela început.

Intre timp, guvernul american, în conformitate cu declaraţiile făcute la San Francisco şi Potsdam, nu primea regimul lui Franco în Organizaţia Naţiunilor Unite; în schimb îşi pierdea vremea cu avertismente oficiale — cum a procedat însuşi preşedintele Truman — susţinând că America nu va tolera un al doilea război civil în Spania. Această adâncă deosebire între vorbele şi faptele noastre — socotită de celelalte popoare „tipic americană" — ieşea tot mai mult în relief, ca şi când s'ar fi datorit numai politicii pe care o făceam, dacă se poate numi politică aceasta: „să aşteptăm şi să vedem".

Datorită acestor şovăieli şi întârzieri ale Americii — care ezita să ia o hotărîre mai precisă împotriva lui Franco şi a regimului pe care acesta îl reprezenta — atitudinea ostilă a poporului spaniol începuse să se manifeste cu mult mai multă dârzenie, nu numai împotriva regimului Franco-Falangă, ci chiar împotriva planurilor făcute pentru a înlocui „statul naţional-sindicalist" cu o altă dictatură, în care să se furişeze şi foştii susţinători ai lui Franco — generalii, nobilii, arhiepiscopii, moşierii şi chiar ex-falangiştii — în alte posturi şi sub altă firmă.

Opoziţia tot mai mare a poporului spaniol, împotriva acestor manevre, mergea spre o cristalizare şi s'ar fi putut ca noi, Americanii, să fim surprinşi nepregătiţi pentru a lua o atitudine demnă de prestigiul şi de interesele noastre.

Pentru a pregăti această atitudine, America trebuia să declare situaţia din Spania, ca fiind germenele unui pericol european, care ameninţă şi relaţiile noastre cu milioanele de oameni din America Latină, Puerto Rico şi Filipine, pretutin-

deni unde se vorbea spaniola. Dar eram departe de a ne da seama de acest pericol; abia la câteva luni de la sfârşitul celui de al doilea război mondial, am căzut din nou în capcana pregătită de grupurile puternice de reacţionari, chiar la noi în ţară, care începuseră din nou să propăvăduiască politica de „neintervenţie" în Spania.

In lunile care au urmat după ce m'am înapoiat din Spania, mi-am dat seama că ne desinteresam din nou de ţara în care îşi avea originea cel de al doilea război mondial. In acelaş timp cu prăbuşirea Germaniei naziste şi a Japoniei imperiale, foştii conducători nazişti — printre care şi generalul Wilhelm von Faupel, care nici nu fusese trecut pe lista criminalilor de război ai Axei — începuseră să pună bazele unei sinistre organizaţii neo-germane, care se furişa din nou în domeniul economic, politic şi militar din Spania.

Se ştia că această organizaţie se ocupa mai ales de experienţele privitoare la energia atomică. Astfel, Spania promitea să devină din nou sămânţa otrăvită din care să ia naştere o nouă conflagraţie mondială.

Cu cât trecea timpul, cu atât se vedea mai limpede că, deşi aderase la „presiunea" pe care o exercitau Naţiunile Unite împotriva lui Franco, America era totuşi hotărîtă, mai mult sau mai puţin, a continua să se facă că nu vede ameninţarea pe care o constituia Spania pentru toată omenirea. Totuşi, poporul spaniol continua să-şi strângă puterile, încercând să ne salveze, fără voia noastră, aşa cum a făcut şi în acei ani întunecaţi, când era asasinată republica spaniolă. Credinţa nu-l părăsise niciodată! Spaniolii spuneau despre fascism:

„S'a născut în Spania! Dar în Spania îşi va găsi mormântul!"

Spaniolii erau decişi să recurgă la mijloace violente — totdeauna ultima salvare — pentru a da lovitura de graţie statului falangist al lui Franco şi pentru a distruge rădăcinile fascismului în ţara lor. Doar astfel sperau să-şi recucerească locul demn pe care l-au avut odinioară printre popoarele omenirii.

XX

MAQUIS-UL ŞI MARTIRII SĂI

1

Ploaia atât de necesară se ivea, dar se preschimba într'o burniţă uşoară; norii se risipeau din nou pe cerul de oţel cenuşiu, lăsând după trei zile să apară iarăşi soarele, strălucitor ca o armă ucigătoare, din spatele baricadei de nori care se împrăştiau.

Pe străzile şi pieţele Capitalei începuse să sufle un vânt fierbinte, amintind madrilenilor, că nu trecuse vara şi că seceta începea din nou; era o secetă cum nu mai fusese de mulţi ani.

— A stat ploaia, îmi spuse servitoarea mea. Astă seară se va ţine **verbena**.

Ştiam că voia să se ducă în seara aceea la petrecere împreună cu mai mulţi prieteni din satul ei, din provincia Valladolid. I-am dat voie să plece înainte. I s'a părut curios când i-am spus că aveam de gând să merg şi eu în Plaza Mayor.

— Dar senor, ştiţi că este o petrecere populară... rosti ea, tăcând apoi brusc.

— Noi toţi suntem poporul, i-am spus eu.

— In ţara dumneavoastră, mi-a replicat, poate că este aşa.

— Dar în Spania nu-i aşa?

Dintrodată a început să plângă.

— **Bestias!** a suspinat ea. Suntem bestii unul faţă de altul.

Mi se părea ciudat că o vedeam plângând. In Spania rareori vezi pe cineva plângând; războiul civil storsese toate lacrimile, aşa cum sorbise soarele nemilos al Africii toată umezeala din pământul Spaniei. Aducându-mi aminte cât suferise, i-am vorbit cu blândeţă — tatăl ei fusese măcelărit, fiindcă era conducătorul grupării republicane din satul lor,

iar cei doi fraţi fuseseră torturaţi, pentrucă erau mai instruiţi şi pentrucă ceruseră reforma agrară; ea însăşi se simţise foarte rău când a trebuit să accepte locul de servitoare.

Dar mă gândeam că-i făceau bine lacrimile; oricât ar fi fost de abătută şi de descurajată, atâta vreme cât îşi putea manifesta atât de violent suferinţa, însemna că nu se dăduse învinsă. Deşi plângea, servitoarea mea avea o mare asemănare cu Spaniolii; în aparenţă se supuneau necazurilor, dar în fond erau cazane cu plumb topit.

— Să-l ferească Dumnezeu pe Franco şi pe tovarăşii săi, când va începe acest plumb să se reverse, mă gândeam eu când coboram pe Calle Diego de Leon, căutând un taxi. In curând am ajuns în Avenida Mola, una din străzile cele mai bine luminate din oraş, şi am găsit un taxi. Datorită lipsei de curent electric, oraşul era lăsat în întuneric. Abia am făcut câţiva zeci de metri şi maşina s'a oprit; din gazogenul agăţat la spate ieşea un nor des de fum şi de praf de cărbune, care s'a împrăştiat în interiorul maşinii, destul de murdară. Aveam o pană şi eram foarte necăjit, gândindu-mă că va trebui să împing maşina la deal.

— Nu vă faceţi sânge rău, mi-a spus şofeurul Staţi acolo liniştit.

Nici acum nu-mi dau seama ce a făcut ca să pornească. S'a dat jos, a împins-o câţiva metri, a sărit apoi înăuntru, i-a dat drumul la vale şi, apăsând pe frâne, am reuşit să ne urnim din loc. De data aceasta şofeurul a întors, ca să nu mai aibă de urcat dealul. Am apucat apoi pe un drum mai lung, dar mai puţin accidentat, pentru ca să ajungem în vechiul cartier al Madridului, unde avea loc **verbena**.

Când am ajuns în Plaza Mayor, am coborît, pentrucă maşina nu mai putea înainta din cauza afluenţei mulţimii; era o masă compactă de oameni. Inainte de a coborî m'am uitat la şofeur; avea o privire inteligentă şi mi se părea că-l mai văzusem undeva.

— Nu-i aşa că am sosit la destinaţie? m'a întrebat el râzând.

I-am dat un bacşiş mai mare ca de obicei şi l-am felicitat; am fi putut să ne împotmolim în elegantul **barrio** Salamanca, unde locuiau oficialităţile din Falangă. Şoferul era încântat:

— Petrecere frumoasă la **verbena**, mi-a spus el, adăugând apoi: — în **barrio** Salamanca sunt destui care se vor împotmoli în curând la doi metri adâncime.

Am intrat într'una din străzile înguste care dau direct **sub**

arcadele ce înconjoară Plaza Mayor. Cu cât mă apropiam de locul petrecerii, cu atât auzeam mai tare muzica populară retransmisă printr'un megafon aşezat în mijlocul pieţii. Freamătul mulţimii, care se înălţa ca talazurile unei mări lovindu-se de ţărm, era însă mai puternic. Dintrodată mi-am amintit unde mai văzusem pe acest şofeur.

El fusese cel care mi-a comunicat, într'o dimineaţă luminoasă de vară, când mă dădeam jos din taxi, în faţa oficiului de presă, vestea atât de mult aşteptată, că debarcaseră aliaţii în Franţa. Asta se întâmpla în ziua de 6 Iunie 1944.

— De unde ştii? l-am întrebat.

Nu mi-a răspuns. Dar mi-a făcut un semn că era informat ducând degetul la ochi şi la ureche. Imi spunea că este muy vivo.

Am surâs de înfăţişarea lui de braggadoccio [1]) şi m'am grăbit să urc scările. Colegul meu, aplecat peste un teanc de hârtii cari conţineau ştirile venite prin „fără fir", le examina cu atenţie conţinutul. L-am întrebat dacă noutatea pe care o aflasem era adevărată. Fără să-şi ridice privirea, a spus: „da, e adevărat". Apoi m'a privit uimit, aproape înspăimântat, şi m'a întrebat :

— Doamne Dumnezeule, dar de unde ştii? Abia acum am primit ştirea aceasta, anunţată de generalul Eisenhower !

Ne-a trebuit câteva clipe ca să ne revenim. Ştiam că în Spania exista o întreagă reţea nevăzută prin care circulau ştirile cenzurate, care apăreau uneori cu întârziere, sau nu apăreau deloc. Dar nu ne închipuiam că prin această „telegrafie fără fir" se puteau obţine ştiri atât de repede şi atât de exacte.

Aceasta s'a întâmplat cu câteva luni înainte. De atunci m'am convins şi mai mult de uşurinţa cu care afla poporul spaniol ultimele ştiri şi evenimente, atât din Spania cât şi din străinătate.

Cu toate acestea, îmi spuneam eu, făcându-mi drum prin mulţime, era nevoie de ceva mai mult decât această explozie necanalizată de ură şi amărăciune, de care dăduse dovadă, cu puţin înainte, servitoarea mea. Am ieşit de sub arcade şi am început să merg cu mulţimea care înainta încet prin piaţa uriaşă.

In jurul pieţei se înşirau barăci în care se vindeau zaharicale şi jucării mici, în faţa cărora lumea se înghesuia; erau

1) Om şiret (N. T.).

mai toţi din clasele sărace. Cei tineri îşi făcuseră loc; perechile dansau câteva minute în melodia care cobora din megafon — era imposibil să auzi un sunet din instrumentele orchestrei care cânta acolo, în mijlocul pieţii — apoi se pierdeau din nou în valul mulţimii.

Nu făcusem încă tot înconjurul pieţii. Mă oprisem în faţa unei baraci să privesc o păpuşă frumoasă, făcută din carton şi benzi de hârtie galbenă, reprezentând o ţărancă din Canare, când am simţit că cineva mi-a lovit uşor umărul. M'am întors cu multă greutate; în jurul meu era mare înghesuială; am simţit cum îmi punea cineva în mână o hârtie împăturită. Ţinând strâns hârtia, am căutat să ies din mulţimea în care era imposibil să descopăr pe cel care mi-o dăduse şi să ajung într'un loc mai liniştit ca s'o examinez.

Am ajuns într'un colţ sub arcade şi mi-am aprins o ţigaretă; la lumina brichetei, mi-am aruncat privirea pe hârtia pe care o ţineam ascunsă în palma mâinii stângi. O clipă a fost deajuns ca să dau drumul hârtiei în fundul buzunarului.

Spaniolul, asupra căruia s'ar fi găsit copia unei astfel de hârtii, ar fi fost împuşcat pe loc de autorităţi; era un lucru pe care-l ştiam bine. Chiar şi eu puteam avea neplăceri; guvernul lui Franco putea să ceară imediat rechemarea mea. De altfel, fuseseră rechemaţi destui reprezentanţi şi funcţionari de-ai aliaţilor din Spania lui Caudillo, pentru fapte şi mai neînsemnate. Apoi, mai putea fi o cursă din partea unuia din numeroşii **provocatori** ai lui Franco. Totuşi, voiam să examinez hârtia. Ştiam despre existenţa ei, dar nu avusesem nicio copie.

M'am întors în piaţă şi m'am plimbat câteva minute prin mulţime, până m'am asigurat că nu eram urmărit; am luat apoi un taxi şi m'am întors la hotel Palace, unde locuisem înainte. Am intrat în hol, făcându-mă că sunt în căutarea cuiva; am intrat pe un coridor lăturalnic, unde erau vitrinele cu mărfuri expuse: parfumuri de lux şi marochinărie scumpă lucrată de mână. Am ieşit apoi afară prin intrarea de serviciu, m'am îndepărtat repede prin Paseo del Prado şi, în apropierea faimosului muzeu Prado, am luat un alt taxi, cu care m'am întors acasă.

Ajuns, am desfăcut cu grijă hârtia şi am netezit-o. Era un jurnal în miniatură, de exact doisprezece pe şasesprezece centimetri, imitând foarte bine un jurnal de tipul cel mai mic pe care-l văzusem până atunci.

Titlul Reconquista de Espana mi-a evocat imediat acea re-

cucerire a Spaniei, prin care, până la urmă, Mauril au fost isgoniţi de pe pământul sacru al Spaniei. De patru sute de ani, ei n'au mai pus piciorul pe acest pământ, până când nu i-a adus Franco din Marocul Spaniol, întâi în 1934, când era şef de Stat major, pentru a înnăbuşi cu ajutorul lor, revolta minerilor din Asturii, apoi în 1936, când împreună cu Legiunea Străină, au ridicat lăncile împotriva republicii, lănci cu care Caudillo îşi croia „glorioasa rebeliune".

Acest titlu, **Reconquista de Espana**, te face să te gândeşti nu numai la isgonirea Maurilor, dar şi la sfârşitul lui Franco. Intreţesută cu literele acestui titlu, se înalţa imaginea bătrânei regiuni a Asturiilor, din Nordul îndepărtat, cu spinarea pietroasă îndreptată spre rece mare Cantabrica, iar cu inima de luptători spre Spania.

Asturiile, cu munţi, cu piscuri pleşuve învăluite în ceaţă, cu vaste mine de cărbuni, seamănă cu regiunea din ţara Galilor, din Anglia. Aşa cum prinţul moştenitor al Angliei poartă titlul de prinţ al ţării Galilor, tot aşa şi prinţul moştenitor al Spaniei poartă tradiţionalul titlu de prinţ al Asturiilor.

De aici, din aceste ţinuturi muntoase, din Covadonga a pornit, acum câteva veacuri, lupta interminabilă de recucerire a Spaniei şi de alungare a Maurilor. Tot de aici, din adăposturile ascunse în inima munţilor, din Picos de Europa şi din Pajares, şi mai încolo, spre Vest, din Sierra de Banadoiro, porneau grupurile de guerilă — vestigiile miliţiei republicane, care nu au încetat niciodată să lupte pentru a lovi pe Maurii din solda lui Franco şi pentru a distruge simbolurile puterii acestuia. Ei erau mânaţi de hotărîrea de a începe o luptă nouă pentru a recuceri Spania din mâinile uzurpatorului.

Am vizitat Asturiile şi mi-am dat seama de activitatea eficace a grupurilor de guerilă. In portul dela Gijon am băut cidru de mere — băutura favorită a multor Asturieni — împreună cu câţiva oameni care, punându-şi viaţa zilnic în pericol, aveau grijă să adăpostească, să hrănească şi să îngrijească pe acei guerilleros care coborau adesea în oraş.

Veneau să se aprovizioneze pentru ascunzătoarele lor din munţi sau să primească vreo veste adusă de un enlace sau om de legătură, veste trimisă dintr'un alt centru de guerilă, sau din Ovideo, capitala provinciei, sau chiar din Madrid. Uneori coborau ca să „încheie socotelile" cu câte un falangist

odios. Cu toate că nu l-am întâlnit, am aflat dela „grupul de conducere" din Gijon că la acelaş hotel cu mine descinsese şi un guerillero.

Acestea, şi altele, erau descrise în jurnalul miniatură care-mi fusese strecurat de o mână necunoscută la **verbena** din Madrid. Dar nu din cauza acestei evocaţii poetice şi plină de energia spiritului eroic de luptă care nu murise în Asturii, devenise periculoasă pentru Caudillo mica foaie **Reconquista de Espana.** Franco se temea şi ura această mică publicaţie pentrucă în puţinele luni de când începuse să apară, căpătase o faimă şi o popularitate în toată ţara, fiind socotită ca purtătoarea de cuvânt a celei mai puternice şi bine organizate grupări din rezistenţa spaniolă.

Această grupare se numea **Unión Nacional** şi era condusă de un comitet executiv, **Junta Suprema,** cu centrul în Madrid şi având peste o mie de filiale împrăştiate în Spania.

Franco ordonase poliţiei politice din ministerul de interne, condus de Falangă, agenţilor secreţi din SIM şi agenţilor din poliţia secretă a Falangei, să împuşte pe loc orice persoană prinsă distribuind **Reconquista de Espana,** sau alte publicaţii ale Uniunii Naţionale. Am aflat mai târziu că autorităţile şi-au dat seama că e foarte greu să pună mâna pe acei distribuitori.

Mă întrebam şi eu cine fusese persoana care-mi dăduse acel exemplar? Cum putuse distribuitorul să-şi dea seama că nu-l voiu prinde şi nu-l voiu preda autorităţilor celor mai apropiate denunţându-l ca „roşu"? Indiferent cine ar fi fost, femeie sau bărbat, contase pe norocul său.

După trei zile, la un cocktail-party dat în casa unui medic spaniol pe care îl cunoşteam, mi-a fost prezentat un tânăr cu o înfăţişare impecabilă; mi s'a spus că este importator. Eu ştiam însă dinainte că era unul dintre membrii credincioşi ai organizaţiunii Uniunea Naţională. M'a întrebat:

— Aşadar v'a plăcut acea păpuşe de hârtie îmbrăcată cu o ţărancă din insulele Canare?

I-am răspuns: — Da, mi-a plăcut, tocmai voiam să cer femeii din baracă să mi-o vândă.

M'am oprit. Deci, cei din rezistenţă ştiau cui dădeau un exemplar din publicaţia lor interzisă! Nu era de mirare că Franco era furios. Aceşti oameni din rezistenţă învăţaseră cum să lucreze cu maximum de efect şi cu minimum de risc.

Ceea ce era mai important, era că ştiau ce vor. In fiecare ediţie a publicaţiei **Reconquista de Espana,** în fiecare din pu-

blicațiile speciale pe care le editau, ei expuneau obiectivul principal pe care era dator să-l cunoască fiecare din milioanele de Spanioli. Spaniolii desgustați de falimentul rușinos al statului falangist, care nu reușise să ușureze sărăcia și suferințele poporului și toată acea descurajare din cauza căreia era paralizat întreg poporul Spaniei dela 1939 încoace, trebuiau să se unească sub lozinca Uniunii Naționale, care își expunea cererea în câteva cuvinte:

„Nici Franco cu Falanga, nici Falanga fără Franco, nici Franco fără Falangă !"

2

In toată Spania se făceau speculații asupra svonurilor despre schimbarea cabinetului, asupra împrejurărilor și momentului dramatic în care avea să plece Franco — dacă va putea; în acest timp mișcarea de rezistență din Madrid, precum și cea din restul țării, tot mai bine organizată, se pregătea în liniște să-și deschidă intrările, prin care să ajungă la putere.

Aceasta făcea parte din programul Uniunii Naționale care fusese întemeiată în toamna anului 1943, la Grenoble, pe vremea când Franța era încă sub dominația Vichy-ului și a Germanilor. In anul 1939, foștii militieni republicani, oameni tenaci și călițí, și-au ascuns armele și au preferat să fugă în Franța, decât să se predea autorităților, constituind primele cadre militante ale organizației. De atunci, au îndurat cele mai aspre privațiuni și au trecut prin cele mai grele pericole. Au fost internați în lagărele dela Vichy și au fost trimiși să muncească, asemeni unor sclavi, în Germania. Pe urmă, au reușit să se înroleze în organizațiile franceze de eliberare, formând în cadrele acestora maquis-ul spaniol. Datorită curajului și îndrăznelii lor, au constituit un factor important pentru eliberarea unor orașe însemnate, ca Toulouse și alte sute de orașe și sate din Franța.

Ei formau cadrele maquis-ului spaniol care lupta în Franța împotriva Axei și a colaboratorilor acesteia. Dar dela început, ei au recunoscut autoritatea politică a Juntei Supreme înființată la Madrid cu ajutorul câtorva din conducătorii lor, care reușiseră să se întoarcă înapoi în Spania. Se știa că cel puțin trei din conducătorii lor principali erau în Spania lui Franco, încă din 1943 și 1944. Unul dintre aceștia era renu-

mitul general din zilele războiului civil, **El Campesino**, adică Țăranul.

Conducătorii militari republicani se duceau deghizați la Oviedo, Lugo, Santander, Hesca și Toledo, și în miile de orașe și sate dela poalele regiunilor muntoase, unde se țineau consfătuiri cu căpeteniile grupurilor de guerilă. Printre aceștia erau: **El Senorito**, sau elegantul; **Pepón**, sau Iosef cel puternic; **Andaluz**, sau andaluzianul; **El Ingeniero**, sau inginerul; **El Riel**, sau ranga de fier. Aceștia erau doar câțiva dintre șefii guerilei republicane, ale căror fapte începuseră să devină legendare în Spania lui Caudillo. Mișcarea Uniunii Naționale era numită de multe persoane din Spania și din afară drept o mișcare „comunistă". Mai precis ar fi trebuit să se spună că Partidul Comunist spaniol — care se mărise considerabil în timpul războiului civil și care avea posibilități mai mari ca oricare alt partid politic al republicii pentru a face război clandestin — constituia elementul principal pe care s'a întemeiat mișcarea Uniunii Naționale. Această situație era foarte asemănătoare cu aceea din toate țările europene, unde începuse o mișcare de rezistență.

Mult mai adevărat era faptul că două din federațiile republicane jucau un rol mai important în Uniunea Națională. Una din aceste federații era CNT, prescurtarea spaniolă pentru Federația națională a muncitorilor, organizație anarhistă; a doua era UGT, Uniunea generală a muncitorilor, organizație socialistă. Amândouă aceste federații fuseseră disolvate și înlocuite prin sistemul de sclavie al „uniunilor" lui Franco. Deci nu se putea susține — așa cum voia să dea oficialitatea aparență — că Uniunea Națională era „un front al comunismului". Era adevărat că Uniunea dispunea de mii de republicani înarmați care activau în rândurile forțelor franceze de eliberare — era privită ca centrul principal de mobilizare și ca arsenalul cel mai important, pentru o eventuală „insurecție națională" împotriva guvernului Franco.

In toamna anului 1944, filialele Uniunii Naționale din Franța avertizau prin toate publicațiile și manifestele sale, pe partizanii lor, „că nu se putea căpăta o independență națională fără insurecție națională". Această declarație de război fusese reluată în toată Spania și retransmisă prin posturile clandestine de radio ale Juntei Supreme. Cel mai cunoscut din aceste posturi era **Radio Espana Independiente.**

Curând după această declarație, se dădu prima lovitură pentru eliberarea de sub dictatura lui Franco. Puțin timp

înainte de a părăsi eu Spania, mai multe mii de republicani spanioli, din armata patriotică franceză, patrulau la frontiera franco-spaniolă. Înarmați cu mitraliere și alte arme de ale aliaților, cu care luptaseră pentru eliberarea Franței, au trecut în Spania și au început o luptă împotriva unei armate destul de mari a lui Franco, în valea Aranului.

Ambele tabere au avut mai multe sute de morți. Republicanii au ocupat timp de câteva zile mai multe orașe, apoi s'au retras peste frontieră, obligați de presiunile lui Franco și de amenințarea acestuia, că va face din nou incursiuni armate în Franța; astfel, s'au stabilit la douăsprezece mile în interiorul francez.

Totuși, această primă răzvrătire mai importantă împotriva lui Franco a folosit republicanilor foarte mult. Ei au obținut prin prizonieri sau voluntarii care s'au afiliat lor — fie soldați din armata regulată, sau jandarmi din garda civilă — informații prețioase asupra forțelor armate ale lui Franco. Acesta se sprijinea pentru a se opune republicanilor mai mult pe Legiunea Străină, pe garda civilă și pe Mauri, decât pe armata regulată.

Am aflat, de asemenea, că, în ciuda măsurilor luate de cei 125.000 de sergenți instruiți de Falangă și împrăștiați în toată armata, unde erau cunoscuți sub denumirea de „fugiții dela plug", propaganda pe care o făcea Uniunea Națională printre rândurile ostașilor dăduse roade excelente. Se spunea că mai mult de șasezeci la sută din soldații lui Franco erau republicani.

Insuși Franco contribuise la această propagandă, chemând la recrutare, din regiunile cunoscute ca republicane, mai multe contingente deodată. El procedase așa motivând că oamenii trebuiau să cunoască cât mai mult disciplina militară; sau poate că avea nevoie de ei, pentru a stăvili dezordinile care se presupunea că vor izbucni în Spania după căderea Germaniei.

Incursiunile din luna Octomvrie ale republicanilor, descrise de presa controlată de Falangă, ca o „încercare" a republicanilor de a invada Spania, au speriat pe foarte mulți din grupările de dreapta și moderate, din jurul lui Franco, făcându-i să părăsească pentru moment planurile lor de îndepărtare a lui Franco. Dar asupra poporului spaniol în general, aceste incursiuni au avut un efect înviorător. Pentru prima oară dela războiul civil apărea în Spania o armată a republicanilor, cucerind localități și dând lupta pe față cu

trupele lui Franco. Oamenii, cari îşi ascunseseră armele şi fugiseră pentru a deveni martirii celui mai greu exil, se înapoiau ca luptători călîţi, fiecare fiind un conducător, înarmat cu arme mai noi şi mai bune.

Viitoarea acţiune care avea să se facă pentru pregătirea ofensivei finale — acea „insurecţie naţională" — urma să fie alcătuită dintr'un atac puternic pe un front mai întins, atac executat la frontieră de cei din maquis şi, simultan, în diferite părţi ale ţării, de atacuri de guerilă.

Intre maquis şi guerrilleros, legătura se făcuse înainte prin oameni care trebuiau să meargă pe jos, pe cărările pierdute în munţi, neîndrăznind să se servească de alte mijloace de comunicaţie. Acum se îmbunătăţise considerabil. Lucrând sub ochii celor care reprezentau paza şi teroarea lui Franco — şi aceştia erau uşor de combătut chiar cu ajutorul unora din agenţii poliţiei lui Franco — Uniunea Naţională îşi stabilise mijloace de comunicaţii rapide şi sigure în toată Spania. Şi între **Junta Supremă** din Madrid şi grupurile Uniunii Naţionale din Franţa, se stabilise o legătură regulată; conducătorii din rezistenţă din Madrid mi-au arătat exemplare din **Lucha** şi din **Liberación**, publicaţiile maquis-ului, sosite din Franţa la o săptămână după apariţia lor.

Uniunea Naţională intenţiona, în vederea acestei lovituri pe care trebuia s'o dea cu cei din maquis, concomitent cu forţele de guerilă, să adune în primăvara anului 1944 toate grupurile de guerilă din Spania, întâi într'o „federaţie" şi apoi într'o armată cu un stat-major compus din conducătorii acestor grupuri. Pentru prepararea acestui atac coordonat, grupurile de guerilă primiseră ordinul să înceapă să facă provizii de alimente, efecte şi arme. S'au făcut atunci atacuri asupra arsenalelor din Sevilla, la depozitele din Madrid, Barcelona, Vigo şi Santander.

Grupurile de guerilă, comiseseră până atunci mai multe acte de sabotaj. Noua activitate aducea o schimbare importantă în programul lor. Totuşi, continuau şi actele de sabotaj. Gazeta de seară din Madrid, **Pueblo**, cu data de 9 Septemvrie 1944, publica o somaţie din care se vedea că se comisese un act de sabotaj. Până acum, aceste acte rămâneau ascunse. Iată somaţia :

„Don Felix Moro Huertos, comandant de infanterie, judecător la tribunalul militar permanent nr. 24 al acestei garnizoane, pune în vedere autorului sau autorilor care au tăiat şi au furat cablul de înaltă tensiune din posturile 853 şi 855

al conductei dintre Bolarque, în provincia Guadalajara şi Madrid, să se prezinte în faţa acestui tribunal la data fixată în termen de zece zile. In caz de neconformare, vor fi consideraţi rebeli".

Unul din prietenii mei din rezistenţă, un fost mic proprietar agricol în Aragon, devenit acum cismar — care prefera să piardă tot, decât să fie obligat să-şi împartă recolta cu Falanga — arătându-mi notiţa din **Pueblo**, îmi spuse batjocoritor:

— **Punetas!** [1]) Paco ne declară rebeli! Ei şi?

O armată considerabilă alcătuită din prizonierii politici — mii din ei se aflau încă în închisoare — fusese organizată în celule, făcând parte din reţeaua rezistenţii după planul organizat de **Junta Supremă**, în vederea „insurecţiei naţionale". Acestor prizonieri politici li se ridicaseră toate drepturile politice, dar cu încetul li s'a permis să reintre în viaţa economică a ţării. Ei şi familiile lor alcătuiau forţele mişcării revoluţionare.

Din calculele mişcării de rezistenţă se recrutau bărbaţii şi femeile despre al căror curaj şi forţă sufletească se vorbea pretutindeni. Se spunea despre ei că, deşi fuseseră prinşi, cu ocazia vreunei întruniri, sau împărţind publicaţii interzise — în astfel de cazuri erau de obiceiu împuşcaţi — sau după ce fuseseră ridicaţi de acasă, în urma unui denunţ din partea „binevoitorilor", şi după ce suferiseră bătăi şi chinuri îngrozitoare, viol şi alte brutalităţi, ei continuau şi se împotriveau plutoanelor de terorişti ale Falangei. Despre acele femei, unele dintre ele fete tinere, se spunea că erau pline de curaj, şi în drum spre închisoarea de unde aveau să pornească la cimitir, cântau pline de curaj cântece republicane.

Listele de falangişti acuzaţi de a fi torturat, brutalizat sau ucis pe prizonierii lor veneau din partea deţinuţilor care mai erau încă în închisori, pentru a-şi termina pedeapsa la care fuseseră condamnaţi ca „roşii" şi care vedeau de aproape atât faptele de curaj ale republicanilor, cât şi comportarea călăilor. Mulţi dintre aceşti falangişti sadici, fugiseră în provincii îndepărtate de teama răzbunării, dar odată ajunşi acolo, îşi găseau numele pe mica listă neagră care sosise înaintea lor. Acelor guerrilleros spanioli le revenea sarcina de a face dreptate — **ajusticar** — cum spuneau ei.

Toţi au fost satisfăcuţi când s'a făcut dreptate acelui tânăr

---

1) Păcătoşii (N. T.)

poet plin de talent, Frederico Garcia Lorca, ucis în Granada, la începutul războiului civil. In Octomvrie 1944, când am fost în Granada, am auzit dela Arthur Conan Doyle, care era stabilit în acel oraş, fiul faimosului scriitor care a creat pe Sherlok Holmes, că şeful de poliţie al oraşului Granada, despre care se spune că era amestecat în asasinatul tânărului poet, fusese ucis după câteva săptămâni, ziua, în amiaza mare, în mijlocul oraşului.

Aceste acte nu se mai datorau acuma unor răzbunări sau răbufniri personale sporadice. Acum, făceau parte dintr'un plan datorită căruia, fiecare şi pretutindeni trebuia să-i opună lui Franco şi Falangei o rezistenţă activă.

Din acest plan făcea parte şi strângerea de documente privitoare la personalităţile oficiale ale lui Franco, cunoscute că au comis crime, că au luat mită, etc., deseori în colaborare cu Axa. Aceste documente aveau să fie piesele justificative pentru momentul când urmau să dea socoteală de activitatea lor în faţa tribunalelor legale. Printr'un serviciu ingenios, conducătorii rezistenţei obţinuseră fotografii care le permiteau să identifice aproape pe fiecare membru din Falangă.

Dar în Octomvrie 1944, **Junta Suprema**, a făcut cea mai uimitoare performanţă. In acea zi avea loc la Madrid congresul naţional al celor din rezistenţă. Acest congres s'a ţinut chiar sub nasul „brigadelor social-politice" ale lui Franco, şi a altor servicii de poliţie secretă. Delegaţii rezistenţei au venit din toate colţurile Spaniei, unii furişându-se pe cărările munţilor, alţii deghizaţi călătorind cu trenul, după ce reuşiseră să obţină permise false de călătorie. Unii au venit chiar cu automobilele oficiale.

La această întrunire din Octomvrie, s'a luat hotărîrea ca activitatea rezistenţei să fie pusă pe picior de război. S'a creat un comitet al apărării naţionale, pentru a coordona grupurile de guerilă, maquis-ul şi celelalte activităţi ale Juntei Supreme. Deacum înainte, toate aceste activităţi trebuiau să opereze într'o singură direcţie: „insurecţiunea naţională".

Mii de bărbaţi şi femei din toată Spania făcând parte din grupările rezistenţei afiliate cu **Junta Suprema**, au semnat atunci aderarea lor la „lupta până la distrugere".

3

Junta Suprema de Union Nacional, urmărind să slăbească situaţia lui Franco prin toate mijloacele posibile şi să pre-

cipite ultima etapă a puterii lui sdruncinate, a căutat să unească toate grupările din opoziție, doritoare de a lupta împotriva lui Caudillo și a Falangei. Amândoi trebuiau să plece.

In vederea acestei activități s'a făcut dela început o înțelegere, pe de o parte între socialiști, comuniști și celelalte grupări de stânga, iar pe de altă parte între „regionaliștii" care formau blocul celor care doreau autonomia: Catalanii, Galicienii și Bascii. Se formase o Uniune, dar nu se putea afirma că este o „Uniune Națională". Francisco Franco nu avea încă de ce se teme.

Aceste lucruri se întâmplau în vara anului 1943. In Septemvrie, conducătorii responsabili ai celor două federații muncitorești republicane, UCT și CNT, care reprezentau aproape două milioane de muncitori spanioli, s'au afiliat rezistenței, formând Uniunea Națională. Totuși mai existau goluri de umplut.

In mai puțin de o lună, doi dintre conducătorii partidului Popular Catolic și ai Uniunii Catolice agricole, au primit să fuzioneze organizațiile lor care făcuseră înainte parte din CEDA, federala de dreapta a grupărilor politice catolice, de sub conducerea lui Gil Robles — cu Uniunea Națională. In felul acesta se mai umplea un gol. Prin intensificarea măsurilor de represalii, prin executarea a numeroși prizonieri politici din războiul civil și prin stabilirea unui nou plan mai bine organizat, prin care Falanga își împrăștia peste tot „agenți provocatori", se dovedea că atât Caudillo cât și oficialitatea considerau acum **Junta Suprema de Union Nacional**, ca pe o putere de temut.

Aderarea partidelor catolice la Uniunea Națională — gest care putea da loc la o schimbare în ierarhia bisericească profranchistă — simboliza acum noua atitudine a politicii spaniole. Aceste partide formaseră pe vremuri federala unei organizații de dreapta, CEDA, care a furnizat mai târziu Falangii mii de membri și numeroși conducători, printre care și pe faimosul oportunist pro-axist Serrano Suner, acel **El Cunadisimo** al lui Franco. Grupările catolice se despărțeau acum de Falangă cu aprobarea, cel puțin tacită, a lui Gil Robles, fostul lor conducător, și se afiliau mișcării de rezistență, pentru a răsturna Falanga și pe Franco.

Datorită aderării acestor partide catolice la Uniunea Națională, se neutraliza svonul răspândit oficial că unul din obiectivele Juntei Supreme era persecuția religioasă.

Intre timp, **Junta** își enunțase programul în șase puncte

bine definite, prin care se cerea: îndepărtarea din guvern a tuturor influenţelor falangiste pro-axiste, amnestia prizonierilor politici, restaurarea libertăţilor individuale, îndemnizaţii pentru pierderile suferite datorită persecuţiilor Falangei, controlul averilor ilicit dobândite sub regimul lui Franco, redresarea economică şi punctul final în care se cerea:

„Crearea şi pregătirea condiţiilor necesare pentru alegeri libere, prin care noi, Spaniolii, să ne putem da sub auspiciile înţelegerii şi ale democraţiei o adunare constituantă..."

Conform acestui program, adunarea trebuia să-şi ia răspunderea întocmirii unei Constituţii garantând „libertatea, independenţa şi prosperitatea Spaniei". Trebuiau apoi să aibă loc alegerile generale pentru a se face amendamentele şi ratificarea Constituţiei în baza căreia trebuia să se formeze la şase luni după căderea lui Franco, un guvern constituţional.

Junta Suprema avea însă de luptat încă cu mulţi conducători politici, cunoscuţi prin firea lor anarhică şi îndărătnică şi cu o gândire specific spaniolă, generatoare de numeroase disensiuni politice. Aceştia erau factori serioşi care îngreunau efortul Juntei de a unifica opoziţia împotriva lui Franco.

In urma înţelegerii Uniunii Naţionale cu grupările catolice se neutralizase deci antagonismul dintre Uniunea Naţională şi grupările republicane de dreapta şi moderate, care nu erau „marxiste", dar urmau preceptele lui Voltaire şi ale revoluţiei franceze, ţinând la atitudinea lor anti-clericală şi având printre conducătorii lor mulţi masoni cu grad înalt. Aceste grupări, care formau în Spania o coaliţie independentă cunoscută ca „Alianţa Republicană Democratică" din care făcea parte şi un mic partid al anarhiştilor extremişti şi anticlericali, refuzaseră multă vreme să adere la Uniunea Naţională.

Alianţa Republicană Democratică nu accepta atitudinea Juntei, care era gata să primească o înţelegere cu monarhiştii, pentru a îndepărta Falanga şi pe Franco. Aceşti „anti-marxişti" aşteptau ca Anglia şi Statele-Unite să nu mai acorde guvernului Franco niciun fel de sprijin economic, fapt care aducea după sine căderea în mod firesc a regimului. Pe ei, organizarea în masă a unei opoziţii militante anti-franchiste nu-i interesa deci. In afară de asta, o parte din conducătorii Alianţei Republicane Democratice mai păstra încă sentimentele de neîncredere în comunişti, care aveau un rol important în organizaţia Uniunii Naţionale.

In curând însă, s'a văzut că aceste mici disensiuni nu erau

decât reflexul unor divergenţe mai serioase, ivite între conducătorii republicani refugiaţi.

Intre gruparea celor de dreapta şi cea a moderaţilor conduşi de Diego Martinez Barrio, fostul preşedinte al Cortesurilor republicane, pe de o parte, şi uniunea comuniştilor şi socialiştilor de stânga, pe de altă parte, se crease o neînţelegere în jurul unui punct tehnic important: după căderea lui Franco, care era statu quo-ul care trebuia instaurat, cel dela începutul rebeliunii naţionaliste din 1936, sau cel dela sfârşitul războiului civil, cu trei ani în urmă?

Conflictul avea o cauză mai veche. Pe vremea când se apropia de sfârşit războiul civil, comuniştii şi socialiştii de stânga, ce făceau eforturi de redresare, sprijinind republica, căpătaseră o vastă popularitate printre forţele populare, mai ales în sânul tineretului şi al corporaţiilor muncitoreşti. Alegeri noi nu s'au mai ţinut din cauza războiului civil. In consecinţă, un mare număr de oameni energici şi plini de iniţiativă, care până atunci erau necunoscuţi, s'au afiliat mişcării militante de rezistenţă a organizaţiei Uniunea Naţională.

Dintre aceşti conducători, mulţi erau obligaţi să activeze în condiţiuni extrem de grele din cauza vigilenţei poliţieneşti; ei rămăseseră mai mult sau mai puţin anonimi — cu toate că numele unora dintre conducătorii Uniunii Naţionale din Franţa erau deja cunoscute. Printre aceştia erau: dr. Aguasca, preşedintele secretariatului; părintele Vilar, care reprezenta grupările catolice; Jesús Martinez, din partidul comunist spaniol; Antonio Gardó, din partidul socialist; Martorell, din uniunea catalană; Pascual, din CNT; José Ferrer, din UGT, şi colonelul Paz, din maquis. Aceştia începuseră să-şi ia denumirea de guerrilleros „ca şi fraţii noştri din Spania", cu care intenţionau să se alieze în viitoarea ofensivă.

Deci adevăratul conflict dintre cele două vaste grupări republicane din exil se datora unei chestiuni şi anume: care era rolul care l-ar fi avut Uniunea Naţională la formarea unui guvern provizoriu republican spaniol — Uniune Naţională pe care unii dintre oamenii politici de dreapta şi moderaţi din exil o considerau o „mişcare fantomă?"

Nu mult după ce m'am întors în Statele-Unite, mi-am dat seama de neînţelegerile care existau între refugiaţii politici spanioli mai ales după convorbirea pe care am avut-o cu Martinez Barrio, care tocmai venise din Mexico City, unde îşi stabilise cartierul general. Această atmosferă de neîncre-

dere şi rivalitate — alimentată şi de activitatea agenţilor din străinătate ai lui Franco — care exista printre exilaţii politici, contrasta scandalos cu acea atmosferă de înţelegere pe care o văzusem în Spania, unde atât moderaţii cât şi cei din stânga făceau toate sforţările ca să se împace.

In Spania, grupările republicane importante, Uniunea Naţională şi Alianţa Republicană Democratică — cu toate deosebirile de vederi dintre ele — începuseră să aibă din ce în ce mai multe vederi comune. Ei îşi dădeau seama că în Spania, mai mult decât orice, era necesară instituirea unei republici democrate bazată pe principii socialiste, care să stea la baza politicii economice.

Această apropiere se făcuse şi mai uşor între cele două grupări, în urma desiluziei încercată de conducătorii din Alianţa Republicană Democrată, care şi-au dat seama că nici America, nici Anglia nu aveau intenţia să-l izoleze economiceşte pe Franco, şi astfel intenţia lor, de a face, „o trecere liniştită" dela regimul discreditat al lui Franco, la o formă mai liberală de guvernământ, fusese descurajată.

La început, au sperat că anglo-americanii vor începe o „presiune" imediat după ofensiva aliaţilor în Franţa. Apoi şi-au amânat speranţele până la întreruperea comunicaţiilor între Spania şi Germania şi până după curăţirea de Germani a frontierei din spre Pirinei. Au aşteptat apoi „alegerile preşedinţiale din Statele-Unite". S'au încăpăţânat în atitudinea lor plină de optimism şi au aşteptat rechemarea ambasadorului nostru, profesorul Carlton J. H. Hayes, şi înlocuirea lui cu Norman Armour. Dar au fost înşelaţi, şi până la urmă nu le-a mai rămas decât o speranţă: sfârşitul războiului, care avea să aducă cu sine o schimbare a politicii aliaţilor faţă de Franco.

Intre timp, mentalitatea conducătorilor din Alianţa Republicană democrată devenise mai fermă, aşa că programul lor se apropia din ce în ce mai mult de cel al Uniunii Naţionale militante. Cu două luni înainte ca Germania să capituleze, am aflat prin cineva care venise din Spania că cele două grupări erau aproape de o înţelegere şi că începuseră să-şi unifice forţele. Junta Suprema şi Alianţa Republicană Democrată aveau să se transforme mai târziu într'o organizaţie unică.

Era clar că Martinez Barrio, preşedintele republicii spaniole în exil, înfiinţată în Mexic curând după terminarea celui de al doilea război mondial, împreună cu alţi oameni

politici cu renume, ca José Giral, noul prim ministru şi Fernando de los Rios, noul ministru de externe, trebuiau să caute şi să obţină sprijinul unor personalităţi ca José Antonio de Aguirre, fostul preşedinte al Bascilor, şi Juan Negrin, ultimul prim ministru al republicii; prin aceştia puteau să obţină ajutorul mişcării de rezistenţă din Spania.

Mai existau neînţelegeri şi între grupările care formau opoziţia anti-franchistă din Spania şi din străinătate, opoziţii care trebuiau înlăturate. In tabăra opoziţiei anti-franchiste, existau personalităţi care nu se puteau împăca cu nimeni, cum erau Indalecio Prieto şi Julio Alvarez del Vayo, amândoi foşti miniştri în timpul Republicei Spaniole.

In acest timp, o încurajare din partea Statelor-Unite, conform deciziunilor luate împotriva lui Franco la San Francisco şi Potsdam, ar fi însemnat un sprijin pentru cauza republicii.

La fel de serioasă era şi vechea neînţelegere care persista în cercurile republicane spaniole din străinătate; ea se datora divergenţelor de păreri, cu privire la felul cum trebuiau rezolvate problemele de bază, politice şi economice.

Principalele controverse dintre grupările republicane în exil se centrau în jurul unor probleme fundamentale ca acelea ale proprietăţii agricole şi cultivarea ei, controlul asupra industriilor, rolul bisericii în politică şi educaţie, extinderea autonomiilor regionale şi reforma în armată. Printre aceşti republicani refugiaţi se iveau adesea discuţii furioase asupra mijloacelor şi felului cum se putea ajunge la o „ultimă" soluţie a acestor probleme care îşi aşteptau rezolvarea de atâta timp. Această atmosferă de discordie şi de neîncredere era întărâtată şi de prezenţa agenţilor lui Franco, membrii secţiei de spionaj cunoscută sub numele **Segunda Bis**, care se infiltrase în cercurile spaniole republicane din exil, pentru a împiedeca unirea moderaţilor cu cei de stânga.

Intre fostele grupări opozante ale republicii din interiorul Spaniei începea să se desvolte o înţelegere bazată pe activitatea comună împotriva „coaliţiei" dictatoriale reacţionaro-fascistă, în fruntea căreia mai era Franco, pe care republicanii continuau să-l numească „primul Quisling al Europei". Poporul spaniol dorea pământ, un minimum de salariu pentru existenţă; dorea o educaţie liberă, dar mai ales dorea dreptul de a gândi liber. Acestea erau pentru spanioli nevoile principale — dar aproape egalau nevoia — nu totdeauna înţeleasă — ce o simţeau, de a avea libertatea să-şi aleagă

ei înşişi pe conducătorii lor. Ei îşi dădeau prea bine seama că nici regimul lui Franco şi nici „statul său naţional sindicalist", nu le satisfăcuse nici una din aceste dorinţe; îşi exprimau ura şi resentimentul, prin activitatea lor de rezistenţă. Şi mai important era faptul că dorinţele poporului influenţau activitatea şi planurile conducătorilor lor din rezistenţă.

Rezistenţa spaniolă, ţinând seama de aceste revendicări ale poporului, îşi îndreptase programul numai asupra scopului principial: de a servi de orice mijloace posibile, pentru a grăbi căderea Falangei şi a lui Franco. Aceasta era începutul necesar al luptei inevitabile care — toţi îşi dădeau seama — avea să urmeze mai târziu, pentru a se ajunge la o mai largă împărţire a pământurilor, la şcoli populare, la o mai mare industrializare, la un echilibru sănătos între guvernarea centrală şi autonomiile regionale, la separarea bisericii de stat şi la o reformă în armată, pentru a se pune odată capăt dominaţiei tradiţionale a generalilor şi ofiţerilor superiori asupra vieţii politice spaniole şi asupra destinului naţional.

Niciodată Franco nu se aflase încă în faţa unei ameninţări atât de grave, mai ales că se vedea limpede că monarhiştii din interior nu mai aveau nici o putere, iar fostele ţări prietene îşi schimbaseră atitudinea. **El Caudillo** călcase aproape de un deceniu pe un drum semănat cu cadavre, un drum făurit prin teroare şi despotism. Din acest labirint de crime în care intrase şi pe care nu-l mai putea părăsi, obsedat ca un criminal de crima sa, altă ieşire nu exista decât să urmeze acelaş drum de violenţă.

Generalul Franco păşea pe un drum întunecat. O întreagă naţiune îl aştepta să-l distrugă. **El Caudillo** se obişnuise de mult să treacă pe bulevardele luminoase în goana unui automobil strălucitor, apărat de garda exotică a cavalerilor mauri, acoperit ca sub un baldachin al deşertului, de burnusurile lor roşii, albastre şi albe, fluturând în bătaia vântului.

4

Dela fereastra Clipperului panamerican, care mă ducea înapoi în Statele-Unite, vedeam vântul care mişca norii; se părea că sboară şi ei. In ceaţa care se rostogolea în jos de-a-lungul ferestrelor avionului, îmi apăreau figurile bărbaţilor şi femeilor, din rezistenţa spaniolă. Ii cunoscusem în diferite colţuri ale ţării; vedeam scena întâlnirii mele cu ei, îmi aminteam de faptele lor pline de curaj, de lupta îndârjită pe care o duceau zi de zi, împotriva dictaturei lui Franco. Iată-i :

5

Primul este acel tânăr din Barcelona, unul din cei mai pricepuți organizatori din Uniunea Națională, care făcuse minuni pentru a învinge neînțelegerile dintre grupările „regionaliste" catalane și grupările din **Junta Suprema.** Cine ar fi crezut că pe capul unui vânzător anonim dintr'o prăvălioară obscură, Franco pusese un premiu fabulos ?

6

Apoi fata din Gallicia, care vorbea încet. Ziua, urma la cursurile unei universități. De fapt ea era acea care pregătea scurtele cuvântări pe care le țineau comuniștii în acele „meetinguri sburătoare" aranjate în cafenele, în sălile de așteptare ale teatrelor și în alte localuri publice.

7

Țeapăn la înfățișare și uricios la vorbă; se trăgea dintr'o veche familie de marinari basci. Era unul din oamenii cei mai de încredere din UGT — Uniunea Generală a Muncitorilor — pentru legătura cu grupurile republicane spaniole din Franța. Când râdea, îi vedeai gingiile lipsite de dinți, pe care și-i pierduse într'o luptă cu poliția, undeva, pe coasta de Nord-Est.

8

Era renumit în cariera sa atât la Malaga cât și la Sevilla, atât la Cordoba cât și la Granada. Era tipul de **andalú** care-și iubea calul, vinul, femeile și **gazpachos.**

Dar sub această înfățișare plăcută, era un om cu convingeri republicane fanatice. I se spunea „Falstaff" și era unul dintre principalii ofițeri de legătură dintre francmasoni și conducătorii Alianței Republicane Democrate; printre membrii ordinului masonic, oficial interzis, se găseau mulți ofițeri superiori și personalități politice.

9

El Trimotor, „trimotorul", făcuse odinioară parte din grupul republicanilor moderați, condus de Martinez Barrio, apoi de-

venise socialist de stânga. Şi-a lăsat tipografia şi urmând instrucţiunile primite din partea Juntei Supreme, se angajase în poliţia secretă a Falangei. Prin această legătură — una dintre multe altele — avea posibilitatea să anunţe pe cei din rezistenţă, despre activitatea „provocatorilor" şi despre descinderile pe care avea de gând să le facă poliţia lui Franco. „Trimotorul" lăsa să-i meargă motoarele zi şi noapte. Cunoştea sute de persoane, de toate neamurile şi de toate credinţele, atât la Madrid, cât şi în provincii. Avea buzunarele pline cu adrese de case rău famate, pe care mi le arăta cu o vădită plăcere. Odată mi s'a plâns că din cauza meseriei, era mereu pe drumuri. Pe urmă a adăogat :

— Oh, **mi madre**, am să ajung ziua când se vor duce dracului Paco şi toată banda !

10

Până la urmă, părintele Santos s'a înscris într'una din filialele Juntei Supreme din provincia Toledo.

Când în toamna anului 1944, câţiva zeci de oameni, printre care şi un medic renumit, au fost scoşi dintr'o închisoare din provincia Toledo şi au fost împuşcaţi în urma unui ordin oficial, părintele a protestat zadarnic pe lângă episcopul său. Cu această ocazie s'a înscris şi în Uniunea Naţională. Era bătrân, dar avea memorie bună. Adesea îşi amintea numele acelor copii de muncitori ai căror părinţi făceau parte din rezistenţă, poate pentrucă botezase pe mulţi dintre ei.

11

In portul Gijón există o mică stradelă ascunsă de ceaţa albastră-cenuşie ce coboară de pe piscurile munţilor Asturieni, sau de ceaţa ce se înalţă din marea Cantabrică la o depărtare de câteva sute de metri. La al doilea etaj al unei case din această stradă, o fetiţă subţirică, de vreo zece ani, a deschis o uşă. Era o fetiţă blondă, aşa cum sunt Spaniolii „celţi", foarte numeroşi în nordul peninsulei. Avea o privire pătrunzătoare, obişnuită să deosebească prietenii de duşmani, dintr'o singură privire.

Am intrat înăuntru. Fusesem invitat de don Severiano, un bătrân cu o musculatură de fier; un chirurg din Madrid, crezuse pe vremuri că-l va putea omorî uitându-i în pântec un

bisturiu. Venisem să ascult câteva discuri cu cântece de-ale minerilor din Asturii.

După ce am intrat în casă, don Severiano a scos din buzunar un pachet gros cu ziare minuscule şi le-a întins în faţa unui bărbat care şedea lângă o măsuţă rotundă. Mi-am dat seama că erau exemplare din ultima ediţie a publicaţiei **Reconquista de Espana**, jurnalul Uniunii Naţionale. Mai târziu mi s'a spus că erau pentru acei guerrilleros care locuiau în munţi. Apoi am plecat.

— Dar cum rămâne cu discurile acelea cu cântece de-ale minerilor? l-am întrebat când am ieşit afară.

Don Severiano, miner şi vechiu membru în Federala Muncitorească Naţională, CNT, a început să râdă. — Oh, pot şi eu să cânt, poate chiar mai bine decât cei care cântă pe discuri, mi-a răspuns el.

Don Severiano avea aproape şaptezeci de ani, dar vocea sa era puternică şi limpede. Cum mergeam încet prin ceaţa deasă care învăluia mica stradă din Gijón, don Severiano a început să cânte un cântec cu o voce puternică de bariton în care era vorba despre felul cum poartă minerii din regiunea Fondón, **boina**, adică bereta naţională.

12

Nu mi-am dat seama când a început ceaţa albăstruie a Asturiilor să se schimbe într'o ceaţă umedă şi rece care acoperea Oceanul Atlantic, jos, sub noi. Mi-am întors capul dela fereastră tocmai la timp, pentru ca să văd avertismentul dat cu litere luminoase: „Nu vă ridicaţi. Strângeţi centurile". Ajungeam la prima escală, după un sbor de o noapte peste Ocean.

Clipperul începu să coboare. După câteva minute, am auzit acel şuierat special al motoarelor, pe care ajunsesem să-l cunosc ca fiind preludiul amerisării. In clipa când cu salturi mari, împrăştiind nori de stropi de apă, un curent de aer cald, a pătruns în interiorul avionului, avionul a atins suprafaţa apei.

Eram din nou în Lumea Nouă. Spania mi s'a părut pierdută atunci undeva, departe aproape ireală. Dar în clipa când am pus piciorul pe continentul american, în urechile mele a răsunat un *ecou* un sunet ciudat, aproape o şoaptă,

care mi-a adus aminte de cuvintele pe care n'am să le uit niciodată.

Erau cuvintele spuse de acea tânără spaniolă, Eulalia, în după amiaza petrecută în livada de măslini: ea mi-a spus că soţul ei — tânărul scriitor talentat, la a cărui prietenie ţineam foarte mult — intrase în rezistenţa activă spaniolă. Nu îmi putusem ascunde turburarea. Dar mă stăpânisem. Işi dădea prea bine seama că pasul pe care-l făcuse bărbatul pe care-l iubea mai mult decât orice pe lume, îi expunea din nou pe amândoi torturilor pe care banditii lui Franco ştiau să le aplice duşmanilor lor. Dar Eulalia spusese fără ezitare:

„Trebue să-şi facă datoria".

EPILOG: SPANIA ESTE O SABIE

La şapte ani după ce se prăbuşise prima republică spaniolă, care a trăit o viaţă atât de scurtă între anii 1873 şi 1874, Walt Whitman a scris un poem întitulat **Spania.** El se întreba: „Te vor acoperi din nou norii?" In al doilea vers, dădea răspunsul plin de speranţă:

„Ah, dar acum ni te-ai arătat, — te cunoaştem,
Ne-ai dat cea mai sigură dovadă; o clipă te-am văzut,
Şi-acum aştepţi mereu, să vină pentru tine timpul".

După trei sferturi de secol deatunci, în clipa când trimit această carte la imprimat, mă uit şi eu în urmă cu şapte ani, spre republica spaniolă — a doua — care a căzut în 1939. Imi pun şi eu întrebarea, alături de milioanele de oameni din omenire: când va cădea noaptea peste forţele răufăcătoare care mai ţin Spania în ghiara lor? Dar în timp ce sunt cuprins de înduioşare şi admiraţie pentru lupta eroică pe care o dă poporul spaniol pentru a-şi recuceri demnitatea de naţiune, îmi dau seama de pericolul grav ce-l prezintă situaţia din Spania, şi acest fapt mă împiedecă să privesc viitorul cu aceeaşi încredere ca poetul.

Spania se transformă cu viteză într'un motiv de conflict pentru al treilea război mondial — un război în care pot pieri în câteva săptămâni ultimele vestigii de civilizaţie şi omenirea însăşi.

Au trecut nouă luni de când a capitulat Germania nazistă — în Mai 1945 — şi cinci luni de când a semnat Japonia imperială actul de capitulare. In clipa aceea se termina în mod formal al doilea război mondial.

Hitler şi Mussolini, care l-au adus pe Franco la putere, sunt morţi. Toţi acei quislingi ai Europei — Bardossy în Ungaria, Pétain în Franţa, Antonescu în România — sunt morţi, sau

se află în închisoare, aşteptând să fie judecaţi ca nişte criminali de război. Dar acest lucru nu i s'a întâmplat preaputului Caudillo. Insuşi poporul său — sau cel puţin nouăzeci la sută din poporul spaniol — l-a numit „primul Quisling din Europa". Acest titlu şi-l merită cu prisosinţă, faţă de cele ce s'au spus în privinţa complicităţii sale cu Axa, dovezi care sunt trecute în declaraţiile senatorilor noştri, luate în Iunie 1945, în faţa comisiei senatoriale Kilgore, precum şi în cele opt mii de documente privitoare la Spania, pe care armatele noastre le-au luat din Germania, dar pe care departamentul nostru de stat a refuzat să le publice. Cu toată colaborarea lui Franco cu Axa, dictatorul Spaniei continuă să stăpânească peste cei douăzeci şi cinci de milioane de locuitori ai ţării sale.

Acest lucru este adevărat astăzi, ca şi înainte cu şapte ani, când după ultima lovitură dată republicii, s'a instaurat politica fascistă de robire a maselor, de teroare şi persecuţii, pe care guvernul lui Franco, cu toate că afirmă contrariul, o continuă şi în momentul de faţă. In Spania mai sunt executaţi şi astăzi, aproape zilnic, prizonierii politici, în secret, fără să fie judecaţi. Iar puţinele procese, care se pare că s'au judecat, ca acelea ale conducătorilor din opoziţie, ale lui Alvarez, Zapirian şi Cristino Garcia, şi acei zece comunişti care au fost condamnaţi la moarte în Ianuarie 1946, au fost procese de formă, fără drept de apel.

Opinia publică din Statele-Unite şi din Anglia — cele două mari puteri care recunosc şi sprijină economic şi politic regimul lui Franco — şi-au dat de mult seama de structura fascistă a guvernului Franco şi de legăturile apropiate care există între acesta şi fascismul din Germania, Italia şi Japonia, fascism care, deşi înnăbuşit, nu s'a stins încă cu totul. Opinia publică de azi — care a început să pună întrebări la care cu greu se poate da un răspuns, asupra dăinuirii puterii fasciste în Spania, sprijinită pe faţă de America şi Anglia — este supusă influenţelor unei propagande care ar dori să arate că regimul lui Franco s'a schimbat, sau că este pe cale de-a se schimba într'o guvernare mai liberală.

După capitularea Germaniei din Mai 1945, au început să apară în ziarele americane, cu titluri mari, ştiri din presa străină şi din presa Statelor-Unite, redactate într'o formă specifică: „Franco declară că eliberează pe masoni", sau „Spania va înlesni condiţiile de trai ale evreilor". Alte reportagii au scris că Franco lansează un program de reformă agrară. In

Ianuarie anul acesta, presa americană a atins punctul culminant al propagandei făcută pentru Franco. „Associated Press" publica un lung interview luat de corespondentul său la Madrid, de Witt Mackenzie, lui Franco. De Witt Mackenzie spunea că Quislingul Spaniei nu recunoaşte că ar fi sprijinit Axa, în nicio împrejurare. In acelaş timp, corespondentul declara că Franco încerca să stabilească în Spania o „democraţie absolută".

Reînvierea acestei campanii de presă pro-franchistă în Statele-Unite se datoreşte în mare parte şefilor propagandei lui Caudillo. Ea este lansată de sprijinitorii lui Franco în toate cercurile reacţionare şi oficiale din Statele-Unite şi Anglia.

Toţi aceştia susţin că Spania este „stăvilarul împotriva bolşevismului", un punct important în acel nou „cordon sanitar" împotriva influenţei din ce în ce mai mari a Uniunii Sovietice.

O astfel de politică poate duce uşor şi la un al treilea război mondial, mai ales că Spania a devenit un motiv de aprigă rivalitate economică între Statele-Unite şi Marea Britanie. Cele două puteri se luptă mai ales în jurul moştenirii averilor financiare, industriale şi altor proprietăţi lăsate de Germani în Spania.

Aceasta este răspunsul care explică de ce refuză atât guvernul american cât şi guvernul britanic să dea curs hotărîrilor luate în conferinţele dela San Francisco şi Potsdam, prin cari se interzicea Spaniei lui Franco să participe la Organizaţia Naţiunilor Unite. Politica imorală pe care o duce guvernul nostru faţă de Spania — mai întâi îl condamnăm pe Franco, apoi propovăduim „neintervenţia", pe urmă îi dăm avioane şi alte arme de care se serveşte împotriva poporului spaniol — este caracterizată de felul fătarnic cum sunt conduse relaţiunile noastre cu guvernul lui Franco.

Din cauza presiunilor care se fac asupra opiniei publice în ţara noastră, nu am îndrăznit încă să numim un succesor ambasadorului nostru Norman Armour, care a demisionat din postul său în toamna anului 1945. Nu numai atât; am transferat pe fostul consilier al ambasadei din Madrid la un alt post şi am lăsat misiunea noastră din Spania în sarcina primului secretar care este şi ataşat de presă. Pe de altă parte, am tolerat la Washington, prezenţa ambasadorului Spaniei, Cardenas şi a consilierului Aznar. Un subiect preferat pentru comentarii sarcastice îl constitue printre americanii latini şi prin cercurile diplomatice, faptul că, de săptămâni de zile,

ambasadorul Braziliei, Martins, decanul corpului diplomatic, vrea să se reîntoarcă în Brazilia, după ce şi-a prezentat demisia, în vederea alegerilor parlamentare din ţara sa pentru formarea unui nou guvern; dar departamentul nostru de stat l-a convins, întrebuinţând toate mijloacele, să nu-şi părăsească postul, pentrucă asta ar fi însemnat să accepte pe trimisul lui Franco, ca decan al corpului diplomatic la Washington, ca fiind cel mai în vârstă după Martins.

Poziţia noastră în lupta crâncenă pe care o ducem cu Marea Britanie pentru controlul economic în Spania, precum şi resursele noastre, par să fie hotărîtoare. Suntem pe cale, ca să vorbim aşa, de a deveni învingători. Investiţiile pe timp îndelungat făcute de Anglia în Spania, ca de pildă minele dela Rio Tinto şi turnătoriile din Bilbao, şi-au pierdut importanţa faţă de dominaţia noastră din ce în ce mai mare asupra industriilor grele spaniole de petrol, textile, potasă şi alte mine, precum şi asupra construcţiilor navale şi instalaţiilor din porturi, căi ferate, telefoane, comunicaţii şi aviaţie.

Americanii au luat în stăpânirea lor o mare parte din industria Spaniei, datorită politicei lui Franco, de a ceda o parte din posesiunile naziste, marilor întreprinderi americane — urmărind să păstreze pentru sine ce va rămâne. De pildă, Standard Oil a reuşit să obţină unele din privilegiile germane, care îi dau drept de control asupra Companiei Espanola de Petroleos. Aceasta este numai una din clauzele cuprinse într'un acord, care se spune că a fost iscălit imediat după capitularea Germaniei, de către Banca Hispano-Americană şi trustul Urquijo Vascongada.

Dar marea industrie spaniolă, finanţele şi comerţul sunt încă sub controlul capitalului nazist, al technicienilor şi specialiştilor naziști. Acest control, după cum s'a dovedit cu mărturiile aduse în comisia Kilgore a senatului Statelor-Unite, în Iunie 1945, de către oficialităţile din guvernul nostru, este exercitat prin şiretlicul favorit al naziştilor, prin firmele „camuflate" care sunt în aşa fel instalate încât par a fi proprietatea spaniolilor, sau sub control spaniol; în realitate sunt conduse prin sucursalele din Spania ale puternicelor carteluri internaţionale dominate de capitalul nazist, precum şi de tehnicienii şi experţii comerciali germani. Aceşti specialişti au fost trimişi în Spania, Argentina şi alte ţări „neutre", curând după ce au intrat Statele-Unite în al doilea război mondial.

I. G. Farben, AEG, şi ROWAK, împreună cu numeroasele

lor reprezentanţe, sunt trusturile principale naziste care mai deţin încă monopolul asupra resurselor Spaniei şi asupra întreprinderilor financiare şi industriale spaniole. După mărturia oficială prezentată comitetului Kilgore de către Foreign Economic Administration, totalitatea bunurilor germane din Spania se ridică dela „unul până la două milioane de pesetas" în timp ce mărturiile depuse în faţa aceluiaşi comitet în Iunie 1945, arată că I. G. Farben are în Spania patruspre-zece reprezentanţe, în Argentina opt, în Portugalia trei, în Suedia patru şi în Elveţia şase. ROWAK are cel puţin douăzeci şi cinci de reprezentanţe în Spania.

Naziştii deţin în Spania bunuri care cuprind întregul câmp al finanţelor (printre care se numără şi importantele societăţi de asigurări şi „reasigurări", care se bucură de protecţia specială a lui Franco), resursele economice, îmbunătăţirile industriale, precum şi comerţul de impozit şi export şi navigaţia comercială.

In mărturia departamentului tezaurului se spune: „Ceeace prezintă o foarte mare importanţă şi în acelaş timp constitue un pericol, este faptul că numeralul, asigurările, privilegiile, contractele şi toate celelalte, sunt deţinute prin conturi cu numere secrete, trusturi, împrumuturi, societăţi pe acţiuni, acţiuni la purtător, de oameni de paie şi companii care se bucură de naţionalitate neutră şi de protecţia şi privilegiile care decurg din această situaţiune". Cu alte cuvinte, Germania nazistă, o putere învinsă, are posibilitatea să-şi păstreze o mare parte din puterea sa economică şi financiară, prin mijlocirea şi protecţia oficială a Spaniei.

Dacă se ia în considerare faptul că o mare parte din activul Germaniei în Spania este investit în industriile chimice şi de explosibile şi alte industrii de război (I. G. Farben este cea mai mare industrie de chimicale din lume), şi că aceste industrii sunt conduse aproape numai de chimişti şi tehnicieni naziști, al căror număr este socotit la circa opt mii, se vede limpede că această situaţie alarmantă, constitue o reală şi imediată ameninţare pentru securitatea şi pacea Statelor-Unite precum şi pentru omenirea întreagă.

Majoritatea acestor tehnicieni şi specialişti sunt spioni naziști, trimişi special în Spania în timpul războiului, de către Abwehr — serviciul de spionaj al armatei — şi de alte organizaţii de spionaj naziste. In scrisoarea din 9 Noemvrie 1943, din partea Departamentului Wirtschafts politische Abteilung al guvernului german către dr. Oberhof dela I. G. Far-

ben — scrisoare care a fost citată în mărturia departamentului tezaurului, în fața comisiei Kilgore — se arată modul în care se proceda:

„Locotenentul-colonel Bocher după instrucțiunile primite din partea Abwehr-ului va sosi în curând în Spania. Intrucât nu trebuie să se știe că face parte din acest serviciu, adică serviciu de spionaj al armatei germane, va trebui să fie camuflat și angajat într'una din întreprinderi...". Chiar după ce s'a terminat războiul, Spania a continuat să fie socotită de naziști ca o bază de spionaj împotriva Statelor-Unite și împotriva Aliaților. De pildă, la șase săptămâni după capitularea Germaniei, biroul federal de investigațiuni din Filadelfia a arestat doi spioni spanioli care s'a dovedit că erau în solda agenților naziști din Spania. Acești naziști erau interesați în planurile unui nou tip de avion condus prin autopropulsiune. Unul dintre cei doi spioni spanioli, Emilio Ipes Cazau Hernándes, făcea parte dintr'o bogată familie spaniolă cunoscută ca pro-franchistă.

Intensele cercetări și experiențe, care se fac în Spania de către tehnicienii și specialiștii naziști, în direcția energiei atomice și a autopropulsiunii, prezintă un pericol și mai grav decât spionajul direct care se face de către agenții naziști din Spania, prin ușurințele pe care le oferă în această țară numeroaselor reprezentanțe ale altor carteluri naziste. Prin rapoartele periodice din Spania, Suedia și din alte surse, se vede că savanții naziști din Spania nu sunt ocupați numai cu perfectarea unei noi bombe-robot — V-1 și V-2 sunt două tipuri comune deja cunoscute — pe care se spune că au încercat-o pentru prima oară la Pamplona, lângă frontiera din Pirinei, dar se pare că în momentul de față ei lucrează cu intensitate și la cercetările energiei atomice.

Conform știrilor apărute în ziarul suedez **Expressen**, un grup de douăzeci de savanți au fost însărcinați în Spania să producă bomba atomică. Dintr'o altă sursă se adaugă că pentru a li se ușura sarcina, Franco a oprit exportul de uranium din Spania, iar un reprezentant al său, G. Garcia din Madrid, recent sosit în Statele-Unite, se spune că ar fi venit să caute mașinile necesare pentru mărirea producției de uranium din Spania. Din alte surse aflăm că se lucrează intens în uzinele spaniole de sub supravegherea savanților naziști, la Toledo, lângă Madrid, de-a-lungul coastei spaniole și în Pirinei, unde se află zăcămintele de uranium ale Spaniei.

In loc ca America să se seziseze de aceste avertismente,

departamentul nostru de stat a început să procure Spaniei o flotă de avioane de transport tip C-47 — aparate excelente cu mare rază de acţiune, foarte indicate pentru a transporta bombe atomice din această ţară, cu care să se distrugă în câteva ore majoritatea oraşelor noastre principale, instalaţiile militare importante şi centrele industriale. Să nu ne dăm seama prea târziu, că printre directorii companiei Iberia, compania de aviaţie spaniolă căreia noi îi vindem avioanele C-47, se află nu în mod întâmplător un German nazist şi că majoritatea celorlalţi directori sunt falangişti notorii, printre care şi fiul faimosului renegat intelectual, Francisco Javier Conde, cunoscut în Spania drept „principalul inspirator al doctrinelor şi al programului actual al Falangei".

A sosit timpul ca poporul american să înţeleagă că printre cele mai reacţionare compartimente ale presei noastre, în marile întreprinderi, printre înalţii funcţionari din departamentul de stat privitor la afacerile cu Spania şi în alte cercuri influente americane există o conspiraţie care împiedecă opinia publică din ţara noastră să afle adevărul privitor la politica noastră oficială făcută în Spania, dela „căderea" puterii naziste până azi. A sosit timpul ca poporul american să afle, — **politica noastră a fost continuu să fie de fapt sprijinitoarea puterii fasciste în Spania.**

Conspiraţia care împiedecă publicul american să cunoască adevărul asupra acestei situaţii periculoase şi scandaloase, este strâns legată de campania de propagandă condusă de Franco, care caută să demonstreze că, în Spania, Falanga proaxistă de mult nu mai prezintă o forţă politică şi că dizolvarea acestei organizaţiuni este iminentă. Prin noua atitudine, Franco încearcă să convingă străinătatea că prin „reformele sale", — printre care se numără şi proiectul de a ţine în Martie 1946 „alegeri" municipale, precum şi svonul despre o restaurare posibilă a monarhiei spaniole, se pregăteşte terenul pentru un fel de „regim neo-liberal" în Spania.

Dacă se compară situaţia din Spania, cu propaganda fascistă spaniolă — fie aceea care se face de Spania, fie cea din versiunea americană susţinută de pro-franchiştii din Statele-Unite — ne dăm seama că toate se bazează numai pe fantezie. O privire rapidă asupra Spaniei de astăzi va fi deajuns ca să ne convingă.

Participarea Falangei la dictatura condusă de Franco este mai mare ca oricând, în ciuda unor schimbări superficiale — ca de pildă abolirea salutului Falangei ca salut „naţional" —

făcută de dragul opiniei publice şi pentru a se ascunde adevărata situaţie. Nu trebue decât să examinăm componenţa actualului guvern. Trei dintre cei patru valeţi ai Falangei — care deţin de multă vreme frânele autorităţii interne în Spania, prin controlul pe care-l exercită asupra poliţiei şi miliţiei secrete şi armatei, asupra instituţiilor de binefaceri sociale, asupra sindicatelor muncitoreşti, asupra preşei, propagandei şi cenzurii — sunt încă la putere. Aceştia sunt: ministrul de interne, Blás Gómez Pérez; ministrul muncii, José Antonio Girón şi ministrul educaţiei, José Ibánez Martin.

Desfiinţându-se postul de ministru al partidului, care fusese ocupat de José de Arrese, s'au trecut atribuţiile acestui post mai întâi vice secretariatului educaţiei populare şi apoi ministerului de educaţie naţională, condus de credincíosul falangist Ibánez Martin. Cu supravegherea cenzurii şi a propagandei a fost însărcinat acuma unul din lacheii lui Ibánez Martin, Luis Munoz Ortiz, care a fost înainte şeful sub-diviziunii Falangei pentru universităţi şi şcoli secundare. Această sub-diviziune a Falangei era centrul de întrunire al fanaticilor din Frontul Tineretului, al studenţilor din sindicatul SEU şi al celorlalte organizaţii legate de miliţia secretă a Falangei.

Dar nu numai atât. Indepărtarea lui Arrese a fost echilibrată imediat prin introducerea lui Raimundo Fernandez Cuesta în cabinet — unul dintre primii şi cel mai activ conducător al Falangei — ca ministru de justiţie, un post în care avea controlul asupra unei vaste reţele de spioni, agenţi provocatori şi agenţi secreţi, activând în închisorile pline cu prizonieri politici printre spaniolii din rezistenţă şi în tribunalele militare care judecau pe masoni şi pe alţi opoziţionişti ai politicii lui Franco acuzaţi de „crime împotriva statului".

Fernandez Cuesta împreună cu ministrul de interne mai controlează şi activitatea celor 125.000 de sergenţi instruiţi de Falangă şi răspândiţi în armata lui Franco pentru a-i asigura acestuia atât credinţa ofiţerilor, cât şi a soldaţilor. Aceştia doi conduc şi activitatea super-secretă a acelui „corp de elită", instruit de foşti agenţi din S.S. cu atribuţia de a ţine sub supraveghere constantă pe fiecare general şi ofiţer din armata lui Franco — şi pe însuşi Caudillo.

Chiar dacă Falanga ar fi „disolvată" de Franco, acesta ar fi un act lipsit de însemnătate, făcut numai pentru a înşela opinia publică din străinătate. La fel pot fi privite „alegerile

municipale" care sunt programate pentru luna Martie 1946. Rezistența spaniolă a cerut de pe acuma poporului din toate provinciile să se abțină pe cât e posibil de a participa la aceste alegeri. Tot atâta valoare are și svonul despre o monarhie pe care ar restaura-o Franco, sau alternativa: Franco să accepte, fie sub conducerea sa, fie sub aceea a unuia din colaboratorii săi, un guvern provizoriu de dreapta, care s'ar putea eventual numi republican (așa cum a făcut în timpul războiului guvernul neo-fascist format în nordul Italiei de către Mussolini, care fugise). Argumentele, prin care se susține că orice schimbare de felul acesta va da loc la vărsări de sânge și război civil, fac parte din propaganda cea mai mincinoasă și intenționat rău voitoare.

In Spania, războiul civil n'a încetat dela 1936 încoace nicio clipă. Atunci a fost provocat de Franco și armata sa sprijinită de Axă. Vărsarea de sânge este sub teroarea lui Franco la ordinea zilei. Agitația în Spania este în creștere; poporul spaniol, prin organizațiile de rezistență și prin sprijinul moral oferit de acele țări, care n'au procedat ca noi și au rupt sau sunt pe cale de a rupe relațiile cu Spania fascistă — privește astăzi cu mai multă încredere spre ziua când vor fi alungați dela putere Franco și colaboratorii săi fasciști. Poporul nu dorește o monarhie, și dacă va fi forțat s'o accepte, o va face conștient că la prima ocazie o va transforma în republică, așa cum a făcut în 1931. De asemenea nu va accepta de bună voie nici manevrele, care intenționează să amâne sau să „îndrepte spre altă direcție" dorința sa de a participa la alegerile naționale atât de mult așteptate.

Atâta vreme cât vom continua să sprijinim fascismul din Spania, neliniștea din Spania se va adânci.

Mai sunt și alte primejdii imediate și îndepărtate care decurg din sprijinul pe care îl acordăm lui Franco. Așa cum a arătat ambasadorul mexican Luis Quintamilla, în cele douăzeci de republici din America Latină, poporul, când se gândește la fascism, nu-și amintește nici de Hitler, nici de Mussolini, așa cum suntem îndemnați să facem, ci se gândește numai la Franco. Foarte interesant este faptul că în recenta mișcare din Haiti, care s'a sfârșit prin îndepărtarea dictatorului Lescot, studenții manifestanți au purtat placarde pe care era scris: „Jos cu toți acești Franco!" Continuând să sprijinim pe Franco, dăm viață și vigoare fascismului din cele două Americi. De pildă, în Mexic, poporul se află de pe acum în fața serioasei amenințări a unei revoluții fasciste,

care până la urmă va face nesigură toată frontiera noastră din Sud. Activitatea Falangei și a altor organizații patronate de Falangă este astăzi mai puternică ca niciodată la sud de Rio Grande și în teritoriile noastre din Puerto Rico. Politica antiamericană, pe care o face cu îndrăzneală guvernul Argentinei, țară pe care noi am acceptat-o în Organizația Națiunilor Unite, cu toată împotrivirea celor mai multe dintre republicile din America Latină, și care menține cele mai strânse legături cu Spania, este unul din primele exemple pentru felul cum se întoarce împotriva noastră, ca o răzbunare, sprijinul pe care-l acordăm Spaniei fasciste și asociațiilor ei.

Cuvântul organizațiilor americane, care cere ruperea relațiilor cu Spania, și cuvântul curajos al acelor câtorva personalități publice, care susțin cauza Spaniei libere, mai poate fi auzit — din fericire — în această țară, în ciuda presiunilor reacționare și eforturilor mereu reînoite de a-l înăbuși.

Dar pentru a se reduce proporțiile tot mai amenințătoare ale conspirației pro-franchiste în Statele-Unite și pentru a convinge guvernul să înceapă o acțiune hotărîtoare, va fi nevoie de un factor mai important decât aceste voci curajoase dar răslețe.

CUPRINSUL

	Pagin
Cuvânt înainte	5
Introducere	7
Partea întâia: Cucerirea	9
Cap. I. Micul zâmbet	11
Cap. II. Cămaşa albastră şi bereta roşie	36
Cap. III. Fugiţi dele plug	52
Cap. IV. Sfârşitul unui neam	60
Cap. V. A votat măgarul	67
Partea doua: Inapoi ca racul	83
Cap. VI. Cu răutate faţă de toţi	85
Cap. VII. Proxeneţii au cuvântul	106
Cap. VIII. Azi n'am nevoie de panglici verzi	113
Cap. IX. „Să livrăm producători"	121
Cap. X. „Trăiască Moartea!"	129
Partea treia: Paralele şi meridiane	139
Cap. XI. De la „Sfărâmătoare de blocuri" la „Mărci germane blocate	141
Cap. XII. Pardo împotriva U. R. S. S.-ului	151
Cap. XIII. Ţară sfătuită de îngeri	156
Cap. XIV. Cablu de înaltă tensiune peste Pirinei	163
Cap. XV. Antanta sângeroasă	169
Cap. XVI. Vestigiile unui imperiu	177
Cap. XVII. Castelul din strada Dato	189
Partea patra: Recucerirea	205
Cap. XVIII. Vântul printre măslini	207
Cap. XIX. Casa din cărţi de joc	212
Cap. XX. Maquis-ul şi martirii săi	221
Epilog: Spania este o sabie	243

Copertă : L. Epoi ; Redactor responsabil : Tamara Sassu; Technoredactor Vlad Mușatescu ; Dată în lucru 3.VIII.1948. Bun de tipar 9.X.1948. Format 61X86/16. Tiraj 5.500 Clasificare zecimală 308(46); Institutul de Arte Grafice C.G.M.

EDITURA DE STAT

LITERATURA STRĂINĂ

EXTRAS DIN CATALOG

ILYA EHRENBURG	Furtuna
ŞALOM ALECHEM	Romanul unui om de afaceri
H. de BALZAC	Iluzii pierdute
CHARLES de COSTER	Legenda lui Ulenspiegel
CH. DICKENS	Marile speranţe
TURGHENIEV	Nuvele
MULTATULI	Max Havelaar
VITTORINI	Oameni şi neoameni
VLADIMIR POSNER	Statele Neunite
JOHN PRIESTLEY	Trei oameni în haine noi
TOKUNAGA	Strada fără soare
BERTOLT BRECHT	Romanul de cinci parale
JORGE AMADO	Pământ fără lege

ES

PREŢUL LEI 130.—